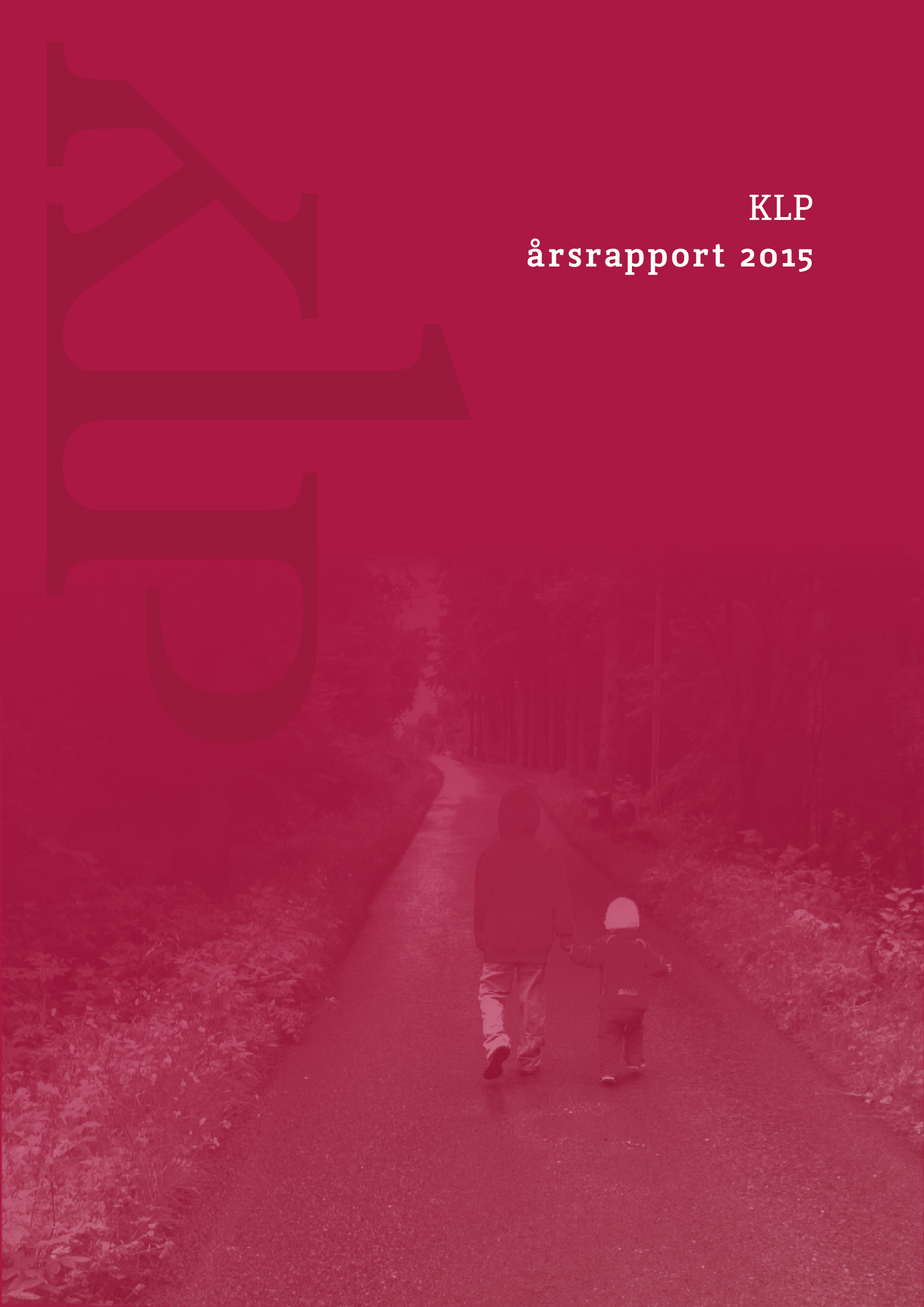

KLP
årsrapport 2015

Åpen, tydelig, ansvarlig, engasjert

Geir Teigo, Driftssjef, KLP Eiendom

KLP inviterte i 2015 til en intern fotokonkurranse der ansatte skulle visualisere en av KLPs verdier: åpen, tydelig, ansvarlig og engasjert, eller «For dagene som kommer». Juryens leder var fotograf Olav Storm.

Vi presenterer noen av bidragene i denne årsrapporten.

Årsrapport 2015

Konsernsjefens forord	4	REGNSKAP KONSERN	
Utvikling de siste fem år	7	Resultatregnskap	75
Vekst og lønnsomhet	9	Balanse	76
Viktige begivenheter i 2015	10	Oppstilling av endringer i egenkapital	78
Historikk	12	Kontantstrømoppstilling	79
Pensjonssystemet	13	Noter Konsern	80
Dette tilbyr KLP	14	IKKE-FINANSIELT REGNSKAP	
Dette er KLP	16	Ikke-finansielt regnskap ved	
Konsernledelsen i KLP	30	årsslutt 31. desember	136
Drift- og sårbarhetsanalyse	32	Noter Ikke-finansielt regnskap	137
Kapitalforvaltningsstrategi	35	Revisors uttalelse, ikke-finansielt regnskap	140
Medarbeiderregnskap	37	REGNSKAP KLP	
Risikostyring og internkontroll	38	Resultatregnskap	142
		Balanse	144
Pensjons- og livsforsikring	40	Oppstilling av endringer i egenkapital	147
Skadeforsikring	42	Kontantstrømoppstilling	148
Kapitalforvaltning	44	Noter KLP	149
Eiendom	46	REVISORS BERETNING	218
Bank	48	Erklæringer	220
Norsk anbefaling for eierstyring		Styrer i KLP	223
og selskapsledelse (NUES)	52	Tillitsvalgte	225
Årsberetning 2015	56		
Styret i KLP	70		

For dagene som kommer

Gisle Hunvik, Systemutvikler, KLP Kapitalforvaltning

Stø kurs

2015 ble nok et spennende år. KLP leverte gode resultater i et turbulent finansmarked. Vi holdt kostnadene nede, selv om omfanget av tjenestene vokser. Og vi har satset for fullt på effektive prosesser og god kundekommunikasjon.

2015 ble et nervepirrende år for alle med investeringer i aksjemarkedet. Dette året ble også et bevis på at KLP er godt rustet for store markedsbevegelser. Vi leverte et solid resultat, og det klarte vi fordi vi har forberedt oss på at tøffe tider vil komme. Verdijustert og bokført avkastning i 2015 endte på henholdsvis 4,0 og 3,6 prosent og konsernet hadde ved årets slutt en forvaltningskapital på 543 milliarder kroner.

Lave renter - en utfordring

KLP forvalter rundt 425 milliarder kroner for dagens og morgendagens pensjonister. Vi skal sørge for at våre 900 000 pensjonister og medlemmer skal få den pensjonen de har krav på. Samtidig skal vi gi en garantert avkastning til våre eiere.

Svake økonomiske vekstutsikter og vedvarende lave renter skaper hodebry for alle som skal forvalte penger – og vi ser i tillegg høyere risikopåslag på gjeldsinstrumenter, urolige aksjemarkeder og lavere råvarepriser. Med det som bakteppe er det viktig å ha tilstrekkelig soliditet til å stå imot fremtidige markedssvingninger. Vi har derfor valgt å styrke våre finansielle buffere for å være best mulig forberedt til å møte utfordrende markeder.

Ikke likegyldig hvordan pengene forvaltes

Med store pensjonsfond å forvalte følger også stort ansvar. KLP ønsker å bidra til en bærekraftig utvikling globalt, og signerte FNs Global Compact allerede i 2003. Med det forplikter KLP seg til å følge programmets ti prinsipper om vern om menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter, bedre miljøet og bekjempe korrupsjon. I 2014 tok vi et viktig valg. Vi trakk oss ut av selskaper som har mer enn halvparten av sine inntekter fra kull. Høsten 2015 senket vi denne grensen til 30 prosent. Samtidig besluttet vi å øke våre investeringer med en halv milliard kroner i fornybar kraftproduksjon i fremvoksende økonomier, der behovet for energi er stort. Det gjør vi ved å utvide samarbeidet med Norfund.

KLP har alltid vært åpne om hvem vi ekskluderer fra våre porteføljer, og hvorfor. Vi er åpne fordi vi ønsker velkommen andres vurdering av hva vi gjør, enten de vil kritisere eller kopiere oss. Slik ønsker vi å bidra til en mer bærekraftig utvikling.

Effektive prosesser og bedre kundeservice

KLP har hatt en betydelig tilflytting av nye kunder på offentlig tjenestepensjon de seneste årene. Siden 2013 har totalt 86 kommuner, én fylkeskommune og 375 bedrifter valgt oss som ny leverandør.

Stadig flere medlemmer og et økende antall pensjonister stiller høyere krav til oss som selskap. Samtidig skal vi tilpasse oss

nye reformer og regelverksendringer. Vi har derfor satt i gang prosesser som skal gjøre oss i stand til å håndtere flere kunder og medlemmer på en mer effektiv måte, uten at våre kostnader øker. Gjennom 2015 har vi jobbet systematisk med effektiviseringsprosjekter i hele konsernet, og ser store effekter: Vi har ikke minst redusert den kundeopplevde behandlingstiden betydelig. Vi jobber også målrettet med digitalisering for å møte våre kunders forventninger om gode selvbetjente løsninger og høy brukervennlighet.

Bedre informasjon

Vi ønsker å bli bedre til å skrive med et språk og innhold som er lettere for folk flest å forstå. Vi har engasjert alle ansatte i et språkprosjekt med mål om at all kommunikasjon som formidles fra KLP skal være enkel, tydelig, relevant og utformet etter hva våre kunder har behov for å vite. Arbeidet har allerede gitt oppløftende resultater. Dette vil vi jobbe videre med.

Stø kurs

Ingen vet hva fremtiden vil bringe, men mange vil være enige i at fremtidsutsiktene er mer usikre enn på lenge. Finansmarkedene reagerer raskt på negative nyheter og utslagene kan bli kraftige. Det vi vet er at KLP har et solid fundament for fremtidig vekst. Vi fortsetter å bygge på denne soliditeten og har fokus på å jobbe smartere, både for å møte kundenes behov for tjenester fra oss og for å holde kostnadene nede.

KLP skal være en forutsigbar partner som styrker kundenes økonomi, letter deres hverdag, bidrar til å gjøre kundene til attraktive arbeidsgivere og bidra til en mer bærekraftig offentlig sektor. Derfor jobber vi systematisk med å utvikle tjenester og produkter som vi opplever at eierne og deres ansatte har behov for. Dette arbeidet har foregått i lang tid og fortsetter i 2016. KLPs eiere skal føle seg trygge på at vi også i fremtiden vil levere konkurransedyktig avkastning, ha lave kostnader og yte god service. Vårt mål er ufravikelig: Vi skal være den beste samarbeidspartneren for dagene som kommer, uansett hvordan de ser ut.

Sverre Thornes

SVERRE THORNES KONSERNESJEF

Engasjert

Lene Inngjerdingen, Spesialkonsulent, Avtaleadministrasjon og drift

Utvikling de siste 5 år

Millioner kroner

	2015	2014	2013	2012	2011
KLP Konsern					
Resultat før skatt	5 128	1 189	1 157	997	653
Forvaltningskapital	543 262	490 894	399 257	331 783	291 784
Egenkapital	23 260	17 558	15 268	13 630	12 064
Kapitaldekning	11,5 %	9,2 %	10,0 %	10,3 %	10,9 %
Antall ansatte	939	899	856	808	775
Kommunal Landspensjonskasse					
Resultat før skatt	4 858	959	950	772	705
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	29 541	32 280	24 928	27 477	21 641
Netto til-/ fraflytting av premiereserver og andre fond	10 182	28 677	6 178	1 484	-156
Resultat til kunder	20 650	6 959	10 420	5 455	3 594
herav til tilleggs- og bufferavsetninger	3 122	3 568	-	-	2 143
herav til premiefond	5 138	3 391	5 891	2 365	1 451
Forsikringsfond	412 363	378 602	312 127	275 860	243 439
Forvaltningskapital	457 453	415 030	339 592	299 708	261 746
Egenkapital	23 204	17 454	15 089	13 472	11 941
Soliditetskapital	87 086	73 909	46 897	44 132	36 190
Soliditetskapital målt mot forsikringsfond med rentegaranti	23,5 %	21,6 %	16,2 %	17,4 %	16,0 %
Kapitaldekning	12,0 %	9,5 %	10,3 %	10,6 %	11,5 %
Solvensmargindekning	279,5 %	228,1 %	228,8 %	233,2 %	243,5 %
Avkastning kollektivportefølje:					
- bokført avkastning	3,6 %	4,3 %	6,4 %	5,0 %	4,5 %
- verdjustert avkastning	4,0 %	6,9 %	6,7 %	6,7 %	3,2 %
- verdjustert avkastning inkl. merverdier i eiendeler bokført til amortisert kost	2,8 %	9,5 %	6,4 %	7,5 %	3,9 %
Avkastning investeringsvalgportefølje	4,0 %	6,7 %	8,8 %	7,5 %	2,2 %
Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader målt mot gjennomsnittlig kundefond	0,25 %	0,23 %	0,28 %	0,32 %	0,34 %
Antall premiebetalende medlemmer	435 363	418 133	367 967	316 298	309 333
Antall pensjonister	240 821	230 241	197 837	182 562	172 272
Antall ansatte	533	524	502	477	460
KLP Bedriftspensjon AS					
Resultat før skatt	-24	-23	-22	-25	-24
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	336	261	188	126	93
Netto til-/ fraflytting av premiereserver	129	140	189	216	182
Resultat til kunder	22	24	7	15	16
Forvaltningskapital	2 943	2 270	1 792	1 317	904
Kapitaldekning	35,4 %	12,7 %	14,7 %	9,6 %	13,9 %
KLP Skadeforsikring AS					
Resultat før skatt	173	304	190	105	25
Årlig premie	1 113	921	832	750	650
Totalkostnadsprosent (Combined ratio)	98,8 %	98,1 %	103,7 %	107,8 %	118,1 %
Kapitaldekning	48,9 %	44,0 %	40,0 %	34,1 %	31,8 %
KLP Banken Konsern					
Resultat før skatt	50	29	87	84	-62
Innskudd	7 426	6 251	4 407	2 946	1 840
Utlån	26 359	24 946	21 317	21 875	28 416
Kapitaldekning	17,6 %	16,9 %	19,6 %	20,1 %	14,4 %
KLP Kapitalforvaltning AS					
Resultat før skatt	46	56	33	21	26
Midler til forvaltning totalt	398 471	370 840	287 077	252 037	215 915
Herav midler til forvaltning fra eksterne kunder	44 797	36 130	28 171	21 153	13 650

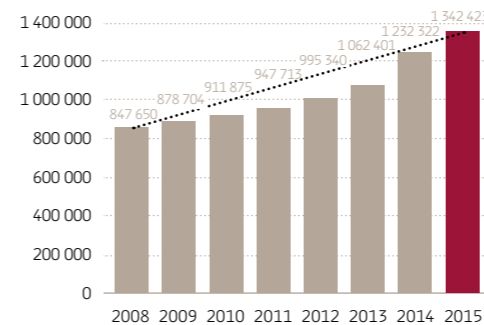
Vekst og lønnsomhet

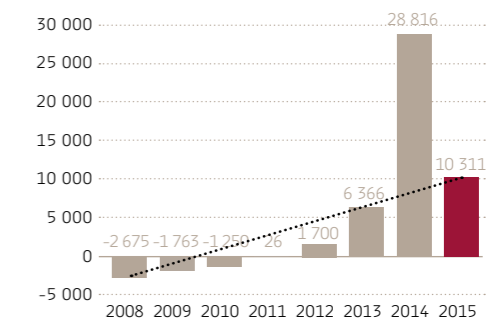
Åpen

Dag Eidstuen, Seniorkonsulent, IT

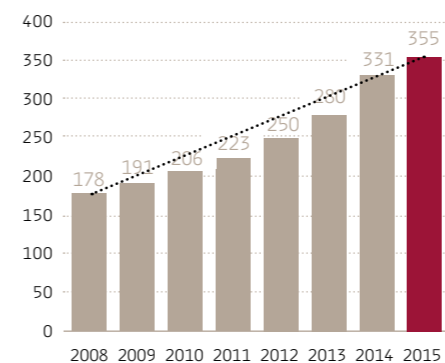
PERSONER MED OPPTJENING OFTP I KLP

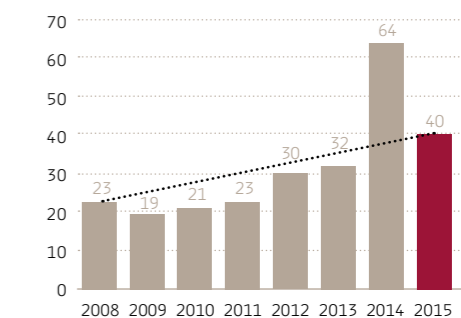
NETTO TILFLYTTING LIVSFORSIKRING Millioner

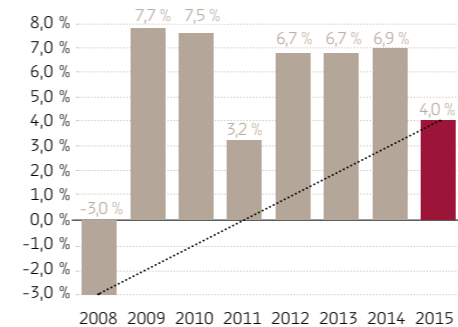
OPPTJENT PENSJON (PREMIERESERVE) Milliarder

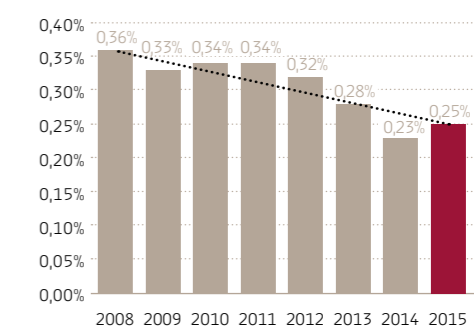
PREMIEINTEKTER KONSERN Milliarder

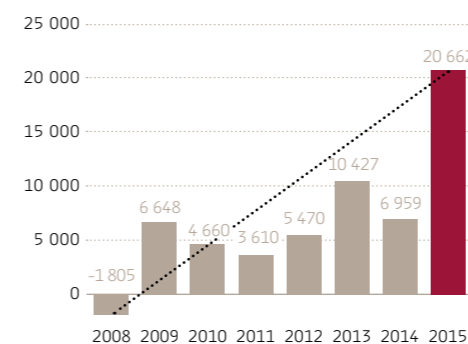
VERDIJUSTERT AVKASTNING PENSJONSFOND (Kollektivportefølje OFTP)

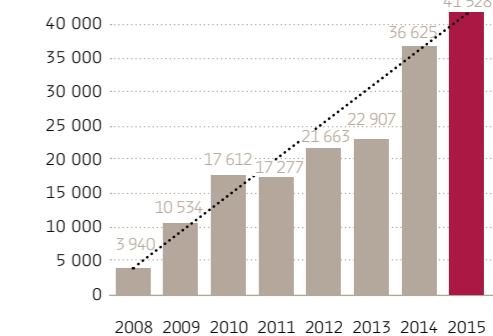
KOSTNADSPROSENT OFTP

RESULTAT TILFØRT FORSIKRINGSKUNDER Millioner

KUNDEBUFFERE (Tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond) Millioner

Viktige begivenheter i 2015

JANUAR

Bankinvestering i Øst-Afrika

Sammen med et knippe andre norske investorer i NorFinance AS investerer KLP i kenyanske Equity Bank, og gjør med det et stort og viktig steg inn i Øst-Afrikas bankmarked.

KLP Skadeforsikring best på kundeservice

Selskapet ble kåret til beste kundesenter i kategorien forsikring i TNS Gallups store kundesentermåling for 2014. Undersøkelsen baserer seg på TNS Gallups sitt panel med 20 000 respondenter.

FEBRUAR

Godt 2014-resultat

KLP kan vise til gode resultater for 2014 med god avkastning, lave kostnader og stor tilflytting av nye kunder.

Samarbeider med Norsk Folkehjelp

KLP inngår samarbeid med Norsk Folkehjelp om hjelp til kunnskapsdeling og integrering.

MARS

Vant internasjonal miljøpris

Kjøpesenteret Fornebu S går helt til topps i kategorien varehandel i skarp konkurranse med store supermarkeder i Tyskland, Polen, England og Sverige under BREEAM awards. I tillegg blir kjøpesenteret kåret til «Årets bygg» i Norge.

Kommunekonferanse i Trondheim

KLP arrangerer kommunekonferanse med over 300 deltagere.

APRIL

I verdenstoppen for klimaet

KLP rangeres som nummer to globalt i undersøkelsen om hva kapitaleiere gjør for å møte klimautfordringer av organisasjonen Asset Owners Disclosure Project.

MAI

Solid kvartal for KLP

KLP leverer solid avkastning i første kvartal, og har stor tilflytting av pensjonskunder.

JUNI

Ekskluderer nye selskaper

Ti nye selskaper blir ekskludert fra KLPs investeringer på grunn av inntekter fra kullbasert virksomhet, brudd på etiske normer, korrupsjon, tobakksproduksjon og alvorlig miljøskade.

3,4 milliarder kroner til kundene

KLPs kunder med offentlig tjenstepensjon får 3,4 milliarder kroner tilbakeført til sine premiefond.

Investerer i fornybar energi

Da KLP tok beslutningen om å selge kullaksjer, ble det øremerket en halv milliard kroner til fornybar energi i fremvoksende økonomier. Disse pengene investeres gjennom KLP Norfund Investments (KNI).

JULI AUGUST

Forventet halvårsresultat

KLP viser til et halvårsresultat i tråd med forventningene der selskapet har styrket soliditeten etter en periode med sterk kundevekst. Verdijustert og bokført avkast-

KLPS VERDIER

åpen

tydelig

engasjert

ansvarlig

ning i første halvår ender på henholdsvis 2,3 og 2,0 prosent. Aksjer og eiendom er de viktigste bidragsyterne til den positive avkastningen.

SEPTEMBER - OKTOBER

Ny konserndirektør i KLP

Gro Myking ansettes som ny konserndirektør for kommunikasjon og marked i KLP fra 1. februar 2016. Myking kommer fra stillingen som markedsdirektør i Posten Norge.

NOVEMBER

God soliditet tross svake finansmarkeder

Lavt rentenivå og verdifall i aksjemarkedene preger resultatet for tredje kvartal. Ved utgangen av tredje kvartal har KLP en soliditetskapital på 80,2 milliarder kroner.

Kirketorget i Moss vinner «Ikke for enhver pris»

Moss kommunes etiske innkjøp kan inspirere andre kommuner som skal i gang med signalprosjekter, mener juryen om årets vinner. Signalprosjektet i Moss har gått ut på å ruste opp kirketorget til «byens sosiale rom». Etikkprisen deles ut av KLP for sjette år på rad i samarbeid med Initiativ for etisk handel og Difi.

Åtte kommuner får fagpris

Kommunene Aurskog-Høland, Gjesdal, Karmøy, Skedsmo, Stokke, Tysvær, Ullensaker og Østre Toten blir tildelt Fagprisen for god offentlig bygg- og eiendomsforvaltning. Initiativtakere til prisen er Direktoratet for byggkvalitet, Norsk Kommunalteknisk forening og KLP Skadeforsikring AS.

Best for femte år på rad

Bransjeundersøkelsen fra EPSI viser at KLP har de mest fornøyde bedriftskundene for femte år på rad. KLP kommer best ut både på kundetilfredshet og skadehåndtering.

Synlig BREEAM-bevis

Byggeier KLP Eiendom og kjøpesenteret Fornebu S avduker det synlige beviset på BREEAM-sertifikatet utenfor bygget – et 12 meter i diameter stort symbol skåret i stein.

DESEMBER

Ekskluderer flere selskaper

KLP ekskluderer 20 nye selskaper og inkluderer fire etter sin halvårige gjennomgang av investeringsporteføljene.

Kjøper hotell

KLP Eiendom inngår avtale om kjøp av Stockholm Waterfornt hotell og kongressenter for 1750 millioner svenske kroner.

Nomineres til kulturpris

KLP nomineres til prisen som årets kultursponsor for arbeidet med TV2s «Hver gang vi møtes».

Økning i pensjonsutbetalinger

KLP setter ny rekord i pensjonsutbetalinger. Brutto er det utbetalt over 14,7 milliarder kroner i pensjoner – 1,8 milliarder mer enn året før.

Historikk 1949–2016

Byforbundet og Herredsforbundet (forløperen til KS) vedtar å opprette Kommunal Landspensjonskasse. KLP etableres som en «forvaltet» kasse inn under Norsk Kollektiv Pensjonskasse.

Sykepleierordningen med gjennomsnittspremie innføres. Lov om Pensjonsordning for sykepleiere trer i kraft i 1962.

Overføringsavtalen, som KLP medvirker til, sikrer pensjonsrettigheter ved bytte av jobb innen offentlig sektor.

KLP får gjennomslag for at pensjoner skal reguleres i takt med folketrygdens grunnbeløp.

KLPs Harald Bastiansen utvikler et gjennomsnittspremiesystem for sykehusleger.

Stortinget vedtar innføring av Folketrygden.

KLP får egen konsesjon som forsikringsselskap, og oppretter en fells kommunal pensjonsordning.

AFP innføres.

1949

1950

1961

1967

1974

1974

1986

1988

1990

1995–1996

2003

2004

2008

2011

2013

2014

2016

Hardere konkurranse om de kommunale pensjonsordningene.

KLPs premiesystem blir del av bransjenorm og tas inn i ny forsikringslov.

Offentlig tjenestepensjon tilpasses endringene i pensjonsreformen.

Stortinget vedtar ny uførepensjon i offentlig sektor fra 1. januar 2015.

Banklovkommissjonen avleverer utredninger om konkurransen i kommunal tjenestepensjon, og kjønns- og aldersnøytralitet i kollektive pensjonsordninger

KLP etablerer ordning med egenkapitaltilskudd i hht. Forsikringsloven.

Forsikringsloven endret. Det skilles mellom kundemidler og selskapsmidler.

KLPs hovedkonkurrenter innen markedet for forsikret offentlig tjenestepensjon velger å trekke seg ut.

Nytt Solvens II regelverk

Pensjonssystemet

Alle nordmenn har krav på alderspensjon fra folketrygden. Tjenestepensjoner er pensjonsordninger opprettet i tilknytning til arbeidsforhold. Tariffavtaler eller lover bestemmer pensjonsytelsene i offentlig sektor. I privat sektor er det store variasjoner mellom tjenestepensjonsordningene.

I tillegg til folketrygd og tjenestepensjonsordninger kommer eventuell sparing.

Egen sparing

Tjenestepensjon

Finansieres av arbeidsgiver og arbeidstaker. Offentlig/Privat

Folketrygd

Gjelder alle. Obligatorisk trygdeordning for alle som er bosatt i Norge. Administreres av Arbeids- og velferdsetaten (NAV).

Dette tilbyr KLP

KLP forvalter pensjonssparing for ansatte og tidligere ansatte i kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter. KLP leverer også skadeforsikringer, banktjenester og fondsprodukter.

OFFENTLIG/BEDRIFT ARBEIDSGIVERE:

Pensjon

Offentlig tjenstepensjon gir dekning for AFP, uføre-, etterlatte- og alderspensjon.

Pensjonsordningene i KLP:

Fellesordningen for

- Kommuner og bedrifter
- Fylkeskommuner
- Helseforetak

Sykepleierordningen

Legeordningen

Folkevalgordningen

Rådgivning, HMS, analyser og kurs

Som en del av servicen for pensjonskundene tilbyr KLP kurs om aktuelle pensjonsrelaterte temaer både til arbeidsgiver og deres ansatte.

Kurstilbudet omfatter blant annet pensjon og pensjonsøkonomi, HMS og rådgivning.

- Rundt 1 650 representanter for arbeidsgiverne har deltatt på ulike kurs i KLP regi gjennom 2015
- Det har vært 400 deltagere på økonomikurs, 220 deltagere på grunnkurs og 180 på spesialkurs
- Verdt å vite-kurs for lønns- og personalmedarbeidere arrangeres hvert andre år. I 2015 har ca 850 deltatt på disse
- 400 deltagere på bedriftskurs
- KLP hadde ca 9 300 individuelle samtaler med medlemmer om egne pensjonsrettigheter
- I tillegg har KLP avholdt rundt 500 informasjonsmøter rundt om i hele landet der det har blitt informert om pensjonsordningen til selskapets medlemmer
- Det ble i 2015 gjennomført over 163 ulike HMS-aktiviteter med 4 850 ansatte som representerte til sammen 450 ulike kunder

- Rundt 40 rådmenn som møter KLPs toppledelse årlig for å snakke om kurs og retning for samarbeidet mellom kommunene og KLP.

Innskuddspensjon

KLP tilbyr også innskuddspensjon, en tjenstepensjonsordning for bedrifter som ikke har offentlig tjenstepensjon.

Pensjonskasseservice

KLP tilbyr løsninger for administrasjon og drift av egne pensjonskasser for kommuner, fylkeskommuner og bedrifter med avtale om offentlig tjenstepensjon, både som en total-løsning eller for å supplere egen administrasjon med tjenester fra KLP.

Forsikring

Personalforsikringer:

- Gruppeliv i samsvar med tariffkravene i kommunal/ offentlig sektor
- Fortsettelsesforsikring
- Ulykkes-/yrkesskadeforsikring
- Tjenestereise- og elevreiseforsikring

Lån

Lån til offentlige investeringer og infrastruktur.

- Lån til kommunal sektor
- Lån til bedrifter/organisasjoner

Fond

KLP-fondene er Norges største indeksforvalter målt i forvaltet volum. Fondene er dessuten blant de rimeligste i markedet.

I tillegg til indeksfond tilbyr KLP aktive aksjefond, kombinasjonsfond, rentefond og spesialfond.

Bank

KLP Banken tilbyr sparekonto for bedrifter. Gjennom KLP Kommunekreditt AS tilbys lån til offentlig sektor.

KLP Ivaretatt – KLPs nye kommunikasjons- og medlemsprogram

Ivaretatt skal styrke merkevaren KLP og gjøre selskapet til et førstevalg for medlemmene. Ivaretatt skal skille KLP fra de sterkeste konkurrentene i personmarkedet, og styrke opplevelsen av ett KLP.

Konseptet skal sørge for gode kundeopplevelser og gi kundene tilgang til medlemsfordeler. For KLP skal Ivaretatt støtte medlemssatsingen, bidra til økt salg og tydelig posisjonere selskapet i et marked preget av sterk konkurranse.

PERSONKUNDER/MEDLEMMER I KLP:

Ansatte hos arbeidsgiver med offentlig tjenstepensjon i KLP har en av Norges beste pensjonsordninger. I tillegg har de medlemsfordeler på bank-, fond- og forsikringsprodukter.

Pensjon

Offentlig tjenstepensjon er pensjonsordningen for de som jobber i kommune/fylkeskommune, helseforetak eller bedrift med offentlig tilknytning.

Mesteparten av utgiftene til pensjonsordningen betales av arbeidsgiver. De fleste arbeidstakere bidrar med to prosent av lønnen til pensjonsinnskudd i KLP.

Innskuddspensjon er en pensjonsordning for de som jobber i bedrifter som ikke har offentlig tjenstepensjon.

Pensjonskapitalbevis

KLP tilbyr også forvaltning av Pensjonskapitalbevis.

Bank

KLP Banken er en nettbank uten filialer. Banken tilbyr boliglån og refinansiering, sparing og kontoer med ulike kort. Medlemmer får personalpris på renter og gebyrer.

Forsikring

Hovedproduktene som tilbys er bilforsikring, barneforsikring, husforsikring og innboforsikring. I tillegg til en hovedforsikring er det mulig å supplere med en rekke andre forsikringer.

Fond

Fondssparing i KLP er tilgjengelig for alle, også for de som ikke er KLP-medlem. KLP Kapitalforvaltning er Norges største indeksforvalter målt i forvaltet volum. KLP-fondene er dessuten blant de rimeligste i markedet.

I tillegg til indeksfond kan vi tilby aktive aksjefond, kombinasjonsfond, rentefond. Medlemmer som sparer i KLP Kombinasjonsfond betaler enda lavere forvaltningshonorar enn øvrige kunder.

KUNDER MED PENSJONSORDNING I KLP PR 01.01.16:

419

KOMMUNER OG FYLKESKOMMUNER

2 500

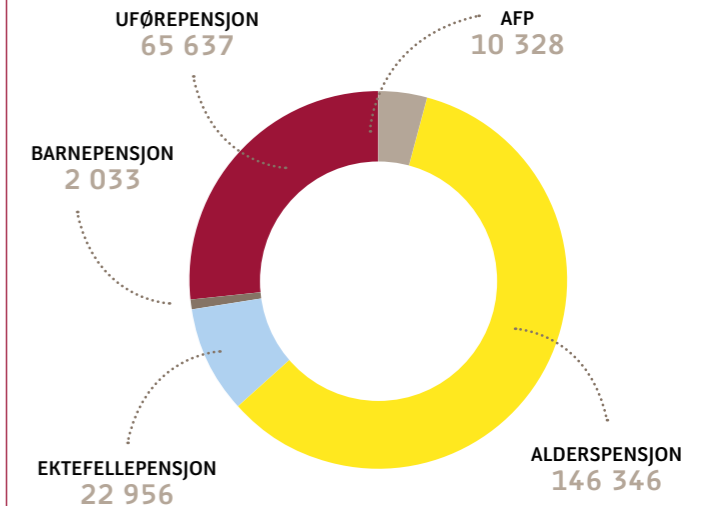
BEDRIFTER

29 av 30

HELSEFORETAK OG DE FIRE REGIONALE HELSEFORETAKENE

TJENESTEPENSJONER PER 31.12.2015

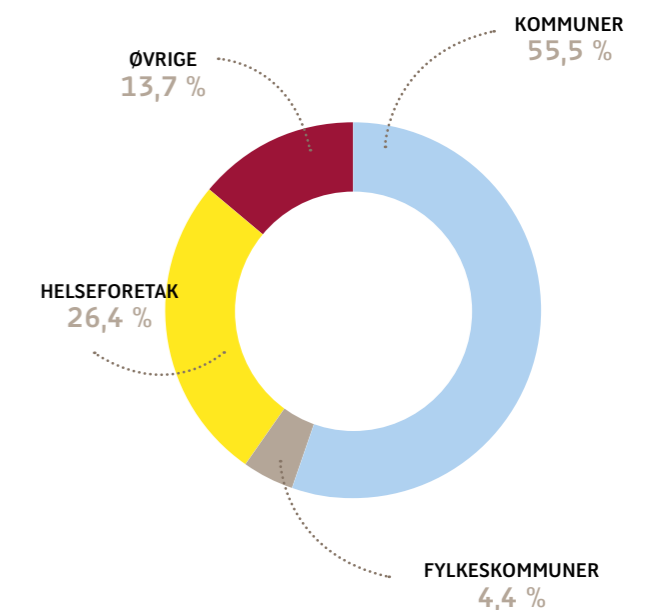
Noen mottar flere pensjoner. Tallene viser antall pensjoner, ikke antall pensjonister.

247 300

SUM PENSJONER

2015 ENDTE MED TOTALT 29,5 MILLIARDER I PREMIEINNTEKTER MED FØLGENDE FORDELING:

KLPs FORRETNINGSIDÉ: KLP SKAL LEVERE TRYGGE OG KONKURRANSEDYKTIGE FINANS- OG FORSIKRINGS-TJENESTER TIL OFFENTLIG SEKTOR, VIRKSOMHETER MED TILKNYTNING TIL DENNE OG DERES ANSATTE.

939
ANSATTE I KLP-KONSERNET
PR 31.12.15

Dette er KLP

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) er Norges største livsforsikringsselskap.

KLPs hovedmål er å være Norges ledende leverandør av pensjon til offentlig sektor. KLPs viktigste oppgave er å utbetale riktig pensjon til rett tid, og å forvalte pensjonsmidlene til forsikringstakerne på en god og sikker måte. Avkastningen på pensjonskapitalen skal være konkurransedyktig, servicen skal være god og driften effektiv med lave kostnader.

Selskapet leverer tjenester til arbeidsgivere og ansatte i kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter i offentlig og privat sektor.

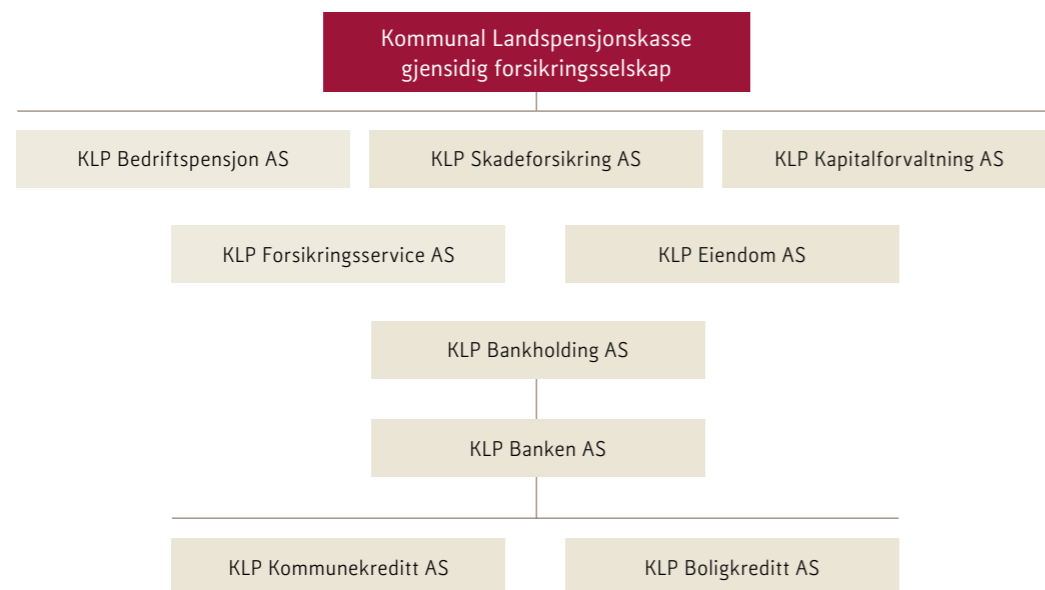
Hovedproduktet et offentlig tjenstepensjon, slik pensjonsordningen er bestemt i tariffavtaler og ved lov. Konsernet er

også en stor leverandør av skadeforsikringer, banktjenester og fondsprodukter. KLP Eiendom er Nordens tredje største eiendomsforvalter.

Selskapsform

Det er kundene med offentlig tjenstepensjon i KLP som eier selskapet. Den gjensidige selskapsmodellen er økonomisk rasjonell og bidrar til at all verdiskapning tilfaller disse kundene.

KLPs heleide datterselskap er organisert som aksjeselskap. Datterselskapene ble opprettet for å støtte KLPs kjernevirksomhet og for å kunne tilby trygge og konkurransedyktige tjenester til KLPs eiere og deres ansatte.

DE ALLER FLESTE KOMMUNER OG FYLKESKOMMUNER HAR EN KUNDERELASJON TIL KLP. KLPs HOVEDKONTOR LIGGER I OSLO. KLP HAR OGSÅ ET KONTOR I BERGEN SOM IVARETAR TJENESTER OG SERVICE INNEN LIV OG PENSJON. EIENDOMSSELSKAPET HAR KONTORER I OSLO, TRONDHEIM, KØBENHAVN OG STOCKHOLM. BANKEN HAR KONTORER I TRONDHEIM OG OSLO.

KLP-konsernet har mer enn 900 ansatte, og en forvaltningskapital på over 540 milliarder ved utgangen av 2015.

KLP leverer produkter og tjenester innen:

- Pensjon og pensjonskassetjenester
- Bank
- Forsikring
- Fond og kapitalforvaltning

Datterselskaper

KLP SKADEFORSIKRING AS tilbyr forsikringsløsninger til kommunal sektor og bedrifter, og til personmarkedet med spesielle fordeler for medlemmer i KLP. Ved utgangen av 2015 hadde selskapet et kundeforhold til 318 kommuner, 14 fylkeskommuner og 2 914 bedrifter, hvorav 29 er helseforetak. Innen personmarkedet hadde selskapet 33 250 kunder.

KLP FORSIKRINGSSERVICE AS har spesialkompetanse på offentlige pensjonsordninger og tilbyr et fullt spekter av pensjonskassetjenester.

KLP BEDRIFTSPENSJON AS tilbyr innskuddsbasert tjenstepensjon, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis, til bedrifter i privat og offentlig sektor. Selskapets samlede forvaltningskapital er på 2 943 millioner.

KLP BANKEN AS er en nettbank som tilbyr boliglån og innskudd. Det gir grunnlaget for effektiv drift og lave kostnader. Det var over 36 700 aktive personkunder i banken ved årsskiftet.

KLP BOLIGKREDITT AS er datterselskap av KLP Banken og fikk konsesjon som boligkredittforetak i 2014. En andel av konsernets utlån i personmarkedet er overført til selskapet. Virksomheten finansieres i hovedsak ved utstedelse av obligasjoner med sikkerhet i boliglån.

KLP KOMMUNEKREDITT AS er også datterselskap av KLP Banken. Selskapet har som mål å være en sentral finanspartner for offentlig sektor. KLP Kommunekreditt finansierer et bredt spekter av kommunenes lånebehov til eksempelvis skoler, barnehager, omsorgsboliger og prosjekter i kommunenes klima- og energiplaner, samt en del av kommunenes infrastruktur.

KLP KAPITALFORVALTNING AS er et forvaltningsselskap med konsesjon til å forvalte verdipapirfond og alternative investeringsfond, samt å yte investeringstjenesten aktiv forvaltning og tilknyttede tjenester. Selskapet forvaltet ved utgangen av året 398 milliarder kroner på vegne av sine kunder.

KLP EIENDOM er en av Norges største eiendomsforvaltere med 1.780.000 kvadratmeter lokaler og 373.000 kvadratmeter festetomter til forvaltning, samt betydelige prosjekter under utvikling. Eiendomsmassen hadde pr 31.12.2015 en verdi på 55,4 milliarder kroner. KLP Eiendom har virksomhet i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og London. Eiendommene har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard og effektiv arealutnyttelse. KLP Eiendom forvalter kun konsernets eiendommer, og tilbyr ikke eiendomsforvaltning for eksterne.

KLP LEVERER PRODUKTER OG TJENESTER INNEN:

- PENSJON OG PENSJONSKASSETJENESTER
- BANK
- FORSIKRING
- FOND OG KAPITALFORVALTNING

543

MILLIARDER KRONER I FORVALTNINGSKAPITAL
VED UTGANGEN AV 2015**Markedsleder – offentlig tjenstepensjon**

KLP er den dominerende leverandør av fondert offentlig tjenstepensjon, etter tre år med ekstraordinær vekst etter konkurrentenes beslutning om å trekke seg ut av markedet for forsikret ordning.

Ved inngangen til 2016 har 419 kommuner og fylkeskommuner sin pensjonsordning i selskapet. 29 av 30 helseforetak og de fire regionale helseforetakene har en eller flere pensjonsavtaler med KLP. I tillegg har om lag 2 500 bedrifter har sin pensjonsordning i KLP. Selskapets pensjonsordninger omfatter mer enn 440.000 yrkesaktive og 248.000 pensjonister. Også 200.000 medlemmer har en pensjonsrettighet i KLP fra tidligere arbeidsforhold.

God avkastning, lave kostnader

KLP har gjennom flere år kunnet vise til god avkastning og lave kostnader. Dette har gitt KLP en sterk posisjon i markedet for offentlig tjenstepensjon. Tilliten denne posisjonen gir, er en mulighet KLP vil benytte til å videreutvikle kjernevirksomheten og styrke øvrig forretningsvirksomhet.

Bedriftsmarkedet

KLP styrket i 2015 satsingen på bedriftsmarkedet. I tillegg til ambisjoner om å øke markedsandelen i markedet for bedrifter med offentlig tilknytning, utnyttes potensiale for ytterligere vekst og lønnsomhet gjennom å tilby KLPs bedriftsprodukter også i privat sektor.

Godt omdømme

KLP hadde en sterk utvikling i omdømmet i 2015 og gikk opp fra 46 til 53 poeng i TNS sin årlige omdømmemåling. KLP er dermed blant de best ansette finansselskapene i befolkning-

gen, bare Skandiabanken har bedre omdømme. Kommunalt ansatte har bedret oppfatningen av KLP, dette forklarer i stor grad utviklingen. Oppfatningen av KLP har bedret seg på alle omdømmeaspektene, men i særlig grad på økonomisk soliditet. Andelen som mener KLP gjør det bra økonomisk økte fra 28 prosent til 39 prosent. 76 prosent svarer at de har stor tillit til KLP.

Medlemssatsing i fremgang

KLP tilbyr også personkundeprodukter og tjenester innen finans og forsikring. Produktene er rettet mot personer som er ansatt i virksomheter som har KLP som pensjonsleverandør, samt pensjonister som får pensjon fra KLP. Nærmere 47 000 medlemmer er nå kunder i et eller flere av KLP-konsernets personprodukter. Medregnet øvrige kunder er det totale antallet 67 500.

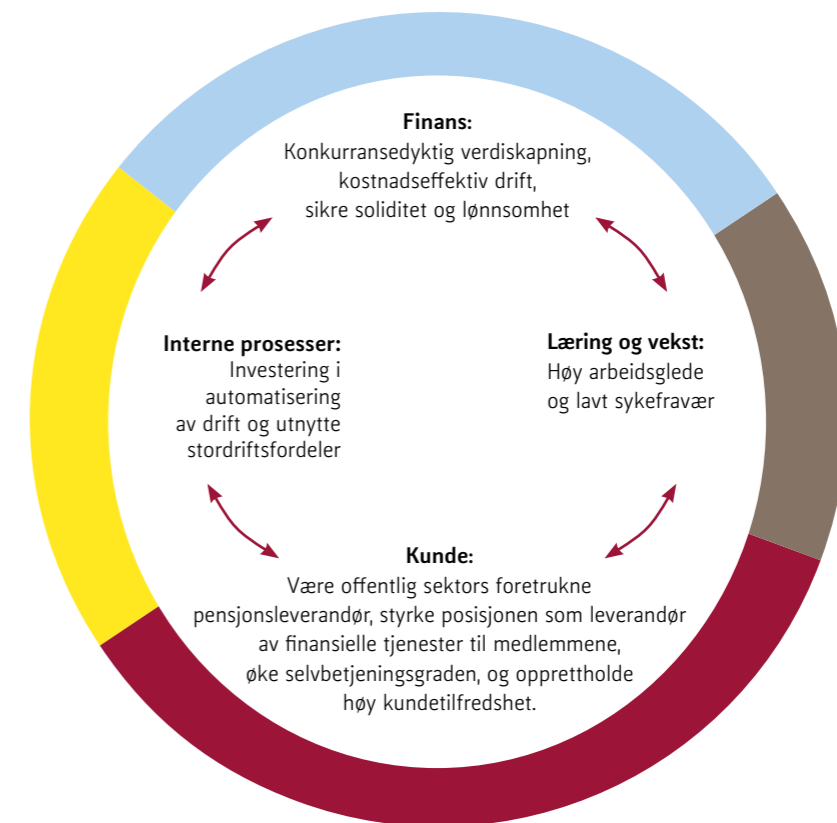
Produktene som tilbys medlemmene innen bank, skadeforsikring og fond er konkurransedyktige både i pris og innhold, noe vekst i volum og antall kunder viser. Finansportalen og andre sammenligninger rangerer KLPs medlemsprodukter til å være blant de beste. Kundetilstrømmingen viser også at medlemstilbudet begynner å bli kjent, noe som i stor grad kan tilskrives de markedsføringsaktivitetene som er gjennomført.

God personlig behandling og service er et kjennetegn på KLPs kundearbeid. Det ble bekreftet gjennom måling av kundetilfredsheten blant KLPs kunder (personkunder) høsten 2015. Resultatene er svært positive og både Bank og Forsikring har en score på 74 eller høyere. Det er meget bra, også sammenlignet med andre finansinstitusjoner i Norge. Kundene er spesielt fornøyd med service, responstid og personlig behandling.

Balansert målstyring

KLP benytter balansert målstyring for å måle prestasjoner i de fire dimensjonene Finans, Kunde, Interne prosesser og Læring og vekst. Den balanserte målstyringen skal sikre at KLP-konsernets strategi implementeres, og benyttes av organisasjonen fra konsernnivå ned til avdelingsnivå. Konsernets forretningsplan for perioden 2016–2018 danner grunnlaget for de sentrale forretningsmessige mål for konsernet.

Vesentlige avvik fra måloppnåelse medfører krav til å rapportere en avviksanalyse, med beskrivelse av hvilke tiltak som iverksettes for å bedre måloppnåelsen. Rapportering gjennomføres kvartalsvis.

Finansperspektivet (vekt 30 prosent)

KLP har oppnådd gode resultater under finansperspektivet i 2015. KLP har levert konkurransedyktig forvaltning til tross for et siste halvår med urolige verdipapirmarkeder. Finansavkastningen, kombinert med kostnadseffektiv drift, sikret inntjening og måloppnåelsen.

Kundeperspektivet (vekt 35 prosent)

KLP oppnådde volummålet innen pensjon, og målet for salg av produkter til medlemmene. KLP har gjort det enklere for kunden å betjene seg selv via digitale kanaler. Økt selvbetjening, samt gode resultater på servicemål, har bidratt til å holde fortsatt høy kundetilfredshet hos de eksisterende kundene.

Interne prosesser (vekt 20 prosent)

Gevinstrealisering på IT-investeringer knyttet til kjernevirksomheten OFTP var noe forsinket, men ellers var utviklingen i interne prosesser på linje med målsettingen.

Læring og vekst (vekt 15 prosent)

Sykefraværet har vært litt høyere enn målsatt nivå. Deltakelsen på årets medarbeiderundersøkelse var høy, og resultatene opprettholder et nivå fra fjoråret som indikerer høy arbeidsglede.

KLPs strategiske prioriteringer

KLPs strategisk plattform skal bidra til å forsterke og videreutvikle selskapets eksisterende produkt og tjenesteportefølje. KLPs viktigste oppgave er å opprettholde selskapets ledende posisjon som leverandør av pensjon til offentlig sektor, gjennom konkurransedyktig avkastning, lave kostnader og god service.

Hovedmål

Forretningsmessige prioriteringer - status ved utgangen av 2015 og mål mot 2018

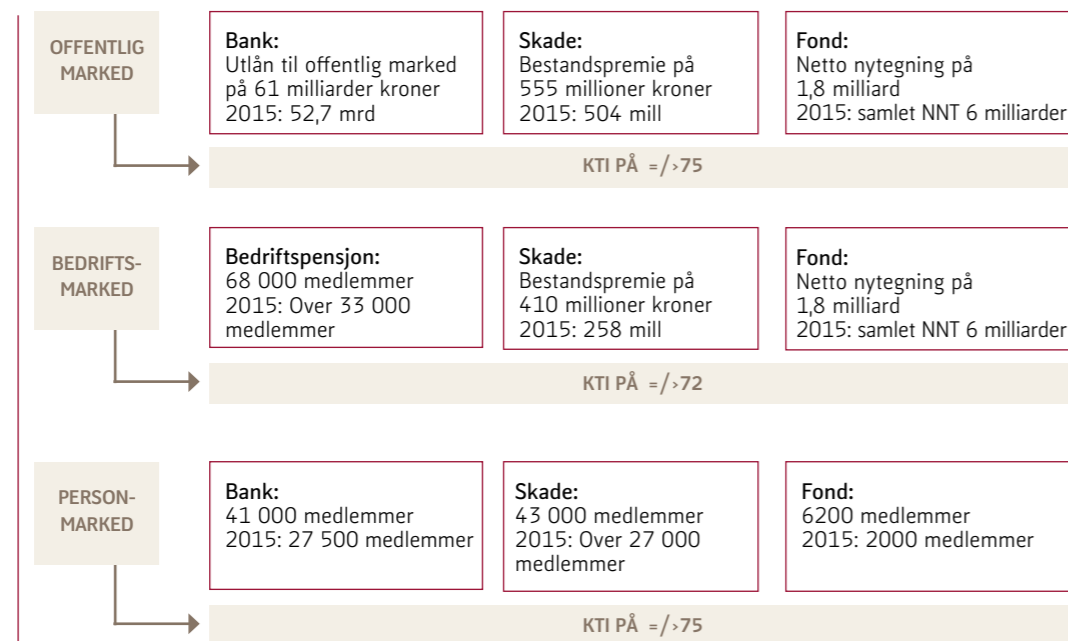
1

KLP skal være offentlig sektors foretrukne leverandør av pensjon

- Konkurransedyktig avkastning over tid
- Laveste kostnader
- Fornøyde kunder – målt ved KTI på =/ >75

2

Styrke posisjonen i offentlig sektor og bidra til økt vekst og lønnsomhet

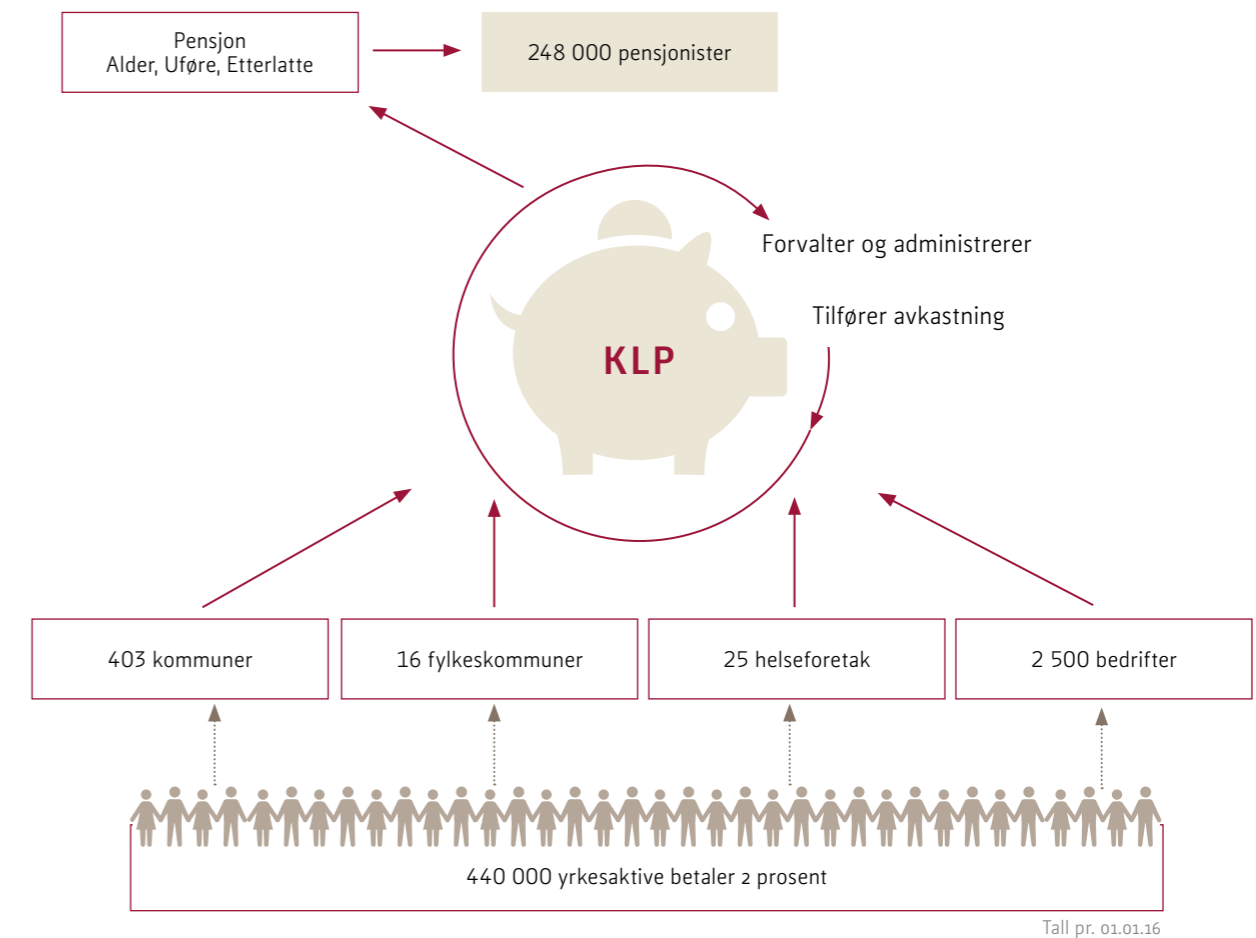

3

Kostnads-effektivt drift

OFFENTLIG TJENESTEPENSJON	BEDRIFTSPENSJON	SKADE	BANK	FOND
Kostnader skal utgjøre 0,22 prosent av premiereserven 2015: 0,26	Kostnader i prosent av premiereserver skal være 0,78 2015: 1,82	Kostnadsandel på 19 prosent 2015: 21 prosent	Kostnadsgrad på 65 prosent 2015: 67 prosent	Driftskostnader i prosent av forvaltningskapital skal være 0,06 prosent

VERDIKJEDE KLPs HOVEDPRODUKT OFFENTLIG TJENESTEPENSJON (OFTP)

Pensjon er sparing: Verdikjeden i KLP

Verdikjeden i KLPs forretningsmodell tar utgangspunkt i at kundene betaler premie til selskapet. KLP sørger for at riktig sparebeløp blir avsatt og sørger for en trygg og ansvarlig forvaltning av sparekapitalen fram til den kommer til utbetaling.

Premien dekkes i hovedsak av arbeidsgiver. Yrkesaktive medlemmer trekkes to prosent i lønn av arbeidsgiver som et bidrag til pensjonsordningen.

Premien er i alt vesentlig en sparing for fremtidige pensjoner. Etter de årlige lønns- og trygdeoppgjørene innbetales en reguleringspremie for å justere opp pensjonsrettighetene til yrkesaktive og pensjonister.

Sparemidlene (opptjent pensjon) blir hovedsakelig plassert i aksjer, eiendom, obligasjoner og utlån.

KLP garanterer å tilføre pensjonssparing en minsteavkastning hvert år. For 2015 var denne garantien på 2,9 prosent i gjennomsnitt. Avkastning ut over dette tilhører forsikringskundene og disponeres enten til tilleggsavsetninger eller premiefond. Midlene på premiefond kan benyttes til å betale fremtidig pensjonspremie.

Hvis avkastningen er lavere enn den garanterte avkastningen kan man ved årets slutt tilføre midler fra tilleggsavsetninger. Er dette ikke tilstrekkelig, står selskapet ansvarlig med sin egenkapital.

Hvordan skaper KLP verdier

KLP gjør en forskjell ved å tilby arbeidsgivere i offentlig sektor i Norge medlemskap i KLP for å ivareta deres forpliktelser om pensjon overfor sine ansatte. Arbeidsgiverne blir dermed både kunde og eier i KLP, som er et gjensidig eid selskap.

Dette innebærer at det ikke er eksterne investorer som gjør krav på avkastning fra virksomheten, og all inntjening kommer kundene til gode gjennom deres eierskap. Det er således ingen interessekonflikt mellom kunder og eiere, og medlemmene har gode påvirkningsmuligheter. KLP ivaretar videre de enkelte ansatte hos arbeidsgiverne gjennom å tilby et bredt spekter av tjenester innen bank og forsikring til særlig gunstige medlemsvilkår.

INNSATSFAKTORER

FINANSIELL OG OPERASJONELL

1

Kjerneområde

23,3

mrd egenkapital

939

ansatte

STRATEGISK

KLPs produkter

KLPs strategiske prioriteringer

KLPs samfunnsansvarsstrategi

KLPs risikohåndteringsrammeverk

KLPs myndighetsfastsatte rammebetingelser

KULTUR OG VERDIER

God service

Tilby god service og smarte løsninger som betyr at medlemmene vil anbefale oss

Effektiv drift

Utnytte stordriftsfordeler og jobbe for kontinuerlig forbedring av prosesser gjennom forenkling, automatisering og standardisering

Videreutvikling

Kombinere KLPs fagekspertise med dialog med medlemmene for å utvikle KLPs tjenester og løsninger i en retning som medlemmene verdsetter

Arbeidsglede

Skape et miljø hvor ansatte utvikles, trives og motiveres for å gjøre en god jobb.

Åpen
Tydelig
Ansvarlig
Engasjert

FORSTÅ OG PRISE RISIKO

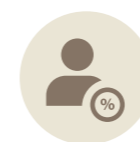
Sentralt i KLPs virksomhet er styring og prising av risiko. Det legges ned stor innsats i å overvåke og forstå risikoen som medlemmene ønsker forsikret i KLP, slik at KLP kan prise sine produkter hensiktsmessig.

VERDI FOR MEDLEMMENE

Sikre at det ikke bindes unødvendig kapital knyttet til usikkerhet i estimater. Bidra til å samarbeide med medlemmene for å redusere uønsket, påvirkbar risiko og derigjennom redusere premieinnbetalinger.

VERDI FOR SAMFUNNET

Oppmuntre til risikoreduserende tiltak.

FORSVARLIG KAPITALFORVALTNING

Virksomheten innebærer at det bygges opp betydelige fond som investeres forsvarlig for å sikre framtidige pensjoner og andre forpliktelser KLP har forsikret

Avkastning på KLPs investeringsvirksomhet kommer KLPs medlemmer til gode gjennom lavere innbetalinger til KLP. Forsvarlig forvaltning skal minimere risikoen for at medlemmenes midler i form av egenkapital i KLP går tapt. Dette gir god trygghet for at KLP vil innfri sine forpliktelser i framtiden.

KLP er gjennom sin investeringsvirksomhet en betydelig kapitalkilde for finansiering av prosjekter i offentlig sektor i Norge. I tillegg er KLP en betydelig eier og forvalter av næringsbygg og en aktiv eier i ulike virksomheter. KLPs forvaltning skal være sosialt ansvarlig slik at virksomheten bidrar til en sunn økonomisk utvikling.

UTBETALE ERSTATNINGER OG BETJENE MEDLEMMENE

Medlemmene har økt forventning om service og kvalitet samtidig som KLPs virksomhet gjennom nye reguleringer blir mer kompleks. Nøyaktig og preist oppgjør er avgjørende for KLPs virksomhet.

Erstatningsutbetaling fra KLP er av stor økonomisk konsekvens for den enkelte forsikringsmot-taker ettersom dette i mange tilfeller skal sikre bortfall av inntekt. Bidrar til å ivareta medlemmenes økonomi selv om ulykken skulle være ute. Sikrer at plikter og rettigheter til pensjon etter tariffavtalen for offentlig sektor blir oppfylt.

Forsikringsoppgjør bidrar til å opprettholde og stabilisere økonomisk aktivitet i samfunnet.

EFFEKTIV DRIFT

KLP er markedsleder innen et område hvor det er betydelig potensiale for stordriftsfordeler

God service og lave kostnader.

Samfunnsmessig gunstig å utnytte stordriftsfordeler.

RESULTATER

40,2 mrd
premieinntekter

543,3 mrd
til forvaltning

Nærmere 1,4
millioner personer
med opptjening i KLP

Offentlig
tjenestepensjon for
419
kommuner og
fylkeskommuner

Skadeforsikring for
332
kommuner og
fylkeskommuner, samt
29
helseforetak.

Nær 2 000
utlånsavtaler til
det offentlige

46 500
personer med
pensjonsopptjening
i KLP har benyttet seg
av KLPs medlemstilbud
på tjenester innen bank,
fond og forsikring.

Målinger bekrefter at KLPs
kunder er fornøyde.

Arbeidsmiljøundersøkelse
viser høy arbeidsglede
blant de ansatte.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER

Vekst og lønnsomhet

Som den dominerende leverandør av fondert offentlig tjenestepensjon blir det viktigste perspektivet fremover å levere så godt som mulig på hovedområdene avkastning, kostnader og service.

Datterselskapene i KLP har vekstambisjoner. Veksten skal bidra til økt volum slik at fundamentet for langsiktig lønnsomhet styrkes. Det er en stor utfordring å balansere ut ønske om vekst og krav til lønnsomhet i et kortsiktig perspektiv.

Kommunereformen og mulige strukturelle endringer i offentlig sektor

Regjeringen har tatt initiativ til en prosess med sikte på færre kommuner. Alle kommuner er bedt om å vurdere sammenslåing, og mange prosesser er igangsatt. Det er foreløpig få som har besluttet sammenslåing, men de fleste kommuner legger opp til vedtak innen sommeren 2016. En samlet proposisjon til Stortinget om ny kommunestruktur er planlagt våren 2017. Ved kommunesammenslåing vil spørsmålet om organisering av pensjonsordningen kunne bli et tema av to grunner:

1. En ny, større kommune vil kunne bli stor nok til å rasjonelt kunne drive egen pensjonskasse.
2. En KLP-kommune slår seg sammen med en kommune med egen pensjonskasse.

KLP følger tett med på utviklingen.

Organisering av spesialisthelsetjenesten

I regjeringsplattformen fremgår det at de regionale helseforetakene skal legges ned. Høsten 2015 oppnevnte Regjeringen et utvalg som skal se på hvordan det statlige eierskapet til spesialisthelsetjenesten kan organiseres. I dag styres spesialisthelsetjenesten gjennom fire regionale helseforetak. Utvalget utreder alternative modeller og skal avgi sin innstilling innen 01.12.2016 og Regjeringen tar sikte på å redegjøre for sitt standpunkt i Stortinget våren 2017. Det er en mulighet for at forvaltning av helseforetakenes pensjonsmidler og ny organisering vil bli vurdert og besluttet samlet. Da dette representerer potensielt store og samtidige bevegelser av forretning for KLP, krever saken tett oppfølging.

Nye pensjonsmodeller

I tråd med tariffoppgjøret i 2009 er alderspensjonen i offentlig tjenestepensjon videreført som en bruttoordning, som sikrer minst 66 prosent av sluttlønn inklusive folketrygden etter 30 års opptjening (før levealdersjustering).

Regelverket for årskull til og med 1953 er kjent og implementert i KLPs systemer, men regelverket for årskull etter 1953 er ikke avklart.

Arbeids- og sosialdepartementet (ASD) publiserte 17. desember 2015 en rapport om nye pensjonsordninger i offentlig sektor. Rapporten skal være et grunnlag for å vurdere videre arbeid for å oppnå enighet mellom tariffpartene om nye pensjonsløsninger for offentlig ansatte. Hovedformålet med endringen er å innføre en pensjonsordning som i større grad gir insentiver til å stå i arbeid og som bidrar til bedre mobilitet i arbeidsmarkedet enn dagens ordning.

Uførepensjonen i Offentlig tjenestepensjon er lagt om til en nettoordning fra 2015. Regelverket er besluttet i Stortinget.

Egenkapital og kapitalbehov under Solvens II

KLP har hatt en god og stabil generering av egenkapital som har vært tilpasset KLPs underliggende vekst, kapitalforvaltnings- og risikostyringsstrategi. De siste to årene har selskapets kapitalsituasjon svekket seg da KLP har oppfylt Finanstilsynets krav om at selskapet skal belastes med en andel av krav til oppreservering for langt liv. I samme periode har KLP vokst ekstraordinært mye og fort fordi konkurrentene forlot markedet som tilbyder av offentlig tjenestepensjon.

For å styrke kapital situasjonen tok KLP opp et ansvarlig lån på 5 milliarder kroner i mai 2015. Dette gjør selskapet i stand til å innfri de to andre ansvarlige lånene i henholdsvis 2016 og 2017.

Med dagens situasjon og de beregninger KLP har gjort i forbindelse med nytt soliditetsregelverk (Solvens II), går KLP inn i 2016 med en kapital situasjon godt over myndighetenes minimumsnivå.

Samfunnsansvar

KLP har et mål om å bidra til en bærekraftig offentlig sektor og å integrere bærekraft og ansvarlighet i alle forretningsprosesser. Vi opplever at våre eiere og andre interessenter blir stadig mer opptatt av dette.

KLPs arbeid med samfunnsansvar kan oppsummeres i fire områder:

1. Ansvarlighet i investeringer og produkter
2. Miljøløsninger
3. Deling av kunnskap
4. Lokalt engasjement.

Dette er områder pekt ut av ansatte, ledelsen og enkelte eksterne interessenter som områder av høy vesentlighet.

Ansvarlighet i investeringer og produkter

KLP har som mål å være blant de ledende finansinstitusjoner i Norge innen ansvarlige investeringer. Virkemidlene KLP bruker i denne sammenheng er eierskapsutøvelse, utelukkelse og investeringer for bærekraftig utvikling.

Eierskapsutøvelse handler eksempelvis om at KLP stemmer på generalforsamlinger, og om at selskapet tar opp temaer som

miljø, anti-korrupsjon og menneskerettigheter med selskaper KLP har investert i. I løpet av 2015 tok KLP opp samfunnsansvarstemaer med 125 selskaper. Som indeksforvalter er KLP investert i om lag 3000 selskaper, og ønsker derfor å påvirke selskaper i en bærekraftig retning på bred front. I tillegg til dialog med enkelt selskaper fremmer KLP derfor brede investorinitiativer som CDP (tidligere Carbon Disclosure Project), som har til hensikt å få flere selskaper til å rapportere om sine klimagassutslipp og klimastrategi.

KLP besluttet i 2014 å selge seg ut av kullselskaper og oppfølgingen av denne beslutningen fortsatte i 2015. Grensen for utelukkelse ble senket fra selskaper med 50 prosent av inntektene fra kullbasert virksomhet til 30 prosent. Fra høsten 2014 til utgangen av 2015 solgte KLP verdipapirer i 42 kullselskaper til en verdi av ca. 1,5 milliarder kroner. Målsettingen er å bidra til togradersmålet. KLP følger med på aksjeinvesteringenes karbonavtrykk og ser at ved å selge en forholdsvis liten andel av aksjeinvesteringene, har KLP-fondenes karbonavtrykk blitt redusert med 11-25 prosent, avhengig av marked og portefølje.

Målsettingen med å utelukke selskaper er å bidra til en forbedret forretningspraksis i selskapene. Derfor er det med glede KLP kan investere i selskaper som tidligere har vært utelukket. I 2015 gjelder det fem selskaper, herunder Power Asset Holdings og Turquoise Hill Resources, som har gjennomgått strategiendringer slik at deres andel av inntekter fra kullbasert virksomhet nå er under 30 prosent; Cemex SAB de CV som ikke lenger er involvert i utvinning av ikke-fornybare naturressurser fra okkupert område på Vestbredden; og Wesfarmers som ikke lenger kjøper fosfat fra Vest-Sahara.

Ytterligere et bidrag til togradersmålet er å øke produksjonen av fornybar energi. Dette gjør KLP ved å investere i fornybarprosjekter i utviklingsland og gjennom et samarbeid med Norfund. I 2015 ble det fjerde solkraftverket KLP har investert i ferdigstilt og satt i produksjon: solkraftverket Agua Fria i Honduras på 59 MW. Totalt har prosjektene KLP og Norfund er investert i ferdigstilt 183 MW produksjonskapasitet så langt. Ytterligere to prosjekter er under utbygging.

Miljøløsninger

I KLPs forretning er det eiendomsselskapet som har størst direkte miljøpåvirkning. KLP Eiendom forvalter og drifter nærmere to millioner m² hovedsakelig innenfor sektorene kontor, kjøpesenter og hotell. KLP har høyt fokus på å optimalisere driften av byggene slik at man sikrer både et godt innneklima og arbeidsmiljø for brukerne av bygget, og et så lavt energiforbruk som mulig.

Målsettingen er at alle nybygg skal ha energiklasse A og BREEAM-sertifiseres. KLP Eiendom benytter miljøklassifisering av bygg som et godt rammeverk for å oppnå gode miljøløsninger, samt som en god måte å kommunisere byggenes kvaliteter til omverden på. Selskapet har flere miljøklassifiserte (BREEAM-klassifiserte) bygg i porteføljen, fem

i Norge og ett i Sverige. I 2015 fikk KLP også sitt første BREEAM In-Use-sertifiserte bygg. Det er som navnet indikerer en sertifisering av eksisterende bygg i drift. For eksisterende bygg som skal totalrehabiliteres er målet energiklasse B, og disse skal også BREEAM-sertifiseres.

Energi- og vannforbruk samt mengde og sorteringsgrad på avfall overvåkes og rapporteres kvartalsvis. Målet for gjennomsnittlig spesifikk energibruk for selskapets egendriftende kontorbygg i 2017 er 180 kWh per kvadratmeter per år. Per 2015 ligger forbruket på 200 kWh per kvadratmeter per år. KLP har enkelte bygg som har redusert forbruket sitt med mellom 10 og 20 prosent etter å ha gjennomført ulike tiltak. Eksempler på tiltak er utskifting av tekniske anlegg eller komponenter, samt bedre styringsmuligheter.

KLP har en målsetting om å halvere KLPs CO₂-utslipp per ansatt innen 2030 i forhold til utslippsnivået i 2010. Status ved utgangen av 2015 er at vi har redusert utslippene med 31 prosent. En stor andel av utslippene skyldes energiforbruk på KLPs kontorsteder. Her oppnådde KLP en reduksjon på fem prosent i forhold til foregående år, noe som var bedre enn målsettingen på 3,5 prosent reduksjon. Den største utslippskilden for KLP er ansattes flyreiser. Flyreiser har hatt en markant, jevnlig økning de siste årene, men under 2015 så vi en utflating. Målsettingen for 2016 er å redusere antallet reiser med seks prosent.

I 2015 oppnådde KLP også en økt kildesorteringsgrad på selskapets kontorsteder og arbeidet med å redusere papirutsendelser har fortsatt. Eksempelvis mottar nå 90 prosent av KLP Skadeforsikrings kunder all informasjon i elektronisk form.

Hele konsernet er Miljøfyrtårnsertifisert, unntatt KLP Eiendom som er ISO 140001-sertifisert. Konsernets lokaler i Trondheim og Oslo ble re-sertifisert som Miljøfyrtårn i 2015.

Deling av kunnskap

KLP har informasjon og kunnskap om årsak til skader, årsak til uforhet og hvilke tiltak som virker forebyggende. Å dele denne kunnskapen er en viktig del av KLPs samfunnsansvar. KLP har HMS-team som kan bistå både pensjons- og skadeforsikringskunder i HMS-prosjekter. KLP tilbyr kurs, temadager og befaringer om et bredt spekter av temaer som skadeforebygging i bygg, brannsikring, arbeidsmiljøutvikling, seniorpolitikk og tiltak som skal øke den gjennomsnittlige avgangsalderen.

KLP har i 2015 utviklet et kurs i privatøkonomi for asylsøkere. Kurset er en del av KLPs nye samarbeid med Norsk Folkehjelp for å gjøre flyktninger bedre rustet for en ny hverdag i det norske samfunnet. KLP-ansatte har holdt 11 kurs i privatøkonomi fordelt på 6 asylmottak. Over 250 beboere, som har fått innvilget oppholdstillatelse og venter på bosetting, har gjennomgått kurset.

Lokalt engasjement

Alle prosjekter KLP støtter med kunnskap har lokal forankring. Lokalt engasjement kommer også til uttrykk gjennom KLPs Dugnadsfond, som deler ut økonomisk støtte til lokale prosjekter som utføres på dugnad. I 2015 har 23 dugnadsprosjekter, av totalt 107 søknader, rundt om i Norge fått tildelt støtte.

Åpenhet og bærekraftsrapportering

Grunnpilaren i KLPs arbeid knyttet til vårt samfunnsansvar er selskapets åpenhet. Utdypende beskrivelse av mål, tiltak og resultater er tilgjengelig på klp.no/samfunnsansvar. Her publiseres også informasjon om hvilke selskaper KLP har ekskludert, vår stemmegivning og eierskapsutøvelse.

KLP har en bred redegjørelse av sitt samfunnsansvar i ulike deler av årsrapporten, også i årsberetningen. En egen oppstilling av et ikke-finansielt regnskap gir oversikt over resultater på områder vurdert som mest vesentlig for KLPs interesser og egen ledelse og medarbeidere. Det ikke-finansielle regnskapet er revidert av KLPs eksterne revisor. KLP ser til Integrated Reporting Framework og Global Reporting Initiative for å kontinuerlig forbedre egen rapportering.

I tillegg til at KLP oppfordrer børsnoterte selskaper om å rapportere om klimagassutslipp og klimastrategi til Carbon Disclosure Project, rapporterer selskapet også selv. KLP fikk i år full score for sin rapportering og dermed en plass på CDPs Nordic Disclosure Leadership Index 2015.

For å sikre implementering er samfunnsansvar inkludert i styringsdokumenter gjennom blant annet retningslinjer for etikk, miljø og ansvarlige investeringer. Styret og ledelsen har ulike saker knyttet til samfunnsansvar på agendaen gjennom året, og relaterte temaer er inkludert i vurderinger knyttet til målkort, internkontroll og risikoanalyse.

Internasjonale standarder

KLP signerte FNs Global Compact i 2003. FNs Global Compact består av ti prinsipper som de som signerer forplikter seg til å arbeide for.

KLP er også tilsluttet FNs prinsipper for ansvarlige investeringer, som innebærer at vi skal fremme hensyn til miljø, samfunn og virksomhetsstyring i forvaltningen.

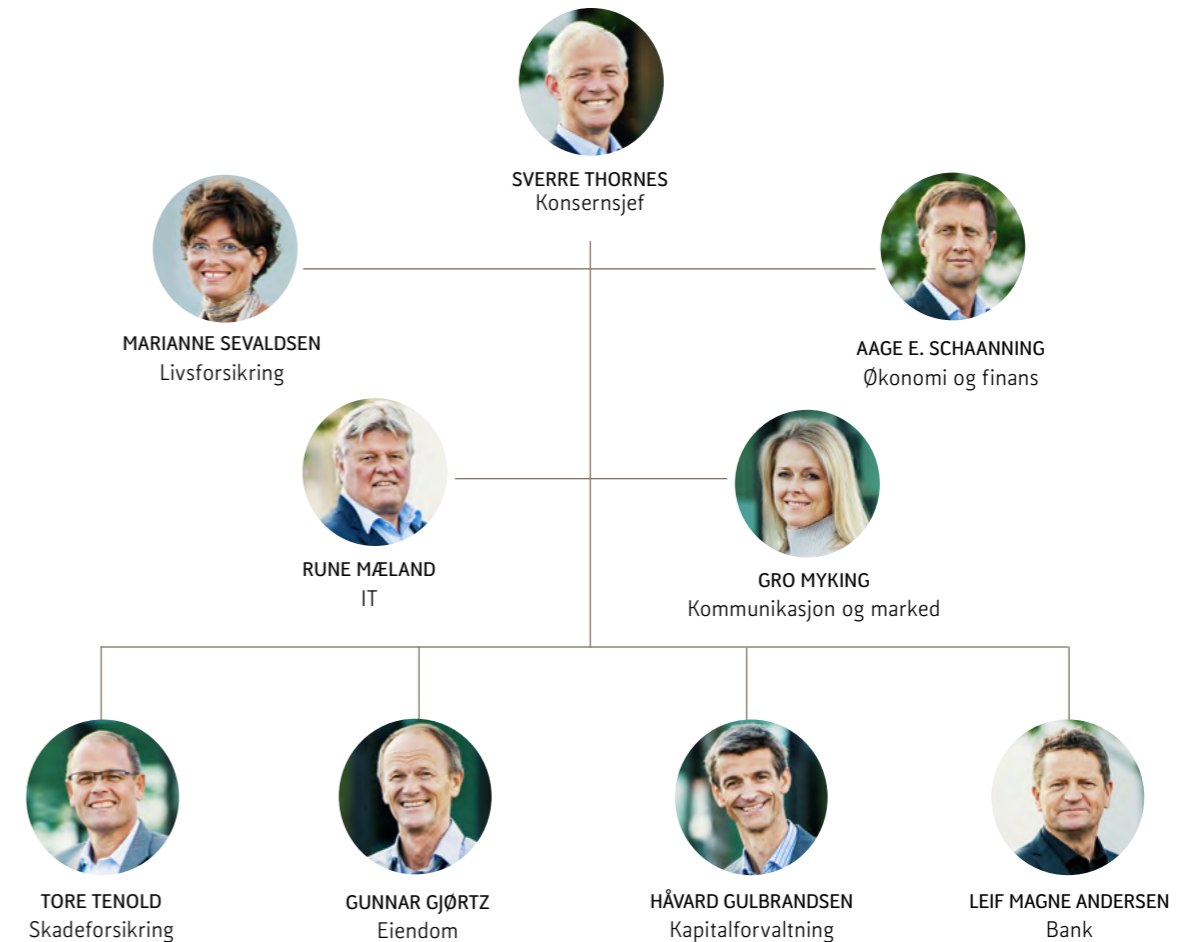
KLP SKAL

- 1 Støtte internasjonalt anerkjente menneskerettigheter innen de områder bedriften opererer.
- 2 Sikre at selskapet ikke medvirker til brudd mot menneskerettighetene.
- 3 Anerkjennelse foreningsfriheten og retten til å føre kollektive forhandlinger.
- 4 Avskaffe alle former for tvangsarbeid.
- 5 Fjerne bruken av barnearbeid.
- 6 Avskaffe diskriminering i sysselsetting og yrker.
- 7 Støtte «føre-var» prinsippet i miljøspørsmål.
- 8 Ta initiativ til å fremme miljøansvar.
- 9 Oppfordre til utvikling og spredning av miljøvennlig teknologi.
- 10 Bekjempe all form for korrupsjon, inklusive utpressing og bestikkelser.

FNS PRINSIPPER FOR ANSVARLIGE INVESTERINGER

- 1 Vi skal implementere ESG-temaer (environmental, social and corporate governance) i investeringsanalyser og beslutningsprosesser.
- 2 Vi skal være aktive eiere og integrere ESG-temaer i vår eierskapspolitikk og utøvelse.
- 3 Vi skal søke tilfredsstillende rapportering om ESG-temaer fra våre investeringsobjekter.
- 4 Vi skal promotere aksept og implementering av prinsippene i finansindustrien.
- 5 Vi skal samarbeide sammen for å styrke effekten av implementeringen av prinsippene.
- 6 Vi skal rapportere på våre aktiviteter og vår progresjonen mot å implementere prinsippene.

EIERSTYRING OG SELSKAPSLLEDELSE

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) eies av kunder med offentlig tjenestepensjon i selskapet. Eierne er kommuner, fylkeskommuner og helseforetak, samt bedrifter med tilknytning til offentlig sektor.

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning legger til rette for en hensiktsmessig eierstyring og selskapsledelse, og gir en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Selskapet har ikke utstedt omsettelige egenkapitalinstrumenter og KLP er følgelig ikke notert på Oslo Børs eller annen markedsplass. KLP har noterte obligasjoner på børsen i London – (KLP banken har obligasjoner notert på Oslo Børs)

KLP har en bred eierstruktur. Utsendinger til Generalforsamlingen utpekes gjennom valgmøter i de relevante valgkretsene hvor alle eiere er invitert. Stemmerett beregnes ut fra det enkelte medlems andel av foregående års ordinære premie. Største eier representerer om lag 3 prosent av stemmene. I generalforsamlingen har hver enkelt utsending en stemme.

Selskapets styre omfatter eierrepresentanter, representanter for arbeidstakernes fagforeninger, et medlem uten tilknytning til de foregående, samt representanter for KLPs ansatte.

KLP følger den norske anbefalingen for god eierstyring og selskapsledelse (NUES), så langt denne er hensiktsmessig i forhold til den gjensidige selskapsformen. Norsk anbefaling for god eierstyring og selskapsledelse gir uttrykk for allment aksepterte prinsipper for selskapsstyring. Se styrets beretning/ev. kapittel s. 52 for KLPs redegjørelse i forhold til NUES anbefalinger.

Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse. Det er videre et mål å bidra til god eierstyring og selskapsledelse også i de selskaper KLP har eierskap.

Konsernledelsen

Konsernledelsen i KLP består av ni erfarne personer med bred bakgrunn fra norsk næringsliv og offentlig sektor. Se presentasjon på s. 30.

Konsernledelsen er organisert etter forretningsområder, hvor enhetene Livsforsikring, Bank Skadeforsikring, Kapitalforvaltning, og Eiendom er representert. I tillegg består konsernledelsen av divisjonslederne med ansvar for Økonomi og Finans, IT, Kommunikasjon og Marked.

Generalforsamlingen

Generalforsamlingen er selskapets øverste myndighet, og består av valgte representanter for selskapets eiere.

Til generalforsamlingen for 2016 velges det 171 utsendinger fra 23 valgkretser.

18 av valgkretsene utgjøres av fylkeskommunene og kommunene i hvert fylke. De fire regionale helseforetakene med datterselskaper utgjør hver sin valgkrets. Bedriftene utgjør til sammen én krets. I hver valgkrets avholdes det valgmøte som velger utsendinger til generalforsamlingen.

Generalforsamlingen skal godkjenne årsregnskapet og årsberetningen for selskapet og konsernet, herunder anvendelse av overskudd eller dekning av underskudd. Videre har Generalforsamlingen som oppgave å velge 24 av representantskapets 45 medlemmer, samt fastsettelse av godtgjørelse til representantskapet.

Representantskapet

Representantskapet består av 45 medlemmer. I tillegg til 24 medlemmer som velges av generalforsamlingen, oppnevnes 6 representanter av arbeidstakerorganisasjonene i kommunal sektor. 15 representanter velges av og blant de ansatte i konsernet.

Representantskapet har i hovedsak de samme oppgaver som påligger en bedriftsforsamling etter allmennaksjelovens bestemmelser.

De av representantskapets medlemmer som er valgt av generalforsamlingen velger fem styremedlemmer med varamedlem, mens det samlede representantskap velger styrets leder og nestleder.

Representantskapet velger en valgkomité med fire medlemmer og et varamedlem.

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap

Styret er et kollektivt organ som skal ivareta selskapets og eirernes interesser. Styret skal følge opp selskapets etterlevelse av virksomhetsregelverk og konsesjonskrav.

Styret skal sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten, fastsette planer og budsjetter, holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling og plikter, og påse at virksomheten, regnskap og formuesforvaltning er gjenstand for betryggende kontroll. Styret skal føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig.

Styret består av åtte medlemmer som velges for to år av gangen, slik at halvparten er på valg hvert år. Fem styremedlemmer med inntil like mange varamedlemmer velges av de medlemmene i representantskapet som er valgt av generalforsamlingen. To medlemmer med varamedlemmer velges av og blant de ansatte i KLP. Ett medlem med varamedlem oppnevnes av den arbeidstakerorganisasjon eller forhandlingssammenslutning som har flest medlemmer i pensjonsordningene. I tillegg oppnevnes to observatører fra de organisasjonene som er nummer 2 og 3 med hensyn til antall medlemmer. Konsernsjefen er ikke medlem av styret.

Styret: se presentasjon av styremedlemmene på side 70.

Revisjonsutvalget og kompensasjonsutvalget

Styret har tre arbeidsutvalg, et godtgjørelsesutvalg, et revisjonsutvalg og fra 1. januar 2016 også et risikoutvalg. Utvalgene treffer ikke beslutninger på vegne av styret, men fremlegger sine vurderinger og anbefalinger til styret.

Godtgjørelsesutvalg

Godtgjørelsesutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styrets behandling av kompensasjonsspørsmål. Finanstilsynet ga i 2011 tillatelse til et felles godtgjørelsesutvalg i KLP konsernet. Utvalget fungerer på denne bakgrunn også som godtgjørelsesutvalg for de styrer i KLP konsernet som etter loven skal ha godtgjørelsesutvalg. Utvalget har blant annet ansvaret for å tilrettelegge for at kravene i lov og forskrift om godtgjørelsesordninger i finansinstitusjoner, verdipapirforetak og forvaltningsselskap for verdipapirfond, overholdes for de selskapene i KLP-konsernet som er underlagt dette regelverket. Medlemmer: Liv Kari Eskeland (leder), Marit Torgersen, Lars Vorland og Susanne Torp-Hansen.

Revisjonsutvalg

Revisjonsutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styret. Utvalget er opprettet i samsvar med kravene til et revisjonsutvalg som følger av forsikringsvirksomhetsloven. Utvalget skal bistå i å kvalitetssikre styrets arbeide knyttet til finansiell rapportering, revisjon, risikostyring og internkontroll. Medlemmer: Egil Johansen (leder), Freddy Larsen, Cathrine Klouman, Marit Torgersen (vara).

Risikoutvalg

Utvalget fungerer som risikoutvalg for styret i KLP og dets konsernansvar. Risikoutvalgets hovedoppgaver er å bistå styret med å overvåke og styre selskapets samlede risiko og vurdere om selskapets styrings- og kontrollordninger er tilpasset risikonivå og omfang av den samlede virksomheten konsernet.

Utvalget skal videre sikre at selskapets har gode systemer for intern kontroll og risikostyring (etterlevelse) og at andrelinjefunksjonene; Risikofunksjonen, Compliance og Aktuarfunksjon fungerer tilfredsstillende.

Utvalget skal også påse at det foreligger tilfredsstillende organisering, klar organisasjonsstruktur, hensiktsmessig ansvarsfordeling og arbeidsfordeling mellom utøvende og kontrollerende funksjoner

Risikoutvalget skal bistå styret ved å forberede styrebehandlingen i øvrige saker som angår risikostyring. Medlemmer: Egil Johansen (leder), Freddy Larsen, Cathrine Klouman, Marit Torgersen (vara).

Valgkomiteen

Valgkomiteen er vedtektsbestemt og foreslår kandidater ved valg til følgende tillitsverv:

- De medlemmer av representantskapet som velges av generalforsamlingen samt representantskapets leder og nestleder.
- De styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmer i representantskapet, samt dennes leder og nestleder.

- Representantskapet har vedtatt instruks for valgkomiteens arbeid.

Medlemmer: Nils A. Røhne (leder), Trond Lesjø, Steinar Marthinsen, Anita Eidsvold Grønli, Christine Killie (vara)

Forretnings- og risikomessig styring og kontroll

Risikostyringssystemet i KLP er under utvikling for å tilpasses nytt europeisk solvensregelverk, Solvens II. De ulike funksjonene deles inn etter prinsippet om tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for god risikostyring ligger i første linje, de operasjonelle enhetene. Andre linje består av risikostyringsfunksjonen, aktuarfunksjonen og compliancefunksjonen. Tredjelinjen er Internrevisjonen. I tillegg er det etablert en Risikostyringskomité som fungerer som rådgivende og utredende organ for konsernsjefens og risikostyringsfunksjonen.

Risikostyringsfunksjonen ledes av Risikodirektør og har ansvaret for å overvåke risikostyringssystemet og har oversikt over de risikoer virksomheten er eller kan bli eksponert mot. Seksjonen er underlagt divisjon Økonomi og finans, men har egen rapporteringsrett til konsernsjef og styre. Konsernets risikostyringsfunksjon vurderer på vegne av styrene og ledelsen i konsernet, på uavhengig og objektivt grunnlag, om risikostyringen som utføres er hensiktsmessig og effektiv.

Interne og eksterne kontrollorganer

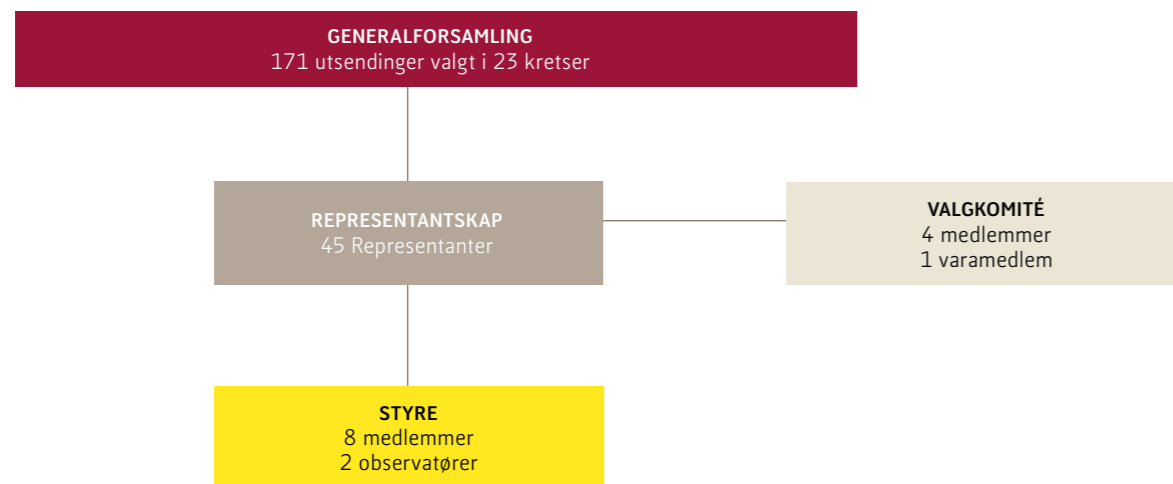
Konsernets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av om selskapets vesentligste risikoer er tilstrekkelig håndtert og kontrollert. Internrevisjonen evaluerer også hensiktsmessigheten og effektiviteten av konsernets styrings- og kontrollprosesser. Internrevisjonen arbeider etter instruks fastsatt av styret og rapporterer til styret. I tillegg til selskapets interne kontrollorganer er selskapet underlagt faglig tilsyn fra Finanstilsynet. Finanstilsynet kontrollerer at finansinstitusjonene driver på en betryggende måte og i samsvar med lovgivningen.

KLP-konsernets eksterne revisor velges av representantskapet. Revisor deltar på styremøte hvor årsregnskapets vedtas. Det avholdes årlig møte mellom ekstern revisor og styret uten at konsernsjefen eller andre fra ledelsen er til stede.

Intern styring og kontroll

Styret har fastsatt egen styreinstruks og instruks for konsernsjefen. Konsernsjefens instruks regulerer utøvelsen av den daglige ledelsen i KLP. KLPs konsernsjef er styreleder i KLP Skadeforsikring AS, KLP Kapitalforvaltning AS, KLP Eiendom AS, KLP Bankholding AS, KLP Banken AS og KLP Forsikringservice AS.

KLP har etiske retningslinjer for ansatte og tillitsvalgte. Konsernsjefen har fastsatt et eget regelverk for egenhandel med verdipapirer. Regelverket er av særlig betydning for ansatte i KLP Kapitalforvaltning AS og ansatte i KLP med spesielt innsyn i investeringsvirksomheten.

AAGE E. SCHAANNING

Konserndirektør økonomi og finans
Aage E. Schaanning har MBA fra University of Colorado, USA og er autorisert finansanalytiker. Han har tidligere arbeidet med innlån, balansestyring og forvaltning i BN Bank og Kredittkassen. Han begynte i KLP i 2001 som investeringsdirektør i KLP Kapitalforvaltning. Schaanning ledet KLP Kapitalforvaltning fra 2006-2008.

SVERRE THORNES

Konsernsjef i KLP
Sverre Thornes har en bachelor of arts degree i business administration fra The American College in Paris. Han har bred erfaring fra forsikring og kapitalforvaltning. Han kommer sist fra stillingen som konserndirektør med ansvar for Livsforsikring i KLP. Thornes kom til KLP i 1995 og arbeidet innenfor kapitalforvaltning, som han ledet i perioden 2001- 2006.

MARIANNE SEVALDSEN

Konserndirektør Livsforsikring
Marianne Sevaldsen er utdannet jurist fra universitetet i Oslo. Hun har bred ledererfaring fra bank og finans, sist fra stilling som direktør for Næringsliv i Sandnes Sparebank. Hun begynte i stillingen som konserndirektør i KLP 1. februar 2013.

HÅVARD GULBRANDSEN

Adm. dir. i KLP Kapitalforvaltning AS
Håvard Gulbrandsen har en MSc in Management Sciences fra University of Warwick, Master in Finance & Investments 1989 og er autorisert finansanalytiker. Han har tidligere arbeidet i Storebrand Kapitalforvaltning og DnB Investor AS og som Head of Asset Strategies Equities/Head of Core Corporate Governance i Norges Bank Investment Management. Gulbrandsen kom til KLP i september 2009.

RUNE MÆLAND

Konserndirektør IT
Rune Mæland er utdannet ingeniør innen IT/EDB fra Bergen Ingeniørhøgskole. Han har jobbet i KLP siden 1981, først som systemutvikler, deretter som system-sjef og har ledet IT i KLP siden 1993. Mæland har vært konserndirektør i KLP fra juli 2008.

LEIF MAGNE ANDERSEN

Adm. direktør KLP Banken AS
Leif Magne Andersen har en Executive MBA i Strategic management fra NHH. Andersen har jobbet i Postbanken- og DnB NOR-systemet siden 1997 hvor han blant annet har vært Regiondirektør for personmarkedssatsingen. Før det jobbet han som avdelingsleder i Intenia og han har også bakgrunn fra Forsvaret. Siden desember 2011 har Andersen vært administrerende direktør i KLP Banken.

TORE TENOLD

Adm. direktør KLP Skadeforsikring AS
Tore Tenold har sin utdanning fra politiskolen, universitetet og forsikringsakademiet. Han har vært administrerende direktør for SpareBank 1 Skadeforsikring AS, og har tidligere jobbet i Aktiv forsikring og Vesta forsikring. Han kom til KLP 1. oktober 2012.

GUNNAR GJØRTZ

Adm. direktør KLP Eiendom AS
Gunnar Gjørtz er utdannet Handelsøkonom fra Handelsakademiet i Oslo (nå BI). Han har bakgrunn som Finansdirektør i blant annet NetCom, Løvenskiold Vækerø og i Hafslund. Fra 1. august 2010 har Gjørtz vært viseadministrerende direktør i KLP Eiendom AS, og januar 2011 overtok han som administrerende direktør i KLP Eiendom AS.

GRO MYKING

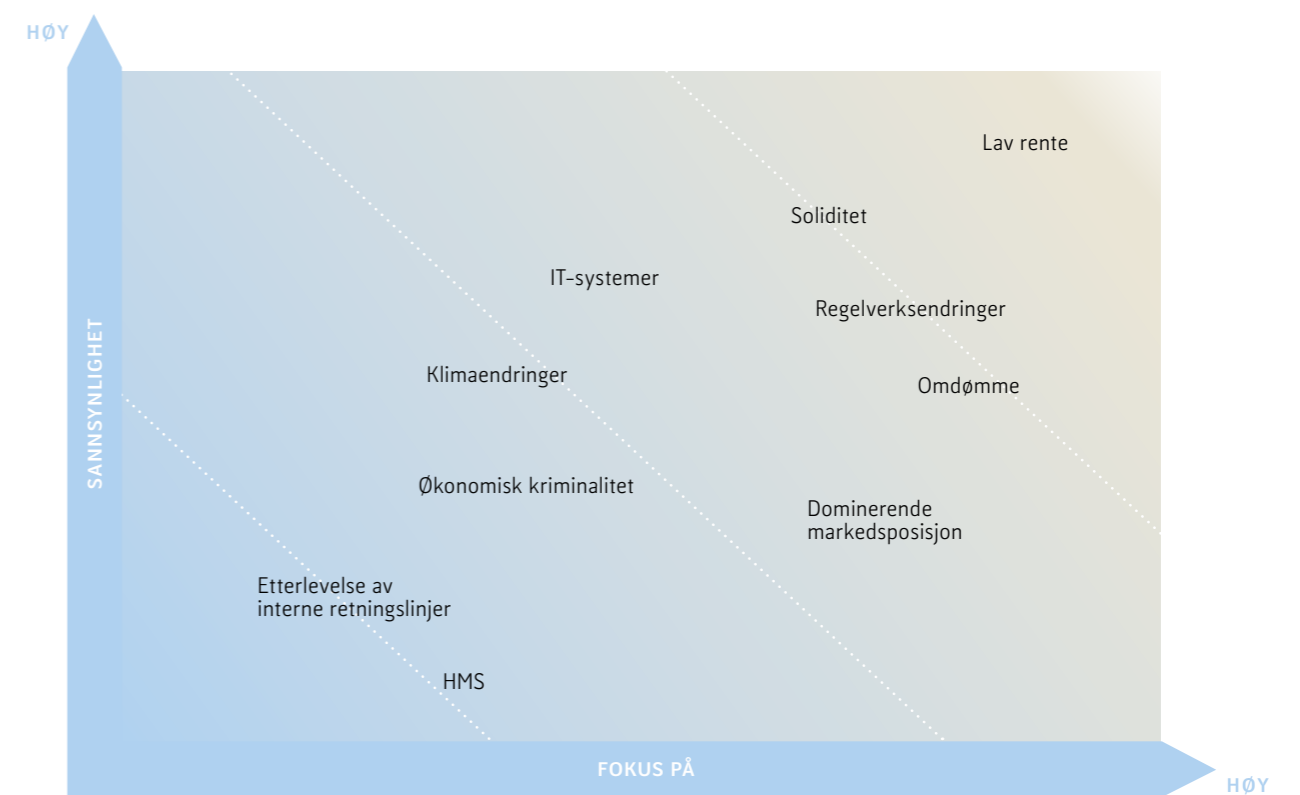
Konserndirektør kommunikasjon og marked
Gro Myking er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole. Myking var fra 2007-2016 markedsdirektør i Posten Norge AS. Hun har tidligere vært konserndirektør marked i Hakon Gruppen/ICA Norge, og har drevet eget konsultentselskap. Hun har styreverfaring fra flere store norske selskaper. Myking kom til KLP 1. februar 2016.

Drift- og sårbarhetsanalyse: Vesentlighet

TEMA	BESKRIVELSE
Avkastning på, og forvaltning av, pensjonsfond	KLP forvalter store verdier i pensjonsfond. Det er viktig at disse forvaltes trygt og sikkert slik at kundenes framtidige pensjoner sikres. Samtidig søker KLP å oppnå god avkastning på midlene for å redusere kundenes innbetalinger.
Kostnadseffektivitet	KLP driver effektivt og rasjonelt slik at kostnadene holdes lave. KLPs kostnadseffektivitet kommer kundene til gode da omkostningselementene i premien kan holdes på et lavt nivå.
Service og kundetilfredshet	God service og fornøyde kunder er viktig for at KLP skal være offentlig sektors foretrukne leverandør av pensjon. Hvor fornøyde våre kunder er, både innen pensjon, forsikring og bank, måles jevnlig.
Omdømme	KLPs produktspekter består av pensjon og andre finansielle tjenester som har betydning for kundenes og medlemmenes økonomi. Som leverandør av slike produkter er tillit fra kundene og markedet helt nødvendig. Godt omdømme er derfor avgjørende.
Regulatorisk rammeverk	KLPs virksomhet er underlagt et omfattende regelverk som stadig er i utvikling. KLP må hele tiden være ajour med, og bidra til regelverksutviklingen slik at kunder og eiere blir ivarettatt best mulig.
Samfunnsansvar	KLP som institusjon og de medlemsgrupper selskapet vender seg til, legger stor vekt på samfunnsansvar og bærekraftig utvikling. KLPs drift og forvaltning er derfor innrettet slik at virksomheten bidrar til en slik utvikling.
Digital kundekommunikasjon	Digital kundekommunikasjon er en del av dagens samfunn. For å betjene kundegruppene er det viktig for KLP å være til stede på de samme plattformene. Det støtter også rasjonell drift og bidrar til å holde kostnader nede.
Finansieringskilde for kunder	KLP er en betydelig långiver til sine kunder innen offentlig sektor. I tillegg tilbys det enkelte medlem boliglån til gunstige betingelser. Dette er en god måte for KLP å støtte opp om sine kunder og deres virksomhet.
Medarbeidertilfredshet	Motiverte og tilfredse medarbeiderne er utslagsgivende for god service, omdømme og produktivitet. Det er derfor viktig å ha høy arbeidsglede.
Konkurransbildet	KLP operer i et åpent marked med konkurranse. Endringer i kommunesektoren og i ordningen for offentlig tjenstepensjon kan endre konkurransesituasjonen i fremtiden.

Drift- og sårbarhetsanalyse: Sårbarhetskart

RISIKO	BEGRUNNELSE	HÅNDTERING
Lav rente	KLP har avgitt en avkastningsgaranti på kundenes pensjonsfond. Med et lavt rentenivå er det krevende å oppfylle denne garantien.	KLP søker å oppnå stabil god avkastning ved å ha en investerings-sammensetning med moderat risiko. Solide buffere gir et godt fundament for å levere avkastningsgarantien i årene fremover, selv med lave renter.
Soliditet	Soliditet er avgjørende for risikotakning, forventet avkastning og stabilitet i innbetalinger til KLPs pensjonsordninger.	Planlegging av kapitalbehov og tilpasning av risikotakning. Selskapet styrker soliditeten ved bl.a. å bygge finansielle buffere i gode tider.
Dominerende markedsposisjon	KLP er for tiden alene om å tilby offentlig tjenstepensjon med forsikret ordning	Utnytt stordriftsfordeler ved å tilby helhetlig service til lav pris. KLP har konkurranse fra bl.a. pensjonskasser.
Klimaendringer	KLPs forretning vil kunne påvirkes av endringer i klima og de mål og tiltak verdenssamfunnet setter for bærekraftig utvikling.	KLP er engasjert i ulike nasjonale og internasjonale initiativ som pådriver for løsninger til togradersmålet. En rekke tiltak, bl.a. på investeringssiden, er igangsatt. KLPs tiltak står nærmere omtalt under avsnittet «Samfunnsansvar».
IT systemer	KLPs virksomhet er i stor grad basert på IT, både i kunde-kommunikasjon og i intern saksbehandling. IT-systemene inneholder sensitive og forretningskritiske data.	Det foreligger beredskapsplaner for driftsbrudd, katastrofeøvelser, dialog mellom forretning og IT ved videreutvikling, og oppdaterte sikkerhetsløsninger.
Regelverksendringer	Regelverket er i kontinuerlig endring, og generelt stilles det høye formelle krav til bransjen. I tillegg er pensjon et område i utvikling der det forventes tilpasninger innenfor offentlig tjenstepensjon i fremtiden.	God dialog med partene innen offentlig tjenstepensjon der KLP også er en bidragsyter i høringsinstanser. KLP har et bredt nettverk til å fange opp nye endringer og prosesser rundt regelverk som påvirker pensjonsordningen.
Omdømme	KLP leverer viktige tjenester innen pensjon og andre finansielle tjenester. Kundene og markedets tillit er helt nødvendig for selskapet.	Strenge etiske retningslinjer med rutiner for revisjon, opplæring og dilemmatrening, i tillegg til forutsigbarhet og god forretningskultur, er med på å ivareta KLPs omdømme.
Økonomisk kriminalitet	KLP vil som en forvalter av betydelige finansielle plasseringer være sårbar for økonomisk kriminalitet.	Strenge sikkerhetstiltak er iverksatt innenfor alle forretningsområder og IT-plattformer. Kontinuerlig overvåking av systemer og aktiviteter er viktige tiltak for å unngå økonomisk kriminalitet
Etterlevelse interne retningslinjer	Interne retningslinjer skal sikre konsistent, rasjonell og sikker saksbehandling.	ISO-sertifisering, system for styrende dokumenter, Internrevisjon, compliance og god ledelse skal sikre etterlevelse av selskapets regler og retningslinjer.
HMS	KLPs forsikringsrisiko dekker bl.a. uførhet. Dersom KLP bidrar til å redusere risikoen for uførhet, vil dette kunne bety lavere kostnader for KLPs kunder.	KLPs HMS-team bistår kunder med målrettede preventive tiltak for å redusere sykefravær og uførhet m.m.

Åpen

Anne Westad, HR-spesialist, HR

Kapitalforvaltningsstrategi i KLP

Målsetningen med KLPs langsiktige kapitalforvaltningsstrategi er å gi kunder og eiere en konkurransedyktig og samtidig stabil avkastning på sin pensjonssparing.

Selskapet vektlegger å bygge finansiell soliditet som gir den nødvendige frihet til å ta kalkulert risiko i kapitalforvaltningen.

Begrensningene på risiko innebærer at selskapet skal beskytte egenkapitalen og søke å ha en stabil avkastning. Avkastningen må videre være tilstrekkelig til å opprettholde eller eventuelt gjenoppbygge selskapets soliditet. KLPs målsetting er å ha en risikokapasitet som gjør at vi kan opprettholde et visst nivå på risikable aktiva, også etter et år med store tap i kapitalforvaltningen.

Følgende prinsipper skal understøtte målene i kapitalforvaltningen:

- LANGSIKTIG INVESTERINGSPEPERSPEKTIV OG BREDT SAMMENSATTE PORTEFØLJER**
 KLPs samlede portefølje er bredt sammensatt og omfatter de fleste aktivaklasser, bransjer og regioner. Dette gir en veldiversifisert portefølje som er robust i forhold til ulike markedsforhold.
- HØY ANDEL STABILE AKTIVA**
 Porteføljen av obligasjoner som holdes til forfall og utlånsporteføljen gir en stabil og god løpende avkastning for å sikre årlig garantert avkastning.
- KONTINUERLIG RISIKOSTYRING OG RISIKOOVERVÅKNING**
 KLP styrer risikoen i kollektivporteføljen dynamisk, det vil si at selskapet løpende tilpasser porteføljerisikoen i tråd med risikobærende evne.
- STOR GRAD AV MARKEDSEKSPONERING (INDEKSFORVALTNING) OG INTERN FORVALTNING**
 Hoveddelen av KLPs forvaltning er indeksnær. Dette sammen med stor grad av intern forvaltning sikrer en kostnadseffektiv forvaltning.
- ANSVARLIG FORVALTNING**
 Alle investeringer er underlagt retningslinjer for ansvarlige investeringer som skal bidra til god selskapsstyring og bærekraftig samfunnsutvikling.

KLPs allokering vil variere med risikoevnen, men de strategiske prinsippene i forvaltningen vil ligge fast, og i liten grad påvirkes av kortsiktige endringer i markedene eller oppfatninger om markedsutviklingen fremover.

Investeringsstrategien bygger på at finansmarkedene i stor grad er velfungerende. Selskapet mener at ny, offentlig tilgjengelig informasjon raskt gjenspeiles i prisene på finansielle eiendeler. KLP tilpasser seg endringer i markedet, men har liten tro på at vi er bedre enn markedet til å identifisere under- eller overprisede aktivaklasser, og unngår derfor taktiske posisjoneringer. Hoveddelen av KLPs forvaltning er indeksnær, hvor målet med forvaltningen er å høste langsiktige risikopremier.

Organiseringen av kapitalforvaltningen i KLP

Styret i KLP definerer selskapets risikovilje, det vil si hvor liten sannsynligheten skal være for ikke å belaste selskapets egenkapital.

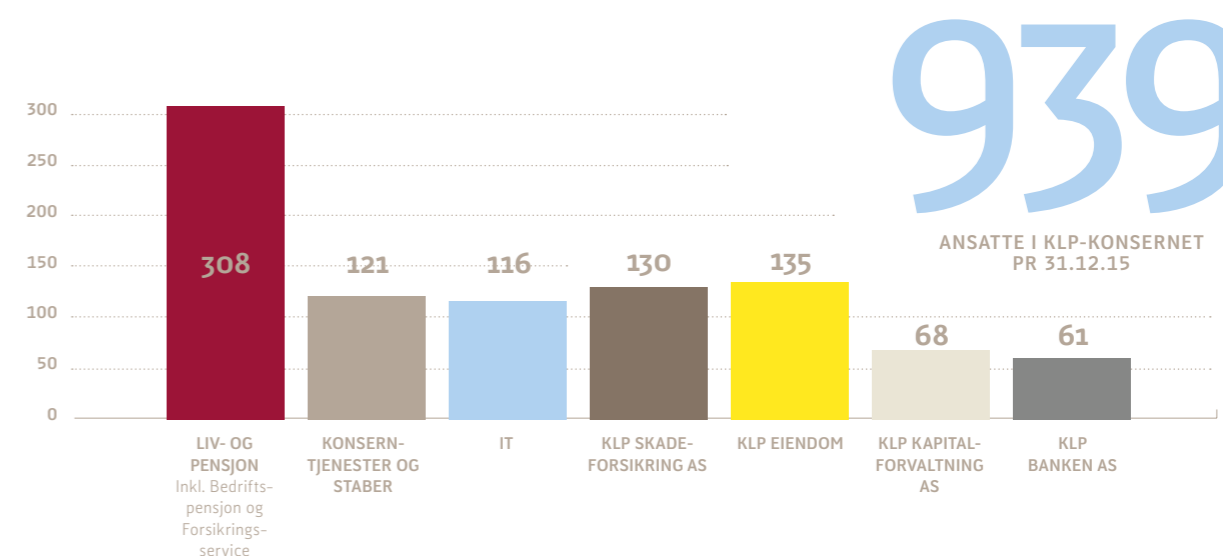
Gitt denne føringen setter KLP sammen en portefølje på aktivaklassenivå inkludert regionsvalg og fordelingen mellom aktiv og indeksnær forvaltning.

Deretter operasjonaliseres ønsket investerings sammensetning ved å gi mandater hovedsakelig til KLPs heleide datterselskap KLP Kapitalkapitalforvaltning.

Engasjert

Hilde Furfjord, Juridisk rådgiver, Liv

Medarbeiderregnskap

KLP jobber målrettet med å få ned sykefraværet, og scorer høyt på arbeidsmiljøundersøkelse.

Nedgang i sykefraværet fra forrige år

KLP har en målsetting om å ha sykefravær på under 4 prosent. Sykefraværet for 2015 ble totalt på 4,21%. Det er en god nedgang fra 2014 hvor sykefraværet var på 4,71%. Av dette utgjør langtidsfraværet over 16 dager 2,26 % og korttidsfraværet under 16 dager 1,61%. Det er i hovedsak langtidsfraværet som har hatt nedgang, hvilket er positivt fordi det ved langtidsfravær er større sjanse for å havne utenfor arbeidslivet. KLP samarbeider tett med både bedriftshelsetjeneste og NAV for å jobbe målrettet med å følge opp og forebygge sykefravær. Fraværet analyseres fortløpende og tiltak utarbeides i samarbeid med lederne, den ansatte og HR, og følges opp systematisk. KLPs partner innen bedriftshelsetjenester tilbyr lege- og psykologtjenester, fysioterapi, ergoterapi samt enkelte spesialområder for å forebygge ryggplager og få gravide til å stå lengst mulig i arbeid.

Høy arbeidsglede over tid gir gode resultater

KLP har også i 2015 gjennomført en medarbeidermiljøundersøkelse som måler en rekke sentrale parametere som er drivere for arbeidsglede og lojalitet. Høy arbeidsglede bidrar til produktivitet og lønnsomhet, og skaper en kultur som gjør at medarbeiderne trives og ønsker å fortsette å bidra til verdiskapningen i konsernet. De overordnede resultatene har vært solide og stabile over tid, og ligger høyere enn i mange sammenlignbare virksomheter. Det indikerer en organisasjon med tilfredse, engasjerte og motiverte medarbeidere som ser på KLP som en god og stabil arbeidsplass. Med et slikt overskudd bør vi ha et godt fundament til å tåle endringene som kommer fremover.

Lederutvikling – fra ord til handling

KLP har de siste årene opplevd betydelig vekst, inkludert utvidelse av virksomhet og nyetablering. Våre ledere møter økende

krav til prestasjon, ressursutnyttelse og hyppige endringer. Et viktig mål for lederutvikling i KLP er å utvikle ledere med holdninger, adferd og kompetanse til å gjennomføre endringer samt videreutvikle medarbeidere, seg selv og KLPs forretning. Verdier og prinsipper for godt lederskap i KLP er nedtegnet og forsterket i ledermodellen, og i 2015 har vi med god hjelp fra AFF/NHH jobbet med aktuelle temaer på ledersamlinger, i ledergrupper og individuelt. Dette samarbeidet vil fortsette i 2016. Fokus vil være programmer/aktiviteter for å bidra til at medarbeidere opplever høy arbeidsglede og mestring i hverdagen gjennom involvering og ansvarliggjøring.

I 2016 vil et nytt lederprogram for nye ledere bli igangsatt i tillegg til skreddersydde program for ulike ledergrupper.

Medarbeiderundersøkelsen gir en årlig tilbakemelding på om effekter av lederutvikling over tid. Vi ser blant annet at medarbeidere scorer ledere høyere på 'helstøpte ledere', det vil si en god kombinasjon fag og ledelse.

Kontinuerlig forbedring med kunden i sentrum

KLP skal til enhver tid leverer produkter og tjenester som kundene er tilfredse med. Leveransen skal være enkel, effektiv og med høy verdi for kunden. KLPs kostnader forblir lave slik at mest mulig av verdiskapningen kommer kundene til gode. Dette er et arbeid som krever oppmerksomhet gjennom hele organisasjonen. Vi har i 2015 fortsatt å gjennomføre flere forbedringsprosjekter med metodikken Lean hvor kundefokus og tett involvering av medarbeiderne gir meget gode resultater. Forbedringsprosjektene vil videreføres og utvides ytterligere i 2016.

Risikostyring og internkontroll

For å sikre at KLP leverer trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til kundene, samt å sikre eiernes interesser og selskapets eiendeler, er det etablert et system for risikostyring og internkontroll. Retningslinje for risikostyring og internkontroll er vedtatt av KLPs styre.

God risikostyring og internkontroll skal sikre at KLP oppnår sine målsetninger gjennom identifisering og analyse av relevante risikoer som kan hindre måloppnåelse, samt gjennom iverksetting av effektive tiltak for å håndtere, kontrollere og rapportere risikoene. Relevante risikoer og internkontrolltiltak skal vurderes ved alle beslutninger om vesentlige endringer i virksomheten.

Roller og ansvar

Styret har det overordnede ansvar for at KLP har etablert hensiktsmessige og effektive prosesser for risikostyring og internkontroll, herunder å fastsette overordnet risikoappetitt, samt å sikre at styringen av vesentlige risikoer er hensiktsmessig organisert – både med hensyn til operasjonelt oppfølgingsansvar og uavhengig overvåking av at risikoene håndteres i samsvar med overordnet risikoappetitt. Det er Konsernsjefs ansvar å sørge for styrets føringer for styring og kontroll operasjoniseres og implementeres i virksomheten. KLP har en risikostyringskomité som er konsernsjefens rådgivende organ i alle saker som angår KLPs totale risikoeksponering. Komiteen behandler samlet risikovilje, strategi for samlet risiko, og risikoeksponering med fordeling på alle vesentlige risikofaktorer i morselskapets virksomhet, herunder eierrisiko knyttet til datterselskapene.

Kontrollfunksjoner

KLPs risikostyringsfunksjon overvåker selskapets totale risiko og risikohåndtering, og sørger for at risikostyringskomiteen og styret til enhver tid er tilstrekkelig informert om konsernets samlede risikoprofil. Funksjonen vurderer om forutsetningene som benyttes i selskapets risikoberegninger er rimelige og bistår ledelsen med å videreutvikle og implementere et helhetlig rammeverk for KLPs risikostyring, og påser at dette er i samsvar med eksterne og interne krav. KLPs compliancefunksjon bistår ledelsen med å sikre at KLP ikke pådrar seg sanksjoner, økonomisk tap eller tap av omdømme som følge av at lover, regler og standarder ikke etterleves ("compliancerisiko"). Compliancefunksjonen bistår ledelsen med å identifisere, vurdere og rapportere compliancerisikoer og gir råd til ledelsen, styret og ansatte om etterlevelse av relevant rammeverk for

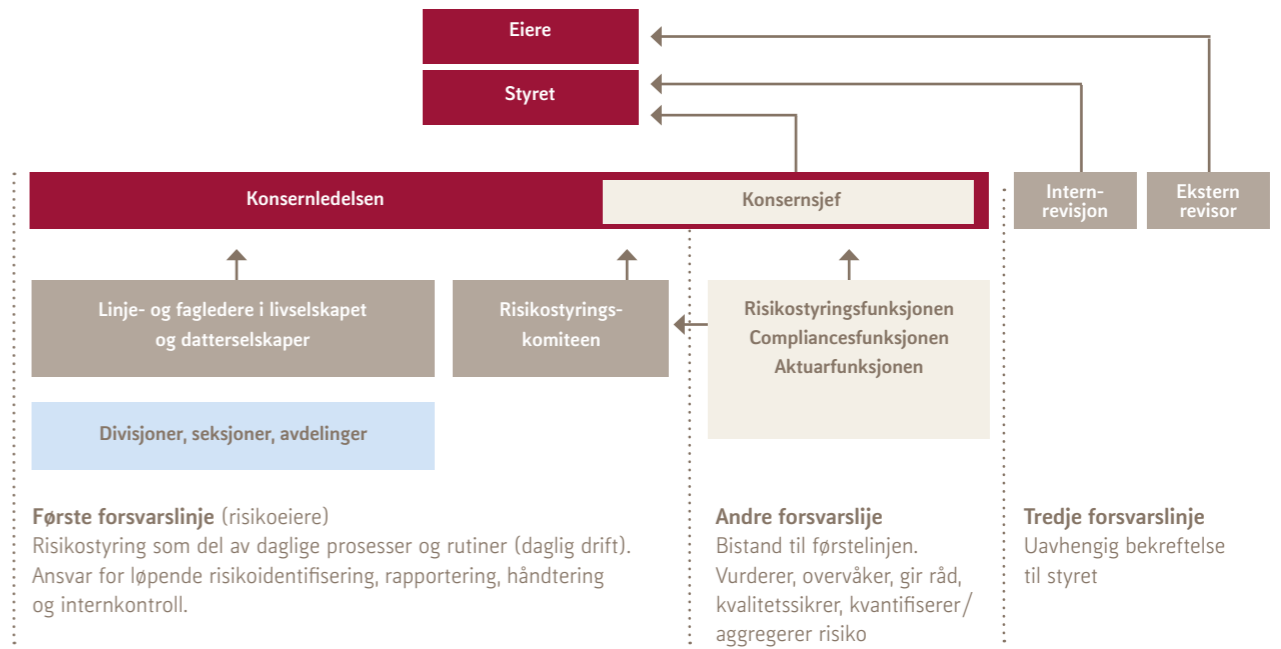
virksomheten. Aktuarfunksjonen har kontrollansvar for at oppfølging av forsikringsmessig risiko finner sted på en hensiktsmessig og betryggende måte. Funksjonen har ansvar for å validere forsikringstekniske avsetninger, med hovedvekt på de forutsetninger som legges til grunn for beregningene og de modeller og metoder som anvendes. Risikostyringsfunksjonen, compliancefunksjonen og aktuarfunksjonen gjør selvstendige, uavhengige vurderinger av risikonivået i selskapet og tilstrekkeligheten av etablerte risikoreducerende tiltak.

Selskapets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og ledelsen, foretas vurdering og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn på tilfredsstillende styring og kontroll. Internrevisors rapporter og anbefalinger fremlegges for – og følges opp av ledelsen og styret. Internrevisjonen bidrar til å gi styret og toppledelsen trygghet for at selskapet har hensiktsmessige og effektive prosesser for risikostyring, internkontroll, eierstyring og selskapsledelse. Internrevisor avgir årlig sin rapport til styret om KLPs system for risikostyring og internkontroll.

KLPs eksterne revisor gir en uavhengig vurdering av KLPs risikostyring og internkontroll til KLPs eiere.

Roller og ansvar

Roller og ansvarsforhold knyttet til risikostyring og internkontroll i KLP kan illustreres gjennom en enkel modell for virksomhetsstyring; De Tre Forsvarslinjer. Det primære ansvaret for risikostyring ligger i førstelinjen, som består av ledere og ansatte i virksomhetsområdene. Compliancefunksjonen, Risikostyringsfunksjonen og Aktuarfunksjonen er definert som andrelinjefunksjoner i KLP. Andrelinjen overvåker, vurderer, gir råd om, aggregerer og rapporterer om risikosituasjonen. Tredjelinjeforsvaret omfatter Internrevisjonens uavhengige bekreftelse på at første- og andrelinjeforsvaret fungerer effektivt, og bekrefter modellens robusthet overfor styret. I tillegg til de tre forsvarslinjer inkluderes ekstern revisors uavhengige tilbakemelding til selskapets eiere om kvaliteten i selskapets system for risikostyring som en del av KLPs organisering av risikostyring og internkontroll.

Prosess

Med utgangspunkt i fastsatte mål for virksomheten kartlegges, vurderes og dokumenteres vesentlige risikoer. De kartlagte risikoene vurderes i forhold til konsekvenser av eventuelle hendelser og sannsynlighet for at hendelser inntreffer. Basert på denne vurderingen, prioriteres risikoene i forhold til vesentlighet og det etableres tiltak for løpende håndtering og kontroll av risikoene (internkontroll). Tiltak for håndtering og kontroll av risikoer gjennomføres løpende gjennom bl.a. prosessorganisering, retningslinjer og rutinebeskrivelser, fullmakter, stillings- og arbeidsinstruksjoner, opplæring og hensiktsmessige kontrollmekanismer.

Ved endringer i eksterne og interne rammebetingelser, produkter, prosesser og organisering skal det vurderes om risikobildet endres vesentlig som følge av dette.

Det gjennomføres en årlig, systematisk, gjennomgang av alle vesentlige risikoer i alle virksomhetsområder i KLP. Rapporten fra den årlige gjennomgangen behandles av styret som påser at internkontrollen gjennomføres på en god måte og at identifiserte risikoer ivaretas tilfredsstillende. Der gjennomgangen viser at eksisterende internkontroll ikke er tilstrekkelige for å sikre et akseptabelt risikonivå, opprettes planer for etablering av nye tiltak. Status for etablering av nye tiltak, samt løpende identifisering av nye risikoer rapporteres kvartalsvis til ledelsen.

Overvåking

KLPs ledere, på alle nivåer, skal til enhver tid ha tilstrekkelig oversikt over fastsatte mål, risikoer, nøkkelkontroller og eventuelle uønskede hendelser innenfor sitt område, slik at de løpende kan håndtere risikoer forbundet med virksomheten

på en tilfredsstillende måte. Andrelinjefunksjonene skal ha oversikt over risikonivået for KLPs vesentlige risikoområder og følge opp risikoområder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt. Risikostyringsfunksjonen skal ha oversikt over risikonivået for alle vesentlige risikoområder og følge opp risikoområder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt.

Organisering og gjennomføring av finansiell rapportering

KLP offentliggjør fire kvartalsregnskaper i tillegg til årsregnskapet. KLPs kvartals- og årsregnskaper utarbeides av avdeling konsernregnskap som rapporterer til økonomidirektør. Det er etablert arbeidsdeling hvor verddivurderinger av aktiva og passiva gjennomføres utenfor konsernregnskapsavdelingen. I forkant av hver regnskapsavleggelse gjennomføres det møter mellom konsernregnskap og sentrale fagmiljøer for å identifisere risikoforhold, markedsforhold osv som kan ha betydning for regnskapet. Det er etablert avstemmings- og kontrollrutiner som sikrer kvaliteten på den finansielle rapporteringen. KLPs virksomhet er revisjonspliktig, og ekstern revisor gjennomfører årlig fullstendig revisjon av årsregnskapet. KLPs styre har utnevnt et eget revisjonsutvalg som forbereder styrets regnskapsbehandling med vekt på oppfølging av regnskapsrapporteringsprosessen og sentrale prinsipper og vurderinger som er lagt til grunn i regnskapet. Selskapets eksternrevisor deltar i revisjonsutvalgets behandling av regnskapet. Revisjonsutvalget vurderer og overvåker revisors uavhengighet.

I tillegg til kvartals- og årsregnskap utarbeides det månedlige driftsrapporter med sammenligning mot budsjett og analyser av utviklingen.

KLP deler ut en årlig arbeidsmiljøpris gjennom konkurransen «SMIL! Du er på jobb». Konkurransen har stort HMS-fokus, og hele 2 600 arbeidsplasser deltok i konkurransen.

Pensjons- og livsforsikring

KLP er største og ledende leverandør av offentlig tjenstepensjon til kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter med offentlig tilknytning. KLP tilbyr også innskuddspensjon gjennom KLP Bedriftspensjon og pensjonskassetjenester gjennom KLP Forsikringservice.

Pensjon- og livsforsikring er en del av morselskapet Kommunal Landspensjonskasse og utgjør med dette kjernevirksomheten. En stor andel av offentlig sektor er forpliktet til å ha offentlig tjenstepensjonsordning for sine ansatte gjennom tariffavtaler. Pensjonsordningen kan enten tilbys som forsikret ordning i et livselskap eller administrert i egen pensjonskasse. Bedrifter med offentlig tilknytning kan i noe utstrekning heller velge privat pensjonsordning. KLP tilbyr som nevnt over privat tjenstepensjon og pensjonskassetjenester gjennom datterselskapene.

Strategiske prioriteringer

KLPs ambisjon er å være den foretrukne leverandør av pensjon for offentlig sektor. Å være ledende leverandør er forpliktende og innebærer et betydelig samfunnsansvar. Høyeste prioritet er å jobbe for god avkastning over tid, lave kostnader og høy servicegrad.

KLP bestreber seg på å levere effektive løsninger med relevant og god informasjon gjennom kundemøter, fagnettverk og kurs-tilbud. Kundebetjeningen er basert på faste kontaktpersoner. God dialog skal bidra til å forstå kundenes behov og med dette bidra til gode kundeopplevelser.

En av seks personer i Norge har et forhold til KLP. Selskapet har en viktig oppgave i å informere og bidra til å forstå hva pensjon i KLP omfatter. KLP er tilgjengelig for spørsmål og informasjon, både gjennom digitale kanaler og betjening fra kundesenter. Personlige veiledninger er en del av betjeningskonseptet. De som har sin pensjonsordning i KLP får også tilbud om KLPs

øvrige produkter og tjenester innen bank, fond og skadeforsikring til gunstige priser.

Offentlig tjenstepensjon er under endring. I mai 2015 startet Arbeids- og sosialdepartementet arbeidet med å vurdere ny offentlig tjenstepensjonsordning. For KLP er det en viktig oppgave å forberede seg til endringer som måtte komme.

HMS - ET SAMFUNNSANSVAR

En felles innsats kan bidra til et trygt og mer lønnsomt pensjonsfelleskap for fremtiden. Tilrettelegging for nettverk med informasjonsdeling, temadager og kundesamlinger er det som virker mest effektivt.

HMS-arbeidet har fokus på arbeidsmiljøutvikling, seniorpolitikk og tiltak som skal øke den gjennomsnittlige avgangsalderen.

Resultater

FLERE KUNDER OG MEDLEMMER

Gjennom siste 3 år har 86 kommuner, en fylkeskommune og 431 bedrifter flyttet til KLP.

Ved utgangen av 2015 hadde i alt 418 kommuner og fylkeskommuner sin pensjonsordning i KLP, samt 2 500 bedrifter og organisasjoner. 26 av 27 helseforetak og de 4 regionale helseforetakene har også en eller flere pensjonsavtaler med KLP. Med dette har nærmere 900 000 personer et forhold til KLP.

Bestanden innenfor privat tjenstepensjon via datterselskapet KLP Bedriftspensjon økte jevnt i 2015, og det ble tegnet vel 350

MARIANNE SEVALDSEN KONSERNIDIREKTØR LIVSFORSIKRING

I 2015 har vi lykket med å forbedre leveranseevnen til kundene samtidig som vi har hatt en stor vekst. Forbedring og forenkling får økt oppmerksomhet for å sikre en god kundeopplevelse

OFFENTLIG TJENSTEPENSJON ER EN BRUTTOORDNING SOM INNEBÆRER EN GARANTI OM SAMLET ALDERSPENSJON PÅ MINIMUM 55 PROSENT AV PENSJONISTENS SLUTTLØNN INNTIL 12 G, VED FULL OPPTJENINGSTID PÅ 30 ÅR. DEN OFFENTLIGE PENSJONSORDNINGEN OMFAFTER OGSÅ ETTERLATTEPENSJON. I TILLEGG GIR AVTALEFESTET PENSJON (AFP) I OFFENTLIG SEKTOR FORTSATT PENSJONSYTTELSE I ALDEREN FRA 62 TIL 66 ÅR. ARBEIDSGIVER HAR ANSVARET FOR Å SPARE TIL PENSJON FOR DE ANSATTE OG DEN ANSATTE BIDRAR SELV MED TO PROSENT AV LØNNEN.

418
kommuner og fylkeskommuner
har sin pensjonsordning
i KLP i 2015

nye avtaler med bedrifter som representerer 7 400 personer. Det er en økende tendens til at bedrifter som ikke er forpliktet til å ha offentlig tjenstepensjonsordning, lukker denne og omdanner til en ordning med innskuddspensjon. Mange av KLPs kunder som velger omdanning forblir i KLP, da via KLP Bedriftspensjon.

KLP Bedriftspensjon har 33 221 medlemmer fordelt på produktene ytelsespensjon, innskuddspensjon, fripoliser og kapitalbevis. Selskapets portefølje på privat tjenstepensjon hadde en vekst på henholdsvis 73,0 millioner kroner i premievolum og 446,1 millioner kroner i premiereserver i 2015.

Konkurransen i markedet for offentlig tjenstepensjon eksisterer gjennom alternativ etablering av pensjonskasse. Flere aktører tilbyr drift av pensjonskasseløsninger. I 2015 var det 3 kommuner som etablerte egne pensjonskasser. KLP er tilbyder i dette markedet gjennom KLP Forsikringservice.

EFFEKTIV BETJENING OG BEDRE LEVERANSER

Til tross for en vesentlig økning i antall medlemmer og pensjonister har det vært en nedgang i antall henvendelser. Målrettet satsning på forenklet og god kundekommunikasjon har gitt resultater.

Prosjekter for kontinuerlig forbedring har gitt gode resultater i 2015. Behandlingstid på pensjonssøknader og ventetider på kundesenteret er redusert. Dette er bidrag til mer effektive prosesser og bedre kundeopplevelser.

FORNØYDE KUNDER

KLP har høy kundetilfredshet og får en score på hele 81 (på en skala fra 0 til 100) fra kundene med offentlig tjenstepensjon. Personlig behandling og service utpeker seg spesielt.

Pensjonistene som har fått innvilget pensjon i KLP, viser også høy tilfredshet og gir en score på 84.

ØKONOMISKE RESULTATER

KLP bestreber seg på å levere god langsiktig avkastning og holde lave kostnader. Verdijustert og bokført avkastning i 2015 endte på henholdsvis 3,6 og 4,0 prosent. Aksjer, omløpsobligasjoner og eiendom er de viktigste bidragsyterne til avkastningsresultatet. KLP benytter sine resultater innen offentlig tjenstepensjon til å styrke tilleggsavsetningene med 3,1 milliarder, 5,1 milliarder tilbakeføres premiefond, 12,4 milliarder benyttes til å sette ned grunnlagsrenten mens 4,5 overføres til egenkapital.

Livsforsikringsselskapets forvaltningskapital økte fra 415 milliarder kroner i 2014 til 457,5 milliarder i 2015.

Mål og utfordringer

KLPs hovedmålsetting er som nevnt å være den foretrukne leverandør av pensjon til offentlig sektor. Veksten i offentlig tjenstepensjon er avtagende for KLP med hensyn til nye kunder, men det ventes fortsatt vekst som følge av den demografiske utviklingen.

Mye er i endring: Offentlig tjenstepensjon som produkt, antall pensjonister øker og kundenes forventninger endres parallelt med at teknologi gir nye muligheter, for å nevne noen. KLP jobber systematisk med å utvikle og forbedre tjenester til alle våre kunder. Vår viktigste utfordring er å sørge for fortsatt konkurransekraft. Innenfor bedriftsmarkedet vil KLP jobbe videre for å være en attraktiv leverandør for de som velger private tjenstepensjonsordninger.

Nøkkeltall Pensjons- og livsforsikring (OFTP)

	31.12.2015	31.12.2014	31.12.2013	31.12.2012	31.12.2011
Antall kunder					
kommuner	402	387	330	317	314
fylkeskommuner	16	16	15	15	15
helseforetak	29	25	25	25	25
bedrifter	2 500	2 500	2 500	2 500	2 500
Volum Livsforsikring					
Aktive arbeidstakere (medlemmer)	435 000	418 000	368 000	316 000	309 000
Oppsatte rettigheter*	200 000	167 000	148 000	130 000	125 000
Pensjonister	247 000	230 000	192 000	183 000	172 000
Sum	882 000	816 000	708 000	629 000	606 000

* personer tidligere ansatte mer enn 3 år, hos arbeidsgiver med offentlig tjenstepensjon

Skadeforsikring

KLP Skadeforsikring AS er en av de ledende tilbydere av skade- og personforsikringer tilpasset kommuner, fylkeskommuner og bedrifter. Selskapet tilbyr også forsikringer til personmarkedet, med spesielle fordeler for medlemmer i KLP.

KLP Skadeforsikring AS er et heleid datterselskap av Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Selskapets kjernevirksomhet er å tilby skreddersydde forsikringer til KLPs eiere, som er kommuner, fylkeskommuner og helseforetak.

KLPs eiere styrkes som attraktive arbeidsgivere når de, ved siden av en god pensjonsordning, kan tilby ansatte gode og forutsigbare bank- og forsikringsbetingelser. Personmarkedssatsingen er derfor rettet mot medlemmer av KLPs pensjonsordninger.

Salgskanalene er direkte salg, salg via megler og salg via agent. I offentlig- og bedriftsmarkedet går 50 prosent av salget via meglere. I personmarkedet går 28 prosent av salget via agent.

Strategiske prioriteringer

KLP Skadeforsikring har ambisjoner om en styrket markedsposisjon i bedriftsmarkedet, og følger med når de offentlige strukturene endrer seg. Selskapet utvikler stadig nye forsikringsløsninger for bedrifter i offentlig sektor, som interkommunale selskap.

Som et ledd i konsernets samlede satsing mot medlemmene i KLP, øker selskapet innsatsen mot personmarkedet. Dette medfører blant annet at flere ansatte settes inn i salgsarbeidet.

Endret kundeadferd gjør at KLP setter inn store ressurser på ut-

vikling av gode digitale selvbetjeningsløsninger, både for offentlig-, bedrifts- og personmarkeds kunder. Kundene ønsker dette, og investeringen gjør selskapet i stand til å drifte enda mer effektivt. KLP Skadeforsikring har også jobbet målrettet med Lean og kontinuerlig forbedring for å effektivisere arbeidsprosesser.

KLP Skadeforsikring vektlegger skadeforebyggende arbeid i dialog og samhandling med kunder og eksterne kompetansemiljøer. Selskapet deler åpent opparbeidet kunnskap om skadeforebygging, og arrangerer fagdager for kommuner, fylkeskommuner og bedrifter rundt temaer som trusler og vold, inneklima, risikovurderinger og utfordringer ved kommunale utleieboliger.

Oppnådde resultater

Det har vært et godt forsikringsår og et godt finansår for KLP Skadeforsikring. Selskapet har vokst i alle segmenter, og oppnådde et resultat før skatt på 173 millioner kroner i 2015.

I det offentlige markedet fikk KLP flest nye kunder på personforsikringer i kommuner og fylkeskommuner. Satsingen på e-verk slo svært positivt ut på salgsresultatet i bedriftsmarkedet. Til sammen hadde disse to markedene en økning i premieinntekt på 21 prosent, til 757 millioner kroner.

For personmarkedet fortsatte den gode salgsutviklingen gjennom 2015, med 20 prosent økning i premieinntekt til 356 millioner. Markedsaktivitetene treffer riktig og gir en økende

KLPS BIDRAG TIL SKADEFØREBYGGING I OFFENTLIG SEKTOR FORTSETTER. I 2016 PRIORITERES SPESIELT ARBEIDET MED KOMMUNALE Utleieboliger.

173

MILLIONER KRONER VAR RESULTATET SELSKAPET OPPNÅDDE FØR SKATT

andel medlemmer i kundemassen. Medlemsandelen er nå på 80 prosent. Av nye kunder i 2015 er 87 prosent medlemmer.

Til tross for en del store eiendomsskader tidlig på året ble skaderesultatet tilfredsstillende. Tre store skader på over 20 millioner kroner inntraff i første kvartal 2015. Selskapets netto erstatningskostnad for disse tre skadene er 73,4 millioner kroner. Yrkesskadebransjen viser et resultat som er betydelig bedre enn budsjettet. Dette skyldes en stor forbedring i risikobildet de siste årene.

KLP Skadeforsikring kan for femte år på rad vise til best kundetilfredshet blant norske bedriftskunder i årets EPSI-undersøkelse (European Performance Satisfaction Index). I KLPs egen kundetilfredshetsundersøkelse høsten 2015 fikk selskapet en svært god score fra både offentlig-, bedrifts- og personkundene, med økning fra året før. I januar ble KLP Skadeforsikring best i kategorien forsikring i TNS Gallups store kundesentermåling for 2014.

KLP Skadeforsikring har i 2015 holdt 54 kurs og fagdager om skadeforebygging med i alt 2500 deltagere. I tillegg har selskapet gjennomført

73 befaringer med fokus på brann- og innbruddssikring i 21 kommuner, først og fremst på skoler, sykehjem og i kommunale utleieboliger.

Selskapet har et langsiktig samarbeid med flere offentlige etater om samfunnsnyttige prosjekter. «Bry deg før det brenner» skal gi pårørende veiledning om hva de kan gjøre for å øke brannsikkerheten hos eldre som bor hjemme. Gjennom prosjektet «Systematisk HMS-forvaltning i bygg» bistår KLP kundene i arbeidet med å ta vare på kommunale bygg.

Fremtidige utfordringer og mål

Selskapet har mål om fortsatt vekst i alle segmenter. Spesielt er det satt inn ressurser for videre vekst i bedriftsmarkedet og personmarkedet. I personmarkedet er målsetningen en medlemsandel på minst 80 prosent. Markedstiltak i morselskapet underbygger at det er medlemmer i KLP personmarkedssatsingen er til for.

KLPs bidrag til skadeforebygging i offentlig sektor fortsetter. I 2016 vektlegges spesielt arbeidet knyttet til kommunale utleieboliger. Nettverkskurs om dette temaet skal arrangeres flere steder i landet.

KLP Skadeforsikring er en solid forsikringspartner med sunn økonomi og høy kundetilfredshet. Selskapet går inn i 2016 godt rustet for de vekstambisjonene det har for fremtiden.

Brutto premieinntekt
1 112 millioner kroner –
en økning på
21 prosent
fra 2014

Nøkkeltall KLP Skadeforsikring

	31.12.2015	31.12.2014	31.12.2013	31.12.2012	31.12.2011
Antall kunder i offentlig/bedriftsmarkedet:					
kommuner	318	315	287	292	281
fylkeskommuner	14	14	14	15	15
helseforetak	29	31	44	44	30
bedrifter	2 885	2 864	2 682	2 610	2 660
Antall kunder i personmarkedet:					
personmarkeds kunder	33 250	28 000	21 808	15 664	12 103
Millioner kroner					
Resultat før skatt	172,8	304,2	189,9	105,6	25,2

For femte år på rad viser EPSI-undersøkelsen at vi har de mest fornøyde bedriftskundene. Selskapet vokser i alle segmenter, og leverer et godt resultat for 2015.

TORE TENOLD ADM.DIREKTØR I KLP SKADEFORSIKRING AS

31,2

MILLIONER KRONER I RESULTAT I 2015

Kapitalforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS forvalter midler i verdipapirmarkedet på vegne av forsikringsvirksomheten i KLP-konsernet og andre kunder gjennom KLP-fondene.

KLP Kapitalforvaltning AS er et fondsforvaltningsselskap med konsesjon fra Finanstilsynet til å forvalte verdipapirfond og alternative investeringsfond, samt å yte investeringstjenesten aktiv forvaltning og tilknyttede tjenester.

Selskapet forvaltet ved utgangen av året ca 399 milliarder kroner for morselskapet og eksterne kunder. Dette er en økning på 28 milliarder kroner fra 2014. Hoveddelen av midlene er forvaltet på vegne av Kommunal Landspensjonskasse og datterselskapene i KLP-konsernet.

Forvaltning

KLP Kapitalforvaltning er ett av Norges største forvaltningsselskaper. I KLP Kapitalforvaltning er forvaltningsvirksomheten organisert i de tre områdene indeksnær forvaltning, aktiv forvaltning og institusjonell egenkapital, alle med ulik tilnærming til sin investeringsvirksomhet.

Indeksnær forvaltning har som formål å gi en kostnadseffektiv markedseksponering i aksje- og obligasjonsmarkedet. Målsettingen er å gi en avkastning mest mulig lik markedet. KLP har derfor utviklet metoder og prosesser som gjør det mulig å drive indeksnær forvaltning med meget lave kostnader.

Aktiv forvaltning har som oppgave å forvalte spesialiserte verdipapirporteføljer hvor hensikten er å velge enkeltpapirer eller bransjer som har en bedre utvikling enn gjennomsnittet i markedet – for på den måten å skape en meravkastning. Innen dette området forvaltes tradisjonelle aksje- og obligasjonsporteføljer, samt spesialfond.

Innen institusjonell egenkapital investeres det i fond med ikke-børsnoterte selskaper som er i en oppstartsfase eller omstrukturingsprosess. Fondene har en levetid på åtte til ti år med en investeringsperiode på fire til fem år.

KLP Kapitalforvaltning forvaltet ved utgangen av året 35 fond, fordelt på to kombinasjonsfond, 10 rentefond, et aktivt aksjefond, 20 indeksnære aksjefond og to spesialfond.

Strategiske prioriteringer

KLP Kapitalforvaltning skal være den prefererte forvalter for KLP-konsernet. Forventet vekst i forvaltningskapital gir selskapet gode muligheter til å videreføre godt prisede produkter med etablert avkastningshistorikk. Det er helt sentralt for KLP og for å lykkes eksternt at våre indeksforvaltede produkter er av meget høy kvalitet. Med mål om å være den ledende indeksforvalter i Norge innebærer dette at KLP Kapitalforvaltning har den beste kvaliteten på produktene både hva innhold og omfang angår.

I forvaltningen av KLP-fondene legger vi stor vekt på å ha en effektiv organisering av virksomheten, for å kunne tilby kundene så kostnadseffektive forvaltningsprodukter som mulig. Frem til 2015 var verdipapirforvaltningen i KLP-konsernet utført gjennom to aksjeselskaper: KLP Fondsforvaltning og KLP Kapitalforvaltning.

KLP er en ansvarlig samfunnsaktør som ønsker å bidra til langsiktig verdiskaping og bærekraftig utvikling. Gjennom sitt medlemskap i FN Global Compact har selskapet forpliktet seg til å ta hensyn til menneskerettigheter, arbeidsrettigheter, miljø og antikorrupsjon i hele sin virksomhet.

Siden 2002 har KLP hatt en ansvarlig investeringsstrategi. Åpenhet har alltid vært grunnleggende for dette arbeidet. Hvert halvår offentliggjør KLP hvilke selskaper som utelukkes fra selskapets investeringer og på hvilket grunnlag. I tillegg fører KLP dialog med selskaper, utøver stemmeretter og søker å påvirke selskaper til en ansvarlig og bærekraftig verdiskaping.

I 2015 har selskapet aktivt fulgt opp 125 selskaper med bakgrunn i den etablerte ansvarlige investeringsstrategi. Totalt var 125 selskaper ekskludert fra KLPs investeringer ved utgangen av 2015 på grunn av brudd med retningslinjene for ansvar-

KLP Kapitalforvaltnings gode resultater for 2015 befester vår stilling som Norges ledende indeksforvalter. KLP KF øker markedsandelene og stadig flere velger å investere i KLP-fondene.

HÅVARD GULBRANDSEN ADM.DIREKTØR I KLP KAPITALFORVALTNING AS

lige investeringer. I desember 2014 vedtok selskapet å styrke arbeidet for klima gjennom investeringene og vedtok å øke investeringene i fornybar energi, samt å utelukke kullselskaper fra investeringene. KLP og KLP-fondene tar også hensyn til uttrekk foretatt av Statens pensjonsfond utland etter tilrådning fra Etikkrådet. Som følge av dette er grensen for inntekter fra kullbasert virksomhet redusert fra 50 prosent til 30 prosent fra desember 2015.

KLP har signert FNs prinsipper for ansvarlige investeringer. KLP er blant de ledende investorer når det gjelder etterlevelse av prinsippene og arbeider aktivt for å fremme initiativet.

KLP er norsk partner i prosjektet Carbon Disclosure Project (CDP). Dette er et prosjekt der mange av verdens største institusjonelle investorer har gått sammen for å påvirke selskaper til å rapportere om deres klimapåvirkning.

Oppnådde resultater

Kapitalforvaltningsvirksomheten oppnådde et resultat på 31,2 millioner kroner i 2015.

Forvaltning på vegne av kunder utenfor KLP-konsernet vokste i løpet av året med 25 prosent.

45 milliarder kroner forvaltes på vegne av eksterne investorer og personkunder ved utgangen av 2015. Totalt er det ca. 48000 andelseiere i fondene. De institusjonelle kundene er klart største gruppering målt etter forvaltningskapital. Kundene betjenes direkte eller via samarbeidspartnere.

KLP utøver sitt eierskap ved å stemme på generalforsamlinger. KLPs stemmerett ble utøvd på 97 generalforsamlinger i Norge

og på 2448 generalforsamlinger i utenlandske selskaper. Dette tilsvarer ca. 91 og 83 prosent av generalforsamlingene KLP har hatt stemmerett på i løpet av året. Hva vi har stemt og begrunnelser for dette er publisert på hjemmesiden.

Fremtidige utfordringer og mål

Markedsutsiktene for selskapet vurderes som gode. Det vil over tid være en vekst i KLP-konsernets forvaltningskapital, der hovedtyngden forventes investert i produkter levert av KLP Kapitalforvaltning. Stabilt gode resultater fra indeksforvaltningen og økt interesse fra eksterne kunder gir grunnlag for videre vekst i kapital til forvaltning. Gode forvaltningsresultater fra selskapets meravkastningsstrategier gir mulighet for at også aktivt forvaltede fond vil bli etterspurt både av interne og eksterne kunder.

Det er vanskelig å bedømme de finansielle markedenes utvikling. Året 2015 avsluttet med en tilnærmet halvering av oljeprisen og en svekket krone. Globalt er bildet mer sammensatt. USA og Storbritannia er i ferd med å legge nedgangen bak seg, mens mange land i Eurosonen kun ser en svak bedring. Det er usikkert hvordan dette vil prege utviklingen i kapitalmarkedene fremover.

KLP Kapitalforvaltning har et forretningsmessig mål innen 2018 om netto nytegning på 1,8 milliarder kroner inkludert offentlig marked. Det er også målsetting om å øke antall personkunder i KLP-fondene. Det er et mål om fallende driftskostnader i forhold til forvaltningskapitalen.

Nøkkeltall KLP Kapitalforvaltning

Milliarder kroner	2015	2014	2013	2012	2011
Samlet forvaltningskapital	399	371	287	252	216
Forvaltning konserneksterne kunder	45	36	28	21	14
Antall kunder KLP Kapitalforvaltning	48 000	38 000	31 000	23 000	13 900

56,9

MILLIONER KRONER EIENDOMSMASSENS VERDI 31.12.2015

Eiendom

KLP Eiendom er en av Norges største eiendomsforvaltere med 1.780.000 kvadratmeter lokaler og 373.000 kvadratmeter festetomter til forvaltning, samt betydelige prosjekter under utvikling. Eiendomsmassen hadde pr 31.12.2015 en verdi på 56,9 milliarder kroner.

KLP Eiendom har virksomhet i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og London. Eiendommene har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard og effektiv arealutnyttelse.

All forvaltning og utvikling av KLPs eiendommer utføres gjennom det heleide datterselskapet KLP Eiendom AS. KLP Eiendom forvalter eiendomsinvesteringer for kollektivporteføljen, selskapsporteføljen, KLP Bedriftspensjon AS og KLP Skadeforsikring AS.

Avkastningen på KLPs eiendomsinvesteringer har vært tilfredsstillende de senere år. Den gode prisingen av investeringsobjekter de siste årene fortsatte igjennom 2015. Deler av porteføljen er lokalisert i andre land. Dette har medført en større oppskrivning av eiendomsverdiene målt i norske kroner, og en mindre oppskrivning når endringer på valutakontrakter hensyntas.

Eiendomsverdiene er fastsatt dels på bakgrunn av vurderinger foretatt av uavhengige eksterne verdsetterne som har vurdert en representativ andel av porteføljen, og dels på interne modeller hvor erfaringer fra den eksterne verdsettelsesprosessen er hensyntatt.

KLP Eiendom foretok en rekke eiendomstransaksjoner i løpet av året. I løpet av året ervervet og utviklet selskapet eiendom for over 7,5 milliarder kroner.

I tillegg til investeringer i eiendomsvirksomheten forvaltet av KLP Eiendom har kollektivporteføljen investert i norske og internasjonale eiendomsfond forvaltet av velrenommerte forvaltere.

Strategiske prioriteringer

KLP Eiendom er KLPs redskap for gjennomføring av investeringer i eiendom og eiendomsfond i henhold til den overordnede allokeringsstrategi som til enhver tid gjelder. Virksomheten skal skape verdier gjennom riktige valg av investeringsobjekter, god forvaltning og aktiv eiendomsutvikling. For tiden er det en strategisk målsetting at eiendomsandelen skal utgjøre mellom 10 og 15 prosent av kollektivmidlene.

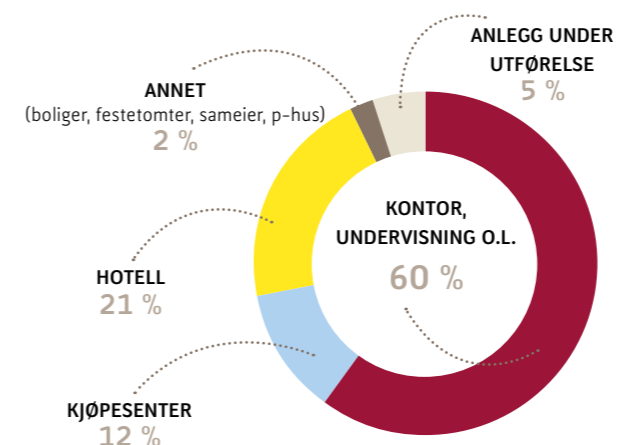
KLP Eiendom har fokus på energi og miljø, og hele virksomheten i Norge, Sverige og Danmark er miljøsertifisert etter ISO 14001. KLP Eiendom har som mål å bygge miljøvennlige kontorbygg for fremtiden. Gjennom en aktiv miljøpolicy vil KLP Eiendom bidra med å redusere belastningen på miljø og klima, samt fremme nye adferdsmønstre, produkter, tjenester

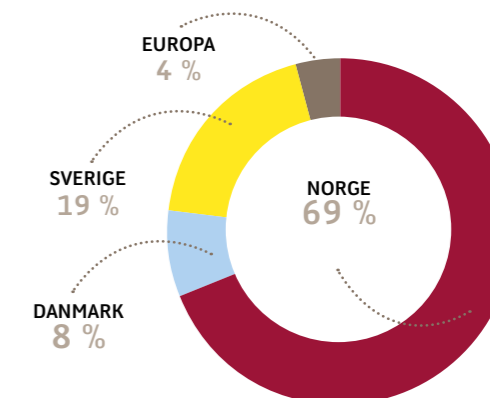
Vi har et svært hektisk 2015 bak oss og er svært fornøyd med at vår organisasjon har levert gode resultater.

GUNNAR GJØRTZ ADM. DIREKTØR I KLP EIENDOM AS

Sektorfordeling etter verdi per 31.12.2015

Geografisk fordeling etter verdi per 31.12.2015

og tekniske løsninger som kan redusere miljøbelastningen og CO2-utslippene.

Samfunnsansvar

Reell energireduksjon for virksomheten i Norge, Sverige og Danmark var i 2015 på 5,8 GWh (for egedrivede bygg) sammenliknet med tilsvarende portefølje i 2014. Det tilsvarer omtrent den energien som brukes av 200-250 eneboliger. Vi har høy fokus på å optimalisere driften av eksisterende bygg med tanke på best mulig innelima og arbeidsmiljø samtidig som bygget bruker minst mulig energi. Nybygg BREEAM sertifiseres for å sikre en helhetlig god energi- og miljøkvalitet.

Oppnådde resultater

Direkte eiendomsinvesteringer
KLP Eiendom hadde i 2015 inntekter på 2 749 millioner kroner fra direkte eid eiendom. Kollektivporteføljens direkte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 12,6 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Eiendomsinvesteringer og forvaltning foretas kun på vegne av selskapene i eget konsern og har derved primært bidratt

til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Verdijustert tidsvektet virksomhetsavkastning var 11,2 prosent i 2015 (11,0 prosent i kollektivporteføljen). Eiendomsverdiene ble, uten hensyntagen til valutakontrakter, brutto oppskrevet med 3 748 millioner i 2015 (hvorav oppskrivningen i kollektivporteføljen utgjorde 3 479 millioner kroner).

INDIREKTE EIENDOMSINVESTINGER - EIENDOMSFOND

Verdien på KLPs investeringer i norske og internasjonale eiendomsfond utgjorde 1 039 millioner ved utgangen av 2015. Kollektivporteføljens investeringer i eiendomsfond utgjorde ved årsskiftet 0,3 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Fremtidige utfordringer og mål

Med en stor prosjektportefølje, gode eiendommer og kompetente medarbeidere er KLP Eiendom godt rustet til å møte utfordringene både når det gjelder ambisjonene om kollektivmidlenes eiendomsandel og god forvaltning av eksisterende eiendomsportefølje. Kollektivporteføljens direkte og indirekte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 12,8 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Nøkkeltall KLP Eiendom

	31.12.2015	31.12.2014	31.12.2013	31.12.2012	31.12.2011
Eiendomsverdi (milliarder kroner)	56,9	45,7	40,8	33,4	29,8
Økonomisk utleiegrad (prosent)	95,4	95,4	97,0	96,8	95,1
	2015	2014	2013	2012	2011
Verdijustert virksomhetsavkastning inkl eiendomsfond (prosent)	11,2	7,3	7,0	6,2	7,2

KLP BANKEN TILBYR FØLGENDE PRODUKTER:

BRUKSKONTO • SPAREKONTO FOR PERSONER OG BEDRIFTER • BSU • NETTBANK, OGSÅ FOR MOBILTELEFON OG NETTBRETT • DEBETKORT • KREDITTKORT • ORDINÆRE BOLIGLÅN • FLEXILÅN • BOLIGLÅN UNG • BOLIGKREDITT • LÅN TIL FRITIDSBOLIG • LITT EXTRA (SENIORLÅN)

Bank

Formålet til KLP Banken er finansiering av boliglån til medlemmer i KLPs pensjonsordninger, og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver.

KLP Bankholding AS eies 100 prosent av KLP. KLP Banken AS er heleid datterselskap og har selv to heleide datterselskap, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. KLP Banken ble lansert i personmarkedet i 2010.

Den samlede virksomheten i KLP Banken AS med datterselskaper er inndelt i forretningsområdene personmarked (PM) og offentlig marked (OM). Virksomheten er landsdekkende og selskapenes hovedkontor ligger i Trondheim.

KLP Banken er en nettbank med fokus på boliglån og innskudd mot privatkunder. Utlån til offentlig sektor er en viktig del av virksomheten og finansieres både av pensjonsmidler i KLP og markedsfinansiering gjennom obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i KLP Kommunekreditt AS. KLP er samlet nest største leverandør av langsiktige lån til offentlig sektor i Norge.

KLP Banken er i sin virksomhet og markedsføring spesielt innrettet mot medlemmer av pensjonsordninger forvaltet av KLP. Det innebærer at de skal oppleve at KLP Banken tilbyr denne gruppen de beste betingelser på sine produkter.

Personmarked

KLP Banken gjennomfører løpende tilpasning av renter på utlån og innskudd til rentenivå og konkurransesituasjonen overfor relevante målgrupper. Utlåns- og innskuddsrenter er i 2015 stort sett redusert med samme satser gjennom året, slik at margin mellom utlån og innskudd er opprettholdt og til en viss grad forbedret. Bankens datterselskap KLP Boligkreditt AS har i 2015 utstedt nye obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i en sikkerhetsmasse bestående av boliglån, for 1,6 milliarder kroner. Selskapet har siden oppstart i 2014 kjøpt en andel av bankens boliglån og hadde ved utløpet av 2015 3,7 milliarder kroner utestående. Finansieringsmåten gjennom utstedelse av OMF bidrar til å redusere bankens innlånskostnader.

KLPs låntagere viser god betalingsevne og –vilje. Misligholdet innenfor boliglån er meget lavt, med 0,23 prosent av alle utestående lån ved utgangen av 2015. Det er bokført en tapsavsetning på 1,34 millioner kroner i 2015. Porteføljen er pantesikret innenfor forsiktede verddivurderinger, hovedsakelig innenfor 60 prosent av låneverdi, og låntageres betalingsevne og betjeningsvilje inngår også i kredittvurderingen.

Offentlig marked

For offentlig marked (OM) er hovedoppgaven å tilby langsiktig finansiering av offentlig sektor til best mulig betingelser basert på utlånfinansiering fra KLP Kommunekreditt AS eller KLP.

Markedsføringen av lån til kommuner, fylkeskommuner og andre låntagere tilknyttet offentlig sektor skjer under merkenavnet KLP Kommunekreditt uavhengig av hvilket selskap i KLP som faktisk er långiver. Merkenavnet KLP Kommunekreditt har en god posisjon i markedet for offentlige utlån. Tilstedeværelsen i markedet bidrar til konkurranse og derved til at offentlig sektor får tilgang til langsiktig finansiering til lave kostnader.

KLP Kommunekredits mål er å være en sentral finanspartner for offentlig sektor. Det har vært sterk vekst i den kommunale opplåning de seneste år. KLP Kommunekreditt finansierer et bredt spekter av kommunenes behov fra skoler, barnehager og omsorgsboliger, til prosjekter i kommunenes klima- og energiplaner. I tillegg finansierer KLP en del av kommunenes infrastruktur.

Selskapet KLP Kommunekreditt AS har AAA rating fra de to ratingbyråene Moody's og AAA rating fra Fitch på sitt låneprogram for obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). Med denne ratingen har KLP Kommunekreditt utstedt nye OMF i det norske verdipapirmarkedet for 2,9 milliarder kroner i 2015, og utestående lånebeløp ved årsslutt var 16,1 milliarder kroner.

God vekst, lønnsomhet og gode tilbakemeldinger fra kundene gir grunnlag for fortsatt optimisme.

LEIF MAGNE ANDERSEN ADM.DIREKTØR I KLP BANKEN AS

Med store kommuner og større lån er nær 50 prosent av lånevolumet til Øst- og Sørlandet. Men ser vi på gjeld i forhold til kommunenes størrelse er KLP primært leverandør av finansiering til mindre og mellomstore kommuner. Større kommuner benytter også i økende grad verdipapirmarkedet som finansieringskilde.

Strategiske prioriteringer

Den viktigste utfordringen for å oppnå langsiktig stabil lønnsomhet for personmarkedssatsingen er tilstrekkelig volumvekst på boliglån. I det ligger at banken fortsatt må ha sterk konkurransekraft på sine utlånsprodukter for å tiltrekke seg nye og unge boliglånskunder.

Banken må også opprettholde høy servicegrad, gode betingelser på kjerneproduktene, gode selvbetjeningskanaler og en effektiv saksbehandling for å kunne ta markedsandeler. Prosessene skal støttes av velprøvde IT-løsninger.

Teknologiske løsninger og digitalisering skal generelt gjøre organisasjonen mer kundevennlig, effektiv og tilgjengelig for kundene. Ny teknologi skal utnyttes forretningsmessig for å kunne tilby kundene attraktive produkter og for å forbedre interne prosesser. Dette innebærer betydelige investeringskostnader, men vil på sikt bidra til at bankens vekst- og lønnsomhetsmål kan nås.

KLP Boligkreditt AS inngår som en viktig del av finansieringsstrukturen i bankkonsernet gjennom adgang til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett i en sikkerhetsmasse bestående av boliglån. Det er potensial for at en enda større andel av bankens utlån til boligformål skal kunne finansieres av dette selskapet. Det vil bidra til at bankens innlånskostnader reduseres over tid og gir fleksibilitet i valg mellom ulike finansieringskilder for utlånsvekst.

Innskudd fra personer og bedrifter utgjør en viktig del av bankens finansiering. Bankinnskudd er grunnlaget for bankens konsesjon og er viktig som en del av totaltilbudet til medlemmer og kunder. Ikke alle kundene er i posisjon til eller har et ønske om å låne, og da er det viktig at banken har et godt sparetilbud. Bankens innskuddsvekst har

vært noe lavere det siste året sammenlignet med de foregående. Samtidig har kostnadene til alternativ finansiering økt relativt til innskudd. Det antas derfor at konkurransen om innskuddskundene vil tilta fremover og at banken derfor må tilby innskuddsrenter som fremstår som attraktive i markedet.

Norske kommuner har gjennom flere år utviklet et godt og omfattende tjenestetilbud til befolkningen. Kombinert med økt levealder og befolkningsvekst gir det grunn til å forvente fortsatt høyt investeringsnivå i offentlig sektor. Etterspørselen etter lån fra kommunal sektor og til prosjekter med kommunale garantier og kommunalt eierskap antas derfor å forbli høy i årene fremover, selv om kommunestruktur og oppgaver kan bli endret.

KLP Kommunekreditt vektlegger høy kompetanse i kommunefinansiering, kostnadseffektiv drift og konkurransekydig finansiering.

KLP-konsernet, inkludert KLP Banken AS, skal bidra til bærekraftige investeringer og ansvarlig forretningsdrift.

Oppnådde resultater

Bankvirksomheten oppnådde i 2015 et årsresultat før skatt på 49,6 millioner kroner, mot 28,7 millioner kroner i 2014. Resultat etter skatt ble 36,2 millioner kroner mot 20,9 millioner kroner året før.

Utlånsveksten i 2015 var i likhet med fjoråret høyere enn i noe tidligere år. Boliglånsveksten ble 1,4 milliarder kroner (11 prosent) og veksten i innskudd fra privatpersoner ble nærmere 1,0 milliarder (19 prosent). Boliglån på egen balanse utgjør 10,7 milliarder kroner ved utløpet av 2015. Boliglån forvaltet på vegne av KLP var 3,4 milliarder kroner, en reduksjon på 17 prosent. Banken har kjøpt boliglån for 2,9 milliarder kroner fra KLP i løpet av året.

Det ble utbetalt nye offentlige lån for 8,5 milliarder kroner i 2015, fordelt på 1,5 milliarder kroner fra KLP Kommunekreditt AS og 7,0 milliarder kroner finansiert av KLP. Egenfinansierte utlån fra KLP Kommunekreditt AS er redusert fra 15,9 ►

Årlige kunde-tilfredshetsundersøkelser (KTI) viser at KLP Banken har en høyere kundetilfredshet enn de fleste andre banker i Norge.

8,5

MILLIONER KRONER BLE UTBEHALT
I NYE OFFENTLIGE LÅN I 2015

til 15,3 milliarder kroner. God avkastning på løpende lån har på tross av redusert balanse de siste årene gitt et avgjørende resultatbidrag til bankens overskudd. Volumet av offentlige lån forvaltet for KLP er økt fra 32,4 til 37,4 milliarder kroner. Offentlige lån er økt med 4,4 milliarder kroner gjennom året (9 prosent). Av utestående utlån var 84 prosent til KLPs eiere.

Antall kunder i personmarkedet øker fortsatt jevnt, og medlemsandelen var på 69 prosent ved utgangen av 2015. Kundeveksten i løpet av året var 6600, hvorav 5100 medlemmer. Banken hadde 39.700 aktive personkunder ved utgangen av 2015. Innskudd fra personkunder utgjorde 6,0 milliarder kroner ved utgangen av 2015 og samlede innskudd 7,4 milliarder. I tillegg til innskudd fra personkunder har banken også et innskuddsprodukt for kommuner og bedrifter. Innskudd for bedriftskunder markedsføres av KLP Kommunekreditt og benyttes til finansiering av bankkonsernets virksomhet. Innskuddsvolumet var 1,4 milliarder kroner ved utgangen av 2015 og veksten i 2015 var 0,2 milliarder kroner (18 prosent).

Årlige kundetilfredshetsundersøkelser (KTI) viser at KLP Banken har en høyere kundetilfredshet enn de fleste andre banker i Norge. KLP Kommunekreditt har god målt kundetilfredshet blant sine kommunekunder. Spesielt gir kundene positive tilbakemeldinger på reaksjonsevne, personlig oppfølging og service. De gir også meget tydelig tilbakemelding på at av konkurranse-

hensyn er det behov for KLP Kommunekreditt i markedet for kommunelån.

Fremtidige utfordringer og mål

KLP Banken skal bidra til KLPs orientering mot medlemmer ved å tilby produkter og tjenester til konkurransedyktige betingelser. Dette skal understøtte at virksomheter som har valgt KLP som pensjonsleverandør oppleves som attraktive arbeidsgivere. Medlemmer av pensjonsordningene teller mer enn en halv million personer, slik at potensialet for videre vekst i denne målgruppen vurderes som betydelig.

I personmarkedet har KLP Banken et forretningsmessig mål om 41 tusen medlemmer innen 2018, en vekst på 13 500 i løpet av de neste tre årene.

KLP Kommunekreditt vil både gjennom innlånte midler og pensjonsmidler forvaltet på vegne av KLP, bidra til at kreditt er tilgjengelig for offentlige investeringsformål. Selskapet KLP Kommunekreditt AS vil opprettholde sin lave risikoprofil og etablere nye lån på egen balanse for å gi en tilfredsstillende lønnsomhet over tid.

Innen 2018 er det forretningsmessige målet totale utlån til offentlig marked på 61 milliarder kroner innen 2018, en vekst på åtte milliarder kroner de neste tre årene.

Nøkkeltall KLP Banken

Milliarder kroner	2015	2014	2013	2012	2011
Nye utlån*	13,5	11,8	10,3	6,8	5,5
Utlån på egen balanse*	25,9	24,5	21,1	21,5	28,4
Utlån som forvaltes for KLP*	51,0	41,7	33,7	29,8	24,7

*Hovedstol eks. påløpte renter, over/under-kurser, overtrekk på innskudd, tap på lån og effekt av sikringsforretninger o.l.

Antall aktive kunder	39 759	33 104	27 287	22 665	18 271
	(69 % medlemmer)	(69 % medlemmer)	(67 % medlemmer)	(65 % medlemmer)	(63 % medlemmer)

Engasjert

Morten Larsen, Distriktssjef, KLP Skadeforsikring

Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse (NUES)

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for selskapets eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i KLP.

KLPs verdigrunnlag er beskrevet gjennom selskapets visjon om å være «den beste partner for dagene som kommer» og kjerneverdiene åpen, ansvarlig, tydelig og engasjert. Dette gir felles mål og retning for KLP fremdrift og strategiske prioriteringer. Visjonen forteller hva som er virksomhetens mål og ambisjon. Visjonen omtales nærmere i årsrapport og på selskapets nettsider.

KLP skal levere trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Forretningsidéen slår fast hvilke kunder KLP er til for, og for hvem KLP skal utvikle produkter og tjenester. KLP tilstreber å ha en god balanse mellom konkurransedyktige priser til sine kunder og en tilfredsstillende avkastning til sine eiere. Dette er egenskaper som bidrar til at KLP oppleves i tråd med selskapets visjon.

1. Redegjørelse for eierstyring og selskapsledelse Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP følger på de fleste områder anbefalingene for eierstyring og selskapsledelse slik de er beskrevet i prinsippene nedfelt av Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES). Avvik fra NUES er primært en følge av at enkelte bestemmelser ikke er tilpasset KLPs gjensidige selskapsform.

Samfunnsansvar er en viktig del av KLPs virksomhet og verdigrunnlag. KLP skal bidra til en bærekraftig offentlig sektor og integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser. Et eksempel på dette er at KLP integrerer samfunnsansvar og bærekraft i sin kapitalforvaltning og har en ambisjon om å være en av de ledende aktørene på dette området. KLPs arbeid innenfor samfunnsansvar er basert på konsernets tilslutning til FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlige investeringer.

KLP rapporterer kvartalsvis på ikke-finansielle nøkkelindikatorer innen samfunn, miljø, humankapital og ansvarlige investeringer.

I tillegg er det etablert retningslinjer for etikk, som omhandler blant annet taushetsplikt, habilitet og arrangementer, og en rutine for varsling om eventuelle brudd på disse. KLP har også retningslinjer for likestilling og mangfold.

2. Virksomhet Ingen avvik fra anbefalingen.

KLPs vedtektsfestete formål er å forvalte sine eierinteresser i KLP i samsvar med gjeldende lovverk. KLPs hovedformål er å ivareta medlemmenes behov innenfor offentlig tjenestepensjon, og vurderes av styret under årlig gjennomgang av strategiprosessen. Vedtektene finnes i sin helhet på konsernets nettside. Markedet oppdateres om KLPs mål og strategier gjennom kvartalsvis resultatfremleggelse og rapporter som offentliggjøres på selskapets nettsider.

3. Selskapskapital og utbytte Avvik fra anbefalingen.

KLP er et gjensidig forsikringselskap som har som hovedmålsetting å bidra til en trygg forvaltning av medlemmenes pensjonsmidler til lavest mulig kostnader. Utbyttepolitikk blir i denne sammenheng ikke relevant fordi kundene eier det gjensidige selskapet. Av selskapsvedtektene fremgår det at medlemmene plikter å betale egenkapitalinnskudd i den utstrekning det er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. KLPs finansielle soliditet, kapitalforhold og soliditetsutvikling omtales nærmere i styrets årsberetning.

Bestemmelsen i aksjeloven om styrefullmakt er ikke aktuell for KLP. I KLP er det styret som innkaller og fastsetter satsen for egenkapitaltilskudd som er «nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet». For pensjonsordningen for Sykepleiere er det styret i pensjonsordningen som fastsetter egenkapitaltilskudd og departementet som godkjenner.

Styret vurderer til enhver tid KLPs kapitalbehov i lys av selskapets mål, strategi og risikoprofil. Styret vedtar årlig overskuddsdisponering i lys av at selskapet skal ha tilfredsstillende soliditet. Selskapet er et gjensidig selskap og forholder seg som sådan ikke til utbytte men til overskuddsdisponering.

Styret vurderer til enhver tid KLPs kapitalbehov i lys av selskapets mål, strategi og risikoprofil. Styret vedtar årlig overskuddsdisponering i lys av at selskapet skal ha tilfredsstillende soliditet. Selskapet er et gjensidig selskap og forholder seg som sådan ikke til utbytte men til overskuddsdisponering.

4. Likebehandling av aksjeeiere og transaksjoner med nærstående Avvik fra anbefalingen.

Enkelte elementer i anbefalingen er ikke direkte overførbart til KLP som gjensidig selskap, men vi følger den prinsipielle intensjonen i anbefalingen. Avviket tilskrives spesielt det forhold at selskapet ikke har omsettelig egenkapitalinstrumenter.

5. Fri omsettelighet Avvik fra anbefalingen.

Dette punktet er ikke relevant da KLP ikke har omsettelige egenkapitalinstrumenter.

6. Generalforsamling Avvik fra anbefalingen.

KLP har valgt en løsning der generalforsamlingen består av valgte utsendinger og vara utsendinger. Selskapet er delt inn i valgkretser. Fylkeskommunen sammen med kommunene i det aktuelle fylket utgjør hver sin valgkrets bortsett fra Oslo kommune som inngår i Akershus valgkrets. De fire regionale helseforetakene sammen med sine datterselskaper helseforetakene utgjør også hver sin valgkrets. Selskapets øvrige medlemmer (bedriftsmedlemmer) utgjør en valgkrets. Antall utsendinger som velges fra de enkelte kretser er relatert til det premievolum som innbetales fra den aktuelle krets. Anbefalingen i NUES om å lege til rette for stemmegivning ved fullmektig er således ikke relevant for KLP.

Innkalling og saksdokumenter til generalforsamlingen, inkludert valgkomiteens innstillinger på de valg som skal finne sted sendes de valgte utsendingene senest 14 dager før møtet skal holdes. Fristen er lengre enn minstekravet etter aksjeloven, som er én uke, men kortere enn anbefalingen om at innkallingen og saksdokumentene skal gjøres tilgjengelige på selskapets hjemmeside senest 21 dager før generalforsamlingen. Praxis i KLP er imidlertid at det i starten av året sendes ut et forvarsel til utsendingene om når generalforsamlingen i KLP er berammet, og at det også opplyses om dette på valg- og eiermøter.

Punktet i anbefalingen om at det skal legges til rette for at generalforsamlingen gis mulighet til å stemme på hver av kandidatene til verv i selskapets organer, er ivaretatt ved at møteleder

innledningsvis stiller spørsmål til om det er forslag til andre kandidater og ellers om forslaget i så fall kan behandles samlet.

Styrets leder, konsernsjefen, representantskapets leder, valgkomiteen og revisor har rett og plikt til å være til stede på ordinær generalforsamling.

KLPs generalforsamling åpnes og ledes av representantskapets leder.

7. Valgkomité Avvik fra anbefalingen.

Ordningen med valgkomité følger av selskapsvedtektene. Det er representantskapet som velger medlemmer av valgkomiteen, herunder komiteens leder, samt fastsetter honorar til komiteens medlemmer. Dette avviker fra NUES der man anbefaler at generalforsamlingen velger en valgkomité. Valgkomiteen er sammensatt i samsvar med anbefalingen. Alle medlemmene er uavhengig av styret og ledende ansatte. De ulike eiergrupperingene er representert i komiteen. Hensynet til å oppnå en rimelig kjønnsbalanse skal vektlegges ved alle valg til selskapets organer.

Det informeres om valgkomiteen, hvem som er medlemmer og komiteens oppgaver i årsrapporten samt på selskapets hjemmeside.

Valgkomiteen foreslår kandidater til de medlemmer av representantskapet som velges av generalforsamlingen, samt representantskapets leder og nestleder. I tillegg foreslås de styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmene i representantskapet. Valgkomiteen skal videre avgjøre innstilling om godtgjørelse til medlemmene i representantskapet, styremedlemmer og valgkomiteen. I denne prosessen har valgkomiteen aktiv dialog med selskapets forskjellige eiergrupperinger.

Medlemmene av valgkomiteen velges for en periode på to år. Gjenvalg kan skje to ganger.

Valgkomiteen gir skriftlige begrunnelser for sine innstillinger. I tillegg redegjør valgkomiteens leder muntlig for begrunnelsen i de organer der det foretas valg

8. Bedriftsforsamling og styre, sammensetning og uavhengighet Ingen avvik fra anbefalingen.

Anbefalingen om bred representasjon fra selskapsmedlemmene i representantskapet er ivaretatt gjennom vedtektene, der det fremgår at medlemmene i representantskapet som velges av generalforsamlingen skal settes sammen slik at representantskapet samlet avspeiler selskapets interessegrupper, kundestruktur og samfunnsfunksjon.

Fem styremedlemmer velges av de representantskapsmedlemmer som igjen er valgt av generalforsamlingen. Styret sammenettes slik at det samlede styret kan ivareta medlemmenes og selskapets interesser, selskapets behov for kompetanse, kapasitet og mangfold. Vurderingen som er gjort, er at bestemmelsen i tilstrekkelig grad ivaretar anbefalingens bestemmelser om uavhengighet i forhold til ledende ansatte, vesentlige forretningsforbindelser og selskapsmedlemmer med tilsvarende innflytelse som hovedaksjeeiere. Det vises til nærmere omtale under punkt 9 nedenfor.

Styrets leder og nestleder velges av representantskapet.

Styremedlemmenes funksjonstid er to år. Det er ikke regulert nærmere hvor lenge et styremedlem kan ha vervet, men valgkomiteen har de senere år gått inn for at styremedlemmer normalt ikke bør sitte lenger enn åtte år.

Styret vurderes som uavhengig i forhold til NUES. De eksterne styremedlemmene er uavhengige av ledende ansatte. Ingen styremedlemmer har noen relasjon til selskapsmedlemmer i KLP som representerer mer enn 10 prosent av stemmene på generalforsamling. Alle styremedlemmer er uavhengige av vesentlige forretningsforbindelser.

9. Styrets arbeid Ingen avvik fra anbefalingen.

Styret fastsetter en årlig plan for sitt arbeid, herunder mål, strategi og handlingsplan

Styret har fastsatt instruks for styret og daglig leder. Disse er senest revidert i desember 2015.

Styret har tre underutvalg: Godtgjørelsesutvalg, risikoutvalg og revisjonsutvalg. Styret velger årlig minst tre medlemmer og eventuelt et vara til underutvalgene blant styrets medlemmer, og oppnevner utvalgenes leder.

Styret evaluerer sitt eget arbeid og funksjon en gang pr år. I denne forbindelse skal styret evaluere sitt arbeid og kompetanse knyttet til selskapets risikostyring og internkontroll. Resultatet av evalueringen presenteres for valgkomiteen som benytter denne i sitt arbeid

Styret skal årlig evaluere arbeidsutvalgenes arbeid som en del av styrets egevaluering. I tillegg foretar underutvalgene årlig en egevaluering.

Styret har i 2015 avholdt 9 møter.

Når det gjelder anbefalingen om uavhengig behandling av saker av vesentlig karakter der styreleder har vært aktivt engasjert, anses denne dekket ved bestemmelsen om habilitet i styreinstruksen.

10. Risikostyring og intern kontroll Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP har et vel etablert system for risikostyring og internkontroll tilpasset omfanget og arten av den virksomheten som drives i selskapet. Systemet for risikostyring og internkontroll er beskrevet på s. 38. Internkontrollen omfatter også selskapets verdigrunnlag og retningslinjer for etikk og samfunnsansvar. Fra 2016 vil internkontrollen knyttet til selskapets etiske retningslinjer inngå som et særlig rapporteringspunkt inn til styret i forbindelse med styrets årlige gjennomgang av de viktigste risikoområder og den interne kontroll.

11. Godtgjørelse til styret Ingen avvik fra anbefalingen.

Godtgjørelsen til styret reflekterer styrets ansvar, kompetanse, tidsbruk og virksomhetens kompleksitet.

12. Godtgjørelse til ledende ansatte Avvik fra anbefalingen.

KLP er ikke omfattet av regler for godtgjørelse til ledende ansatte i børsnoterte selskaper. Som finansforetak vedtar KLPs styre retningslinjer for godtgjørelse til samtlige ansatte i selskapet, herunder særskilte regler for lønn til ledende ansatte.

KLP har ikke børsnoterte egenkapitalinstrumenter og tildeler ikke opsjonsprogrammer eller bonus til sine ansatte. Fremleggelse og vedtakelse av selskapets retningslinjer for godtgjørelse til ledende ansatte for generalforsamlingen er derfor ikke hensiktsmessig.

13. Informasjon og kommunikasjon Ingen avvik fra anbefalingen.

Styret har fastsatt retningslinjer for selskapets rapportering av finansiell og annen informasjon, samt selskapets kontakt med medlemseiere utenfor generalforsamlingen. KLPs finanskalendar blir offentliggjort på selskapets hjemmeside. Finansiell informasjon offentliggjøres i kvartalsrapporter og årsrapporter. Dokumentasjonen som offentliggjøres er tilgjengelig på selskapets nettsider. KLP har også kontakt med selskapsmedlemmene utenfor generalforsamlingen, blant annet i forbindelse med valg møter, eiermøter, ressursgruppemøter mv. All rapportering er basert på åpenhet og under hensyn til krav om likebehandling av aktørene i verdipapirmarkedet og reglene om god børsikk.

14. Selskapsovertakelse Avvik fra anbefalingen.

Her avviker vi fordi dette ikke er relevant for KLP som et gjensidig selskap.

15. Revisor Ingen avvik fra anbefalingen.

Eksternrevisor velges av representantskapet, og foretar finansiell revisjon. PwC er KLPs valgte eksterne revisor. Alle selskaper i KLP-konsernet revideres av PwC.

Eksternrevisor avgir revisjonsberetning i forbindelse med årsregnskapet, og en uttalelse vedrørende forenklet revisorkontroll på kvartalsregnskapet dersom kvartalsregnskapet har vært gjenstand for en slik kontroll. Eksternrevisor utgir videre en uavhengig uttalelse vedrørende ikke-finansielt regnskap som KLP utarbeider og som inngår i KLPs årsrapport.

Eksternrevisor deltar i alle møter i revisjonsutvalget, og i styre-

møtet der årsregnskapet behandles. Revisjonsutvalget vurderer årlig eksternrevisors uavhengighet.

KLPs styre fastsatte i 2015 retningslinjer for kjøp av tilleggstjenester med videre fra eksternrevisor. Retningslinjene trer i kraft 1. januar 2016, og skal bidra til å sikre at eksternrevisors uavhengighet blir ivaretatt.

Eksternrevisor deltar på møter i kontrollkomiteen og representantskapet hvor årsregnskapet behandles og ellers ved behov.

Styret har i 2015 hatt ett møte med eksternrevisor uten at administrasjonen har vært til stede.

Revisors godtgjørelse blir fastsatt av representantskapet.

REDEGJØRELSE I HENHOLD TIL REGNSKAPSLOVEN § 3-3B, 2. LEDD

Her følger en oppsummering av de forhold KLP skal redegjøre for i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. ledd. Punktene følger nummereringen i bestemmelsen.

Annet ledd nr. 1, 2, 3, 5 og 6 gjelder ikke for regnskapspliktige som ikke har utstedt aksjer eller egenkapitalbevis som er notert på et regulert marked eller på en multilateral handelsfasilitet, jf. Verdipapirhandelloven 2 § 2-3 fjerde ledd. KLP gir her henvisning til NUES redegjørelsen rundt alle punktene selv om kun nr. 4,7 og 8 gjelder for selskapet:

1. Prinsipper for eierstyring og selskapsledelse i KLP er utarbeidet i tråd med norsk lov, og basert på den norske anbefalingen for eierstyring og selskapsledelse utgitt av Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse, NUES.
2. Anbefalingen fra Norsk utvalg for eierstyring og selskap er tilgjengelig på www.nues.no.
3. Eventuelle avvik fra anbefalingen er kommentert under hvert punkt i ovenstående redegjørelse.
4. Beskrivelse av hovedelementene i KLPs systemer for internkontroll og risikostyring knyttet til regnskapsrapporteringsprosessen er omtalt i punkt 10 ovenfor.
5. Vedtektsbestemmelser som gjelder bestemmelser i allmennaksjelovens kapittel 5 vedrørende generalforsamlingen er omtalt i punkt 6 ovenfor.
6. Sammensetningen til ledende organer, samt beskrivelse av hovedelementene i gjeldende instruks og retningslinjer, følger i punktene 6, 7, 8 og 9 ovenfor.
7. Vedtektsbestemmelser som regulerer oppnevning og utskiftning av styremedlemmer er omtalt i punkt 8 ovenfor.
8. Vedtektsbestemmelser og fullmakter som gir styret adgang til å beslutte å kjøpe tilbake eller utstede egne aksjer er omtalt i punkt 3 ovenfor.

Årsberetning 2015

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap (KLP) oppnådde i 2015 et godt resultat som gir rom for overskuddsdisponering til kundene og styrking av selskapets soliditet.

Den bokførte avkastningen er 3,6 prosent (4,3 prosent)¹⁾, over den garanterte avkastningen på 2,9 prosent.

Etter flere år med stor tilstrømming av nye kunder har selskapet styrket sin posisjon som Norges ledende leverandør av pensjon til offentlig sektor. Oppgaven fremover blir å fortsatt levere konkurransedyktig avkastning, ha de laveste kostnadene og sørge for at kundene og deres ansatte opplever å bli godt ivaretatt.

Selskapet har frigjort uføreserver for 19,6 milliarder kroner. Midlene fordeles til kundenes premiefond, økning av risikoutjevningfondet og til reduksjon av grunnlagsrenten.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap (KLP) er morselskap i KLP-konsernet. KLP er opprettet av og for offentlig sektor for å ivareta dette markedets behov for tjenestepensjons-ordninger. Hovedkontoret ligger i Oslo.

Et tilfredsstillende finansresultat med 4,0 prosent (6,9 prosent) verdjustert avkastning og en bokført avkastning på 3,6 prosent (4,3 prosent) i kollektivporteføljen, samt en avkastning på 4,8 prosent (7,3 prosent) på selskapsporteføljen, gir rom for å både bygge buffere og å tilbakeføre resultat til kundenes premiefond.

Resultat til forsikringskundene utgjør 20,7 milliarder kroner (7,3 milliarder kroner), hvorav 3,1 milliarder kroner anvendes til å styrke tilleggsavsetningene, mens 5,1 milliarder kroner overføres til kundenes premiefond. 12,5 milliarder anvendes til å redusere grunnlagsrenten. Resultatet til selskapet utgjør 4,5 milliarder kroner (852 millioner kroner). Selskapsresultatet fordeles med 2,8 milliarder kroner til risikoutjevningfond, og 1,7 milliarder kroner til annen egenkapital.

De nye kundene som flyttet til KLP i 2015 var fullt reservert i henhold til kravene i K2013, og brakte med seg 282 millioner kroner i tilleggsavsetninger.

Med dette er tilleggsavsetningene styrket med 3,2 milliarder kroner. Totalt er bufferkapitalen i form av tilleggsavsetninger

og kursreserver økt med 5,1 milliarder kroner gjennom 2015, og utgjør tilsammen over 42 milliarder kroner.

Konsernets resultat

Konsernets totalresultat utgjør 4,5 milliarder kroner, mot 863 millioner kroner i 2014.

Egenkapitalen i konsernet har i løpet av året økt med 5,7 milliarder kroner, til 23,3 milliarder kroner. I tillegg til årets resultat på 4,5 milliarder kroner, er det netto innbetalt 1,2 milliarder kroner i egenkapitaltilskudd i 2015.

Konsernets samlede forvaltningskapital økte med 52,4 milliarder kroner, til 543,3 milliarder kroner ved utgangen av 2015. Økningen skyldes i hovedsak veksten i pensjonskundernes fond som følge av ny pensjonsopptjening, tilflytting og gode resultater.

Resultatbidrag fra datterselskap (før skatt)

	2015	2014
KLP Bankholding	50	28
KLP Skadeforsikring	173	304
KLP Bedriftspensjon	-24	-23
KLP Kapitalforvaltning	46	56
KLP Forsikringservice	0	1

¹⁾ Tall i parentes refererer til tall fra 2014.

Millioner kroner	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2015
Avkastningsresultat	3 373	79	3 452
Risikoresultat I	250	248	498
Risikoresultat II	17 076	2 567	19 644
Rentegarantipremie		826	826
Administrasjonsresultat		264	264
Netto inntekter fra selskapsportefølje		804	804
Overføring fra selskap til oppreserverte kundekontrakter	-50	50	-
Skatt		-533	-533
Andre resultatelementer		195	195
Sum resultat	20 650	4 500	25 150

Disponering av resultatet

Til tilleggsavsetninger	3 121		3 121
Til premiefond	5 138		5 138
Til bufferavsetning	2		2
Til premiereserver	12 389		12 389
Til risikoutjevningfond		2 836	2 836
Til egenkapitalfond		1 664	1 664
Sum disponert 2015	20 650	4 500	25 150
Sum disponert 2014	6 959	852	7 810

Morselskapets resultat

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap er både det operative selskapet innenfor konsernets hovedaktivitet: offentlig tjenstepensjon, og konsernspiss som eier av de operative datterselskapene innenfor konsernets andre aktiviteter. Kundene innenfor offentlig tjenstepensjon er eiere av det gjensidige selskapet. Det innebærer at all verdiskaping innenfor konsernet kommer kundene innenfor offentlig tjenstepensjon til gode. Det skjer både direkte ved tilbakeføring av overskudd, og indirekte ved å styrke selskapets egenkapital og soliditet. Resultatene for året er preget av:

- God avkastning på aksje- og eiendomsinvesteringene
- Mindre endringer i rentenivå
- Økning i kursreserver
- Styrket uføretariff og frigjorte reserver
- Kostnadseffektiv drift
- God Soliditet

Selskapsporteføljen, som består hovedsakelig av KLPs ansvarlige kapital plassert i obligasjoner, eierskap i døtre og selskapets hovedkontor, oppnådde en avkastning på 4,8 prosent i 2015.

Samlet bokført resultat tillagt andre resultatelementer, før fordeling mellom pensjonskundene og selskapet, ble 25,2 milliarder kroner i 2015 mot 7,8 milliarder kroner i 2014. En vesentlig del av resultatet kommer fra frigjorte reserver i forbindelse med endringer i uførefinansieringen, ny uføretariff

og spesielle forhold i Pensjonsordningen for sykepleiere på tilsammen 19,6 milliarder kroner.

Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for hvordan utviklingen av dødelighet og uførhet i forsikringsbestanden har vært i forhold til forventningene som er lagt til grunn ved den årlige premiefastsettelsen.

Tilpassing av uføreytelsene i offentlig tjenstepensjon til ny uføretrygd i folketrygden trådte i kraft 1. januar 2015. Fra samme dato endret KLP sine uføretariffer. Førstnevnte forhold reduserer tjenstepensjonsordningens uføreytelse betydelig, samtidig som folketrygdens ytelse til uføre øker vesentlig. Nye uføretariffer reflekterer en lavere uførehyppighet enn tidligere, noe som trekker premier og premiereserver ned for en gitt ytelse.

Den lave tilgangen av nye uførepensjonister har også i 2015 gitt et solid positivt uførerisikoresultat. Risikoutviklingen for øvrig, har fortsatt som forventet. Risikoresultatet utgjør 20,1 milliarder kroner.

Risikoresultat som kan knyttes til frigjøring av premiereserve utgjør 19,6 milliarder kroner. Etter godkjenning av Finanstilsynet omdisponeres 12,4 milliarder kroner av dette beløpet til å regne om premiereserven til en lavere beregningsrente. Dette gir en reduksjon i gjennomsnittlig beregningsrente på 0,23 prosentenheter, slik at ny beregningsrenten kommer ned

til rundt 2,6 prosent. Den resterende del av det frigjorte beløp anvendes dels til å øke risikoutjevningsskjemaet til et tilfredsstillende nivå, og dels til å sikre en solid tilbakeføring til kundenes premiefond.

Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultatet viser et overskudd på 264 millioner kroner mot 345 millioner i 2014. KLP har stordriftsfordeler som følge av sin høye markedsandel innen offentlig tjenestepensjon, og kan dermed opprettholde god service til konkurransedyktig pris. Selskapet har en klar ambisjon om å videre effektivisere driften gjennom å automatisere og forenkle saksbehandlingen på pensjon de neste fem årene.

Avkastningsresultat

2015 var et turbulent år i finansmarkedene, men KLP kan allikevel vise til et godt avkastningsresultat. Finansinntektene fra kundeporteføljene oversteg med god margin den garanterte renteforpliktelsen i underkant av 2,9 prosent. Etter at kursreguleringsfondet ble tilført 2,0 milliarder kroner, ble bokført avkastning 3,6 prosent og avkastningsresultatet 3,5 milliarder kroner.

Sammen med oppløste reserver og tilbakeført oppreserveringsbidrag på 50 millioner kroner, ble kunderesultatet 20,7 milliarder kroner. Dette er anvendt til styrking av kundenes tilleggsavsetninger med 3,1 milliarder kroner, mens 5,1 mil-

liarder kroner overføres til kundenes premiefond og 12,4 milliarder kroner til premiereserver.

Årsresultat til selskapet utgjør 4,5 milliarder kroner og disponeres med 2,8 milliarder kroner til risikoutjevningsskjema og 1,7 milliarder kroner til annen opptjent egenkapital.

Solide buffere gir grunnlag for å oppnå god avkastning også fremover til tross for et lavt rentenivå. Det muliggjør en investeringsstrategi med et langsiktig perspektiv med sikte på stabilitet og forutsigbarhet. Styret er tilfreds med at årets resultat gir rom for å prioritere videre styrking av finansielle bufferkapital gjennom bygging av tilleggsavsetninger og kursreserver, slik at de nå dekker over fire års garantert rente. Samtidig har det vært rom for å tilføre deler av resultatet til kundene over premiefondet.

Styret i KLP anser at resultatregnskapet og balansen for 2015 med noter, kontantstrømoppstilling og oppstilling over endringer i egenkapital, gir god informasjon om driften gjennom året og selskapets økonomiske stilling ved utgangen av året. Regnskapet er avlagt i samsvar med forutsetningen om fortsatt drift og bekrefter at denne forutsetningen er tilstede. Styret vurderer risikoen ved selskapets virksomhet som forsvarlig. Selskapsregnskapet for KLP er avlagt etter årsregnskapsforskriften for livforsikringselskaper. Konsernregnskapet er avlagt i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (IFRS/IAS) som er godkjent for bruk i EU/EØS.

VIRKSOMHETSOMRÅDENE

Pensjon

Offentlig tjenestepensjon

Pensjonsordninger innenfor offentlig sektor tilbys og administreres av konsernets morselskap, KLP. Av konsernets forvaltningskapital på 543,3 milliarder kroner, utgjør 423,9 milliarder kroner pensjonsmidler tilhørende denne kundegruppen.

Konkurransesituasjonen

KLP er dominerende i markedet for offentlig tjenestepensjon, forsikret ordning. Andre leverandører har trukket seg fra dette markedet og konkurransen foregår i dag ved at kundene kan velge å etablere egen pensjonskasse eller inngå i en interkommunal pensjonskasse utenfor KLP. KLP tilbyr administrasjon av pensjonskasser gjennom datterselskapet KLP Forsikrings-service AS.

God soliditet, gode resultater over tid og høy kundetilfredshet har bidratt til KLPs sterke posisjon i markedet for offentlig tjenestepensjon.

Drift og forvaltning

Gjennom perioden 2013–2015 har tilsammen 86 kommuner, én fylkeskommune og 344 bedrifter flyttet til KLP. Det ekstraordinære arbeidet som følge av tilflytting, er tilbakelagt. Godt samarbeid internt i organisasjonen samt samarbeidet med avgivende parter har vært viktig for å lykkes. Videre har automatisering av datamottak forenklet og effektivisert arbeidet. Etter flyttingen er det nå 406 kommuner av totalt 428 som er kunder av KLP, og selskapet betjener i dag nærmere 900 000 medlemmer og pensjonister.

Det forventes fortsatt vedvarende organisk vekst i KLPs bestand som en følge av vekst i sysselsetting i kommunal sektor. Dette vil igjen føre til en økning i årskullene som tar ut pensjon fremover.

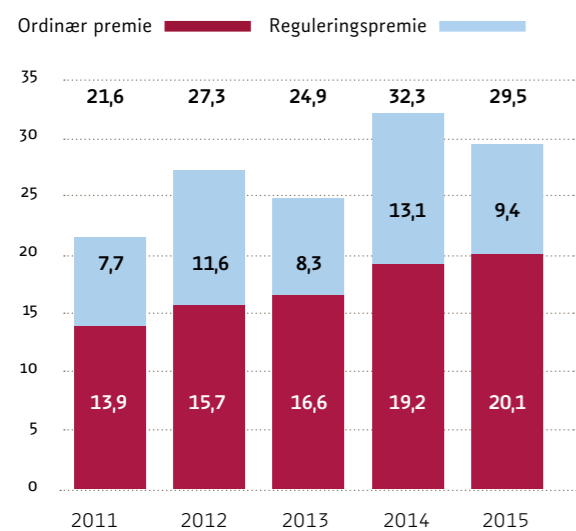
Åjouritet og kvalitet i saksbehandlingen på pensjon er en av KLPs viktigste oppgaver. Det legges ned betydelig innsats både gjennom systemutvikling og kontinuerlig forbedring av arbeidsprosesser for å opprettholde og forbedre KLPs gode leveranse-kvalitet i fremtiden. Det er derfor gledelig å konstatere at kundetilfredshetsundersøkelser bekrefter at KLPs kunder er fornøyde.

Endrede markedsvilkår gjør at KLP må tenke nytt når det gjelder hvem man skal sammenligne seg med. Pensjonskasser vil være en naturlig del av dette bildet. Blant kommunale pensjonskasser er det stor spredning i størrelse, kapitalisering fra eierne, risikoprofil og investeringsvalg. Dette gir en relativt stor spredning i resultatene kassene imellom, avhengig av soliditet og investeringsvalg.

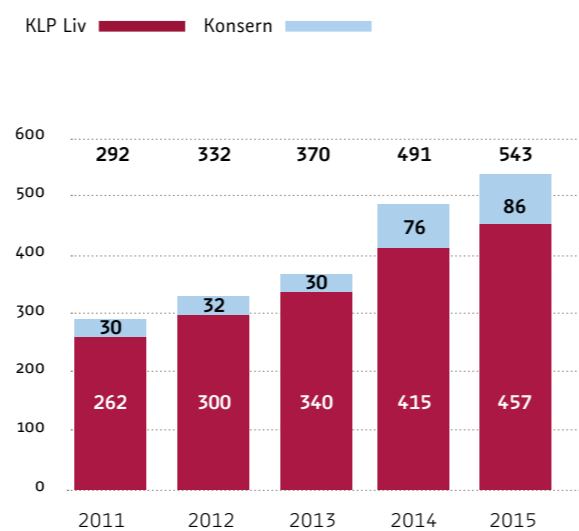
KLPs langsiktige målsetting var å komme ned på en kostnadsprosent på 0,25 prosent innen 2016. For 2015 hadde selskapet en kostnadsprosent på 0,26 prosent, noe over målet. Målsettingen videre er å komme ned på 0,22 prosent i løpet av 2017.

Når det gjelder finansavkastning står KLPs mål om langsiktig, konkurransedyktig avkastning fast. Dette måles relativt mot oppnådd avkastning av andre markedsaktører som har lignende rammebetingelser for sin forvaltning.

PREMIEUTVIKLING (Milliarder kroner)

FORVALTNINGSKAPITAL (Milliarder kroner)

Investeringene i kollektivporteføljen er fordelt mellom de ulike kategorier finansielle eiendeler slik det fremgår av tabellen under:

Milliarder kroner	Allokering 31.12.2015 ¹⁾	Avkastning 2015	Allokering 31.12.2014	Avkastning 2014
Aksjer	80,2	6,0 %	72,1	13,0%
Omløpsobligasjoner	85,9	2,0 %	81,1	8,4%
Likviditet/pengemarked	33,0	0,9 %	37,9	2,4%
Anlegg/HTF-obligasjoner	111,5	4,5 %	104,5	4,7%
Utlån	51,0	2,7 %	41,1	3,2%
Eiendom	52,9	11,0 %	42,0	6,9%
Sum	414,6		378,8	

¹⁾ Tallene som er oppgitt i tabellen viser nettoeksponering, mens de offisielle balansetall fra regnskapet er presentert brutto. Derfor vil det kunne oppstå avvik mellom tallene i denne tabellen og regnskapet.

Privat tjenestepensjon

KLP tilbyr private tjenestepensjoner, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis gjennom datterselskapet KLP Bedriftspensjon AS. Primærmarkedet til KLP Bedriftspensjon AS er bedrifter med tilknytning til offentlig sektor. Selskapet har også kunder i privat sektor. Kundetilgangen er god og selskapet kan vise til god volumvekst. Forvaltningskapitalen økte med 673 millioner kroner til 2,9 milliarder kroner gjennom 2015.

KLP Bedriftspensjon AS inngikk avtale med 286 nye bedriftskunder på innskuddspensjon i 2015, hvorav 26 prosent utgjør tilflyttinger fra andre livsforsikringselskaper. Det var 21 kunder som flyttet fra KLP Bedriftspensjon AS. Selskapet har også hatt en økning i tilflytting av pensjonskapitalbevis. Totalt er 151 millioner kroner overført fra andre selskaper og nyttegnet premievolum utgjør 62 millioner kroner.

Markedet for privat tjenestepensjon preges av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter og virksomheter. Selskapets produkter er konkurransedyktige og kundetilveksten er tilfredsstillende.

Selskapet oppnådde et resultat før skatt og andre resultatposter på minus 24,2 millioner kroner (22,7). Konsernet tilførte 231 millioner kroner i egenkapital i 2015 i tråd med den etablerte strategi om å oppkapitalisere selskapet i en vekstfase, samt for å møte kapitalkrav i forbindelse innføring av Solvens II-regelverket. Selskapet regner med å gå med overskudd fra 2017.

Selskapet har søkt Finanstilsynet om å benytte syv år fra og med 01.01.2014 på oppreservering til nytt beregningsgrunnlag K2013. Ved omregning til nytt beregningsgrunnlag pr.

01.01.2015 var det totale reservekravet 92 millioner kroner. Det er avsatt 68 millioner kroner til oppreservering pr. 31.12.2015. KLP Bedriftspensjon AS må dekke minimum 20 prosent (18 millioner kroner) av det totale oppreserveringsbehovet. Pr. 31.12.2015 er det avsatt 10 millioner kroner til oppreservering fra egenkapitalen.

På kontrakter som blir fullt oppresvert før utløpet av oppreserveringsperioden på syv år, vil KLP Bedriftspensjon sitt bidrag fra egenkapitalen tilføres kundenes kontrakter over en periode på inntil tre år.

Skadeforsikring

KLP Skadeforsikring AS er en betydelig leverandør av skadeforsikring til kommuner og fylkeskommuner. Videre har selskapet et større antall kunder innen kommunale foretak og bedrifter i beslektede sektorer, i tillegg til en voksende portefølje av personmarkedskunder.

KLP Skadeforsikring AS hadde et resultat før skatt på 172,8 millioner kroner for året (304,2). Oppløste reserver knyttet til tidligere forsikringsårganger hadde en positiv resultateffekt på 150,6 millioner kroner. 4,4 prosent finansavkastning for året ansees som tilfredsstillende. Det var i særlig grad markedsverdijustering av selskapets eiendomsinvesteringer som bidro positivt til denne avkastningen.

Produktet gruppelev er forankret i tariffavtalene mellom arbeidstakerne og arbeidsgiverne hos KLPs hovedkunder. Ved årets slutt var 137 000 personer forsikret i ordningen. Gruppelivsproduktet hadde en skadeprosent på 103,7 prosent i 2015. Produktet gruppelev ble fra 01.01.2015 overført til KLP Skadeforsikring AS.

Det generelle bilde av skadekostnader er positivt, og selskapets totale skadeprosent var 77,7 for året. Ser man bort fra reservejusteringer av skader inntruffet før 2015, var skadeprosenten 92,2, hvorav skadeprosenten for det Offentlig/Bedriftsmarkedet var 96,8 prosent og Personmarkedet 82,2 prosent.

Bank

KLPs bankvirksomhet utføres av underkonsernet KLP Bankholding gjennom selskapene KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. KLP Bank-konsernets formål er finansiering og forvaltning av boliglån og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver, samt banktjenester til privat segmentet.

I tillegg forvalter KLP Banken utlånsporteføljer for KLPs kollektivportefølje.

KLP Banken tilbyr utlån og innskuddsprodukter som er tilpasset målgruppen i offentlig sektor og er rettet mot personer tilknyttet KLPs forsikringsordninger. Konsernets samlede utlånsvirksomhet omfatter ved utgangen av 2015 tilsammen 76,9 milliarder kroner. Av dette var 25,9 milliarder kroner finansiert av bankkonsernet, det resterende av Kommunal Landspensjonskasse. Utlånene var fordelt med 14,1 milliarder kroner i boliglån til privatpersoner og 62,9 milliarder kroner i lån til offentlige virksomheter og bedrifter.

Utlån til personmarkedet

Banken forvalter boliglån på egen balanse og gjennom KLP Boligkreditt AS i tillegg til forvaltede boliglån for morselskapet Kommunal Landspensjonskasse. Boliglånsporteføljen hadde en god utvikling i 2015 med en vekst på 1,4 milliarder kroner.

Utlån til offentlig sektor

KLP-konsernets utlånsvirksomhet mot offentlig sektor drives av KLP Banken AS, med datterselskapet KLP Kommunekreditt AS. KLP Banken forvalter også utlån til offentlig sektor på vegne av Kommunal Landspensjonskasse. Samlet utlånsvolum økte i 2015 med 9,4 milliarder kroner.

Resultatet i KLP Banken-konsernet ble 49,6 millioner kroner før skatt og andre resultatkomponenter. Tilsvarende tall for 2014 var 28 millioner kroner.

Kapitalforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS utgjør konsernets forvaltningsmiljø innenfor verdipapir- og fondsforvaltning. Totalt ble det forvaltet 398 milliarder kroner ved utgangen av 2015. Hoveddelen av midlene er forvaltet på vegne av Kommunal Landspensjonskasse og datterselskapene i KLP-konsernet. Forvaltningen økte med 28 milliarder kroner fra 2014. Netto nyttegning i KLPs verdipapirfond fra eksterne investorer og personkunder utgjorde 6 milliarder kroner i 2015. Totalt forvalter KLP Kapitalforvaltning 45 milliarder kroner for kunder utenfor KLP. Forvaltningsmandatene vinnes i konkurranse med både norske og utenlandske forvaltningsmiljøer.

KLP Kapitalforvaltning AS oppnådde et resultat før skatt på 46,1 millioner kroner for 2015.

Eiendom

All forvaltning og utvikling av KLP-konsernets eiendommer utføres gjennom det heleide datterselskapet KLP Eiendom AS. Selskapet er en av Skandinavias største eiendomsaktører, og har virksomhet i Norge, Sverige, Danmark og Storbritannia. KLP-konsernets eiendommer har god beliggenhet, høy bygningmessig standard, og effektiv arealutnyttelse. Eiendomsselskapet vektlegger energisparing og miljø, og er miljøsertifisert etter ISO 14001 i Norge, Sverige og Danmark.

Eiendomsporteføljen har vokst betydelig de senere årene, og utgjør 12,6 prosent av kollektivmidlene. Investeringene innenfor eiendom har bidratt med god avkastning.

Markedsutvikling

Eiendomsmarkedet har hatt en positiv utvikling gjennom 2015 som er reflektert i en nedjustering av det generelle avkastningskravet. Denne utviklingen synes opprettholdt gjennom fjerde kvartal. Samtidig konstateres at det har vært fall i leiepriene de siste kvartalene, hvilket virker dempende på verdien av eiendomsmassen.

Eiendomsforvaltning drives kun på vegne av selskapene i eget konsern, og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Tidsvektet virksomhetsavkastning fra eiendom ble 11 prosent i 2015.

Rådgivning og tjenester

KLP Forsikringservice AS tilbyr forsikringsrelaterte tjenester til kommunale og fylkeskommunale pensjonskasser. Disse tjenestene baserer seg på kompetanse og systemer som er utviklet for pensjonsvirksomheten i KLP. Selskapet er den største leverandør av aktuarjenester til kommunale pensjonskasser.

KLP har utviklet et nytt konsept for leveranse av et bredt spekter av tjenester til kommunale pensjonskasser. Med dette som utgangspunkt gis det tilbud til pensjonskasser som legger pensjonskassetjenester ut på anbud. Det er i dag 10 kommuner og én bedrift som er brukere av selskapets aktuarjenester.

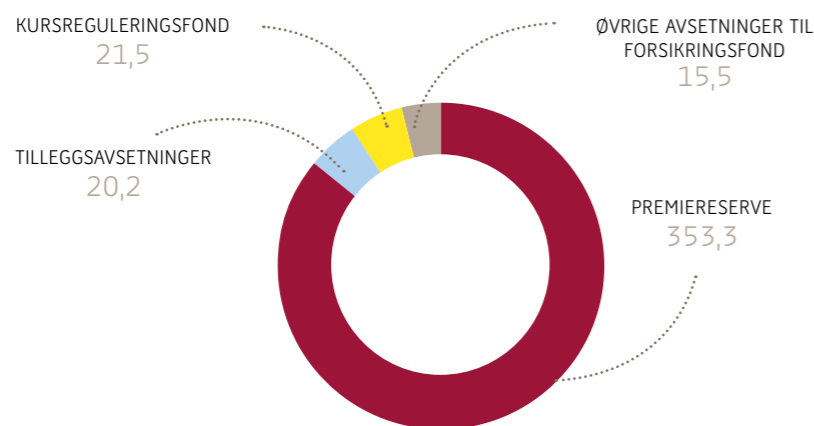
FINANSIELL SOLIDITET OG KAPITALFORHOLD

KLPs sterke vekst, det lave rentenivået, skjerpede regulatoriske kapitalkrav fra 2016 ved innføring av Solvens II og planlagt tilbakebetaling av ansvarlig lån i 2016 og 2017, har økt behovet for å styrke KLPs soliditet. Med den bakgrunn la selskapet ut et ansvarlig lån på 600 millioner euro i juni 2015.

KLPs finansielle soliditet vurderes til A+ hos Fitch Ratings, A2 hos Moody's Investor Service og A- hos Standard & Poor's.

KLPs fondsobligasjonslån og ansvarlige lån tilfredsstillende

FORSIKRINGSFORPLIKTELSE (milliarder kroner)
EKSL. SÆRSKILT INVESTERINGSFORPLIKTELSE PÅ 2,0

regulatoriske kravene til kapital under Solvens II. Et av de ansvarlige lånene (300 millioner euro) har første innfrielsesmulighet i april 2016 og vil i tråd med markedsforsventingene bli innfridd.

Soliditetsutvikling

Ved inngangen til 2015 hadde KLP en solid buffer- og soliditetssituasjon. KLP er fullt reservert i henhold til K2013-tariffen, hvilket gir et godt handlingsrom for videre soliditetsbygging.

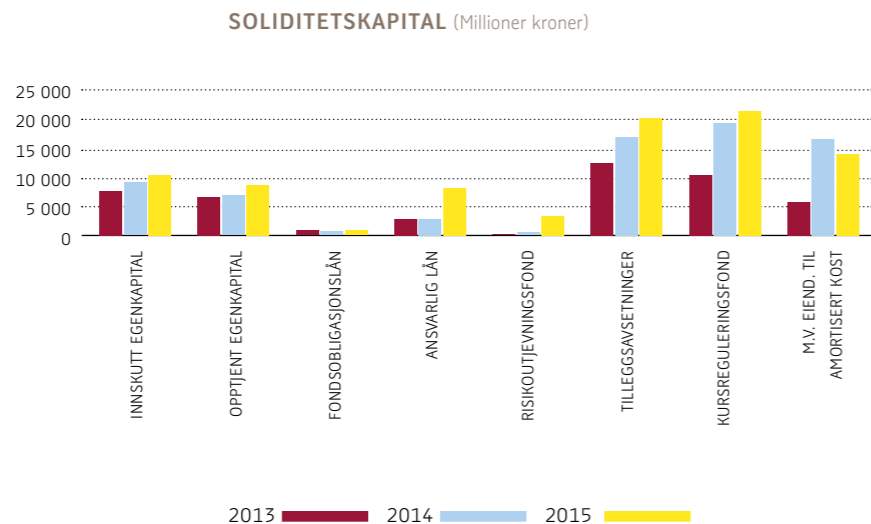
I løpet av 2015 er kursreguleringsfondet økt med 2,0 milliarder kroner til 21,5 milliarder kroner. Tilleggsavsetningene økte med 3,2 milliarder kroner til 20,3 milliarder kroner. Til sammen utgjør kursreguleringsfondet og tilleggsavsetninger 41,8 milliarder kroner, som tilsvarer 10,1 prosent av forsikringstekniske reserver. Den langsiktige målsetting er at summen av kursreserver og tilleggsavsetninger skal dekke mer enn fire ganger års garanterte avkastning. Ved utgangen av 2015 er dekningsgraden 4,5 år.

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av Solvensmargin endres fullstendig samtidig med at krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelse til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdsettelse i regnskapet blir verdien justert slik at den representerer virkelig verdi i Solvens II-balansen. For KLPs forsikringsforpliktelse finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Basiskapital (kapitalgruppe 1) fremkommer av Solvens II-balansen. Supplerende kapital (kapitalgruppe 2) består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5 prosent av selskapets premiereserve. Dette er kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 som er begrenset oppad til 50 prosent av kapitalkravet (SCR).

SOLIDITETSKAPITAL

Tall i milliarder kroner	2015	2014
Ansvarlig kapital bundet til kapitaldekningskrav	18,6	16,7
Ansvarlig kapital utover kapitaldekningskrav	9,3	3,2
Risikoutjevningfond	3,4	0,5
Tilleggsavsetninger	20,2	17,1
Kursreguleringsfond	21,5	19,5
Urealiserte verdier finansielle eiendeler til amortisert kost.	14,0	16,8
Sum soliditetskapital	87,0	73,9

Ansvarlige lån med første renteendring i 2016 og 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker solvensmargindekningen.

Uten bruk av overgangsregler er selskapets solvensmargindekning etter Solvens II på 187 prosent. Tar man med overgangsordningen for tekniske avsetninger blir solvensmargindekningen 274 prosent. Solvensmargindekningen ligger dermed godt over de målsettinger KLP har på 130 prosent.

KLPs soliditetskapital har økt fra 73,9 milliarder kroner til 87,0 milliarder kroner i løpet av 2015, og er etablert på et nivå som gir den nødvendige handlefrihet for å drive konkurransedyktig og god kapitalforvaltning.

Samlet soliditetskapital utgjør 25,4 prosent av kundemidler med rentegaranti ved utgangen av 2015, mot 22,3 prosent ved forrige årsskifte.

Ved årets slutt var kapitaldekningen på 12,0 prosent og kjernekapitaldekningen var 8,5 prosent. Tilsvarende tall var 9,5 prosent og 8,1 prosent ved årsslutt 2014. Solvensmargindekningen (Solvens I) var 280 prosent mot 228 prosent ved utgangen av 2014. Soliditetsmålene ligger godt innenfor de målsettinger KLP har, og understreker KLPs sterke soliditet.

Risiko

Kontroll og styring av risiko er en forutsetning for god verdiskaping og trygghet for pensjonsmidlene. Å identifisere, vurdere og styre risikofaktorene knyttet til både forsikrings- og finansforvaltning, er derfor en svært viktig del av KLPs virksomhet. Risikobildet overvåkes innenfor de enkelte operative enhetene og vurderes både selskapsvis og samlet på konsernnivå.

KLP gjennomfører årlig en egen vurdering av selskapets risiko og solvens (ORSA). Gjennomgang av selskapets risiko og solvens vurderes som gjennomgående god på alle områder. Kontrollfunksjonene for risikostyring og aktuarfunksjoner er samlet i seksjonen for Risikostyring og Kontroll.

Forsikringsmessig risiko

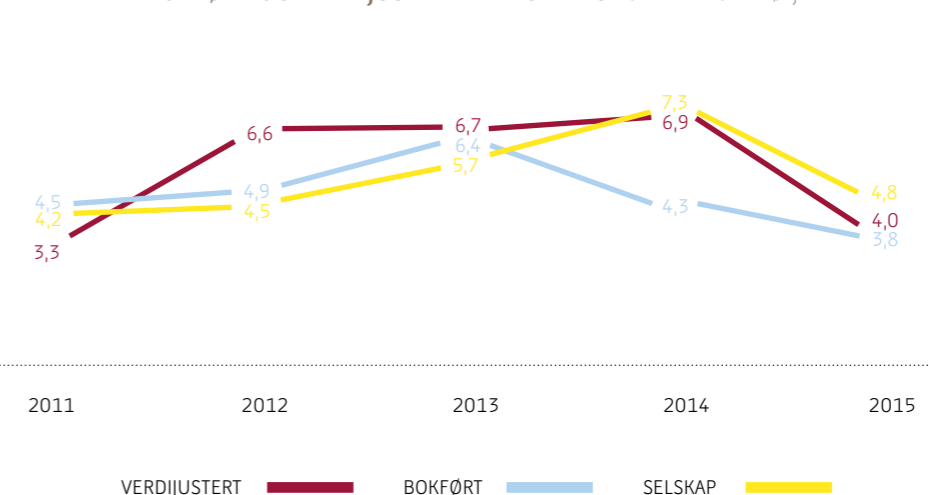
KLPs hovedvirksomhet er offentlig tjenstepensjon. Denne bransjen er preget av forutsigbarhet og i begrenset grad av enkelthendelser som kan påvirke resultatene vesentlig. For KLP vil utviklingen innenfor uførehypighet og levealder kunne påvirke risikobildet.

Alle norske livsforsikringsselskaper og pensjonskasser innarbeidet med virkning fra 01.01.2014 nye forutsetninger om levealder - tariffen K2013. Endringene var i tråd med observert dødelighet i forsikringsbestandene til og med 2009, samt forventet økning i levealder fremover etter SSBs framskrivninger. KLP benytter en noe sterkere tariff enn K2013 for Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger ettersom de forsikrede i disse ordningene har en lengre observert levetid enn øvrige grupper.

Med et økende antall yrkesaktive i høyere aldersgrupper, får man økende tilgang av nye uførepensjonister. Dette er ivare tatt gjennom premienivået og de avsatte premiereserver i regnskapet.

KLP innførte nye uføretariffer fra 01.01.2015 i tråd med risikofaringene i de senere år. Fra samme dato ble uføreytelser i offentlig tjenstepensjon tilpasset til ny uføretrygd i folketrygden. Sistnevnte forhold reduserer tjenstepensjonsordningens uføreytelser betydelig, samtidig som folketrygdens ytelser til

BOKFØRT OG VERDIJUSTERT AVKASTNING KOLLEKTIVPORTEFØLJEN

uføre øker vesentlig. Nye uføretariffer reflekterer en lavere uførehypighet enn tidligere, noe som trekker premier og premiereserver ned for en gitt ytelse.

Avkastningsrisiko

KLP garanterer en årlig minsteavkastning på forvaltning av kundenes pensjonsmidler knyttet til ytelsesbaserte ordninger. For å stille denne garantien kan KLP kreve en årlig rentegarantipremie. Rentegarantipremien bestemmes av KLPs soliditet, den investeringsrisiko som KLP tar og utviklingen i det generelle rentenivået. Rentegarantipremien prises på nytt hvert år, noe som bidrar til å begrense risikoen knyttet til avkastningsgarantien.

Finansiell risiko

KLP utarbeider årlig en strategi for hvordan pensjonsmidlene skal investeres. Investeringsstrategien legger vekt på å utnytte selskapets risikobærende evne innenfor en ramme som tilsier stabilitet og langsiktighet i kapitalforvaltningen. Det defineres rammer for ulike finansielle risikoer som kredittisiko, motpartseksponering, valutarisiko, bruk av derivater og likviditetsrisiko. Det er også nedfelt en kredittpolicy for konsernet, og kredittammer for totaleksponering mot de enkelte motparter fastsettes av konsernets kredittkomité.

Den finansielle risikoen følges opp løpende for å påse at risikoen er tilpasset risikoevnen innenfor de rammene som investeringsstrategien har fastsatt.

Ansvar for operasjonell risikostyring og aktivaallokering ivaretas av en egen organisatorisk enhet. Den styrer KLPs forvaltningsstrategi gjennom mandater og påser at kapitalforvaltningen er innenfor rammer fastsatt av styret. En uavhengig kontrollenhet, ledet av CRO (Risikosjef) har ansvar for å føre tilsyn med og rapportere hvorvidt forvaltningen av selskapets midler skjer innenfor fastsatte rammer, gjeldende fullmakter og retningslinjer gitt av styret.

Likviditetsrisiko

KLP har god likviditet, med en betydelig beholdning av likvide verdipapirer som kan realiseres på kort sikt. Netto kontantstrømmer fra operasjonelle aktiviteter inneholder premieinnbetalinger til dekning av forpliktelser som forfaller flere år fram i tid.

Operasjonell risiko

Konsernets operasjonelle risiki er knyttet til uønskede hendelser som følge av svikt i interne arbeidsprosesser, feil begått av ansatte, misligheter og kriminalitet eller eksterne hendelser. Alle prosesser i hele verdikjeden er eksponert for ulike typer operasjonell risiko. KLP har etablert rutiner for å identifisere, overvåke og treffe nødvendige tiltak som reduserer risikoen for uønskede hendelser. Det er et daglig lederansvar på alle nivåer å identifisere og følge opp de avvik som inntreffer.

Konsernledelsen utfører årlig en gjennomgang av vesentlige risikoer i virksomheten, og disse er delegert med eierskap til

en operativ leder i konsernledelsen. Styret behandler årlig risikovurderinger med dokumentasjon på etablerte styrings- og kontrolltiltak sammen med en total risikooversikt. Det er etablert rutiner for uavhengig kontroll og rapportering på forskjellige nivåer. Oppgaver og funksjoner er fordelt slik at interessekonflikter unngås og ansvar tydeliggjøres.

Etterlevelse av lover og regler (Compliance)

Complianceseksjonen i KLP bistår ledelsen, styret og de ansatte med å sikre etterlevelse av vesentlige lover, forskrifter, bransjestandarder, interne retningslinjer og etiske standarder. Leder for seksjonen rapporterer til konsernsjef/styret og seksjonen har både en rådgivende og kontrollerende funksjon for å sikre at vesentlige risikoer for manglende etterlevelse håndteres effektivt i KLP. Ytterligere beskrivelse av selskapets etterlevelse av god eierstyring og selskapsledelse beskrives i årsrapporten på side 52 (NUES).

Internrevisjon

Selskapets uavhengige internrevisjon foretar vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og ledelsen, foretas vurderinger og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn på tilfredsstillende styring og kontroll. Resultatet med eventuelle anbefalinger om nødvendige tiltak, fremlegges for ledelsen og styret, og følges opp.

Samfunnsansvar

Som ledende leverandør av offentlig tjenstepensjon er KLPs visjon å være den beste partner for dagene som kommer. I dette ligger også at KLP ønsker å bidra til en bærekraftig offentlig sektor. Ved å integrere samfunnsansvar og bærekraft i alle forretningsprosesser, vil selskapet bidra til at kundene gjennom sin pensjonsforvaltning støtter opp om en bærekraftig samfunnsutvikling, i tillegg til at KLP er ansvarlig i egen drift.

KLP har signert FNs Global Compact. Det innebærer at selskapet skal arbeide for menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, miljø og anti-korrupsjon. KLP har også signert FNs prinsipper for ansvarlige investeringer. Ved å integrere samfunnsansvar i KLP-konsernets overordnede strategi og forretningsplan, sikres implementeringen av disse internasjonale forpliktelsene. Implementeringen gjøres blant annet gjennom retningslinjer med tilhørende rutiner, som retningslinjer for etikk, ansvarlige investeringer, miljø og innkjøp. Retningslinjene er publisert på klp.no/samfunnsansvar.

KLP rapporterer kvartalsvis på ikke-finansielle indikatorer og avgir et ikke-finansielt regnskap i årsrapporten om konsernets resultater innen samfunn, miljø, humankapital og ansvarlige investeringer. Utdypende rapportering i tråd med Global Reporting Initiative (GRI) er publisert på selskapets hjemmeside. KLPs arbeid med samfunnsansvar kan oppsummeres i fire områder: ansvarlighet i investeringer og produkter, ansvarlige miljøløsninger, deling av kunnskap og engasjement lokalt.

Når det gjelder ansvarlige investeringer har utelukkelse av kull-

selskaper vært et viktig tema. Siden beslutningen om å utelukke kull-selskaper i november 2014 til utgangen av 2015, har KLP solgt verdipapirer til en verdi av ca. 1,5 milliarder kroner i 42 selskaper. I 2015 ble terskelen for utelukkelse senket fra 50 til 30 prosent av inntektene fra kullbasert virksomhet. KLP har rapportert karbonavtrykket i relevante aksjeporteføljer og ser at karbonavtrykket er vesentlig redusert.

I løpet av 2015 har KLP utelukket 30 nye selskaper, mens fem selskaper er inkludert igjen etter at de nå oppfyller KLPs minimumskrav. Den finansielle effekten måles månedlig og har hittil levert i tråd med forventet indeksavkastning.

Klima og CO₂-intensive selskaper har vært viktig i KLPs eierskapsutøvelse gjennom 2015. KLP er i dialog med andre nordiske selskaper for å legge press på bilindustrien og kraftsektoren for å få redusere negative klimaforhold. Et annet eksempel på eierskapsutøvelse er knyttet til håndtering av utrangerte skip. KLP har kontaktet alle selskapene i våre investeringer som kan knyttes til opphugging av slike fartøyer på strendene i Bangladesh, India og Pakistan.

Sammen med Norfund har KLP investert i tre prosjekter innenfor fornybar energi i utviklingsland. Det er fire ulike solkraftverk, hvorav ett ble ferdigstilt i 2015. Disse investeringene inngår i KLPs bidrag for å nå togradersmålet.

Deling av kunnskap er en del av KLPs samfunnsansvar. KLP tilbyr kurs, temadager og befaringer som omhandler et bredt spekter av temaer innenfor bl.a. pensjon, skadeforebygging, brannsikring, arbeidsmiljøutvikling og seniorpolitikk.

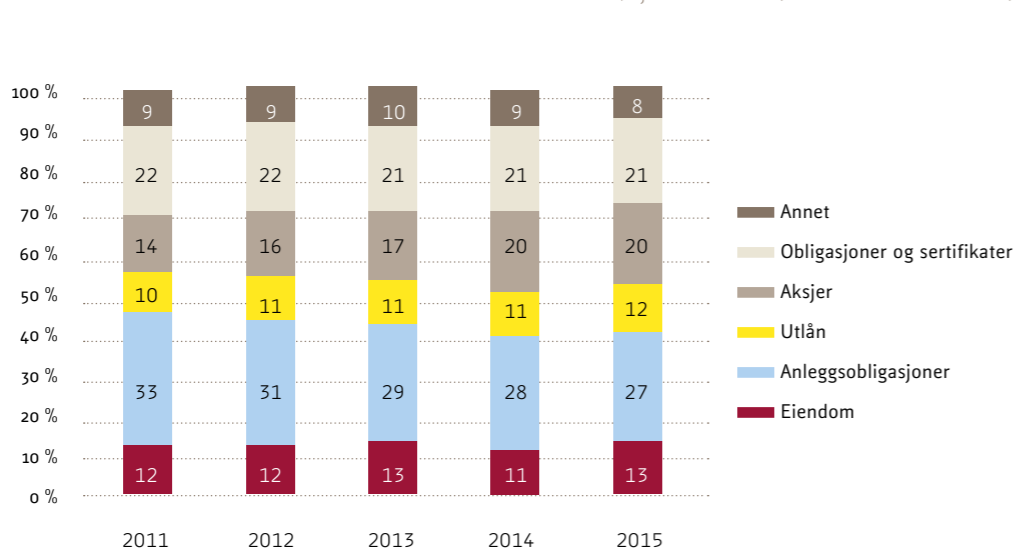
KLP har i 2015 utviklet et kurs i privatøkonomi for asylsøkere. Kurset er en del av KLPs nye samarbeid med Norsk Folkehjelp for å gjøre flyktninger bedre rustet for en ny hverdag i det norske samfunnet. KLP-ansatte har holdt elleve kurs i privatøkonomi fordelt på seks asylmottak. Over 250 beboere som har fått innvilget oppholdstillatelse og venter på bosetting, har gjennomgått kurset.

KLPs Dugnadsfond støtter opp om lokalt engasjement. I 2015 har 23 dugnadsprosjekter, av totalt 107 søknader fått tildelt støtte, noe som bidrar i lokalsamfunn rundt om i Norge.

ANSATTE OG HELSE, MILJØ OG SIKKERHET (HMS)

Bidraget fra selskapets ansatte er den viktigste innsatsfaktoren for at KLP skal nå sine mål. De ansattes helse, sikkerhet og trivsel er derfor viktig slik at skader og uheldige påvirkninger unngås. Det er en målsetting å legge til rette for et godt psykososialt arbeidsmiljø preget av arbeids glede. I sum er dette viktige premisser for god kvalitet i arbeidet, bedre resultat for virksomheten, større konkurransekraft, tillit hos kunder og arbeidslyst hos den enkelte. Det er ikke rapportert om alvorlige yrkesskader i 2015.

UTVIKLING AKTIVAALLOKERINGEN I KLP KOLLEKTIVPORTEFØLJEN Eiendeler (% av finansielle eiendeler)

For å oppnå målsettingen om en attraktiv arbeidsplass, godt arbeidsmiljø og gode arbeidsforhold har KLP:

- gjennomført internkontroll og systemrevisjon for å sikre at selskapets HMS-rutiner etterleves
- jevnlig gitt medarbeiderne informasjon og inspirasjon om helsefremmende tiltak
- gjennomført møter i arbeidsmiljøutvalget hvor HMS-arbeid er diskutert
- inkludert HMS i opplæringen av ledere
- gjennomført kartlegging av arbeidsmiljøet og fulgt opp resultater ved å involvere medarbeiderne
- vurdert HMS-avvik og de rutiner som gjelder miljøperspektiv i beslutninger og arbeidsprosesser er tatt inn der det har vært relevant
- arbeidet målrettet med tilrettelegging og oppfølging av sykemeldte ansatte, samt en rekke forebyggende tiltak.

Resultater fra arbeidsmiljøundersøkelsen, sykefravær, antall ulykker og antall ansatte som slutter er indikatorer for effekten av tiltak.

Arbeidsmiljøet i KLP oppfattes som godt og i 2015 viste overordnet score «Høy arbeids glede» i Ennovas medarbeiderundersøkelse. Et resultat som er høyere enn gjennomsnittet for bransjen. I tillegg har KLP redusert sykefraværet fra 4,7 prosent i 2014 til 4,2 prosent i 2015. Målet er å ha et sykefravær på under 4,0 prosent for KLP totalt. Antallet som slutter i KLP anses som lavt og har sunket fra 4,3 prosent i 2014 til 4 prosent i 2015.

Ansatte

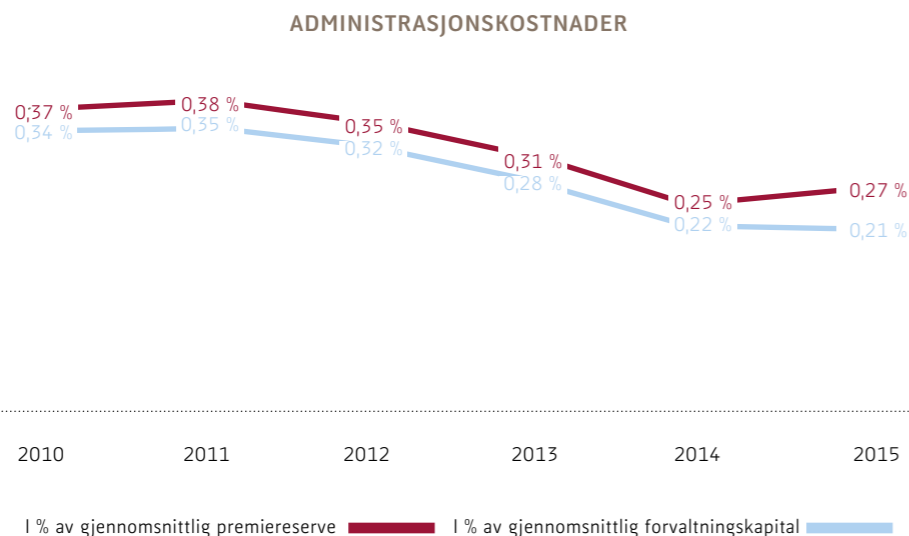
Likestilling og mangfold

KLPs retningslinjer for likestilling og mangfold ble revidert i 2013, og er basert på likeverd og rettferdighet. Dette medfører ikke bare oppmerksomhet på kjønnsmessig likestilling, men også inkludering av personer med redusert funksjonsevne og andre grupper som har problemer med innpass i arbeidslivet. KLP ønsker å reflektere mangfoldet i samfunnet for øvrig. Nye medarbeidere gjennomgår et introduksjonsprogram hvor de gjøres kjent med KLPs verdigrunnlag, etiske retningslinjer og policy for likestilling og mangfold.

Når det gjelder inkludering av personer med redusert arbeidssevne, har KLP fokus på tilrettelegging for egne ansatte. I tillegg har KLP etablert et samarbeid med blant annet NAV Arbeidslivssenter for å tilby praksisplasser for personer som har behov for å prøve ut sin arbeidsevne. I 2015 hadde KLP to personer som arbeidet under denne ordningen.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn vurderes i forbindelse med hvert lønnsoppgjør for å unngå ubegrunnede forskjeller.

Det er et mål å ha minst 40 prosent av hvert kjønn blant konsernets ledere. Dette målet er nådd på ledernivå 3, men ikke på nivå 1 og 2. Tilsvarende ønsker KLP at konsernstyret og styrene i KLPs datterselskap skal ha minst 40 prosent av hvert kjønn blant de eiervalgte medlemmene. Nye tiltak for bedre kjønnsbalanse blant ledere vil bli igangsatt i løpet av 2016.

Prinsipper for avlønning

KLPs mål er å tilby sine medarbeidere gode, markedstilpassete lønns- og arbeidsbetingelser. Datterselskapet KLP Kapitalforvaltning opererer i markeder hvor deler av lønnen er basert på oppnådde resultater, og tilbyr derfor lønn som delvis er resultatavhengig til ansatte som har direkte resultatansvar. I tråd med regelverket fordeles utbetaling av en slik lønn over flere år og er delvis tilknyttet verdiutviklingen i utvalgte verdipapirfond, siden KLP som gjensidig selskap ikke har egne børsnoterte egenkapitalinstrumenter. Det er ikke prestasjonslønn andre steder i konsernet.

Ytre miljø

KLPs påvirkning på ytre miljø og klima kommer av egen aktivitet, indirekte via samarbeidspartnere og leverandører, samt via investeringer i selskaper og eiendom.

KLP har ambisiøse mål om å redusere dette fotavtrykket og å bidra til utvikling av nye miljøløsninger. KLP Eiendom stiller strenge miljøkrav ved oppføring av nye bygg og når man utfører arbeidet på eksisterende bygg. Det er et mål å redusere negativ påvirkning på det ytre miljø mest mulig også for eksisterende bygg, og dette gjøres ved blant annet å kontinuerlig arbeide for å redusere energibruk og velge materialer og løsninger som genererer minst mulig avfall. KLP Eiendom benytter miljøklassifisering av bygg som et godt rammeverk for å oppnå gode miljøløsninger, samt som en god måte å kommunisere byggenes kvaliteter til omverden på. KLP har flere miljøklassifiserte (BREEAM-klassifiserte) bygg i vår portefølje.

Se kapittel om samfunnsansvar for omtale av klimaarbeid i investeringene.

KLP har vedtatt miljø- og klimamål for egen drift som årlig følges opp av konsernledelsen. Tiltak for å nå målene utarbeides og gjennomføres av miljøkomiteen. De viktigste resultatene i 2015 var 5 prosent reduksjon i energiforbruk for konsernets egne kontorlokaler, økt kildesorteringsgrad samt en utflating i CO₂-utslipp fra flyreiser. Flyreiser har hatt en markant, jevnlig økning de seneste årene. På bakgrunn av dette er konsernets viktigste klima- og miljøtiltak for 2016 målsettingen om å redusere antallet flyreiser med 6 prosent.

Hele KLP-konsernet er miljøsertifisert. Konsernets lokaler i Trondheim og Oslo ble re-sertifisert som Miljøfyrtårn i 2015.

RAMMEBETINGELSER

Finansforetaksloven

Finansforetaksloven trådte i kraft 1. januar 2016. Deler av loven, slik som bestemmelsene om styrings og kontrollorganer, er gitt overgangsregler, da disse vil kunne innebære behov for vedtektsendringer.

KLP avviklet kontrollkomiteen med virkning fra 01.01.2016. Risikoutvalg, som er et underutvalg av styret, ble opprettet fra samme dato.

Gjeldende godkjente konsernstruktur i KLP, hvor livselskapet er morselskapet, videreføres under ny lov.

Ny offentlig tjenestepensjon

Arbeids- og sosialdepartementet la den 17. desember 2015 frem rapporten om nye pensjonsordninger i offentlig sektor. Pensjon til de grupper som har særaldersgrense var ikke en del av oppdragsbeskrivelsen. Spørsmålet om alders- og eventuelt AFP-pensjon til de som har vært uføre, er anbefalt utsatt til etter at øvrige spørsmål er avklart. Departementet legger til grunn at den fremtidige alderspensjonen baseres på den såkalte påslagsmodellen. Departementets vurdering er at de nye reglene tidligst kan tre i kraft fra 2018, og at deler av det nye regelverket trolig først vil få virkning fra et senere tidspunkt. Det er ventet at Arbeids- og sosialdepartementet tar initiativ for videre fremdrift i starten av 2016.

Offentlig tjenestepensjon står foran potensielt store innholdsmessige endringer. Rapporten er positiv til økt konkurranse i markedet for offentlig tjenestepensjon. Det påpekes at det fortsatt vil være stordriftsfordeler i produksjonen av offentlig tjenestepensjon, som kan innebære at det ikke nødvendigvis er samfunnsøkonomisk effektivt med et stort antall tilbydere. Når ny opptjeningsmodell innføres, vil et stort flertall av de som omfattes allerede ha opptjening i dagens ordning som er knyttet til en leverandør. Det kan synes praktisk at opptjening i ny modell følger samme leverandør. Det er imidlertid ikke opplagt at det må være slik.

De offentlige tjenestepensjonsordningene er forankret dels i lov og dels i tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet.

Solvens II

Det nye soliditetsregelverket for forsikring, Solvens II, trådte i kraft 01.01.2016. I Norge har dette skjedd gjennom ny finansforetakslov og den tilhørende Solvens II-forskriften. Det nye kapitalkravet som beregnes med utgangspunkt i både forsikringsrisiko og markedsrisiko i tillegg til motpartsrisiko og operasjonell risiko, blir felles for hele EU/EØS-området. Kapitalkravet er for mange selskaper høyere enn tidligere. Særlig gjelder dette livselskaper som har avgitt langsiktige garantier. Nasjonale myndigheter har et visst handlingsrom for å tillate overgangsordninger og permanente ordninger som reduserer kapitalkravet. Ulike land har tolket og benyttet dette handlingsrommet i ulik grad. I årene som kommer er det varslet et ytterligere fokus på harmonisering av reglene fra europeisk hold. Pensjonskasser er ikke underlagt Solvens II. Pensjonskasser er KLPs hovedkonkurrent og regelverket for disse, spesielt kapitalkravene, er derfor av stor interesse. Et felleseuropeisk regelverk for pensjonskasser ser ut til å være et stykke unna i tid. Finanstilsynet har derfor foreslått at kapitalkravet for pensjonskasser beregnes etter samme prinsipp som Solvens II, dog noe forenklet. Om dette blir vedtatt vil det på dette området fortsatt være tilnærmet like konkurranseforhold mellom livselskaper og pensjonskasser. Hvordan det endelige regelverket for pensjonskasser vil bli er fortsatt usikkert.

KLP og KLPs hovedprodukt Offentlig tjenestepensjon kommer relativt godt ut under Solvens II. Selskapet har gjort noen presiseringer i sine vedtekter for å sikre at den innskutte egenkapitalen tilfredsstiller alle krav som stilles til kapital i kapitalgruppe 1 (høyeste kvalitet). I tillegg har Finanstilsynet godkjent at selskapets allerede vedtektsfestede rett til å kalle inn kapital fra sine eiere, kan regnes som kapital i kapitalgruppe 2 med et beløp oppad til 2,5 prosent av selskapets premiereserver. Beregningsmetodikken ble i første omgang godkjent for fire år, frem til og med 31. desember 2019.

Kapitalkrav for kredittespønering mot kommuner/fylkeskommuner

Finansdepartementet har sendt brev til Finanstilsynet om kapitalkravene under det nye Solvens II-regelverket for forsikrings- og selskapsinvesteringer i lån til og gjeldspapirer utstedt av norske kommuner mv. Finanstilsynet blir i brevet bedt om å fastsette utfyllende regler som bidrar til å videreføre en melomløsning for slike investeringer, slik som i bankregelverket.

Under Solvens II har lån til kommunene blitt ansett som «urartet» og derfor bundet mye egenkapital. Forenklet ville det bety at KLP måtte holde 8 prosent av alle utlån til kommuner i ansvarlig kapital, mens en bank ville klart seg med 1,6 prosent. Med ny avklaring vil nå forsikring få samme lave kapitalkrav for slike utlån.

ANDRE FORHOLD Endringer i KLPs styre

Lars Vorland, administrerende direktør i Helse Nord RHF ble i 2015 valgt inn i styret etter Trond Michael Andersen trakk seg grunnet stillingsendring. Cathrine Klouman ble også i 2015 innvalgt i styret etter Anita Krohn Traaeth. Hun har imidlertid meddelt valgkomiteen at hun ønsker å tre ut av styret våren 2016 grunnet stillingsendring.

Eierrelasjoner

KLP legger vekt på en god dialog med sine eiere. Dette gir selskapet viktige impulser når det gjelder strategiske spørsmål og nyttige tilbakemeldinger på den daglige drift. I 2015 arrangerte KLP eiermøter rundt i landet med tilsammen 160 eiere tilstede. I tillegg deltok selskapet på direktørmøter i helseforetakene. Det er også gjennomført ressursgruppemøter for rådmenn med ca. 40 deltakere.

Eierstyring og selskapsledelse

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse.

Styret i KLP foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i KLP, også i forhold til norsk anbefaling for god eierstyring og selskapsledelse, så langt den passer for KLPs gjensidige selskapsform og det faktum at selskapet ikke har utstedt egenkapitalinstrumenter og følgelig heller ikke er børsnotert.

Gjennomgangen er nærmere angitt i kapittel om NUES side 52 i årsrapporten. Valgprosedyrer til representantskap og styre er gjennom selskapets vedtekter tilpasset den direkte eierform samtidig med at viktige interessegrupper er sikret representasjon i representantskapet.

Styret har nedsatt revisjonsutvalg, kompensasjonsutvalg og risikoutvalg. Styret foretar årlig en evaluering av egen virksomhet og kompetanse.

Veien fremover

Selskapets visjon ligger fast der KLP skal være en forutsigbar partner som styrker kundenes økonomi, letter deres hverdag, bidrar til å gjøre kundene til attraktive arbeidsgivere og bidra til en mer bærekraftig offentlig sektor. Sentralt i dette arbeidet står verdiene åpenhet, tydelig, ansvarlig og engasjert, som alle medarbeidere skal følge i relasjon til selskapets kunder og kollegaer.

KLPs hovedmål er å være Norges ledende leverandør av pensjon til offentlig sektor. KLPs viktigste oppgave er derfor å levere pensjon til sine kunder med konkurransedyktig avkastning over tid, til de laveste kostnader, og med høy servicegrad.

Å levere god avkastning over tid er krevende i dagens markeder. Lave renter og ustabile verdipapirmarkeder reduserer forutsigbarheten i forhold til å holde en stabil god avkastning. For å sikre finansiell handlefrihet har KLP styrket de viktigste finansielle buffere, kursreguleringsfondet og tilleggsavsetninger. Dermed står selskapet bedre rustet til å tåle markedsvisninger og er i en god posisjon til å opprettholde investeringer i risikoklasser som ventes å gi avkastning på sikt over den garanterte renten. Kapitalforvaltningen innrettes slik at man tåler et dårlig år uten at evnen til å ta risiko i det etterfølgende året blir for sterkt redusert. Selskapet har også besluttet å øke de finansielle bufferne fra tilsvarende tre års garantert rente til minimum fire års garantert rente. De finansielle buffere er styrket med 5,1 milliarder kroner, mens resultatet i selskapsporteføljen på 5,0 milliarder kroner blir tilført egenkapitalen.

Med historisk stor tilflytting av kunder de seneste årene, er KLP nå dominerende i markedet for offentlig tjenestepensjon, men det er fortsatt konkurranse i markedet ved at kundene kan velge å etablere egen pensjonskasse eller inngå i en interkommunal pensjonskasse utenfor KLP. I denne markeds-situasjonen er god betjening av våre kunder og deres ansatte viktig. Gode og brukervennlige systemløsninger sammen med en effektiv saksbehandling overfor våre kunder er et godt utgangspunkt for å holde stand som den foretrukne leverandør av pensjon-, skade- og bankprodukter innenfor det kommunale området.

Videre arbeid med effektivisering og kostnadsbevissthet er nødvendig i konkurransen med de kommunale pensjonskassene og for å være godt posisjonert for fremtidens produkter innenfor offentlig tjenestepensjon. Kostnader målt mot forval-

tede pensjonsmidler i 2015 viser at dette målet er langt på vei nådd. Fokus på kostnader vil fortsatt være sentralt, og nye mål er satt for perioden 2016 til 2018.

KLP vil styrke arbeidet med digitalisering for økt konkurransekraft. God og helhetlig kundeopplevelse utvikles med utgangspunkt i hva som gir best kunde verdi. Kundene forventer selvbetjente løsninger og sømløse prosesser med høy brukervennlighet og kort responstid.

KLP som kundeeid selskap møter fremtidens utfordringer ved å sette kundenes ønsker og behov i sentrum. De senere årene har KLP utvidet sin forretningsmessige bredde, blant annet gjennom å utvikle gunstige personmarkedstjenester og tilbud for sine eieres ansatte gjennom blant annet selskapets nye kampanje «Ivarett». Markedsmålet for satsingen på personmarkedsprom-

dukter er tilsammen 80 000 medlemmer innen 2018, og blant dem skal 20 prosent være kunde på to eller flere produkter.

Kommunikasjon er et sentralt virkemiddel for å styrke relasjonene mellom KLP og kundene. Hele organisasjonen har gjennomført opplæring for å gi en felles forståelse av hva som er god kommunikasjon og hva som er KLPs stil og tone. Kundene skal oppleve at kommunikasjonen med KLP er enkel, forståelig, presis, relevant og interessant. Målet er at kunder og deres ansatte skal sitte igjen med inntrykket at: «KLP snakker tydelig og enkelt med et språk jeg forstår. Jeg føler meg ivarett».

Til tross for lavt rentenivå og et turbulent aksjemarked, har KLP en soliditet som gir grunn til optimisme i forhold til å videreutvikle virksomheten på en måte som fortsatt vil skape gode verdier for både kunder, eiere og deres ansatte.

Oslo, 30. mars 2016

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Liv Kari Eskeland,
Leder

Egil Johansen,
Nestleder

Marit Torgetsen

Jan Heige Gulbrandsen

Cathrine Klouman

Lars Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Sverre Thornes
Konsernsjef

LARS VORLAND

administrerende direktør i Helse Nord RHF, ble valgt som nytt styremedlem i KLP i april 2015. Vorland har lang praksis som lege, og har vært avdelingsoverlege ved Universitetssykehuset i Nord-Norge i nesten 25 år. Han var divisjonsdirektør ved Nasjonalt Folkehelseinstitutt, før han tiltrådte som adm. direktør i Helse Nord RHF i januar 2004. Vorland har også vært forsker ved University of California, og er professor i medisin ved Universitetet i Tromsø.

Erik Kollerud

er observatør til styret. Han er leder for YS Kommune og forbundsleder i Delta.

LIV KARI ESKELAND

er styrets leder. Hun ble valgt inn i KLPs styre i mai 2012. Hun har siden 2007 vært ordfører i Stord kommune i Hordaland. Eskeland er også fylkesleder i Hordaland Høyre. Eskeland er utdannet sivilarkitekt, og var daglig leder i arkitektfirmaet Link Signatur før hun ble ordfører.

MARIT TORGENSEN

ble innvalgt som styremedlem i mai 2011. Hun har tidligere arbeidet til sammen 19 år i forskjellige stillinger i Norges Bank og er nå direktør for konsernstab i Eidsiva Energi. Hun har bl.a. eksamen fra Nord-Trøndelag Distrikthøgskole og master of Science fra London School of Economics.

CATHRINE KLOUMAN

er CIO/ IT-direktør i MøllerGruppen AS, og ble valgt som nytt styremedlem i KLP i april 2015. Klouman er økonom og har en MSc fra Handelshøyskolen BI samt tilleggsutdanning fra IMD og MIT. Hun har 25 års erfaring fra IT-bransjen og bank/finans, og har tidligere arbeidet blant annet i IBM, Bank-Axept, Gjensidige NOR Sparebank og DNB.

SUSANNE TORP-HANSEN

ble valgt inn som KLP-ansattes representant i styret i mai 2013. Hun har vært ansatt i KLP siden 1999 og jobber i Opplæringsavdelingen i Livdivisjonen med opplæring i pensjon. Hun er også hovedtillitsvalgt i KLP. Hennes utdanning består av juridiske fag fra Universitetet i Oslo, og informasjons- og organisasjonsfag fra BI.

JAN HELGE GULBRANDSEN

ble oppnevnt som styremedlem i KLP i mars 2010. Han er medlem av arbeidsutvalget i Fagforbundet og representerer den arbeidstakerorganisasjonen som har flest medlemmer i KLP.

FREDDY LARSEN

ble valgt inn som KLP-ansattes representant i styret i mai 2009. Han har vært ansatt i KLP siden 1986 og jobber som spesialkonsulent i IT-Liv ved KLPs kontor i Bergen. Freddy Larsen har tidligere arbeidserfaring fra Uteseksjonen og Teknisk Etat i Askøy kommune fra 1985-1986.

EGIL JOHANSEN

er styrets nestleder. Han ble valgt i mai 2011. Johansen er fylkesrådmann i Vestfold og har tidligere arbeidet bl.a. som rådmann i Re kommune og Porsgrunn kommune. Han er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøgskole og har hatt flere styreverv innen offentlig og privat virksomhet.

Regnskap og noter KLP konsern

Resultatregnskap	75
Balanse	76
Egenkapitaloppstilling	78
Kontantstrømoppstilling	79
Noter:	
1. Generell informasjon	80
2. Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	80
3. Viktige regnskapsestimer og vurderinger	90
4. Segmentinformasjon	92
5. Netto inntekter fra finansielle instrumenter	94
6. Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	95
7. Virkelig verdi hierarki	98
8. Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	100
9. Risikostyring	101
10. Likviditetsrisiko	104
11. Renterisiko	105
12. Valutarisiko	107
13. Kredittrisiko	109
14. Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	111
15. Pantelån og andre utlån	112
16. Investerings eiendommer	113
17. Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	114
18. Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	115
19. Sikringsbokføring	116
20. Innlån	118
21. Forsikringstekniske forhold	119
22. Driftsmidler	121
23. Skatt	122
24. Kapitalstyring og kapitaldekning	123
25. Immaterielle eiendeler	125
26. Solvensmargin	125
27. Kapitalavkastning for livsforsikrings selskaper	126
28. Pensjonsansvar egne ansatte	127
29. Lønn og forpliktelser for ledende personer m.v.	130
30. Antall ansatte	132
31. Honorar til revisor	132
32. Driftskostnader	132
33. Andre inntekter og kostnader	132
34. Annen kortsiktig gjeld	132
35. Betingede forpliktelser	133
36. Opptjent egenkapital	133

Resultatregnskap Konsern

Note	Millioner kroner	2015	2014
21	Premieinntekter for egen regning	40 236	63 611
5	Netto avkastning fra finansielle eiendeler	13 076	12 185
5	Netto renteinntekter bank	187	133
5	Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	1 010	13 809
16	Netto inntekter fra investeringseiendommer	4 816	4 054
33	Andre inntekter	926	871
	Ikke-kontrollerende eierinteressenters andel av avkastning på finansielle instrumenter	-1 949	-3 343
	SUM NETTO INNTEKTER	58 302	91 321
21	Erstatninger for egen regning	-16 161	-18 643
21	Endring i forsikringsmessige avsetninger	-11 751	-51 848
	Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	-1 490	-807
32	Driftskostnader	-1 429	-1 167
33	Andre kostnader	-884	-800
	SUM KOSTNADER	-31 715	-73 265
	DRIFTSRESULTAT	26 588	18 056
21	Til/fra kursreguleringsfond i livsforsikring	-1 951	-9 130
21	Til/fra tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring	-3 073	-3 415
21	Midler tilført forsikringskundene i livsforsikring	-16 435	-4 322
	RESULTAT FØR SKATT	5 128	1 189
23	Skattekostnad ¹	-935	-324
	RESULTAT	4 193	865
28	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger		
	- ytelser til ansatte	195	-218
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	-20	20
23	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-44	53
	POSTER SOM SENERE IKKE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET	132	-144
	Revaluering eiendommer til bruk i egen virksomhet	172	195
16	Valutaomregning utenlandske datterselskaper	1 319	-678
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	-1 319	678
23	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-43	-53
	POSTER SOM SENERE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET NÅR SÆRLIGE VILKÅR ER OPPFYLT	129	142
	SUM UTVIDET RESULTAT	261	-2
	TOTALRESULTAT	4 454	863
	¹ Ikke-kontrollerende eierinteressenters andel av skattekostnad	-164	-114

Balanse Konsern

Noter	Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
23	Utsatt skattefordel	33	88
25	Andre immaterielle eiendeler	526	448
22	Varige driftsmidler	1 346	1 198
17	Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	368	248
7,16	Investeringseiendom	56 436	44 467
6,13	Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	35 318	30 620
6,13	Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	94 987	86 974
6,7,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultatet	1 845	2 269
6,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	75 766	64 741
6,7,13	Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultatet	152 493	152 489
6,7	Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultatet	115 493	101 123
6,7,13,14	Finansielle derivater	1 292	1 785
6	Fordringer	3 751	1 345
6,8	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	1 183	842
	Kontanter og bankinnskudd	2 424	2 257
	SUM EIENDELER	543 262	490 894

Balanse Konsern

Noter	Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
	EGENKAPITAL		
	Innskutt egenkapital	10 422	9 173
36	Opptjent egenkapital	12 837	8 385
	SUM EGENKAPITAL	23 260	17 558
6,18,19,20	Fondsobligasjonslån	1 564	1 253
6,18,20	Ansvarlig lånekapital	9 541	3 423
28	Pensjonsforpliktelser	634	755
21	Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	413 799	379 912
6,21	Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 183	842
21	Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 682	2 555
6,20	Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	18 987	18 468
6,20	Gjeld til kredittinstitusjoner	5 099	5 220
6,20	Gjeld til og innskudd kunder	7 426	6 251
6,7,14	Finansielle derivater	7 993	11 549
23	Utsatt skatt	700	170
34	Annen kortsiktig gjeld	4 255	5 971
	Ikke-kontrollerende eierinteresser klassifisert som gjeld	46 140	36 968
	SUM GJELD	520 002	473 336
	SUM EGENKAPITAL OG GJELD	543 262	490 894
35	Betingede forpliktelser	14 346	13 256

Oslo 30. mars 2016
Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidige forsikringsselskap

Liv Kari Eskeland
Leder

Egil Johansen
Nestleder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Cathrine Klouman

Lars Vorland

Susanne Tofp - Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Sverre Thornes
Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

2015	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Millioner kroner			
Egenkapital 01.01.2015	9 173	8 385	17 558
Resultat		4 193	4 193
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		132	132
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		129	129
Sum utvidet resultat		261	261
Sum totalresultat		4 454	4 454
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 249		1 249
Sum transaksjoner med eierne	1 249		1 249
Egenkapital 31.12.2015	10 422	12 837	23 260
2014	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Millioner kroner			
Egenkapital 01.01.2014 ¹⁾	7 659	7 523	15 182
Resultat		865	865
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-144	-144
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		142	142
Sum utvidet resultat		-2	-2
Sum totalresultat		863	863
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 514		1 514
Sum transaksjoner med eierne	1 514		1 514
Egenkapital 31.12.2014	9 173	8 385	17 558

¹⁾ IB 01.01.2014 er endret pga. reklassifisering av fond i KLP Skadeforsikring AS med 86 millioner kroner.

Kontantstrømoppstilling Konsern

Millioner kroner	2015	2014
Innbetalte premier direkte forsikring	28 264	35 188
Utbetalte gjenforsikringspremier	-55	-54
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-15 281	-13 631
Innbetalte gjenforsikringsoppgjør for erstatninger og forsikringsytelser	26	74
Innbetalinger ved flytting	9 599	30 376
Utbetalinger ved flytting	-167	-4 369
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-1 200	-1 153
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-781	-694
Utbetalinger av renter	-796	-922
Innbetalinger av renter	10 883	10 055
Innbetalinger av utbytte	4 863	3 840
Inn-/utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-516	162
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-9 638	-8 736
Netto innbetalinger på kundeinnskudd bank	1 175	0
Innbetalinger ved salg av aksjer	35 038	30 152
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-53 616	-51 839
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	55 035	51 903
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-74 059	-82 048
Innbetalinger ved salg av eiendom	795	0
Utbetalinger ved kjøp av eiendom	-8 984	-3 419
Utbetaling til investering i eiendeler med investeringsvalg	-350	-217
Netto inn- og utbetalinger fra eiendomsvirksomheten	2 858	2 522
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	-1 256	1 835
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-18 164	-976
Kontantstrøm fra investeringsaktiviteter		
Innbetalinger ved salg av driftsmidler mv.	7	0
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-169	-162
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-162	-162
Kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter		
Ikke-kontrollerende eierinteressers andel av finansieringsaktiviteter	11 738	-2 843
Innbetalinger av ansvarlig lånekapital	5 162	0
Netto innbetaling/ utbetaling (-) ved låneopptak	310	1 829
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 290	1 662
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-41	-148
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	18 461	499
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	134	-639
Effekt valutakursendringer på kontanter og kontantekvivalenter	32	1
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	2 257	2 896
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	2 424	2 257

Noter Konsern

Note 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikrings-selskap (selskapet) og dets datterselskaper (samlet konsernet) leverer pensjons-, finans-, bank- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjonsforsikring tilbyr konsernet kommunal tjenstepensjon, foretakspensjon og innskuddspensjon. I tillegg tilbyr konsernet gruppelevs- og skadeforsikring, banktjenester, fonds- og kapitalforvaltning.

Note 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

Nedenfor følger en beskrivelse av de vesentligste regnskapsprinsippene som er benyttet i konsernregnskapet. Disse prinsippene er benyttet konsistent for alle perioder som er presentert.

2.1. BASISPRINSIPPER

Konsernregnskapet for KLP er utarbeidet i samsvar med International Financial Reporting Standards (IFRS) godkjent av EU med enkelte tillegg som følger av regnskapsloven og årsregnskapsforskriften for forsikrings-selskaper.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimater og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke konsernets regnskapsførte verdier av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimater. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimater av vesentlig betydning for konsernet er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner uten desimal med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

(a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av konsernet
Det er ingen nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2015 årsregnskapet som påvirker regnskapet til konsernet i vesentlig grad.

(b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor konsernet ikke har valgt tidlig anvendelse

- IFRS 9 *Finansielle instrumenter* omhandler klassifikasjon, måling og innregning av finansielle eiendeler og forpliktelser samt sikringsbøker. Den komplette versjonen av IFRS 9 ble utgitt i juli 2014. Den erstatter de deler av IAS 39 som omhandler tilsvarende problemstillinger. Etter IFRS 9 skal finansielle eiendeler klassifiseres i tre kategorier: virkelig verdi over utvidet resultat, virkelig verdi over resultatet og

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsikrings-selskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemias gate 10, Oslo.

Årsregnskapet til konsernet er tilgjengelig på klp.no.

Konsernet har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange og deler av konsernets utstedte obligasjoner med fortrinnsrett er notert på Oslo Børs.

amortisert kost. Målekategori bestemmes ved førstegangs regnskapsføring av eiendelen. Klassifiseringen avhenger av enhetens forretningsmodell for styring av sine finansielle instrumenter og karakteristikken av kontantstrømmene til det enkelte instrumentet. Egenkapitalinstrumenter skal i utgangspunktet måles til virkelig verdi over resultatet. Foretaket kan velge å presentere verdiendringene over utvidet resultat, men valget er bindende, og ved senere salg kan ikke gevinst/tap reklassifiseres over resultatet. Verdifall som skyldes kredittrisiko skal nå innregnes basert på forventet tap i stedet for dagens modell der tap må være pådratt. For finansielle forpliktelser viderefører standarden stort sett kravene i IAS 39. Den største endringen er at i tilfeller der virkelig verdi-opsjonen er tatt i bruk for en finansiell forpliktelse, skal endringer i virkelig verdi som skyldes endring i egen kredittrisiko innregnes i utvidet resultat. IFRS 9 forenkler kravene til sikringsbøker ved at sikringseffektiviteten knyttes nærmere ledelsens risikostyring og gir større rom for vurdering. Sikringsdokumentasjon kreves fortsatt. Standarden trer i kraft for regnskapsåret 2018, men tidliganvendelse er tillatt. Konsernet har fortsatt ikke fullt ut vurdert virkningen av IFRS 9. Det er forventet at IFRS 9 vil bli godkjent i EU/EØS i løpet av 1. kvartal 2016.

- IFRS 15 *Inntekter fra kundekontrakter* omhandler inntektsføring. Standarden fordrer en inndeling av kundekontrakten i de enkelte ytelsesplikter. En ytelsesplikt kan være en vare eller en tjeneste. Inntekt regnskapsføres når en kunde oppnår kontroll over en vare eller tjeneste, og dermed har muligheten til å bestemme bruken av og kan motta fordelene fra varen eller tjenesten. Standarden erstatter IAS 18 Driftsinntekter og IAS 11 Anleggskontrakter og tilhørende tolkninger. Standarden trer i kraft for regnskapsåret 2018, men tidliganvendelse er tillatt. Konsernet har ikke fullt ut vurdert virkningen av IFRS 15.

For øvrig er det ingen andre IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

2.1.2 Endringer av regnskap i forhold til tidligere perioder

Det har vært reklassifiseringer i 2015 som har medført at sammenligningstall er endret. Endringene er vist i tabellen nedenfor:

Millioner kroner	Opprinnelig beløp 2014	Endring	Omarbeidet beløp 2014
Justering av forsikringsforpliktelsene	698	-678	20
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-129	182	53
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	350	-494	-144
Justering av forsikringsforpliktelsene	0	678	678
Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	130	-183	-53
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	-352	494	142
Opptjent egenkapital	8 471	-86	8 385
Sum egenkapital	8 471	-86	8 385
Annen kortsiktig gjeld	5 885	86	5 971
Sum gjeld	5 885	86	5 971

2.2 KONSOLIDERINGSPRINSIPPER

2.2.1 Datterselskaper

Som datterselskaper regnes alle enheter der konsernet har bestemmende direkte eller indirekte innflytelse/kontroll. Kontroll oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterselskaper blir konsolidert fra det tidspunkt hvor konsernet overtar kontrollen, og de utelates fra konsolideringen når kontrollen opphører.

I tråd med definisjonen av kontroll i IFRS 10 anser at det foreligger kontroll som medfører konsolideringsplikt for en stor andel av KLPs investeringer i verdipapirfond. Konsernet har lagt vekt på følgende forhold ved vurdering av om det foreligger konsolideringsplikt:

- Konsernet tar initiativ til verdipapirfondet og definerer investeringsstrategi, forvaltningshonorar etc til verdipapirfondets vedtekter
- Konsernet forestår forvaltningen innenfor verdipapirfondets vedtektsfestede handlingsrom
- Konsernet mottar alt forvaltningshonorar i fondet
- Konsernet utnytter synergier ved å selv foreta forvaltning (unntak noen «fond i fond»)
- Konsernet har betydelig eierandel i fondet (som oftest over 20 prosent)

Reglene medfører bruk av skjønn i vurderingen av hvilke enheter konsernet anses å ha kontroll over. Ikke kontrollerende eierinteresser (minoritetens andel av verdipapirfondet) er på grunn av sin innløsningsrett regnskapsmessig klassifisert som gjeld.

Kjøp av datterselskaper regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres

overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Konserninterne transaksjoner og mellomværende mellom konsernselskaper er eliminert. Dersom konsernselskaper avlegger regnskaper etter andre prinsipper enn konsernet, omarbeides disse for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper før de konsolideres. Konsernets regnskap presenteres i norske kroner, og datterselskaper i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs. Ved konsolidering av resultatposter i utenlandsk valuta, benyttes gjennomsnittlig valutakurs.

2.2.2 Tilknyttede selskaper

Tilknyttede selskaper er enheter hvor konsernet har betydelig innflytelse uten å ha kontroll. Normalt oppnås betydelig innflytelse ved eierandel mellom 20 - 50 prosent av stemmeberettiget kapital. Konsernet har i tillegg til å eie minst 20 prosent av stemmeberettiget kapital, betydelig innflytelse gjennom styre-representasjon eller på annen måte, i alle selskaper som er definert å være tilknyttet selskap.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i tilknyttet selskap til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i tilknyttede selskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av det tilknyttede selskapet.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i tilknyttede selskap endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.3 Felleskontrollert virksomhet

Felleskontrollert ordning er investeringer hvor konsernet har felles kontroll med et annet selskap. «Felles kontroll» er den avtalte

delingen av kontroll over en felleskontrollert ordning, som bare foreligger når beslutninger om relevante aktiviteter krever enstemmighet mellom de partene som deler kontrollen.

Etter IFRS 11 skal investeringer i felleskontrollerte ordninger klassifiseres enten som felleskontrollerte driftsordninger eller felleskontrollerte virksomheter avhengig av de avtalemessige rettighetene og forpliktelsene til hver enkelt investor. Konsernet har vurdert sine felleskontrollerte ordninger og kommet til at de er felleskontrollerte virksomheter.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i felleskontrollert virksomhet til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i felleskontrollert virksomhet resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av den felleskontrollerte ordningen.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i tilknyttede selskap og felleskontrollert virksomhet endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.4 Strukturerte enheter

Enkelte fond har blitt konsolidert i konsernets balanse da konsernet anses at definisjonen av kontroll begrepet etter IFRS 10 er oppfylt. Dette gjelder i sin helhet fond som er eid av morselskapet KLP.

2.3 VIRKSOMHETSSEGMENTER

Konsernets forretningsmessige segmenter er definert i forhold til forretningsområder hvor risiko og avkastning skiller seg fra hverandre. Konsernets forretningssegmenter er gruppert i offentlig tjenestepensjon og gruppelev, foretakstjenestepensjon, skadeforsikring, bank, kapitalforvaltning og øvrig virksomhet. Segmentene er nærmere omtalt i note 4.

2.4 OMREGNING AV TRANSAKSJONER I UTENLANDSK VALUTA

2.4.1 Funksjonell valuta og presentasjonsvaluta

Konsernregnskapet presenteres i norske kroner, som er den funksjonelle valutaen til morselskapet.

2.4.2 Transaksjoner og balanseposter

Transaksjoner i utenlandsk valuta er omregnet til norske kroner ved å benytte valutakursen på transaksjonstidspunktet. Valutagevinster- og tap på transaksjoner i utenlandsk valuta resultatføres. Det gjelder også omregning av pengeposter (eiendeler og gjeld) på balansedagen.

Omregningsdifferanser på ikke-pengeposter inngår som del av gevinst og tap ved vurdering til virkelig verdi. Omregningsdifferanser knyttet til ikke-pengeposter som aksjer til virkelig verdi over resultatet, inngår som et element i resultatført verdiendring.

2.4.3 Konsernselskaper

Enheter som konsolideres, og som har annen funksjonell valuta enn presentasjonsvalutaen, behandles som følger:

- Balansen er regnet om til balansedagens kurs
- Resultatregnskapet er regnet om til gjennomsnittskurs (dersom gjennomsnittskurs ikke totalt sett gir et rimelig estimat på bruk av transaksjonskurs, brukes transaksjonskursen)
- Omregningsdifferanser føres over utvidet resultat

2.5 VARIGE DRIFTSMIDLER

Konsernets varige driftsmidler består i hovedsak av kontor-maskiner, inventar, biler, kunst og fast eiendom som benyttes av konsernet i dets virksomhet.

Fast eiendom benyttet av konsernet revalueres til virkelig verdi basert på periodiske verddivurderinger utført av konsernet, med fradrag for avskrivninger. Verddivurderingen utføres regelmessig. Prinsippene for verddivurdering av eiendommene er de samme som for investeringseiendom, og er nærmere beskrevet i forbindelse med prinsippene for regnskapsmessig behandling av investeringseiendom. Øvrige varige driftsmidler er regnskapsført til anskaffelseskost inkludert kostnader som kan direkte henføres til driftsmidlet, med fradrag for av- og nedskrivninger.

Påfølgende kostnader vedrørende driftsmidler aktiveres som en del av driftsmidlet dersom det er sannsynlig at påkostningen bidrar til fremtidige økonomiske fordeler for konsernet, og kostnaden kan måles pålitelig. Reparasjon og vedlikehold resultatføres i den perioden utgiftene pådras.

Økning av balanseført verdi på egenbenyttet eiendom som følge av revaluering, føres over utvidet resultat til egenkapitalen som endring i revalueringsfond. En nedregulering av eiendommens virkelige verdi regnskapsføres over utvidet resultat mot eiendommens andel av revalueringsfondet. En eventuell ytterligere nedregulering resultatføres over ordinært resultat.

Avskrivning er i all hovedsak beregnet ved bruk av lineær metode, slik at anleggsmidlenes anskaffelseskost, eller revaluert verdi, avskrives til restverdi over forventet brukstid, som er:

Bygninger:	50 år
Kontormaskiner:	3–5 år
Biler:	5 år
Inventar:	3–5 år

Bygninger dekomponeres dersom vesentlige deler har signifikant ulik brukstid. Hver komponent avskrives i forhold til komponentens brukstid.

Årlig vurderes driftsmidlenes utnyttbare levetid. Ved indikasjoner på verdifall utover restverdi, foretas det beregning av gjenvinnbart beløp. Dersom gjenvinnbart beløp er lavere enn restverdi foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

2.6 INVESTERINGSEIENDOM

Fast eiendom som ikke benyttes av konsernet, er klassifisert som investeringseiendom. Dersom en eiendom delvis benyttes av konsernet, og delvis er utleid til eksterne, klassifiseres den delen som leies ut til eksterne som investeringseiendom dersom den kan seksjoneres ut.

Investeringseiendom består av bygninger og tomter, og vurderes til virkelig verdi på balansedagen. Konsernet benytter en verdsettelsesmodell for å beregne markedsverdi.

Verdsettelsesmetoden er basert på neddiskontering av eiendommens forventede netto kontantstrøm med markedets avkastningskrav.

Ved beregning av netto kontantstrøm benyttes i utgangspunktet markedsleie til någjeldende betingelser, mens det for perioder etter kontraktsutløp fastsettes en antatt markedsleie. Videre

hensyntas et inntektsfradrag basert på forventet ledighet, forventede påkostninger og normale driftskostnader.

Forventet kontantstrøm neddiskonteres med et avkastningskrav som fastsettes med grunnlag i den risikofrie renten (10 – års norsk statsobligasjonsrente) justert med et tillegg for estimat på en 20 – års risikofri rente. Estimater på 20 – årsrenten tilsvarer helningen på swapkurven mellom 10 og 20 år. Den risikofrie renten tillegges så en generell eiendomsrisiko for å finne avkastningskrav for prime eiendommer. Til sist legges det på en risiko-premie som fastsettes ut i fra risikovilligheten blant investorene i eiendomsmarkedet hensyntatt eiendomsspesifikke forhold som geografi, eiendomstype, kontrakter, leietakere og teknisk tilstand på eiendommen.

Kvartalsvis takseres et fast utvalg av eiendommene til konsernet av eksterne, uavhengige og kvalifiserte aktører. Ved vesentlig avvik fra egen vurdering av virkelig verdi analyseres differansene og verdsettelsesmodellens parametere justeres dersom dette viser seg nødvendig.

Endringer i virkelig verdi resultatføres under linjen «Netto inntekter fra investeringseiendommer».

Dersom en investeringseiendom tas i bruk av konsernet, reklassifiseres eiendommen til varig driftsmiddel. Virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet utgjør kostpris for den reklassifiserte eiendommen.

Dersom en eiendom konsernet har benyttet blir leid ut til eksterne, reklassifiseres eiendommen til investeringseiendom. Enhver differanse mellom bokført verdi og virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet posteres mot egenkapitalen som en revaluering.

Det er tatt hensyn til utsatt skatt på verdiendring for investeringseiendom.

2.7 IMMATERIELLE EIENDELER

Konsernets immaterielle eiendeler består i all hovedsak av aktive IT- systemer. Ved kjøp av nytt IT- system aktiveres direkte henførbare kostnader utbetalt til systemleverandør, samt ekstern konsulentbistand og internt medgåtte kostnader for å få systemet installert og klart til bruk.

Ved videreutvikling av IT- systemer aktiveres både eksterne og interne kostnader jfr. ovenfor. Systemendringer som betraktes som vedlikehold kostnadsføres løpende.

Når et IT-system er ferdigstilt, avskrives aktiverte kostnader lineært over forventet brukstid. Ved senere aktiveringer grunnet videreutvikling avskrives disse over den opprinnelig fastsatte brukstid med mindre påkostningen øker systemets totale forventede brukstid.

Ved indikasjon på at balanseført verdi av et aktivert IT- system er høyere enn gjenvinnbart beløp, foretas det test for verdifall. Hvis balanseført verdi er høyere enn gjenvinnbart beløp (nåverdi ved fortsatt bruk/eie), foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

2.8 FINANSIELLE INSTRUMENTER

2.8.1 Klassifisering

Finansielle instrumenter blir ved første gangs innregning klassifisert i en av følgende kategorier

Finansielle eiendeler

- Finansielle eiendeler regnskapsført til virkelig verdi over resultatet
- Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost
- Hold – til – forfall – investeringer regnskapsført til amortisert kost

Finansielle forpliktelser

- Finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet
- Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

a) Finansielle eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi over resultatet

Innenfor denne kategorien kan tilordningen være pliktig eller bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet.

- Finansielle eiendeler holdt for omsetning er eiendeler som er anskaffet primært med henblikk på å gi fortjeneste fra kortsiktige prissvingninger. Konsernets derivater inngår i denne kategorien med mindre de inngår som en del av en regnskapsmessig sikring etter reglene om sikringsbokføring.

- Finansielle eiendeler og forpliktelser bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet er klassifisert i denne kategorien dersom de finansielle instrumentene enten forvaltes som en gruppe, og hvor deres inntjening vurderes og rapporteres til ledelsen på grunnlag av virkelig verdi eller dersom klassifiseringen eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens i målingen.

De finansielle eiendelene omfatter aksjer og andeler, verdipapirfondsandeler, obligasjoner, sertifikater og utlån, mens de finansielle forpliktelsene omfatter gjeld til kredittinstitusjoner og derivater.

b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost

Utlån og fordringer er finansielle eiendeler, med unntak av derivater, med faste eller bestembare betalinger, og som ikke omsettes i et aktivt marked eller som konsernet har intensjon om å selge på kort sikt eller har øremerket til virkelig verdi over resultat. Utlån og fordringer til amortisert kost består av:

- Lån og fordringer tilknyttet investeringsvirksomheten
- Lån og fordringer øvrige inklusive fordringer på forsikrings-takere

Lån og fordringer i investeringsvirksomheten omfatter gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer dvs. obligasjoner som ikke er priset i et aktivt marked, samt utlån til kommuner, bedrifter og personkunder.

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av finansielle eiendeler, som ikke er derivater, og som har faste eller bestembare betalinger og et definert forfallstidspunkt, og som konsernet har intensjon og evne til å holde til forfall med unntak for:

- De som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet
- De som oppfyller definisjonen til lån og fordringer.

Kategorien omfatter obligasjoner som regnskapsføres til amortisert kost.

d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost
Kategorien omfatter, ansvarlig lån, utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett og gjeld til- og innskudd fra kunder.

2.8.2 Regnskapsføring og måling

Kjøp og salg av finansielle instrumenter regnskapsføres til virkelig verdi på handelsdato, det vil si når konsernet har forpliktet seg til å kjøpe eller selge det finansielle instrumentet. Direkte kjøpsomkostninger inkluderes i anskaffelseskost med unntak for kjøpsomkostninger knyttet til finansielle instrumenter til virkelig verdi over resultat. For disse instrumentene kostnadsføres kjøpsomkostningene direkte. Finansielle eiendeler fraregnes når konsernet ikke lenger har rett til å motta kontantstrømmen fra eiendelen eller konsernet har overført all risiko og rettigheter knyttet til eierskapet. Finansielle forpliktelser fraregnes når den underliggende plikten i kontrakten er oppfylt, kansellert eller utløpt.

a) Verdimåling til virkelig verdi

Prinsippene for beregning av virkelig verdi relatert til de ulike instrumentene fremkommer av note 6.

b) Verdimåling til amortisert kost

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten.

c) Nedskrivning av finansielle eiendeler som måles til amortisert kost

Ved vurderingen av om det foreligger verdiforringelse av en finansiell eiendel legges det vekt på hvorvidt utsteder/debitor har vesentlige finansielle vanskeligheter og om det foreligger kontraktsbrudd, herunder mislighold. Det vurderes om det er sannsynlig at skyldner går konkurs, hvorvidt det finnes et aktivt marked for eiendelen på grunn av finansielle vanskeligheter, eller om det observeres målbar nedgang i forventet kontantstrøm fra en gruppe finansielle eiendeler. Vurderingen baseres utelukkende på historiske forhold, fremtidige hendelser vurderes ikke uansett grad av sannsynlighet.

Dersom det foreligger objektive bevis for verdifall foretas det nedskrivning. Nedskrivningen beregnes ved å sammenligne ny, forventet kontantstrøm med opprinnelig kontantstrøm diskontert med hhv. opprinnelig effektiv rente (eiendeler med fast rente) eller med effektiv rente på måletidspunktet (eiendeler med flytende rente). Nedskrivningen reduserer eiendelens balanseførte verdi og innregnes i resultatregnskapet under "Løpende avkastning fra finansielle eiendeler".

Tapsvurdering og tapsnedskrivning foretas kvartalsvis på individuelle utlån. Låneengasjement med ubetalte terminer eldre enn 90 dager eller kreditter med overtrekk eldre enn 90 dager gjennomgås på balansedagen. I tillegg foretas det en løpende vurdering av andre låneengasjementer hvor det foreligger objektive bevis for verdifall.

Utlån vurderes også gruppevis. Dersom det foreligger objektive bevis for at en gruppe av utlån har verdifall foretas det en nedskrivning.

2.8.3 Presentasjon i balanse og resultatregnskap

a) Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat

Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet presenteres i balansen enten som «Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat», «Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat» eller «Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat». Renteinntekter og aksjeutbytte inkluderes i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen «Netto renteinntekt bank». Øvrige verdiendringer inngår i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

b) Utlån og fordringer til amortisert kost

Utlån og fordringer til amortisert kost presenteres i balansen enten som «Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer», «Utlån til kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost», «Fordringer» eller «Kontanter og bankinnskudd». Renteinntekter inkluderes i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen «Netto renteinntekt bank». Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt valutaendringer inngår i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av obligasjoner notert i et aktivt marked og presenteres i balansen som «Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall». Renteinntekter etter effektiv rente metoden inkluderes i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt urealiserte valutaendringer inngår i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

d) Gjeld til og innskudd fra kunder

Gjeld til og innskudd fra kunder bokføres til virkelig verdi i balansen når innskuddet blir registrert som overført til kundens konto. I etterfølgende perioder regnskapsføres gjeld til og innskudd fra kunder med flytende rente til amortisert kost etter den effektive rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen «Netto renteinntekt bank».

e) Utstedt ansvarlig lån

Ansvarlige lån regnskapsføres til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader. Ved påfølgende måling regnskapsføres ansvarlig lån til amortisert kost med bruk av effektiv rentemetode. Metoden benyttes for å tilordne rentekostnadene over en relevant periode, og posteres over resultatet på linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån». Ansvarlig lån i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagen. Verdiendring som følge av valutaendringen posteres over resultatet, og inngår i linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån».

f) Utstedt fondsobligasjon

Fondsobligasjon regnskapsføres til pålydende på utstedesidspunktet, og vurderes deretter til amortisert kost. På fondsobligasjon som er sikret mot valuta – og renteendringer (virkelig verdisikring), justeres bokført verdi med verdiendring i sikret risiko. Verdiendringen føres over resultatet på linjen «Netto kostnader ansvarlige lån og fondsobligasjonslån».

g) Utstedte obligasjoner med fortrinnsrett

Utstedte obligasjoner med fortrinnsrett regnskapsføres første gang til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader, det vil si pålydende justert for eventuell over-/underkurs

ved utstedelse. Ved etterfølgende måling er obligasjonene vurdert til amortisert kost med den effektive rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen «Netto renteinntekt bank» i resultatregnskapet.

Utstedte obligasjoner med fast rente regnskapsføres etter reglene om virkelig verdisikring i den grad disse er sikret mot endring i rentenivået.

h) Gjeld til kredittinstitusjoner

Gjeld til kredittinstitusjoner balanseføres til markedsverdi ved anskaffelse. Ved etterfølgende måling benyttes virkelig verdi da dette eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens. Rentekostnadene inngår i linjen «Netto renteinntekt bank» mens øvrige verdiendringer inngår i linjen «Netto verdiendring på finansielle instrumenter» i resultatregnskapet.

i) Derivater og sikring

Finansielle derivater balanseføres til virkelig verdi på det tidspunktet avtalen inngås. Ved etterfølgende måling regnskapsføres derivatene til virkelig verdi og presenteres som en eiendel dersom verdien er positiv og som en forpliktelse dersom verdien er negativ. Regnskapsføringen av tilhørende gevinster og tap avhenger av hvorvidt derivatet er utpekt som et regnskapsmessig sikringsinstrument, og i hvilken type regnskapsmessig sikring derivatet inngår.

For derivater som ikke inngår i regnskapsmessig sikringsforhold, resultatføres gevinster og tap løpende på linjen for «Netto verdiendring på finansielle instrumenter». Disse inngår i kategorien finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat.

Konsernet har i tre tilfeller benyttet seg av regnskapsmessig sikring (sikringsbokføring). I ett tilfelle er sikringsbokføring benyttet ved sikring av utstedt fondsobligasjon (sikringsobjekt) mot verdiendringer som følge av endringer i rente- og valutakurs (virkelig verdisikring). Sikringsinstrumentet er en kombinert rente- og valutawap. Sikringsforholdet er dokumentert og sikringens effektivitet måles løpende. I det andre tilfellet er det virkelig verdi sikring av fastrente innlån som er sikret mot renterisiko. Sikringsforholdet er dokumentert og sikringens effektivitet måles løpende. Det tredje tilfellet er virkelig verdi sikring av fastrente utlån. Sikringsforholdet er dokumentert og effektiviteten måles løpende.

Endring i virkelig verdi på sikringsinstrumentet er innregnet i resultatregnskapet på linjen for «Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter». Verdiendringer på sikringsobjektet som kan henføres til den sikrede risikoen, er regnskapsført som en korleksjon av sikringsobjektets balanseførte verdi og innregnet i resultatet på linjen for «netto kostnader ansvarlige lån og fondsobligasjonslån» og «netto renteinntekter bank». I de tilfeller hvor et verdipapir har innebygde derivater som ikke er skilt ut, vil derivatets verdi inngå i papirets verdi som helhet. Verdiendringen i KLP Konsern vil rapporteres på resultatlinjen «Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter».

2.9 MOTREGNING

Finansielle eiendeler og finansiell gjeld er bare motregnet i den grad det foreligger en ubetinget juridisk rett til å motregne eiendel mot gjeld, videre at man har intensjon om å motregne, samt at forfallstidspunktet for eiendelen samsvarer med forfallstidspunktet for gjelden.

2.10 KONTANTER OG KONTANTEKVIVALENTER

Kontanter og bankinnskudd er definert som fordringer på kredittinstitusjoner uten oppsigelsestid. Beløpet inkluderer ikke fordringer på kredittinstitusjoner som er knyttet til kjøp og salg av verdipapirer i forvaltningen av verdipapirporteføljene.

2.11 KONSERNETS EGENKAPITAL

Egenkapitalen i konsernet er delt i to hovedelementer:

2.11.1 Innskutt egenkapital

Konsernets morselskap er et gjensidig selskap eid av sine kunder. I KLP er kundene (medlemmene) forpliktet til å innbetale egenkapitaltilskudd ved etablering av kundeforhold (tilflytting). I tillegg belastes medlemmene årlige tilskudd etter vurdering av behov. Styret kan videre beslutte at medlemmene skal innbetale egenkapitaltilskudd i andre tilfeller, dersom dette er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. Egenkapitaltilskudd fastsettes i forhold til medlemmets relative størrelse målt i premiereserve, og beregnes særskilt for den enkelte fellesordning.

Egenkapitaltilskuddet kan benyttes til dekning av tap eller underskudd ved løpende drift. Egenkapitaltilskudd kan bare tilbakebetales i forbindelse med flytting av kundeforholdet fra selskapet og forutsetter blant annet forhåndssamtykke fra Finanstilsynet. Gjenstand for eventuell tilbakebetaling er en andel av det faktiske oppsamlede egenkapitaltilskuddet på opphørstidspunktet, beregnet i henhold til medlemmets andel av selskapets samlede premiereserve.

Utdeling av avkastning på egenkapitaltilskuddet avhenger av selskapets resultater.

Egenkapitaltilskuddet er ikke omsettelig.

2.11.2 Opptjent egenkapital

Konsernets opptjente egenkapital består av risikoutjevningfond, naturskadefond, revalueringsfond og øvrig opptjent egenkapital.

Alminnelige selskapsrettslige regler gjelder så langt de passer for eventuell utdeling eller bruk av annen opptjent egenkapital. Forsikringsvirksomhetslovens regler gjelder for eventuell bruk av risikoutjevningfond og naturskadefond.

2.12 REGNSKAPSFØRING AV INNTEKTER

Inntekter ved salg av varer vurderes til virkelig verdi av vederlaget, netto etter fradrag for merverdiavgift og eventuelle rabatter. Konserninternt salg elimineres.

2.12.1 Premieinntekter

Premieinntekter inntektsføres med det beløp som forfaller i regnskapsåret. Periodisering av opptjent premie ivaretas ved avsetning mot uopptjent premie. Årets tilflyttede reserver føres over resultatregnskapet, og inngår i premieinntektene. Andel av periodens brutto premieinntekt som tilfaller reassurandør i forbindelse med gjenforsikring går til fradrag i brutto premieinntekt.

2.12.2 Renteinntekter/-kostnader

Renteinntekter og rentekostnader tilknyttet alle rentebærende finansielle instrumenter vurderes til amortisert kost og inntektsføres ved bruk av effektiv rentemetode. Etableringsgebyr ved utlån inngår i amortiseringen, og inntektsføres over lånets forventede løpetid.

For rentebærende finansielle investeringer som måles til virkelig verdi, klassifiseres renteinntekten som «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen «Netto renteinntekt bank», mens øvrige verdiendringer klassifiseres som «Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle eiendeler».

2.12.3 Leieinntekter og andre inntekter

Inntekter fra utleie av fast eiendom inntektsføres lineært over leiekontraktens løpetid. Inntekten inngår i linjen «Netto inntekter fra investeringseiendommer». Honorar for kapitalforvaltning inntektsføres i henhold til utført forvaltning for perioden frem til balansedagen. Inntekten inngår i linjen «Andre inntekter». Øvrige tjenester inntektsføres lineært over kontraktsperioden.

2.13 SKATT

Konsernet driver skattepliktig virksomhet. Skattekostnaden beregnes etter reglene i skatteloven. Forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige vurderinger av eiendeler og gjeld som vil reversere på et senere tidspunkt, gir grunnlag for beregning av utsatt skattefordel eller utsatt skatt i regnskapet. Utsatt skattefordel og utsatt skatt nettes i den grad de har en juridisk rett til å motregne de innregnede beløpene og har til hensikt å gjøre dem opp på nettogrunnlag eller å realisere eiendelen og gjøre opp forpliktelsen under ett.

Konsernets morselskap har store fremførbare underskudd som kan benyttes til å motregne eventuelle skattepliktige overskudd i norske datterselskaper ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt.

Ved avleggelsen av konsernregnskapet vurderes balanseføring av utsatt skatt på konsernnivå. Utsatt skatt- og skattefordel er beregnet som forskjeller mellom regnskapsmessig og skattemessig verdi på eiendeler og gjeld. Utsatt skattefordel balanseføres i den grad det kan sannsynliggjøres at selskapene i konsernet vil ha tilstrekkelig skattemessig overskudd til å nyttiggjøre seg skattefordelen. Ved vurdering av sannsynlighet legges det vekt på historisk inntjening og forventet fremtidig skattemessig inntekt.

For utenlandske datterselskaper regnskapsføres betalbar- og utsatt skatt/skattefordel i henhold til lokale skatteregler. Skatten kan ikke utlignes mot morselskapets fremførbare underskudd ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt. I konsernregnskapets balanse fremkommer denne skatten på linjen for «Utsatt skatt» og «Utsatt skattefordel».

Skattekostnaden er ytterligere spesifisert i note 23.

2.14 FORSIKRINGSKONTRAKTER

I henhold til IFRS 4 må det være knyttet betydelig forsikringsrisiko til kontrakten for at den skal kunne defineres som en forsikringskontrakt. Forsikringsproduktene konsernet tilbyr tilfredsstillende kravet om betydelig forsikringsrisiko, og er regnskapsført i samsvar med IFRS 4. I henhold til IFRS 4, vurderes forsikringskontraktene samlet som en forsikringskontrakt selv om den inneholder en finansiell del.

Det er gjennomført tilstrekkelighetstest for å kontrollere at nivået på de regnskapsførte forpliktelsene på forsikringskontraktene står i forhold til forsikringskundernes kontraktsmessige rettigheter. Konsernets avsetninger tilfredsstillende kravene i denne testen, og IFRS 4 stiller derfor ikke ytterligere krav til reserve-

ring. Konsernet har derfor benyttet gjeldende norsk regelverk for regnskapsføring av forsikringskontrakter.

2.14.1 Bransjer

Konsernet tilbyr produkter til sine kunder innen følgende bransjer:

- Kollektiv pensjon (offentlig og privat)
- Gruppeliv
- Skadeforsikring.

a) Kollektiv pensjon offentlig består i hovedsak av ytelsesbaserte kommunale ordninger som omfatter alderspensjon, etterlattepensjon, uførepensjon og premiefritak under ervervsuførhet.

De kollektive pensjonsordninger er basert på lineær opptjening. Dette innebærer at den enkeltes opptjente ytelser til enhver tid utgjør den forholdsmessige del av de ytelser vedkommende vil ha rett til ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder. Den forholdsmessige del fremkommer som forholdet mellom den tjenestetid vedkommende allerede har opptjent og den samlede tjenestetid vedkommende vil oppnå ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder, dog slik at sistnevnte størrelse ikke kan overstige 40 år ved beregningen av den forholdsmessige del. Ordningene er basert på sluttlønnsprinsippet. Regulering av løpende pensjoner i takt med regulering i folketrygden samt regulering av oppsatte rettigheter i takt med grunnbeløp er en del av pensjonsordningens definerte ytelser. Ordningenes ytelser samordnes med folketrygden etter gjeldende regler og sikrer et definert brutto pensjonsnivå.

Regulering av løpende pensjoner og opptjente pensjonsrettigheter finansieres i sin helhet ved en særskilt reguleringspremie. Bruttogaranti mv. finansieres ved engangspremier ved oppstart av og eventuelt ved senere endringer av pensjonen.

Netto premiereserve i pensjonsordningene er fastsatt som netto engangspremie for de opptjente alders-, uføre- og etterlattepensjoner. I tillegg er det avsatt administrasjonsreserve til de formål Finanstilsynet har anvist og ut fra konsernets faktiske omkostninger til disse formål. Videre inngår avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførerisiko, i pensjonsordningenes premiereserve. Den delen av inntrufne, ikke oppgjorte forsikringstilfeller som ville ha blitt utbetalt dersom erstatningen var ferdigbehandlet, er skilt ut i egen erstatningsreserve.

I tillegg til bruttoordningene beskrevet over, tilbys kollektiv ytelsesbasert foretakspensjon (nettoordning) og innskuddsbasert pensjon.

Innskuddsbasert pensjon er en pensjonsspareordning hvor kunden betaler innskudd i samsvar med en avtalt innskuddsplan til medlemmenes fremtidige alderspensjon. Den innskuddsbaserte pensjonsordningen har en tilknyttet risikoytelse som pr. 31.12.15 besto av innskuddsfritak og uførepensjon uten fripoliseopptjening, begge deler med 12 måneders karens. For disse foretas en karensavsetning (IBNR/RBNS) på 12 måneders risikopremie. For kontrakter der det ved årsskiftet var forfalt premie for kortere tid enn 12 måneder, avsettes kun den forfalte risikopremien som IBNR/RBNS. Ut fra samme prinsipp avsettes (inntil) 12 måneders administrasjonsreservepremie som administrasjonsreserve, til dekning av administrasjon av de forventede uføreytelser som IBNR/RBNS skal dekke.

Avsetninger i livsforsikringer med investeringsvalg består av kundenes innbetalte sparekapital med tillegg av oppnådd avkastning.

b) Gruppeliv er i hovedsak konsentrert om kommunegruppeliv og lærergruppeliv som omfatter kun dødsrisiko. Andre dekninger forekommer for et mindre antall kunder. I tillegg kommer gjeldsgruppeliv som omfatter dødsrisiko og for en stor del av eksisterende kunder også uførerisiko.

De forsikringstekniske avsetninger i gruppelivsforsikring er basert på risikoteoretiske metoder. Erstatningsreserven inkluderer avsetninger til de forventede utbetalinger til inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, uavhengig av om disse er rapportert eller ikke.

c) I skadeforsikring tilbys følgende produkter:

Yrkesskade, Trygghet og Ulykke

Forsikringskontrakter som dekker kundenes arbeidstagerer for yrkesskader som faller inn under yrkessskadeloven og hovedtariffavtalen. I tillegg tegnes forsikringskontrakter som dekker arbeidstagerne for ulykke i fritiden. Det tegnes også forsikringskontrakter som dekker skoleelever i skoletiden.

Brann-Kombinert

Forsikringskontrakter som dekker skade på kundenes eiendommer og eventuelle verditap som påføres kunden ved skade eller tap av eiendommen. Risikoen for selskapet reduseres gjennom tegning av reassuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade.

Motorvogn

Forsikringskontrakter som dekker skade oppstått ved bruk av kundenes motorvogner. Risikoen for selskapet reduseres gjennom tegning av reassuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade.

Ansvar

Forsikringskontrakter som dekker skade påført tredjeperson som en følge av kundenes virksomhet. Dekningen gjelder både for tingskader og personskader.

Reise

Forsikringskontrakter som dekker kundene for skader og tap oppstått på reiser.

Konsernet skal til enhver tid ha forsikringstekniske avsetninger som gir full dekning av det forsikringstekniske ansvar og annen risiko avledet av forsikringsvirksomheten. Konsernets avsetninger skal i alle tilfeller til enhver tid oppfylle de minstekrav til avsetninger som følger av forskrifter eller av vedtak og regler gitt i medhold til «Forskrift om forsikringstekniske avsetninger og risikostatistikk i skadeforsikring» av 10. mai 1991 nr 301 og «Utfyllende forskrift om forsikringstekniske avsetninger og risikostatistikk i skadeforsikring» av 18. november 1992 nr. 1242.

2.14.2 Avsetninger i forsikringsfond

I det følgende omtales konsernets vesentligste forsikringsfond.

a) Premiereserve

Premiereserven utgjør den forsikringstekniske kontantverdien av pensjonsrettigheter som er opptjent på beregningstidspunktet. Premiereserven inkluderer også administrasjons-

reserve etter KLPs beregningsgrunnlag, samt avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførerisiko. Den delen av inntrufne, ikke oppgjorte forsikringstilfeller som ville ha blitt utbetalt dersom erstatningen var ferdigbehandlet, er skilt ut i egen erstatningsreserve.

b) Tilleggsavsetninger

Tilleggsavsetninger føres i resultatregnskapet under linjen «Tilleggsavsetninger i livsforsikring» som pliktige avsetninger. Tilleggsavsetningene er fordelt til kundene med betinget virkning og kan anvendes til dekning av eventuelt avkastningsunderskudd. Eventuell negativ avkastning kan ikke dekkes av tilleggsavsetninger.

c) Premiefond

Premiefond inneholder forskuddsbetalte premier og eventuelle overskuddsmidler som fordeles til den enkelte kundes premiefondskonto. Premiefondsmidler kan benyttes til dekning av fremtidige premier.

d) Erstatningsavsetning

Erstatningsavsetning består av avsetning for inntrådte ikke meldte erstatninger, samt ikke-ferdigbehandlede forsikringsoppgjør (IBNR og RBNS). Erstatningsavsetningen skal bare inneholde midler som ville ha kommet til utbetaling i regnskapsåret dersom erstatningstilfellet var ferdigbehandlet. Endring i erstatningsavsetning føres over resultatregnskapet som et element i erstatningskostnadene.

e) Kursreguleringsfond

Kursreguleringsfondet er definert i norsk forsikringslovgivning, og det er knyttet til kollektivporteføljen i livsforsikring.

Kursreguleringsfondet består av netto urealiserte gevinster tilknyttet finansielle omløpsmidler. Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet.

Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

2.14.3 Grunnlagsrente

Konsernets ytelsesbaserte forsikringskontrakter i bransjen kollektiv pensjon inneholder en avkastningsgaranti (grunnlagsrente). Avkastningsgarantien skal oppfylles årlig.

Fra 01.01.2015 er all ny opptjening foretatt på grunnlagsrente 2,0 prosent. I perioden 01.01.2012-31.12.2014 ble ny opptjening gjort på grunnlagsrente 2,5 prosent. Opptjening forut for dette er fordelt mellom 3,0 prosent og 3,4 prosent for det meste av bestanden. En liten del av bestanden har noe opptjening på 2,75 prosent og 4,0 prosent.

Tidligere opptjening på grunnlagsrente 3,0 prosent knytter seg primært til Pensjonsordningen for sykepleiere, Pensjonsordningen for sykehusleger og Pensjonsordningen for folkevalgte. Imidlertid har en mindre del av kundemassen tidligere opptjening på 3,0 prosent også i øvrige risikofellesskap.

Total gjennomsnittlig rentegaranti i bransjen kollektiv pensjon offentlig utgjorde ved utgangen av 2015: 2,85 prosent og 3,07 prosent for kollektiv pensjon privat.

2.14.4 Dødelighet og uførhet

For uførerisiko benyttes forskjellige forutsetninger for kollektiv pensjon offentlig og privat. Begge settene med forutsetninger er utviklet i KLP med utgangspunkt i egen bestand. For de øvrige risikoelementer benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet har fastsatt. For Pensjonsordningen for sykepleiere og Fellesordningen for sykehusleger benyttes et noe sterkere grunnlag.

2.15 RESULTATELEMENTER I LIVSFORSIKRING

2.15.1 Avkastningsresultat

Avkastningsresultat oppstår på forsikringskontrakter med avkastningsgaranti. Avkastningsresultatet består av faktisk oppnådd avkastning fratrukket garantert avkastning (grunnlagsrente). Positivt avkastningsresultat tilfaller kunden, mens negativt avkastningsresultat må dekkes inn fra kundenes tilleggsavsetninger og/eller fra egenkapitalen. Selskapet fakturerer et særskilt premieelement (rentegarantipremie) for å innestå avkastningsgarantien. Dette premieelementet inngår i resultat til selskap/konsern.

I innskuddsbasert livsforsikring er det ikke gitt avkastningsgaranti og finansavkastningen tilskrives kunde uavhengig av oppnådd avkastning.

2.15.2 Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for utviklingen av dødelighet og uførhet i den forsikrede bestanden i perioden i forhold til forutsatt i selskapets premietariff. Et positivt risikoresultat tilbakeføres til kundene, men det er anledning til å holde tilbake inntil halvparten av et positivt risikoresultat i risikoutjevningfond under egenkapitalen. Risikoutjevningfondet kan kun benyttes til å dekke inn senere underskudd på risikoresultat, og kan maksimalt utgjøre 150 prosent av årets risikopremie.

Et eventuelt negativt risikoresultat må dekkes av risikoutjevningfond eller egenkapitalen.

2.15.3 Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultat er et resultat av hvordan selskapets faktiske omkostninger avviker fra premietariffen. Administrasjonsresultatet tilfaller i sin helhet selskapet.

2.15.4 Fripoliser

For fripoliser er det overskuddsdeling, slik at minst 80 prosent av oppnådd avkastning på midlene til forvaltning tilfaller kundene, maksimalt 20 prosent tilfaller selskapet.

2.16 OVERSKUDDSMIDLER AVSATT TIL KUNDER

Overskuddsmidler tilført kundekontraktene er avsatt på kundenes premiefond, og inngår som en del av de forsikringsmessige forpliktelsene på balansetidspunktet.

2.17 PENSJONFORPLIKTELSE EGENE ANSATTE

Konsernets pensjonsforpliktelser er forsikringsmessig delvis dekket gjennom offentlig tjenestepensjon i KLP ved medlemskap i Fellesordningen for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Pensjonsansvar utover disse ordningene dekkes over driften. Pensjonskostnadene er behandlet i samsvar med IAS 19. Selskapet har en ytelsesbasert pensjonsordning for sine ansatte.

Regnskapsmessig forpliktelse for ytelsesordninger er nåverdien av forpliktelsen på balansedagen, med fradrag for virkelig verdi av pensjonsmidlene. Bruttoforpliktelsen er beregnet med lineærmetoden. Bruttoforpliktelsen diskonteres til nåverdi ved bruk av rentene på norske høykvalitetsobligasjoner. Gevinster og tap som oppstår ved rekalkulering av forpliktelsen som følge av erfaringsavvik og endringer i aktuariemessige forutsetninger føres mot egenkapitalen via utvidet resultat i perioden de oppstår. Virkningen av endringer i ordningens ytelser resultatføres umiddelbart.

Presentasjon av pensjonskostnaden i resultatregnskapet følger av IAS 1. Av denne standarden fremkommer det valgdagang for netto renteelementet som kan klassifiseres enten som en driftsrelatert kostnad eller som en finanskostnad. Det valget som selskapet gjør må følges konsekvent for senere perioder. Selskapet har presentert pensjonskostnaden og renteelementet under regnskapslinjen «Driftskostnader». Estimataviket er klassifisert under «Poster som ikke vil bli omklassifisert til resultatet» under regnskapslinjen «Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger».

Fellesordningen er en flerforetaksordning, dvs. at den forsikringstekniske risiko er fordelt mellom alle kommuner og bedrifter som deltar i ordningen. De økonomiske og aktuariemessige forutsetninger som ligger til grunn for beregning av netto pensjonsforpliktelser baserer seg derfor på forutsetninger som er representative for hele fellesskapet.

Note 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Konsernet utarbeider estimater og antakelser om fremtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige fremtidige hendelser vurdert ut i fra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i fremtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjonsforsikring, benyttes forutsetninger om uførerisiko som er utviklet med utgangspunkt i egen bestand. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt.

I offentlig tjenestepensjon faktureres gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Dersom dette ikke hadde blitt gjort ville den årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon i KLP med utgangspunkt i en lønn på kroner 418 000 vært for de ulike enkeltaldre og kjønn:

Menn			
Alder	30 år	45 år	60 år
Beløp	17 859 kr	30 137 kr	37 619 kr
Kvinner			
Alder	30 år	45 år	60 år
Beløp	22 572 kr	35 909 kr	40 486 kr

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjene gruppeliv og offentlig tjenestepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyntar erfaringer basert på innmeldte endringer i forsikringsbestanden.

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjen skadeforsikring er det foretatt individuell skadereservering for alle meldte skader (RBNS). Reserveringene justeres i takt med løpende skadebehandling. Alle åpne skader skal ha en spesiell vurdering minst én gang i året. Avsetning for inntrufne skader som ikke er meldt til selskapet (IBNR) skjer ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyntar det erfaringsbaserte meldemønsteret innenfor de forskjellige risikogrupperne.

I skadeforsikring foretas det også målinger og justeringer av de totale erstatningsavsetningene (RBNS+IBNR) slik at det totale avsetningsnivået blir målt opp mot endringer i risikoelementer som skadefrekvens, storskadeinnslag, bestandssammensetning og bestandsstørrelse. Erstatningsavsetningene er vurdert til forventningsrett nivå, dvs. at det ikke er sikkerhetsmarginer i denne. Erstatningsavsetningen er ikke neddiskontert, dvs. at det ikke er hensyntatt finansinntekter av de avsatte midler frem til utbetalingstidspunktet. Dette representerer en sikkerhetsmargin i forhold til fremtidige erstatningsutbetalinger.

Erstatningsavsetningen tillegges også en avsetning for fremtidige indirekte skadebehandlingskostnader (ULAE). Denne beregnes med utgangspunkt i størrelsen på RBNS og IBNR.

Sikkerhetsavsetningen i skadeforsikring skal dekke ekstraordinære fluktuasjoner. Minstekravet tilsvarer et nivå som med 99 prosent sannsynlighet dekker fluktuasjoner i skaderesultatene.

Minstekrav til avsetninger i skadeforsikring er beregnet ved modeller gitt i forskrift om forsikringstekniske avsetninger fastsatt av Finanstilsynet. De faktiske avsetninger overstiger minstekravene. Sensitivitetsoversikten er nærmere spesifisert i note 9.

3.2 INVESTERINGSEIENDOMMER

Bygninger og andre faste eiendommer vurderes til virkelig verdi slik dette er definert i IFRS 13. Med virkelig verdi menes det beløp bygninger og andre faste eiendommer kan omsettes for i en transaksjon på armlengdes avstand mellom velinformerte, frivillige parter. Det anses ikke å være et aktivt marked for omsetning av konsernets investeringseiendommer.

Per 31.12.2015 ble bygninger og faste eiendommer verdsatt ved hjelp av konsernets interne verddivurderingsmodeller. Modellen tar utgangspunkt i neddiskontering av beregnet 20 års kontantstrøm, og diskonteringsrenten som ble benyttet tilsvarer normalt markedets avkastningskrav for tilsvarende eiendommer. For de norske eiendommene ble det per 31.12.2015 benyttet en diskonteringsfaktor i intervallet 6,63 – 9,25 prosent, for selskapets svenske eiendommer 6,05 – 7,90 prosent og for danske eiendommer 6,75 – 7,69 prosent.

Følgende hovedkomponenter inngår i fremtidig kontantstrøm:

- Gjeldende betingelser, kontraktsutløp og antatt markedsleie
- Ledige arealer med antatt markedsleie
- Parkeringsinntekter, parkeringsareal og antall plasser
- Antatt årlig inflasjon
- Årlig leieregulering i prosent av inflasjon
- Generell ledighet
- Normale årlige driftskostnader
- Normale årlige felleskostnader pr. m²
- Oppgraderingskostnader pr. m² ved nytteleie
- Evt. ytterligere oppgraderingskostnader (år og beløp)
- Antall måneder ledighet ved hvert kontraktsutløp
- Antatt sluttverdi år 20
- Nominelt avkastningskrav

Som en del av verddivurderingen utføres også yieldbetraktninger for den enkelte eiendom og for totalporteføljen. I tillegg til verdsettelse ved bruk av KLP Eiendoms verddivurderingsmodell innhentes eksterne verddivurderinger for et utvalg av eiendommene. Disse benyttes for å fastsette egne beregningsparametere og for å kvalitetssikre de interne verddivurderingene.

Mindre endringer i avkastningskravet vil gi relativt store utslag i eiendomsverdiene og det antas i tillegg at vesentlige endringer i «Antatt markedsleie» også vil påvirke regnskapstallene i størst grad.

Sensitivitetsanalysen nedenfor viser hvordan verdien av en av konsernets sentralt beliggende kontoreiendommer i Oslo endrer seg ved visse endringer i sentrale parametere i konsernets verdsettelsesmodell. Analysen viser endring i verdi (angitt som prosentvis endring) for gitt endring i en parameter under forutsetning av at alle andre parametere holdes uendret. I realiteten vil det være slik at det er innbyrdes sammenheng mellom flere variabler, slik at en endring i en parameter vil medføre endring i en eller flere andre parametere. Oppgitte sensitivitetstall fanger ikke opp slike sammenhenger mot andre variabler, og er kun vist for illustrative formål. Virkningene av endringer i parametere vil variere noe fra eiendom til eiendom.

	Endringer i parameter	Endring i verdi
Avkastningskrav	+100 bps	-12 %
	-100 bps	+14 %
Markedsleie	+10 %	+10 %
	-10 %	-9 %
Exit yield	+100 bps	-8 %
	-100 bps	+12 %
Inflasjon	+50 bps	+7 %
	-50 bps	-6 %

I analysen over forstås avkastningskravet som den rente som benyttes ved neddiskontering av fremtidige kontantstrømmer i modellen. Markedsleie forstås som forventet leie ved reforhandling av eksisterende kontrakter eller ved skifte av leietager. Exit yield forstås som den yelden som benyttes til å beregne sluttverdi ved verddivurderingsmodellens siste analyseperiode (år 20).

3.3 PENSJONSFORPLIKTELSE ER EGNE ANSATTE

Nåverdien av netto pensjonsforpliktelser konsernet har overfor sine ansatte, avhenger av en rekke forutsetninger av økonomisk og demografisk art. Konsernet følger «Veiledningen for fastsettelse av pensjonsforutsetninger» utgitt av Norsk regnskapsstiftelse (NRS). Oppdatert veiledning utgitt 6. januar 2016 er lagt til grunn for oppdatert måling av beste estimat for påløpt forpliktelse og midler per 31.12.2015.

Ved regnskapsføring av pensjonsordninger etter (IAS 19 og NRS 6) må en rekke aktuarmessige forutsetninger fastsettes. Fastsettelsen involverer betydelige elementer av skjønn og praktiske tilnærminger. Det er lagt vekt på at forutsetningene er innbyrdes konsistente. De parametere som er av størst betydning for netto pensjonsforpliktelser, er diskonteringsrente, forutsetning om framtidig lønnsvekst, forutsetning om framtidig regulering av folketrygdens grunnbeløp (G-regulering), pensjonsregulering, forutsetninger om framtidig levealder og framtidig uttakstilbøylighet av AFP.

Konsernet benytter renten for foretaksobligasjoner (OMF) som diskonteringsrente med den begrunnelse at man mener at det foreligger et likvid marked for foretaksobligasjoner med lang løpetid. I denne vurderingen er det tatt hensyn til markedsvolum, bid/ask spread, prispålitelighet, omsetningsvolum- og hyppighet

og utstedervolum. Per 31.12.2015 har man brukt en diskonteringsrente på 2,7 %.

Ved måling av påløpt pensjonsforpliktelse (beste estimat) per 31.12.2015, er det lagt til grunn nye dødelighetsforutsetninger. Konsernet har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivninger.

Det er lagt til grunn en framtidig uttakstilbøylighet på 45 prosent, det vil si de som tar ut AFP ved fylte 62 år.

3.4 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som er klassifisert som eiendeler der endringer i virkelig verdi resultatføres, er i stor grad eiendeler som omsettes i et marked slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet. For noterte papirer med liten omsetning, vurderes det hvorvidt den observerbare kursen kan antas å være reell.

Dersom det konkluderes med at en observerbar markedskurs ikke er representativ for eiendelens virkelige verdi, eller verdipapiret ikke omsettes i et notert marked, estimeres markedsverdien. Estimater baseres på markedsførhold som foreligger på balansedagen. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller. Prisingmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 6.

3.5 TAP PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som ikke måles til virkelig verdi, vurderes for verdifall på balansedagen. Konsernets utlånsportefølje vurderes enkeltvis for lån hvor det er observert mislighold. Dersom det foreligger objektiv hendelse på balansedagen som har innvirkning på framtidig kontantstrøm, nedskrives lånet. I tillegg foretas det gruppevis vurdering hvert kvartal av utlån med ensartet risikoprofil. Dette er nærmere beskrevet i note 2.

Konsernets utlånsportefølje har historisk vist ubetydelige tap. Årsaken til dette er at man har meget god sikkerhet i pant for utlån til personmarkedet, og at øvrige utlån i all vesentlighet er rettet mot offentlig sektor eller foretak med offentlig garanti. Konsernet har ubetydelige tapsavsetninger, slik at eventuelle fremtidige tap vil gi direkte resultat effekt.

For konsernets portefølje av anleggsobligasjoner, inkludert anleggsobligasjoner som holdes til forfall, vurderes nedskrivningsbehov enkeltvis hvert kvartal. Porteføljen består av verdipapirer hvor utsteder har høy rating fra et anerkjent ratingbyrå. Dersom utsteders rating endres negativt foretas det nedskrivning kun dersom ratingnivået endres negativt med et større intervall og/eller det i tillegg observeres forhold som oppfattes som en objektiv hendelse som innvirker på framtidige kontantstrømmer fra investeringen. Nedskrivningsbehov beregnes som verdien av opprinnelig forventet kontantstrøm og ny forventet kontantstrøm. Det vil være usikkerhet til beregning av ny, forventet kontantstrøm.

Note 4 Segmentinformasjon

Millioner kroner	Kollektiv pensjon offentlig		Kollektiv pensjon privat		Skadeforsikring		Bank	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Premieinntekter f.e.r. fra eksterne kunder ¹	38 736	62 379	486	410	1 015	823	0	0
Premieinntekter f.e.r. fra andre konsernselskaper	53	76	0	0	20	19	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	17 572	25 204	80	139	173	240	152	118
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	1 157	1 224	2	2	1	1	10	10
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	0	0	58	58
Sum inntekter	57 518	88 882	567	551	1 209	1 083	220	186
Erstatninger f.e.r.	-15 277	-17 996	-84	-66	-801	-581	0	0
Forsikringsmessige avsetninger f.e.r.	-11 285	-51 405	-452	-441	-14	-1	0	0
Kostnader innlån	-1 490	-807	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-875	-692	-43	-42	-219	-193	-167	-155
Avskrivninger	-80	-79	-1	-1	-3	-4	-3	-3
Andre kostnader	-884	-799	0	0	0	0	0	0
Sum kostnader	-29 890	-71 777	-580	-550	-1 037	-779	-170	-158
Driftsresultat	27 627	17 105	-13	1	173	304	50	28
Midler tilført forsikringskundene ²	-22 789	-16 146	-9	-23	0	0	0	0
Resultat før skatt	4 838	959	-22	-23	173	304	50	28
Skattekostnad	-533	35	0	0	-54	-64	-15	-7
Resultat etter skatt	4 305	994	-22	-23	119	240	34	21
Endring i utvidet resultat eksklusive skatt	195	-143	1	-2	26	-16	7	-4
Totalresultat	4 500	852	-22	-25	145	223	41	16
Eiendeler	457 453	415 030	2 943	2 270	4 128	3 945	31 290	29 589
Gjeld	434 249	397 576	2 632	2 167	2 861	2 824	29 776	28 499

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

Note 4 Segmentinformasjon (forts.)

Millioner kroner	Kapitalforvaltning		Øvrige		Elimineringer		Sum	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Premieinntekter f.e.r. fra eksterne kunder ¹	0	0	0	0	0	0	40 236	63 611
Premieinntekter f.e.r. fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	-73	-95	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	4	6	0	0	1 108	4 474	19 088	30 181
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	0	0	8	8	-252	-375	926	871
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	303	419	0	0	-361	-477	0	0
Minoritetens andel av avkastning på finansielle instrumenter					-1 949	-3 343	-1 949	-3 343
Sum inntekter	307	424	8	8	-1 527	186	58 302	91 321
Erstatninger f.e.r.	0	0	0	0	0	0	-16 161	-18 643
Forsikringsmessige avsetninger f.e.r.	0	0	0	0	0	0	-11 751	-51 848
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0	-1 490	-807
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-253	-366	-8	-7	231	376	-1 334	-1 079
Avskrivninger	-8	-2	0	0	0	0	-96	-89
Andre kostnader	0	0	0	0	0	0	-884	-800
Sum kostnader	-261	-368	-8	-7	231	376	-31 715	-73 265
Driftsresultat	46	56	0	1	-1 295	562	26 588	18 056
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	1 339	-698	-21 459	-16 867
Resultat før skatt	46	56	0	1	43	-136	5 128	1 189
Skattekostnad	-15	-14	0	0	-405	-273	-1 022	-324
Resultat etter skatt	31	42	0	0	-361	-409	4 106	865
Endring i utvidet resultat eksklusive skatt	0	0	0	0	119	164	348	-2
Totalresultat	31	42	0	0	-242	-245	4 454	863
Eiendeler	394	360	11	11	47 043	39 689	543 262	490 894
Gjeld	185	176	3	4	50 295	42 005	520 002	473 250

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

KLP konsernets virksomhet er inndelt i de fem områdene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank og kapitalforvaltning. All virksomhet er rettet mot kunder i Norge.

Kollektiv pensjon offentlig

Kommunal Landspensjonskasse tilbyr kollektiv offentlig tjenestepensjon.

Kollektiv pensjon privat

KLP Bedriftspensjon AS tilbyr produkter til foretak innen både offentlig og privat sektor.

Skadeforsikring

KLP Skadeforsikring AS tilbyr ting- og personskadeprodukter til arbeidsgivere innen offentlig og privat sektor. I tillegg tilbys et bredt spekter av standard forsikringsprodukter til personmarkedet.

Bank

KLPs bankvirksomhet omfatter selskapene KLP Bankholding AS og dets heleide datterselskaper: KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Bankvirksomheten omfatter tjenester som innskudd og utlån til personmarkedet, samt utlån med offentlig garanti.

Kapitalforvaltning

Kapitalforvaltning tilbys fra selskapet KLP Kapitalforvaltning AS. Selskapet tilbyr et bredt utvalg av verdipapirfond både til personkunder og institusjonelle kunder. Verdipapirforvaltningen har en samfunnsansvarlig profil.

Øvrig

Øvrige segmenter består av KLP Forsikringservice AS som tilbyr et bredt tjenestespekter til kommunale pensjonskasser.

Note 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

Millioner kroner	2015	2014
Renteinntekter bankinnskudd	113	157
Renteinntekter derivater	50	60
Renteinntekter gjeldsinstrumenter virkelig verdi	3 600	3 557
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	3 763	3 774
Renteinntekter rentepapirer amortisert kost	5 273	4 908
Renteinntekter utlån amortisert kost	1 192	1 177
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	6 465	6 085
Utbytte/renter aksjer og andeler	2 890	2 435
Andre inntekter og kostnader	-42	-110
Sum andre løpende kostnader og inntekter	2 848	2 325
Netto avkastning fra finansielle eiendeler	13 076	12 185
Renteinntekter utlån virkelig verdi	225	286
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	225	286
Renteinntekter utlån amortisert kost	520	472
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	520	472
Rentekostnader gjeld til kredittinstitusjoner	-134	-196
Rentekostnader obligasjon med fortrinnsrett	-268	-315
Rentekostnader gjeld og innskudd fra kunder	-150	-153
Andre inntekter og kostnader	-7	38
Sum andre inntekter og kostnader bank	-559	-626
Netto renteinntekter bank ¹	187	133
Verdiendring aksjer og andeler	1 527	12 551
Verdiendring derivater	3 235	-9 452
Verdiendring gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	2 087	12 084
Verdiendring utlån virkelig verdi	26	-53
Verdiendring innlån virkelig verdi	-2	-3
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	6 872	15 126
Verdiendring utlån til amortisert kost	833	593
Andre urealiserte verdier	-74	226
Sum andre urealiserte verdier	759	819
Netto urealiserte gevinster fra finansielle instrumenter	7 631	15 945
Realiserte aksjer og andeler	9 575	5 127
Realiserte derivater	-22 216	-9 726
Realiserte gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	3 827	1 254
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	-8 814	-3 345
Realiserte obligasjoner til amortisert kost ²	2 010	1 261
Realiserte utlån til amortisert kost	231	18
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	2 241	1 280
Andre finansielle inntekter og kostnader	-47	-71
Sum andre finansielle inntekter	-47	-71
Netto realiserte gevinster fra finansielle instrumenter	-6 621	-2 136
Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	1 010	13 809
Sum netto inntekter fra finansielle instrumenter	14 273	26 127

Noten spesifiserer netto inntekter fra finansielle instrumenter.

Verdiendringer som skyldes endring i kredittrisiko er ikke medtatt i denne tabellen grunnet systemmessige begrensninger.

¹ Netto renteinntekt bank er inntekter og kostnader tilknyttet bankvirksomheten.

² Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindrev verdier på valuta. Papirer denominert i utenlandsk valuta blir sikret, noe som resulterer i minimal nettoeffekt av valutaendringer (reflekteres i verdiendring / realiserte derivater). Se note 9 og 12 for mer informasjon.

Note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter KLP verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimaten bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskaps-spesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST

Denne kategorien inkluderer:

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)
- Annen utstedt gjeld (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

FINANSIELLER INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

-INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL -OBLIGASJONER KLASSIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING -GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indekssleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indicies
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indicies har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer – stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å dekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. De papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing, prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkuponkurve. Nullkuponkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskaps-spesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

I tillegg til Nordic Bond Pricing, distribuerer norske banker spredder for et utvalg utstedere. Det kan benyttes spreadkurver basert på en data fra disse fire. Slike spreadkurver skal som hovedregel legges til grunn et likevektet gjennomsnitt fra de fire bankene.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

e) Fordringer på kredittinstitusjoner

Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

Øvrige utlån og fordringer / utlån til kommuner, bedrifter og personkunder

f) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For utlånene som er til kommuner, fylkeskommuner og kommunalt støttede prosjekter benyttes observerbare rentekurver og kredittrentedifferansekurver i en verdsettelsesmodell som neddiskonterer fremtidig kontantstrøm. Kredittpåslagene som modellberegningene benytter tar utgangspunkt i kvoteringer fra tre ulike kursstillere. Det gjøres en vurdering av kvaliteten i kvoteringene ved å sammenlikne dem innbyrdes og mot forrige mottatte observasjon samt annen markedsinformasjon.

For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurver som direktelånene, men kredittmarginen er i utgangspunktet basert på initiell margin. Garantier handles bilateralt og ikke over åpne markeds-plasser som for eksempel en børs (OTC) og prises derfor ikke i markedet. Initiell margin det er inngått enighet om på inngåelsestidspunktet er det beste estimat for markedspåslag på samme tidspunkt. Kredittverdigheten endrer seg ikke like mye for lånet som for garantisten eller låntaker hver for seg. Låntaker er oftest ikke kredittvurdert av kredittvurderingsbyråer eller banker. Garantisten er enten en kommune eller bank (eller begge deler – triple default lån). Statistiske analyser indikerer at kredittmarginen på garanterte lån svinger mindre enn på ikke-garanterte lån og obligasjoner. Garanterte lån kredittpåslagsjusteres derfor ikke før garantisten har opplevd en signifikant ratingendring siden den initielle marginen ble satt. KLPs utlån med både kommune- og bankgaranti kredittpåslagsjusteres i forhold til initiell margin kun hvis begge garantistene har fått endret kreditt-rating signifikant siden utbetalingsdatoen.

g) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

EGENKAPITALINSTRUMENTER

h) Aksjer (noterte)

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indekssleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International (MSCI)
- Reuters

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

i) Aksjer (unoterte)

KLP benytter, så langt det lar seg gjøre, bransjebefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet. Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.

For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

j) Private Equity

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond. Fondenes virkelig verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines ('IPEV Guidelines). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for KLP.

DERIVATER

k) Futures/FRA/IRF

Alle futureskontrakter til konsernet handles på børs. Reuters benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Reuters er korrekte. Bloomberg fungerer som sekundærkilde.

l) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

m) Renteswaper

Renteswaper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

n) FX-swaper

FX-swaper med forfall innen ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid, og det benyttes basisjusterte swapkurver til prising.

GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER

o) Plasseringer hos kredittinstitusjoner

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen.

ANSVARLIG LÅNEKAPITAL

p) Virkelig verdi av ansvarlige lån

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut ifra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

q) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjon

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut ifra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

r) Utstedte obligasjoner med fortrinnsrett

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut ifra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

s) Innskudd fra kunder

Alle innskudd er uten rentebinding. Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

Note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser, forts.

Tabellen under gir en nærmere spesifisering av innholdet i de ulike klassene av eiendeler og finansielle derivater

Millioner kroner	31.12.2015		31.12.2014	
	Balansført verdi	Virkelig verdi	Balansført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER SOM HOLDES TIL FORFALL				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske hold til forfall obligasjoner	10 922	11 838	10 384	11 831
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	23 897	25 492	20 236	22 331
Norske sertifikater	499	499	0	0
Sum gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	35 318	37 830	30 620	34 162
GJELDSINSTRUMENTER KLASSIFISERT SOM LÅN OG FORDRINGER				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske obligasjonslån	30 091	32 967	27 640	31 527
Utenlandske obligasjonslån	64 873	70 172	59 307	66 576
Andre fordringer	23	23	27	27
Sum gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	94 987	103 162	86 974	98 130
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	1 845	1 845	2 269	2 269
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	1 845	1 845	2 269	2 269
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Utlån med sikkerhet i pant	14 136	14 172	12 787	12 808
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	51 458	52 303	46 765	48 103
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	10 172	10 133	5 189	5 228
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	75 766	76 608	64 741	66 139
GJELDSINSTRUMENTER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Norske obligasjoner	48 258	48 258	51 342	51 342
Norske sertifikater	9 877	9 877	6 641	6 641
Utenlandske obligasjoner	76 939	76 939	72 998	72 998
Plassering hos kredittinstitusjoner	17 419	17 419	21 508	21 508
Sum gjeldsinstrumenter	152 493	152 493	152 489	152 489
EGENKAPITALINSTRUMENTER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Aksjer	107 102	107 102	94 366	94 366
Aksjefond	7 703	7 703	6 184	6 184
Eiendomsfond	370	370	493	493
Alternative investeringer	318	318	81	81
Sum egenkapitalinstrumenter	115 493	115 493	101 123	101 123

Millioner kroner	31.12.2015		31.12.2014	
	Balansført verdi	Virkelig verdi	Balansført verdi	Virkelig verdi
FORDRINGER				
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	1 004	1 004	1 013	1 013
Fordringer i forbindelse med gjenforsikringsforretninger	74	74	19	19
Gjenforsikringsandel av brutto erstatningsavsetning	10	10	10	10
Andre fordringer	2 662	2 662	303	303
Sum lån og fordringer øvrige inkl. fordringer på forsikringstakere	3 751	3 751	1 345	1 345
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Fondsobligasjonslån	1 564	1 588	1 253	1 262
Ansvarlige lånekapital	9 541	9 506	3 423	3 508
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 915	2 915	3 219	3 219
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	18 987	18 987	18 468	18 468
Gjeld til og innskudd fra kunder	7 426	7 426	6 251	6 251
Sum finansiell gjeld	40 433	40 421	32 614	32 708
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 184	2 184	2 001	2 001
Sum finansiell gjeld	2 184	2 184	2 001	2 001
Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	1 183	1 183	842	842
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 183	1 183	842	842
FINANSIELLE DERIVATER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Millioner kroner	31.12.2015		31.12.2014	
	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser
Valutaterminer	177	6 378	455	10 236
Renteswaper	496	1 615	591	1 313
Rente- og valutaswaper	614	0	312	0
Aksjeopsjon	6	0	427	0
Sum finansielle derivater	1 292	7 993	1 785	11 549

Note 7 Virkelig verdi hierarki

31.12.2015 Millioner kroner	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringsseidendom	0	0	56 436	56 436
Tomter	0	0	872	872
Eiendomsfond	0	0	773	773
Bygg	0	0	54 791	54 791
Utlån til virkelig verdi	0	1 845	0	1 845
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	44 703	90 360	0	135 064
Sertifikater	6 974	2 903	0	9 877
Obligasjoner	25 506	87 458	0	112 964
Obligasjonsfond	12 224	0	0	12 224
Utlån og fordringer	16 407	1 022	0	17 429
Aksjer og andeler	103 716	3 768	8 009	115 493
Aksjer	102 582	3 080	1 439	107 102
Aksjefond	1 133	0	76	1 209
Eiendomsfond	0	370	0	370
Spesialfond	0	318	0	318
Private Equity	0	0	6 494	6 494
Finansielle derivater	0	1 292	0	1 292
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	164 827	98 288	64 445	327 560

FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI

Finansielle derivater gjeld	0	7 993	0	7 993
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	751	1 434	0	2 184
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	751	9 427	0	10 178

31.12.2014 Millioner kroner	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringsseidendom	0	0	44 467	44 467
Tomter	0	0	869	869
Bygg	0	0	43 598	43 598
Utlån til virkelig verdi	0	2 269	0	2 269
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	83 231	47 722	0	130 953
Sertifikater	4 047	2 593	0	6 641
Obligasjoner	67 012	45 129	0	112 140
Obligasjonsfond	12 172	0	0	12 172
Utlån og fordringer	18 232	3 303	0	21 536
Aksjer og andeler	91 222	3 591	6 310	101 123
Aksjer	90 117	3 017	977	94 110
Aksjefond	1 105	0	0	1 105
Eiendomsfond	0	493	0	493
Spesialfond	0	81	0	81
Private Equity	0	0	5 334	5 334
Finansielle derivater	0	1 785	0	1 785
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	192 685	58 670	50 778	302 133

FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI

Finansielle derivater gjeld	0	11 549	0	11 549
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	719	1 283	0	2 001
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	719	12 832	0	13 550

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 2 915 millioner kroner per 31.12.2015 og 3 219 millioner kroner per 31.12.2014.

Endringer i nivå 3, Investeringsseidendom	Bokført verdi 31.12.2015	Bokført verdi 31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	44 467	39 744
Netto tilgang	3 618	3 339
Urealiserte endringer	8 317	1 385
Øvrige endringer	34	0
Utgående balanse 31.12.	56 436	44 467
Realisert gevinst / tap	0	0
Endringer i nivå 3, Verdipapirer	Bokført verdi 31.12.2015	Bokført verdi 31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	6 310	4 623
Solgt	-1 460	-677
Kjøpt	2 270	1 299
Urealiserte endringer	889	1 065
Utgående balanse 31.12.	8 009	6 310
Realisert gevinst / tap	182	182
Sum nivå 3 per 31.12.	64 445	50 778

Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap reflekteres på linjen «Netto inntekter på finansielle instrumenter» i konsernresultatet for noterte aksjoner og Private Equity. Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap for investeringsseidendom reflekteres på linjen «Netto inntekter fra investeringsseidommer».

Tabellene «Endringene i nivå 3» viser endringer i nivå 3 klassifiserte papirer i perioden angitt.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

Nivå 1: Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

Nivå 2: Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra observerbare markedsdata. Dette inkluderer priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens og derfor ikke anses som omsatt i et aktivt marked, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner.

Nivå 3: Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes i markeder ansett som inaktive. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos konsernet er blant annet noterte aksjer og Private Equity.

På eiendeler som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort noen sensitivitetsanalyse, foruten eiendom i annen note. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring på 3 222 millioner kroner pr 31.12.2015 og 2 538 millioner kroner pr 31.12.2014 for eiendelene i nivå 3.

Investeringsseidendom er forøvrig lagt til i denne noten, da det er utvidede krav til opplysninger rundt virkelig verdi som nå også omfatter investeringsseidendom som måles til virkelig verdi i KLP konsern. Alt av investeringsseidendom inngår i nivå 3. For sensitivitetsanalyse for investeringsseidendom henvises det til note 3.

I perioden fra 01.01.2015 til 31.12.2015 er det under aksjer og andeler blitt flyttet 230 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2 og 109 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Under rentepapirer er det flyttet 41 728 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2 i perioden. For aksjer skyldes dette endringer i likviditet; basert på regler knyttet til handelsdager og omsetning. For rentepapirene skyldes flyttingen endret metodikk og høyere internt krav til nivå 1 papirer. Det er flyttet 773 millioner kroner til nivå 3 i perioden.

Note 7 Virkelig verdi hierarki

De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6, med unntak av investeringseiendom som er beskrevet i note 3.

I note 6 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6.

Investeringsvalgporteføljen er ikke inkludert i tabellen. Investeringsvalgporteføljen har 1 183 millioner kroner i finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi. Per 31.12.2015 vil de 1 183 millioner kronene inngå med 583 millioner i aksjer og andeler i nivå 1 og 590 millioner kroner i gjeldsinstrumenter til virkelig verdi i nivå 1.

I noten legges det til grunn en fullt konsolidert balanse i tråd med reglene om innkonsolidering av enheter hvor det er kontroll.

Note 8 Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring

Millioner kroner	Antall andeler	Kurs	Virkelig verdi 31.12.2015	Gj.sn avkastning pr andel %	Gj.sn avkastning pr andel hele kroner	Virkelig verdi 31.12.2014
Andeler i aksjefond						
KLP Aksjglobal Indeks II	219 687	1 852,3	407	2,23 %	40	280
KLP Aksjenorge Indeks	93 141	1 887,4	176	5,71 %	102	118
Sum andeler i aksjefond	312 828		583			398
Andeler i obligasjonsfond						
KLP Obligasjon 5 år	210 934	1 289,9	272	0,59 %	8	204
KLP Obligasjon Global I	247 351	1 134,6	281	1,21 %	14	206
Sum andeler i obligasjonsfond	458 285		553			410
Andeler i pengemarkedsfond						
KLP Pengemarked	37 925	995,3	38	1,32 %	13	30
Sum andeler i pengemarkedsfond	37 925		38			30
Sum andeler i verdipapirfond			1 173			837
Bankinnskudd			9			5
Sum eiendeler i forsikring med investeringsvalg			1 183			842

Prosent	1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal
Avkastning per kvartal	3,09 %	-0,85 %	-3,44 %	3,77 %

Beholdningens avkastning er verdiendring på innskutt beløp, og tar hensyn til transaksjoner i perioden. Dette betegnes som pengevektet avkastning. Fondets avkastning er den totale avkastningen for fondet, også kalt tidsvektet avkastning.

Dersom det ikke er foretatt transaksjoner i perioden, er beholdningens og fondets avkastning den samme.

Note 9 Risikostyring

Konsernet er gjennom sin virksomhet eksponert både for forsikringsrisiko og finansiell risiko. For konsernet er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at konsernet til enhver tid imøtekommer de forpliktelsene forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostrategier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

9.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko består av risikoen for at en fremtidig, definert hendelse som konsernet har forpliktet seg til å yte økonomisk vederlag for, inntreffer. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo større porteføljen er.

Konsernets forsikringsvirksomhet er fordelt på bransjene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat og skadeforsikring. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende. Gruppeliv omfatter primært dødsrisiko, mens gjeldsgruppeliv omfatter dødsrisiko og, for en stor del av eksisterende kunder, uførisiko. I skadeforsikring er det utarbeidet retningslinjer for hvilke typer risiko selskapet aksepterer i sin portefølje. I utgangspunktet aksepterer risikoer fra kunder som ligger innenfor konsernets primære målgruppe på skadeforsikring, så sant forsikringsomfanget ligger innenfor de standardproduktene konsernet tilbyr.

Innenfor skadeforsikring styres forsikringsrisiko generelt gjennom avsetninger for fremtidig forventede erstatninger på eksisterende kontrakter, prising av risikoelementet i forsikringspremien, og gjennom reassuranskontrakter. I tillegg er det gjennomført mer spesifikke tiltak i henhold til den forsikringsmessige dekningen som tilbys.

Forsikringsrisiko innenfor bransjene kollektiv pensjon offentlig/ privat og gruppeliv styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Konsernet er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassurans.

9.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer avhengig av bransje. I tillegg er det avsatt til sikkerhetsfond i skadeforsikring og risiko-utjevningfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på KLPs uførerfaringer. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for

øvrige, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

9.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i konsernets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utvikling i forsikret risiko basert på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig, med unntak for bransjen skadeforsikring. Der vurderes premien fortløpende, mens premie fakturert til kunde gjelder for ett år av gangen.

I bransjen kollektiv pensjon offentlig har konsernet en stor bestand som gir høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen. I skadeforsikring differensieres premien ut i fra den enkelte kundes risiko.

9.1.3 Reassurans og reassuransprogram

a) Kollektiv pensjon offentlig / privat og gruppelivsforsikring
Slik forsikringskontraktene er fastsatt er løpende risiko generelt innenfor rammen av konsernets risikobærende evne. Behovet for reassurans er derfor begrenset.

Konsernet har tegnet en katastrofereassuransavtale for kollektiv pensjon offentlig. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover selskapets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. For kollektiv pensjon privat dekker denne avtalen inntil 20 millioner kroner utover selskapets egenregning på 5 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 3 personer dør eller blir uføre. Avtalene dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

b) Skadeforsikring

Reassuranskontraktene dekker alle erstatninger over et gitt beløp per hendelse/ulykke. Det er fastsatt retningslinjer for å minimere motpartsrisikoen i reassuranskontraktene i skadeforsikring. Blant annet er det satt maksimalgrenser for den enkelte reassurandør, og det er definert et minimumsnivå på reassurandørenes kreditt-rating.

9.1.4 Konsentrasjonsrisiko i skadeforsikring

Det foretas løpende vurdering av konsentrasjonsrisikoen. Denne risikoen er først og fremst knyttet til eiendomsrisikoer. Porteføljen av forsikrede eiendommer kjennetegnes generelt av en god geografisk spredning, men med større konsentrasjon i Oslo-regionen. Risikoene slås sammen der hvor dette er naturlig. Det foreligger dermed ikke vesentlig kumulasjon mellom disse risikoene. Konsernet har sytten eiendomsrisikoer med forsikringssum høyere enn en milliard kroner på henholdsvis 2 391, 1 948, 1 734, 1 638, 1 605, 1 597, 1 335, 1 330, 1 239, 1 207, 1 197, 1 190, 1 099, 1 051, 1 031, 1 020 og 1 015 millioner kroner. I intervallet med forsikringssum 500 – 1 000 millioner kroner har konsernet 84 eiendomsrisikoer på tilsammen 37,3 milliarder kroner.

9.1.5 Følsomhetsberegning

9.1.5.1 Følsomhetsberegning i kollektiv pensjon offentlig og privat

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 424 millioner kroner (herav 6 millioner kroner i kollektiv pensjon

Note 9 Risikostyring, forts.

privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 849 millioner kroner (herav 15 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 293 millioner kroner (herav 1 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 6 666 millioner kroner (herav 31 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

Konsernets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

9.1.5.2 Følsomhetsberegning i skadeforsikring

Resultateffekten i skadeforsikring både før og etter skatt ved:

1 prosent endring i kostnader	2,2 millioner kroner
1 prosent endring i premienivå	10,4 millioner kroner
1 prosent endring i skadeutbetalinger	8,1 millioner kroner
1 prosent endring i erstatningsavsetning	17,9 millioner kroner

Effekten på resultatet vil være den samme før og etter reassuransse.

9.2 FINANSIELL RISIKO

Konsernets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten tilfredsstillende eksterne og interne krav. Konsernet har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset konsernets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

Konsernets finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittisiko.

9.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at konsernet ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld, ikke innkalte restforpliktelser som måtte komme til forfall og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

Ikke innkalt restforpliktelse på 13 346 millioner kroner består av kommitterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. Summen er nærmere spesifisert i note 35 betingede forpliktelser. Avtalene regulerer mellom annet krav om solvens for at trekket kan godkjennes for utbetaling.

9.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og

andre verdipapirer, og valuta. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for konsernets resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivassiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. Konsernets renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av rentegarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom konsernet hovedsakelig tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil konsernet prise rentegarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsrisikoen som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle konsernets renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta er målsetningen 90 prosent sikringsgrad med tillatte svingninger mellom 80 og 100 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålings-system som muliggjør simulering og overvåkning av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom å spesifisere en referanseindeks og en fastsatt samvariasjon relativt til indeksen for hver portefølje.

Konsernet styrer aksjerisiko dynamisk ved at aksjeandelen løpende tilpasses finansielle buffere, normalt sett ved justering av aksjeeksponeringen. Effekten av denne type sikrings tiltak reduserer sannsynligheten for at avkastningen blir lavere enn det fastsatte minimumsnivået. Strategien bidrar til å sikre at konsernet som et minimum oppnår et forhåndsfastsatt inntektsmål. Inntektsmålet fastsettes på bakgrunn av målsetting om soliditet ved utgangen av perioden, slik at konsernet også skal ha risikokapasitet fremover. Strategien innebærer at konsernet potensielt kan øke eksponeringen mot aksjer eller andre aktiva med forventet høy risiko etter hvert som soliditeten styrkes. Når soliditeten svekkes innebærer dette at konsernet vil redusere markedsrisikoen. Dette bidrar til å redusere belastningen på konsernets soliditetskapskapital i nedgangsperioder og dermed også til å beskytte egenkapitalen. I tillegg har konsernet en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen og reduserer risikoen for lav avkastning i lavrentescenarier.

I konsernets forvaltning brukes derivater prinsipielt for risiko-reduksjon samt for kostnads- og tidseffektiv implementering av verdisikring eller tilpasninger i investeringsporteføljen. I mange tilfeller vil det både være billigere og raskere å foreta risikoendringer ved hjelp av derivater enn ved handel i underliggende instrumenter. Et eksempel kan være kortsiktige justeringer av aksjeeksponering i globale markeder.

Sensitivitetsanalyse markedsrisiko

De ulike selskapene i konsernet utfører egne stresstester i tråd med gjeldende krav og regler. Det utføres ingen aggregert stresstest for konsernet, men stresstesten som utføres for morselskapet KLP kan betraktes som en stresstest for hele konsernet. Bakgrunnen er at KLP bærer risikoen for de ulike datterselskapene som aksjeinvesteringer i selskapsporteføljen.

I henhold til Finanstilsynets stresstest I har KLP en bufferkapitalutnyttelse på 96 prosent, noe lavere enn ved utgangen av 2014 da bufferkapitalutnyttelsen var på 101 prosent. Formålet med stresstesten er å belyse hvordan ulike scenarioer kan påvirke KLPs evne til å oppfylle lovpålagte soliditets- og sikkerhetskrav. En vesentlig årsak til reduksjonen fra 2014 er økt bufferkapital. Den mest vesentlige risikoen i stresstesten er markedsrisiko som isolert sett representerte et tapspotensial på 60 milliarder kroner. Konsentrasjonsrisiko påvirker ikke tapspotensialet som følge av bredt diversifiserte porteføljer. Brutto bidrag til tapspotensialet fra de ulike risikoklassene fordeler seg som følger:

	Milliarder kroner
Renterisiko	5,2
Aksjerisiko	31,1
Eiendomsrisiko	14,1
Valutarisiko	3,3
Spreadrisiko	20,1
Konsentrasjonsrisiko	0

Summen av tapspotensialet knyttet isolert til hver risikotype summerer seg ikke opp til samlet tapspotensialet for markedsrisiko. Dette skyldes at ved beregning av samlet tapspotensial hensyntas korrelasjonen mellom de ulike risikotypene.

9.2.3 Kredittisiko

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittisiko i utlånene og investeringene er det nedsett en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av konsernets samlede kreditteksponering er 34 prosent plassert i utstedere med rating AA- eller bedre. Tar en hensyn til kommuneeksponering uten rating og forutsetter at disse har rating AA, øker andelen til 50 prosent. Konsernet har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje og innslaget av statsobligasjoner er også betydelig i den norske obligasjonsporteføljen.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittisiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør 7,4 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

9.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO FOR KONSERNET

Konsernets samlede maksimale eksponering for kredittisiko består av de bokførte verdier på finansielle eiendeler og forpliktelser (se note 13 for mer informasjon om konsernets kredittisiko). De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 6 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser.

Note 10 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer selskapets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur.

Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktmessige kontantsstrømmer.

2015						
Millioner kroner	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlig lån	0	3 309	1 708	6 995	0	12 012
Fondsobligasjonslån ¹	0	64	258	322	1 641	2 285
Gjeld til og innskudd fra kunder	7 426	0	0	0	0	7 426
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	2 445	16 115	1 233	0	19 793
Gjeld til kredittinstitusjoner	5 987	860	2 154	0	0	9 001
Leverandørgjeld	736	0	0	0	0	736
Betingede forpliktelser	14 346	0	0	0	0	14 346
Sum	28 495	6 679	20 234	8 550	1 641	65 599
Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
<i>Innstrømmer</i>	-295	-1 012	-3 098	-1 715	-1 654	-7 775
<i>Utstrømmer</i>	311	1 071	3 228	1 651	1 372	7 634
Finansielle derivater netto oppgjør	2 928	2 969	1 655	220	0	7 772
Sum finansielle derivater	2 945	3 027	1 785	156	-282	7 631

2014						
Millioner kroner	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlig lån	0	167	3 506	0	0	3 673
Fondsobligasjonslån ¹	0	55	218	273	1 448	1 994
Gjeld til og innskudd fra kunder	6 251	0	0	0	0	6 251
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	2 190	15 789	1 474	0	19 453
Gjeld til kredittinstitusjoner	8 294	680	2 747	0	0	11 721
Leverandørgjeld	670	0	0	0	0	670
Betingede forpliktelser	13 256	0	0	0	0	13 256
Sum	28 470	3 091	22 260	1 747	1 448	57 017
Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
<i>Innstrømmer</i>	-34 660	-19 809	-3 640	-1 869	-1 462	-61 440
<i>Utstrømmer</i>	36 077	20 515	3 822	1 876	1 417	63 708
Finansielle derivater netto oppgjør	4 782	2 581	1 596	192	0	9 152
Sum finansielle derivater	6 200	3 288	1 779	199	-45	11 420

¹ Lånene er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Tabellen over viser finansielle forpliktelser konsernet har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall. Bankvirksomheten innehar den største delen av de finansielle forpliktelsene i konsernet.

Risikoen for at konsernet ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av konsernets eiendeler er likvide. Konsernet har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. Konsernets likviditetsstrategi innebærer at konsernet til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte konsernets forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i konsernets porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på konsernets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. Konsernets enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Konsernstyret fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for konsernet. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

De største forpliktelsene i konsernet er forsikringsrelaterte og gjelder i all vesentlighet pensjonsforpliktelser. Disse forpliktelsene er fullfunderte og likviditetsstyringen håndteres på tilsvarende vis som øvrige forpliktelser. Nedenfor er en tabell som viser en forventet utbetalingsprofil ut i fra periodens forutsetninger.

Forventet utbetalingsprofil forsikringsforpliktelser

Nedenfor er en tabell som viser forventet utbetalingsprofil ut i fra periodens forutsetning.

2015									
Millioner kroner	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	14 937	59 583	101 207	254 120	290 997	262 195	178 655	128 261	1 289 955
2014									
Millioner kroner	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	13 695	54 538	93 692	236 302	273 043	247 248	168 669	120 716	1 207 904

Utbetalingsprofilen for forsikringsforpliktelser er basert på udiskonterte verdier og gjelder livsforsikring og skadeforsikring.

Forsikringsforpliktelser relatert til livsforsikringsvirksomhetene er i regnskapet neddiskontert og viser nåverdien på balansetidspunktet. Erstatningsavsetningene er ikke neddiskontert i regnskapet til skadeforsikring.

Note 11 Renterisiko

31.12.2015								
Millioner kroner	Inntil 3 mnd	Fra 3 til 12 mnd	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm 01.01.2015-31.12.2015	Sum	Sum justert for minoritetens andel
EIENDELER								
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	36	11	-116	-164	-294	-57	-585	-546
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6	6
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-39	-85	-1 141	-1 741	-1 300	253	-4 053	-3 618
Rentefondsandeler	-730	0	0	0	0	0	-730	-730
Spesialfond	0	0	0	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	-2	0	0	0	158	156	144
Utlån	0	0	0	0	0	423	423	423
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	51	51	51
Sum eiendeler	-733	-76	-1 257	-1 905	-1 594	835	-4 730	-4 269
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-74	-74	-74
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	1	59	0	0	-224	-165	-165
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-7	18	132	254	2	64	463	447
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	79	58	0	137	137
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-7	-7	-7
Sum forpliktelser	-7	18	191	333	60	-241	354	337
Sum før skatt	-740	-58	-1 067	-1 572	-1 534	594	-4 376	-3 932
Sum etter skatt	-540	-42	-779	-1 148	-1 119	434	-3 195	-2 870

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Note 11 Renterisiko, forts

31.12.2014						Endring i	Sum	
Millioner kroner	Inntil 3 mnd	Fra 3 til 12 mnd	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	kontantstrøm 01.01.2014- 31.12.2014		justert for minoritetens andel
EIENDELER								
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	14	14	9
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	21	10	-100	-95	-226	-79	-469	-404
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6	6
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-40	-77	-1 095	-1 669	-1 298	241	-3 937	-1 207
Rentefondsandeler	-639	0	0	0	0	28	-611	-3 092
Spesialfond	-20	28	0	-3	0	9	14	8
Utlån og fordringer	-2	-4	0	0	0	84	78	78
Utlån	0	0	0	0	0	479	479	479
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	25	25	25
Sum eiendeler	-680	-43	-1 195	-1 766	-1 524	806	-4 402	-4 097
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-62	-62	-62
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	4	42	47	0	-215	-122	-122
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-5	11	161	110	2	75	355	293
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	72	33	0	105	105
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-6	-6	-6
Sum forpliktelser	-5	15	203	229	35	-208	269	208
Sum før skatt	-685	-28	-992	-1 537	-1 488	598	-4 133	-3 890
Sum etter skatt	-500	-21	-724	-1 122	-1 087	436	-3 017	-2 839

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved en økning i markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene, sortert etter forfallstidspunkt på papirene, og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarior ved en prosent høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Rentepapirer, med følgende egenskaper og klassifiseringer, faller inn under noten; verdipapirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). Konsernet har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP-konsernets investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

Note 12 Valutarisiko

31.12.2015	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregningskurs	Sum Valuta		Nettoposisjon	Nettoposisjon i NOK uten minoritetens andel
Millioner kroner/utenlandsk valuta ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/NOK	Eiendeler	Gjeld	i NOK	
Amerikanske dollar	10 918	-610	122	-8 943	8,851	11 040	-9 553	13 170	3 947
Australske dollar	517	0	15	-450	6,440	532	-450	525	151
Brasilianske real	180	0	0	0	2,237	180	0	403	327
Britiske pund	1 442	0	18	-1 327	13,046	1 460	-1 327	1 730	510
Canadiske dollar	781	0	21	-695	6,372	802	-695	680	262
Chilensk peso	6 826	0	0	0	0,012	6 826	0	85	69
Colombiansk peso	10 804	0	0	0	0,003	10 804	0	30	24
Danske kroner	4 417	-53	8	-3 995	1,288	4 425	-4 048	485	16
Egyptiske pund	12	0	0	0	1,130	12	0	14	11
Emiratarabisk dirham	25	0	0	0	2,410	25	0	61	49
Euro	3 311	-2	136	-3 130	9,615	3 447	-3 131	3 038	926
Filipinske peso	540	0	0	0	0,188	540	0	102	82
Hong Kong dollar	2 211	-30	24	-592	1,142	2 235	-621	1 843	1 380
Indisk rupi	4 341	0	0	0	0,134	4 341	0	581	471
Indonesisk rupiah	274 363	0	0	0	0,001	274 363	0	176	143
Israelske shekel	226	0	0	-190	2,275	226	-190	82	42
Japanske yen	101 341	-690	1 591	-80 173	0,074	102 932	-80 863	1 624	399
Koreansk won	141 200	0	0	0	0,008	141 200	0	1 066	865
Malaysisk ringgit	107	0	0	0	2,062	107	0	221	179
Meksikanske peso	562	0	0	0	0,512	562	0	288	234
New Zealandske dollar	6	0	0	-4	6,060	6	-4	10	2
Peruanske nuevos soles	0	0	0	0	2,595	0	0	1	1
Polske zloty	42	0	0	0	2,241	42	0	95	77
Quatarsk rial	31	0	0	0	2,430	31	0	75	61
Singapore dollar	111	0	19	-110	6,239	130	-110	127	55
Sveitsiske franc	417	0	3	-314	8,843	421	-314	944	270
Svenske kroner	12 751	-1	110	-12 026	1,050	12 862	-12 027	876	58
Sør-afrikansk rand	856	0	0	0	0,571	856	0	489	397
Taiwan new dollar	3 214	0	0	0	0,269	3 214	0	866	703
Thailandsk baht	579	0	0	0	0,246	579	0	142	116
Tsjekkisk koruna	39	0	0	0	0,356	39	0	14	11
Tyrkisk lira	32	0	0	0	3,032	32	0	97	79
Ungarsk forint	639	0	0	0	0,030	639	0	19	16
Sum kortsiktige valutaposisjoner								29 960	11 934
Amerikanske dollar	1 012	-109	0	-874	8,851	1 012	-983	260	260
Britiske pund	0	0	0	10	13,046	0	-10	-128	-128
Danske kroner	307	0	0	0	1,288	307	0	395	395
Euro	906	-926	0	-27	9,615	906	-953	-449	-449
Japanske yen	33 843	-27 778	0	0	0,074	33 843	-27 778	446	446
Sum langsiktige valutaposisjoner								524	524
Sum valutaposisjoner før skatt								30 483	12 458
Sum valutaposisjoner etter skatt								22 253	9 094

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK uten minoritetens andel viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 86 og 87 prosent, for henholdsvis 2015 og 2014.

Note 12 Valutarisiko forts.

31.12.2014	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregningskurs Valuta/NOK	Sum Valuta		Nettoposisjon i NOK	Nettoposisjon i NOK uten minoritetens andel
	Millioner kroner/ utenlandsk valuta ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler		Gjeld	Eiendeler		
Amerikanske dollar	11 551	-582	877	-11 255	7,498	12 427	-11 837	4 430	-2 759
Australske dollar	534	0	90	-541	6,136	624	-541	508	203
Brasilianske real	218	0	0	0	2,821	218	0	615	510
Britiske pund	1 206	0	84	-1 202	11,691	1 290	-1 203	1 019	278
Canadiske dollar	833	0	150	-869	6,473	983	-870	731	312
Chilensk peso	7 926	0	0	0	0,012	7 926	0	98	81
Colombiansk peso	17 784	0	0	0	0,003	17 784	0	56	47
Danske kroner	3 993	0	371	-3 919	1,218	4 364	-3 919	543	466
Egyptiske pund	17	0	0	0	1,049	17	0	18	15
Emirat arabisk dirham	22	0	0	0	2,041	22	0	44	37
Euro	3 644	-58	261	-3 498	9,072	3 905	-3 556	3 172	2 015
Filipinske peso	513	0	0	0	0,168	513	0	86	71
Hong Kong dollar	2 238	0	217	-780	0,967	2 454	-780	1 619	1 257
Indisk rupi	3 761	0	0	0	0,119	3 761	0	447	370
Indonesisk rupiah	298 608	0	0	0	0,001	298 608	0	181	150
Israelske shekel	123	0	21	-122	1,927	145	-122	44	20
Japanske yen	93 464	0	16 398	-94 658	0,063	109 862	-94 658	951	143
Koreansk won	144 379	0	0	0	0,007	144 379	0	985	816
Malaysisk ringgit	114	0	0	0	2,144	114	0	245	203
Meksikanske peso	629	0	0	0	0,509	629	0	320	265
New Zealandske dollar	5	0	1	-5	5,860	6	-5	8	2
Peruanske nuevos soles	0	0	0	0	2,519	0	0	1	1
Polske zloty	52	0	0	0	2,111	52	0	110	91
Quatarsk rial	31	0	0	0	2,059	31	0	65	53
Singapore dollar	105	0	16	-101	5,658	120	-101	111	46
Sveitsiske franc	348	0	90	-366	7,545	438	-366	547	175
Svenske kroner	9 855	-1	1 243	-10 267	0,958	11 098	-10 268	795	620
Sør-afrikansk rand	912	0	0	0	0,648	912	0	591	498
Taiwan new dollar	3 694	0	0	0	0,237	3 694	0	876	727
Thailandsk baht	751	0	0	0	0,228	751	0	171	142
Tsjekkisk koruna	45	0	0	0	0,327	45	0	15	12
Tyrkisk lira	39	0	0	0	3,207	39	0	125	103
Ungarsk forint	440	0	0	0	0,029	440	0	13	10
Sum kortsiktige valutaposisjoner								19 540	6 982
Amerikanske dollar	995	-113	0	0	7,498	995	-113	6 614	6 614
Euro	315	-312	0	0	9,072	315	-312	27	27
Japanske yen	33 917	-26 110	0	0	0,063	33 917	-26 110	488	488
Sum langsiktige valutaposisjoner								7 129	7 129
Sum valutaposisjoner før skatt								26 669	14 111
Sum valutaposisjoner etter skatt								19 468	10 301

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK uten minoritetens andel viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 86 og 87 prosent, for henholdsvis 2015 og 2014.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av investeringer gjort i utenlandsk valuta. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta er den generelle målsetningen 90 prosent sikringsgrad, med tillatte svingninger mellom 80 og 100 prosent. Unntaket er tilfeller hvor enkeltstående valutaer ikke innehar stort nok marked og/eller likviditet til å igangsette effektiv sikring.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 305 millioner kroner før skatt. For 2014 ville resultateffekten av en 1 prosents endring i valutakursene vært 267 millioner kroner før skatt.

Note 13 Kredittrisiko

31.12.2015	Investment grade AAA til BBB	Lavere rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån ¹ < 80%	Boliglån ¹ > 80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for minoritetens andel
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	32 117	0	31	5	0	0	3 165	35 318	35 318
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	76 046	0	522	253	0	0	18 165	94 987	94 987
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	98 801	553	4 527	10 265	0	0	8 694	122 840	113 182
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 224	12 224	12 224
Utlån og fordringer	16 922	0	0	507	0	0	0	17 429	16 576
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 292	0	0	0	0	0	0	1 292	1 263
Utlån	0	0	54 022	0	12 154	1 932	9 504	77 611	77 611
Sum	225 179	553	59 102	11 030	12 154	1 932	51 752	361 702	351 085
Spesifisering av investment grade					AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost					18 157	2 558	7 691	3 711	32 117
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost					22 492	16 959	32 460	4 136	76 046
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning					42 436	14 153	28 244	13 969	98 801
Rentefond omløp					0	0	0	0	0
Utlån og fordringer					0	2 608	14 096	219	16 922
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler					0	174	1 118	0	1 292
Utlån					0	0	0	0	0
Sum					83 085	36 451	83 609	22 035	225 179
31.12.2014									Totalt justert for minoritetens andel
Millioner kroner	Investment grade AAA til BBB	Lavere rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån¹ < 80%	Boliglån¹ > 80%	Øvrige	Totalt	
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	25 973	0	81	1 380	0	0	3 185	30 620	30 620
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	65 097	0	524	3 783	0	0	17 570	86 974	86 974
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	78 877	96	3 098	25 502	0	0	11 207	118 780	110 194
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 172	12 172	12 172
Utlån og fordringer	18 447	0	0	3 090	0	0	0	21 536	20 579
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 785	0	0	0	0	0	0	1 785	1 730
Utlån	0	0	49 708	0	11 165	1 505	4 632	67 010	67 010
Sum	190 179	96	53 411	33 755	11 165	1 505	48 766	338 878	329 279
Spesifisering av investment grade					AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost					13 457	1 988	9 723	806	25 973
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost					16 803	15 601	29 821	2 872	65 097
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning					21 836	21 495	24 574	10 972	78 877
Rentefond omløp					0	0	0	0	0
Utlån og fordringer					0	6 244	12 202	0	18 447
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler					0	177	1 608	0	1 785
Utlån					0	0	0	0	0
Sum					52 096	45 504	77 929	14 650	190 179

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

Note 13 Kredittrisiko, forts.

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP Konsernet. I denne tabellen er kredittrisiko målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittrisiko de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlåne og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Konsernet har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra S&P, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittrisiko. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 51,8 milliarder kroner per 31.12.2015 KLP Konsernet har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien «Øvrige».

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

Konsernregnskapet viser enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. Dette gir inntrykk av en høyere risiko enn hva som er reelt, da risiko som konsernet ikke bærer vises i regnskapet. I ytterste kolonne vises det kun selskaper, og faktisk eierskap i fond som konsernet har ved periodeslutt.

Ti største motparter	31.12.2015		31.12.2014	
	Konsolidert	Justert for minoritetens andel	Konsolidert	Justert for minoritetens andel
Millioner kroner				
Motpart 1	14 247	13 712	11 623	11 583
Motpart 2	10 180	9 602	9 745	9 441
Motpart 3	9 091	9 091	6 749	6 749
Motpart 4	6 247	6 247	5 490	5 490
Motpart 5	6 118	5 816	5 420	4 773
Motpart 6	5 907	4 347	4 748	4 704
Motpart 7	4 566	3 526	3 563	3 438
Motpart 8	3 419	3 327	3 226	3 195
Motpart 9	3 378	3 283	3 164	3 164
Motpart 10	3 325	3 247	3 137	2 994
Totalt	66 478	62 199	56 866	55 531

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP Konsernet har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. «Justert for minoritetens andel» inkluderer kun det som er i konsernets eie og hvor konsernet innehar reell kredittrisiko. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

Premiefordringer og fordringer i forbindelse med reassurans

Millioner kroner	2015	2014
Premiefordringer	518	628
Nedskrivninger av premiefordringer	-1	0
Sum	518	628

KLPs premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kredittrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig sektor. Denne overføringsavtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

Note 14 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2015	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler /gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Relaterte beløp som ikke er presentert netto			Netto beløp Justert for minoritetens andel
				Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp	
Millioner kroner							
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 292	0	1 292	-649	-647	58	58
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 292	0	1 292	-649	-647	58	58

GJELD							
Finansielle derivater	7 993	0	7 993	-649	-4 447	2 909	2 563
Repoer	1 434	0	1 434	0	0	1 434	1 434
Sum	9 427	0	9 427	-649	-4 447	4 343	3 997

31.12.2014	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler /gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Relaterte beløp som ikke er presentert netto			Netto beløp Justert for minoritetens andel
				Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp	
Millioner kroner							
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 785	0	1 785	-1 093	-602	144	53
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 785	0	1 785	-1 093	-602	144	53

GJELD							
Finansielle derivater	11 549	0	11 549	-1 093	-6 893	3 563	3 077
Repoer	1 283	0	1 283	0	0	1 283	1 283
Sum	12 832	0	12 832	-1 093	-6 893	4 846	4 360

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av netting avtaler i konsernet; hvilke muligheter konsernet har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike netting avtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen.

De konsoliderte tallene viser alle enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. I tillegg viser ytterste kolonne hvilket reelt nettobeløp som gjenstår om konsernet motregner avtalene; noe som kun inkluderer konsernselskaper av ordinær art.

Note 15 Pantelån og andre utlån

Millioner kroner	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneeide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2015	Sum 31.12.2014
Akershus	1 808	303	224	2 399	4 733	4 958
Aust-Agder	1 047	18	4	164	1 234	763
Buskerud	4 594	3 116	359	816	8 885	8 049
Finnmark	1 202	166	1	207	1 575	1 758
Hedmark	2 598	452	81	478	3 608	3 075
Hordaland	2 797	993	387	1 140	5 317	4 079
Møre og Romsdal	3 528	662	180	577	4 947	4 609
Nordland	2 634	309	40	546	3 529	3 259
Nord-Trøndelag	1 516	876	2	179	2 573	1 197
Oppland	1 698	131	9	347	2 184	1 835
Oslo	22	421	404	1 865	2 712	2 746
Rogaland	2 839	163	17	1 206	4 225	4 421
Sogn og Fjordane	1 665	23	99	175	1 963	2 233
Sør-Trøndelag	4 403	75	51	719	5 248	6 293
Telemark	960	118	598	250	1 926	1 537
Troms	2 001	112	160	577	2 850	2 578
Vest-Agder	1 214	77	9	232	1 532	1 018
Vestfold	3 126	195	60	880	4 261	3 341
Østfold	1 919	192	39	1 308	3 459	3 220
Svalbard og Jan Mayen	45	23	0	0	69	84
Utlandet	0	0	10 172	0	10 172	5 209
Ufordelt	0	0	0	0	43	59
Påløpte renter	198	30	13	21	261	309
Verdijustering					306	379
Sum	41 813	8 455	12 908	14 086	77 611	67 010

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneeide foretak, også kommunal forretningsdrift

Denne tabellen fordeler utlånene til KLP Konsernet på fylke og sektor. Sektor er basert på sektorkodene fra Statistisk Sentralbyrå, som for øvrig er nye av året.

Målemetode utlån

Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat	1 845	2 269
Utlån kommuner, bedrifter og personkunder (amortisert kost)	75 766	64 741
Sum utlån	77 611	67 010

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 14,1 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i konsernet er meget liten, da en meget høy andel av utlånene er rettet mot offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel en lite reell risiko å hensynta, da utlånene omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

I balansen må de to utlånsrelaterte linjene hensyntas for å finne tilsvarende sum som i noten.

Millioner kroner	2015	2014
Individuelle nedskrivninger på utlån til amortisert kost		
Antall lån ¹	9	8
Sum hovedstol før nedskrivninger	4,55	5,03
Nedskrivninger	2,47	1,26
Sum hovedstol etter nedskrivninger	2,08	3,58
Individuelle nedskrivninger		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	1,26	1,46
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	-0,28	-0,84
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	2,26	1,14
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,77	-0,50
Nedskrivning på individuelle utlån 31.12.	2,47	1,26

Millioner kroner	2015 Restgjeld	2014 Restgjeld
Forfalte, ikke nedskrevne utlån		
30-90 dager	55	37
over 90 dager	33	51
Sum forfalte utlån	88	87

¹ Antall lån er gjengitt i absolutte tall.

Note 16 Investeringseiendommer

Millioner kroner	2015	2014
Netto leieinntekter	2 407	2 018
Netto finansinntekt/-kostnad	12	16
Netto realisert gevinst/tap	98	0
Endring i virkelig verdi	2 299	2 021
Netto inntekter fra investeringseiendom	4 816	4 054
Valutaomregning utenlandske datterselskaper, ført i utvidet resultat	1 319	-678
Netto inntekter fra investeringseiendom inkludert valutaomregning	6 135	3 377

Millioner kroner	2015	2014
Bokført verdi 01.01.	44 467	39 744
Tilgang som følge av kjøp	7 961	2 078
Avgang som følge av reklassifisering	-1 489	-3
Tilgang som følge av aktiveringer	1 879	1 305
Netto opp-/nedskrivning som følge av endring i virkelig verdi inkl. valutaomregning	3 618	1 343
Bokført verdi 31.12.	56 436	44 467

Note 17 Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet

Millioner kroner	Kontor- og forretningsadresse	Eierandel %	EK ved 1.gangs anskaffelse	Anskaffelses-kost	Bokført verdi 31.12.14	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultat-andel	Egen-kapital-transaksjon	Bokført verdi 31.12.15
Norfinance AS	Støperigata 2 0250 Oslo	18 %	92,3	102,5	113	0,0	24,4	0,0	0,0	137
Norsk Pensjon AS	Hansteens gate 2 0253 Oslo	25 %	20,0	5,0	4	0,0	0,0	0,1	0,0	4
Fylkeshuset AS, Molde	Fylkeshuset, 6400 Molde	48 %	0,1	0,0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
KLP Norfund Investments AS	Støperigata 2 0250 Oslo	50 %	0,1	183,8	131	74,6	20,6	0,0	0,0	226
Sum aksjer i tilknyttede selskaper				291,3	248	74,6	45,0	0,1	0,0	368

Alle aksjer har lik stemmeandel.

Note 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2015 Millioner kroner	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
Låneopptak ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	705	Evigvarende
April 2006	EUR 300	2 372	2 997	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 839	2045
Sum ansvarlige lån		8 089	9 541	
April 2004	JPY 15 000	984	1 564	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 564	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		9 072	11 105	

2014 Millioner kroner	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2014	Forfall
Låneopptak ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	599	Evigvarende
April 2006	EUR 300	2 372	2 825	Evigvarende
Sum ansvarlige lån		2 926	3 423	
April 2004	JPY 15 000	984	1 253	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 253	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		3 911	4 676	

JPY 9 500: Renten på lånet er fast 4,0 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet etter 20 år. Etter 30. oktober 2017 vil renten være den høyeste av fast 4,75 prosent p.a. og 6 mnd JPY-rente + 2,05 prosent p.a. Den økonomiske sikringen består av to obligasjoner på henholdsvis 4,5 mrd. JPY og 5 mrd. JPY, fra henholdsvis Telia FRN og United Utilities. Denne motforretningen er vist samlet i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

EUR 300: Renten på lånet er fast 5,25 prosent p.a. frem til 11. april 2016, deretter endres den til en flytende rente fastsatt til 2,27 prosent over tre måneders EURIBOR. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse det til pari kurs den 11. april 2016. Lånet er valutasikret ved en tilsvarende plassering i EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

EUR 600: Renten på lånet er fast 4,25% p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av konsernet etter 10 år, og på hver renteinbetalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000: Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom konsernet ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valutaswap, der konsernet betaler 3 mnd NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Denne sikringsforretningen er vist i note 19 i konsernet.

2015 Millioner kroner	Pålydende valuta ³	Anskaffelses-kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	64	701	2017
Obligasjoner	EUR 304	2 523	34	398	2 954	2015/2016
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	534	5 716	2025
Sum sikringsforretninger		8 310	66	995	9 371	

2014 Millioner kroner	Pålydende valuta ³	Anskaffelses-kost NOK	OIF renter	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2014	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	-41	596	2017
Obligasjoner	EUR 300	2 411	46	348	2 805	2015/2016
Sum sikringsforretninger		3 046	48	307	3 401	

¹ Rentekostnader på de tre ansvarlige lånene var 311 millioner kroner (165 millioner kroner) og 61 millioner kroner (49 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2015. Tall i parantes er 2014 tall.

² OIF renter er lik opptjente ikke forfalte renter.

³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

Note 19 Sikringsbokføring

31.12.2015 Millioner kroner	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2015
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
Sikringsobjekt			
Fondsobligasjonslån	-984	-581	-1 564
Sikringsinstrument			
Kombinert rente- og valutaswap	984	580	580
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2015		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
Sikringsobjekt			
Sikringsobjekt: Utlån til privat kunder fast rente i NOK	368	20	388
Sikringsinstrument			
Sikringsinstrument: Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	355	-20	335
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2015		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	
31.12.2014 Millioner kroner	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2014
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
Sikringsobjekt			
Fondsobligasjonslån	-984	-269	-1 253
Sikringsinstrument			
Kombinert rente- og valutaswap	984	268	268
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2014		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
Sikringsobjekt			
Sikringsobjekt 1: Utlån offentlig marked fast rente i NOK	5 643	427	6 070
Sikringsobjekt 2: Utlån til privat kunder fast rente i NOK	340	25	365
Sikringsobjekt 3: Obligasjonslån fast rente i NOK	2 292	-135	2 157
Sikringsinstrument			
Sikringsinstrument 1: Renteswap utlån offentlig marked fast rente i NOK	5 633	-382	5 251
Sikringsinstrument 2: Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	365	-25	340
Sikringsinstrument 3: Renteswap obligasjonslån i NOK	2 092	135	2 227
Sikringsforhold 1:			
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2014		89 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		89 %	
Sikringsforhold 2:			
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2014		99 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		99 %	
Sikringsforhold 3:			
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2014		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	

Noten viser de finansielle instrumentene i konsernet som sikringsbokføres, med tilhørende sikringsinstrumenter. Per 31.12.2015 har konsernet to sikringsforhold; ett i Kommunal Landspensjonskasse og ett i KLP Bankholding Konsern. Sikrings-effektiviteten ligger svært nært 100 prosent på begge sikringsforholdene per 31.12.2015, noe som innebærer minimal resultat effekt for alt som er gjenstand for sikringsbokføring i konsernet.

Fondsobligasjon i utenlandsk valuta med fast rente

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. I praksis innebærer sikringen bytte av valuta betingelser (15 mrd JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07 % mot NIBOR + 2,6475 %) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Utlån med fast rente

Sikringen av utlånet er gjort ved en renteswap der konsernet betaler flytende og mottar fast. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdi sikring, og formålet med denne sikringen er å sikre renterisikoen på utlånet. Sikringsobjektet og sikringsinstrumentet er inngått på samme vilkår. Sikringseffektiviteten blir målt ved å sammenligne akkumulert verdiendring på sikringsinstrumentet mot akkumulert verdiendring på sikringsobjektet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Obligasjonslån med fast rente

Sikringsinstrumentet er renteswap der konsernet betaler flytende og mottar fast. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring og formålet med denne sikringen er å sikre renterisikoen på innlånet. Sikringsobjektet og sikringsinstrumentet er inngått på samme vilkår. Hovedstol, rente, løpetid og rentedatoer er identiske. Sikringseffektiviteten blir målt ved å sammenligne akkumulert verdiendring på sikringsinstrumentet mot akkumulert verdiendring på sikringsobjektet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Generelt

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet.

Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

Note 20 Innlån

Millioner kroner	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2015	Bokført verdi 31.12.2014
EVIGVARENDE ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	2 372	EUR	Fast ¹	Evigvarende	2 995	2 825
Kommunal Landspensjonskasse	554	JPY	Fast ²	Evigvarende	704	599
TIDSBEGRENSET ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	5 163	EUR	Fast ³	2045	5 841	0
Sum ansvarlige lån	8 089				9 541	3 423
FONDSOBLIGASJONSLÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	984	JPY	Fast ⁴	2034	1 564	1 253
Sum fondsobligasjonslån	984				1 564	1 253
UTSTEDT OBLIGASJONSLÅN MED FORTRINNSRETT						
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Flytende	2015	0	1 301
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Fast	2015	0	554
KLP Kommunekreditt AS	2 170	NOK	Flytende	2016	2 174	3 370
KLP Kommunekreditt AS	635	NOK	Fast	2017	644	1 014
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2017	4 008	4 011
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2018	4 005	3 506
KLP Kommunekreditt AS	4 500	NOK	Flytende	2019	4 505	2 001
KLP Kommunekreditt AS	750	NOK	Fast	2020	752	752
KLP Boligkreditt AS	600	NOK	Flytende	2017	602	603
KLP Boligkreditt AS	600	NOK	Flytende	2019	600	601
KLP Boligkreditt AS	450	NOK	Flytende	2020	452	0
KLP Boligkreditt AS	1 200	NOK	Flytende	2021	1 203	602
Annet					42	154
Sum utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	18 905				18 987	18 468
GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER						
KLP Banken AS	0	NOK	Flytende	2015	0	603
KLP Banken AS	800	NOK	Flytende	2016	802	803
KLP Banken AS	300	NOK	Fast	2017	308	308
KLP Banken AS	500	NOK	Flytende	2017	500	501
KLP Banken AS	200	NOK	Fast	2018	202	203
KLP Banken AS	500	NOK	Flytende	2018	502	503
KLP Banken AS	600	NOK	Flytende	2019	600	300
KLP Banken AS	3	NOK	Flytende	2016	3	0
KLP Alfa Global Rente	0	NOK	Fast	2015	0	1 282
KLP Alfa Global Rente	1 433	NOK	Fast	2016	1 433	0
Kommunal Landspensjonskasse	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2015	0	718
Kommunal Landspensjonskasse	700	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	700	0
Andre KLP-fond	49	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	49	0
Sum gjeld til kredittinstitusjoner	5 084				5 099	5 220
GJELD TIL OG INNSKUDD KUNDER ⁵						
Privat	6 030	NOK			6 030	5 062
Næring	1 397	NOK			1 397	1 189
Sum gjeld til og innskudd fra kunder	7 426				7 426	6 251
Sum innlån	40 488				42 617	34 615

¹ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2016, konsernet har også rett til å innløse lånet på dette tidspunktet.

² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2017, konsernet har også rett til å innløse lånet på dette tidspunktet.

³ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025, konsernet har også rett til å innløse lånet på dette tidspunktet.

⁴ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034, konsernet har også rett til å innløse lånet på dette tidspunktet.

⁵ Det er ikke kontraktfestet forfall på innskudd

De angitte selskapene er utstedere av den finansielle gjelden som er beskrevet. Innskudd hører inn under KLP Banken AS.

Note 21 Forsikringstekniske forhold

Tabellen i denne noten spesifiserer forsikringstekniske forhold per bransje. Dette medfører at noen av tallene i noten ikke er direkte avstembare mot regnskapslinjene i resultatregnskapet og balansen.

Premier, erstatninger og endring i forsikringsmessige avsetninger per bransje

Millioner kroner	Premieinntekter for egen regning		Erstatninger for egen regning		Endring i forsikringsmessige avsetninger før resultatfordeling	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Livsforsikring						
Kollektiv pensjon - Offentlig	38 733	62 246	15 195	17 893	11 285	51 480
Kollektiv pensjon - Privat	486	410	84	66	452	441
Skadeforsikring						
Næringsbetonte forsikringer	527	525	440	363	-2	-5
Privatbetonte forsikringer	329	261	243	197	9	8
Naturskadeforsikringer	41	38	75	19	0	0
Gruppeliv	123	132	129	105	4	6
Sum	40 236	63 611	16 161	18 643	11 747	51 930

Forsikringsforpliktelser per bransje

Millioner kroner	Sum 31.12.2015	Sum 31.12.2014	Endring i 2015
	Kollektiv pensjon - Ytelsesbasert	4 13 792	
Kollektiv pensjon - Innskuddsbasert	1 183	842	341
Skadeforsikring	2 642	2 555	87
Gruppeliv	78	0	78
Sum forsikringsmessige avsetninger	4 17 695	383 255	34 440

Forsikringsforpliktelser i livsforsikring per bransjer

Millioner kroner	Kollektiv pensjon - offentlig Ytelsesbasert med årlig avkastningsgaranti	Kollektiv pensjon - offentlig Ytelsesbasert med flerårig avkastningsgaranti	Kollektiv pensjon - privat Ytelsesbasert med årlig avkastningsgaranti	Innskuddsbasert med investeringsvalg	Sum 31.12.2015	Sum 31.12.2014	Endring i 2015
	Premiereserve	353 222	1 684	1 293	1 175	357 374	
Tilleggsavsetning	20 170	114	38		20 322	17 134	3 188
Kursreguleringsfond	21 472		57		21 529	19 578	1 951
Premiefond, pensjonistenes over-skuddsfond og innskuddsfond	15 284	191	18	8	15 501	10 487	5 014
Erstatningsavsetning	172		30		202	203	-1
Bufferavsetning	0	47			47	49	-2
Sum forsikringsforpliktelser livsforsikring 31.12.2015	410 320	2 036	1 436	1 183	414 974	380 700	34 275
Sum forsikringsforpliktelser livsforsikring 31.12.2014	376 627	1 921	1 310	842	380 700		

Forsikringsmessige avsetninger i skadeforsikring per bransje

Millioner kroner	Næringsbetonte forsikringer	Privatbetonte forsikringer	Naturskade og andre pool-ordninger	Sum 31.12.2015	Sum 31.12.2014	Endring i 2015
	Premieavsetning	78	185	9	272	
Finanstilsynets minstekrav	78	185	9	272	246	26
Erstatningsavsetning	1 622	152	59	1 834	1 779	55
Finanstilsynets minstekrav	1 300	137	59	1 496	1 417	79
Sikkerhetsavsetning	453	82	1	536	530	7
Finanstilsynets minstekrav	193	57	1	251	245	7
Sum forsikringsmessige avsetninger skadeforsikring 31.12.2015	2 153	420	69	2 642	2 555	87
Sum forsikringsmessige avsetninger skadeforsikring 31.12.2014	2 133	361	61	2 555		

Note 21 Forsikringstekniske forhold (forts.)

Forsikringsmessige avsetninger i gruppelev per bransje

Millioner kroner	Sum 31.12.2015	Sum 31.12.2014	Endring i 2015
Premieavsetning	10	9	1
Finanstilsynets minstekrav	10	9	1
Erstatningsavsetning	67	45	22
Finanstilsynets minstekrav	67	45	22
Sikkerhetsavsetning	1	0	1
Finanstilsynets minstekrav	1	0	1
Sum forsikringsmessige avsetninger gruppelev 31.12.2015	78	54	24

Endringer i forsikringsforpliktelser i livsforsikring

Millioner kroner	Premie- reserve	Tilleggs- avsetning	Kursreguler- ingsfond	Premie- og innskudds- fond	Buffer- avsetning	Erstatnings- avsetning	Sum	
							2015	2014
Inngående balanse	333 249	17 134	19 578	10 487	49	203	380 700	313 746
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser								
Netto resultatførte avsetninger	11 722	9	1 951	247	0	-1	13 928	61 049
Overskudd på avkastningsresultatet	16	3 060	0	-1 137	4		1 943	5 773
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	12 389			4 938			17 328	349
Annen tilordning av overskudd		0	0	0	0		0	1 559
Sum resultatførte endringer	24 127	3 069	1 951	4 048	4	-1	33 198	68 730
Endringer i utvidet resultat				-1 339			-1 339	-698
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser								
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	-3	0		-1 333			-1 336	-3 950
Til/fra fond ved flytteavregning	0	119		961	-6	0	1 074	2 872
Sum ikke resultatførte endringer	-3	119		-373	-6	0	-262	-1 078
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	24 124	3 189	1 951	5 014	-2	-1	34 275	66 954
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2015	357 374	20 322	21 529	15 501	47	202	414 974	380 700
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2014	333 249	17 134	19 578	10 487	49	203	380 700	

Resultatanalyse i livsforsikring

Millioner kroner	Kollektiv pensjon - Offentlig	Kollektiv pensjon - Privat	Sum	
			2015	2014
Avkastningsresultat	3 423	13	3 436	5 045
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement - kundeandel	19 893	0	19 893	355
Andre resultatenelement			0	1 560
Sum resultat til forsikringskunder	23 316	13	23 329	7 314
Oppreservering på grunn av lengre levetid		5	5	23
Overført til tilleggsavsetninger/bufferavsetninger	3 122	8	3 130	3 568
Avsatt til kundenes premiefond	5 138		5 138	3 369
Avsatt til kundenes premiereserver (reduserer grunnlagsrente)	12 389		12 389	
Sum disponert resultat til kunder	20 650	13	20 662	6 959
Resultat til forsikringsgiver				
Andel av avkastningsresultat	80	1	80	9
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement	2 817	-2	2 817	349
Administrasjonsresultat	264	-28	237	315
Vederlag for rentegaranti og fortjenesteelement	826	7	834	606
Oppreservering fra egenkapital		-3	-3	-1 560
Tilbakeført oppreserveringsbidrag	50		50	0
Resultat til forsikringsgiver (teknisk resultat i livsforsikring)	4 037	-25	4 014	-281

Flytting og nytteging i livsforsikring

Millioner kroner	Kollektiv pensjon - Offentlig Ytelsesbasert		Kollektiv pensjon - Privat			
	2015	2014	Ytelsesbasert		Innskuddsbasert	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Tilflyttede midler						
Premiereserve	9 247	30 174	4	90	146	59
Mottatte midler ført over resultatet	9 247	30 175	4	90	146	59
Premiefond	970	1 931	0	1	5	3
Tilleggsavsetninger til fond	126	1 235	0	2	0	0
Sum mottatte midler	10 344	33 341	4	94	151	62
Antall kontrakter	151	256	0	1	75	29
Fraflyttede midler						
Premiereserve	135	4 139	2	1	19	8
Tilleggsavsetning	7	152	0	0	0	0
Kursreserver	5	72	0	0	0	0
Avgitte midler ført over resultatet	147	4 364	2	1	19	8
Premiefond	14	300	0	0	0	0
Sum avgitte midler	162	4 664	2	2	19	8
Antall kontrakter	3	8	0	0	21	19

Nytteging

Millioner kroner	Kollektiv pensjon - Offentlig Ytelsesbasert		Kollektiv pensjon - Privat Ytelsesbasert		Kollektiv pensjon - Privat Innskuddsbasert		Gruppelev	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Premievolum	6	2	0	0	62	45	5	17
Antall kontrakter	26	15	0	0	211	178	70	80

Note 22 Driftsmidler

Millioner kroner	2015				2014			
	Eiendom til eget bruk	Transport- midler	Maskiner/ Inventar	2015	Eiendom til eget bruk	Transport- midler	Maskiner/ Inventar	2014
Bokført verdi 01.01.	1 121	1	76	1 198	960	1	78	1 040
Anskaffelseskost 01.01.	914	12	263	1 188	900	12	251	1 163
Akkumulert avskrivninger tidligere år	-121	-11	-187	-319	-101	-10	-173	-284
Akkumulert verdiregulering tidligere år	329	0	0	329	161	0	0	161
Tilgang	0	0	14	14	13	0	15	28
Eiendeler holdt for salg	0	0	-3	-4	0	0	-3	-3
Verdireguleringer	172	0	0	172	168	0	0	168
Avskrivninger	-23	0	-11	-35	-20	0	-14	-35
Anskaffelseskost 31.12.	914	12	273	1 198	914	12	263	1 188
Akkumulert avskrivninger 31.12.	-144	-11	-199	-354	-121	-11	-187	-319
Akkumulert verdiregulering 31.12.	501	0	0	501	329	0	0	329
Bokført verdi 31.12.	1 271	1	74	1 346	1 121	1	76	1 198
Økonomisk levetid	50 år	5 år	3-5 år					
Avskrivningsplan	Lineært	Saldo/ Lineært	Saldo/ Lineært					

Note 23 Skatt

Millioner kroner	2015	2014
Resultat før skatt	5 128	1 189
Utvidet resultat ekskl. skatt	348	-2
Forskjeller mellom regnskapsmessig- og skattemessig resultat:		
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	2 221	6 488
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-10 881	-16 751
Tilbakeføring av verdiøkning eiendommer	-3 748	-1 518
Regnskapsmessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	2 100	-76
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-11 504	-3 476
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	4 982	4 122
Skattemessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-3	0
Tilbakeføring av 3% skattefrie inntekter etter fritaksmetoden	19	24
Andel av skattemessig inntekter i deltagerlignede selskaper	23	271
Andel av regnskapsmessige inntekter i deltagerlignede selskaper	-26	-13
Andre permanente forskjeller	-1 143	-459
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-2 238	-100
Skattemessig resultat	-14 723	-10 300
Årets underskudd overføres til fremførbart underskudd	-14 723	-10 300
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-32 502	-22 202
Årets endring i fremførbart underskudd	-14 723	-10 300
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr 31.12.	-47 225	-32 502
Avstemming av grunnlag for utsatt skatt		
Skatteøkende midlertidige forskjeller:		
Driftsmidler	0	8
Bygninger og andre faste eiendommer	16 210	11 630
Verdipapirer	25 853	16 387
Andeler i deltakerlignende selskaper	126	63
Utlån til kunder og kredittforetak	81	105
Andre forskjeller	190	216
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	42 460	28 408
Skattereduserende midlertidige forskjeller:		
Gevinst- og tapkonto	5	0
Langsiktige fordringer	-1 773	-655
Pensjonsforpliktelse	-636	-755
Innlån	-35	-45
Andre forpliktelser	-29	-25
Verdipapirer	-10	0
Andre forskjeller	-192	-129
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-2 670	-1 610
Netto midlertidige forskjeller	39 790	26 798
Fremførbart underskudd	-47 225	-32 502
Grunnlag for utsatt skattefordel	-7 435	-5 704
25% / 27% utsatt skattefordel	-1 859	-1 540
Korrigert ved utarbeidelse av ligningspapirene	0	80
Nedvurdering av utsatt skattefordel	1 192	1 378
Netto utsatt skatt	-667	-82
- herav balanseført utsatt skattefordel	33	88
- herav balanseført utsatt skatt som ikke kan utlignes	-700	-170
Resultatført endring av utsatt skattefordel	-55	88
Resultatført endring av utsatt skatt	-530	-73
Resultatført betalbar skatt	-233	-221
Resultatført kildeskatt	-208	-117
For mye avsatt skatt tidligere år	3	0
Skattekostnad	-1 022	-323

Millioner kroner	2015	2014
Skattekostnaden er ført på følgende poster i resultatregnskapet		
Skattekostnad	-935	-324
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-44	53
Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-43	-53
Skattekostnad	-1 022	-323

Note 24 Kapitalstyring og kapitaldekning

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Innskutt egenkapital	10 422	9 173
Opptjent egenkapital	12 837	8 385
Sum egenkapital	23 260	17 558
Fondsobligasjon	984	938
Immaterielle aktiva	-523	-448
Utsatt skattefordel	-33	-88
Risikoutjevningfond	-3 364	-528
Urealiserte kursendringer på selskapsporteføljen	-428	-120
Reassuransavsetning	0	0
Frdrag for investeringer i andre finansinstitusjoner	0	0
Annen egenkapital	-108	-280
Revalueringsfond, samt justering av egenkapital og ansvarlig kapital på konsernnivå	-229	-190
Kjernekapital	19 559	16 842
Evigvarende ansvarlig kapital	8 233	2 966
Frdrag ansvarlig kapital i andre finansinstitusjoner	0	0
Tilleggskapital	8 233	2 966
Netto ansvarlig kapital	27 792	19 808

Eiendeler og poster utenom balansen fordelt på risikovekter ¹	31.12.2015		31.12.2014	
	Uvektet beløp	Vektet beløp	Uvektet beløp	Vektet beløp
Rentepapirer	66 857	0 %	59 184	0 %
Obligasjoner med fortrinnsrett	28 662	10 %	27 479	10 %
Rentepapirer, utlån, bankinnskudd og rentefond	138 469	20 %	125 290	20 %
Utlån med pant i bolig	12 309	35 %	11 247	35 %
Rentefond	53 514	50 %	54 299	50 %
Aksjer, aksjefond og rentepapirer	184 138	100 %	161 823	100 %
Private Equity	8 336	150 %	7 242	150 %
Andel investeringsvalg ²	1 182		842	
Sum vektete eiendeler i balansen	258 425		231 687	
Derivater og betingede forpliktelser	141 515		129 585	
Frdrag ansvarlig kapital i andre finansinstitusjoner		7 548		5 769
Frdrag urealiserte gevinster på finansielle investeringer		0		0
Risikovektet beregningsgrunnlag		-24 372		-20 205
Risikovektet beregningsgrunnlag		241 600		217 251
Kapitaldekning		11,5 %		9,2 %
Kjernekapitaldekning		8,1 %		7,8 %

¹ Beskrivelsen gitt på hver av satsene er gitt på bakgrunn av de eiendelene som utgjør majoriteten av grunnlaget for vekting.

² Andel i investeringsvalg er eiendelene som inngår i investeringsvalgporteføljen og vektet 1/5 av ordinær vekting.

Note 24 Kapitalstyring og kapitaldekning, forts.

Konsernets morselskap er et gjensidig eiet livsforsikringselskap hvor det overordnede målet er å forvalte den kapitalen medlemmene har plassert i selskapet enten som eier (egenkapital) eller som pensjonskunde (pensjonsfond) best mulig innenfor virksomhetens risikoevne.

Livsforsikringsvirksomhet er underlagt egen forskrift som setter krav til kapitalforvaltningen, og som gir plasseringsbegrensninger i forvaltningen av pensjonskundernes midler. Innenfor forskriftens handlingsrom utformes konsernets forvaltningsstrategi av pensjonskundernes midler. Det defineres hvilke investeringsområder (aktivaklasser) som kapitalen plasseres i. De ulike aktivaklassene har ulike egenskaper og risikoprofil, og andelen som investeres i de ulike aktivaklassene justeres løpende gitt virksomhetens risikoevne og risikoappetitt. Dette overvåkes og rapporteres på daglig basis.

Konsernets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten tilfredsstillende eksterne og interne krav. Foruten grunnleggende diversifisering av kundenes midler har selskapet en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til en hver tid er tilpasset selskapets risikobærende evne. Den risikobærende evnen bygger på at risikoen skal korrelere med selskapets finansielle buffere og evnen til å tåle uforutsette negative bevegelser.

For mer informasjon rundt kapital- og risikostyring henvises det til note 9.

Konsernet driver også annen virksomhet hvor det stilles regulatoriske krav til kapitalforvaltning. Dette er i hovedsak skadeforsikring og bankvirksomhet. Disse virksomhetene drives gjennom heleide datterselskaper, og må oppfylle regulatoriske soliditetskrav på selskapsnivå.

Skadeforsikringsvirksomhet er på samme måte som livsforsikring underlagt egen forskrift som stiller krav til kapitalforvaltningen. På samme måte som for livsforsikring defineres ulike investeringsområder (aktivaklasser) som kapitalen plasseres i. Andelen som investeres i de ulike aktivaklassene tilpasses virksomhetens definerte risikoevne og risikoappetitt.

Bankvirksomheten drives innenfor en tydelig definert målgruppe for plassering av utlån for å oppnå ønsket nivå på sikkerhet og garantier for plasseringene.

Virksomhetene må samlet oppfylle myndighetsfastsatte krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning på konsolidert nivå. Kapitaldekningsreglene bygger på at sannsynligheten for at en finansinstitusjon eller et verdipapirforetak ikke skal klare å oppfylle sine betalingsforpliktelser vil være stigende med gjeldsgraden. Hovedkomponentene består av netto ansvarlig kapital sett i forhold til en balanse justert for antatt motpartsrisiko.

Nedenfor er kapitaldekningen til morselskapet, datterselskapene og underkonsern som omfattes av kapitaldekningskravet. Kravet utarbeides forøvrig på noe ulik måte avhengig av hvilken sektor selskapene faller inn under, men den overordnede metodikken er lik.

Kommunal Landspensjonskasse	12,0 %
KLP Bank konsern	17,3 %
KLP Skadeforsikring AS	48,9 %
KLP Bedriftspensjon AS	35,4 %
KLP Kapitalforvaltning AS	26,0 %

I note 26 finnes forøvrig informasjon på solvensmargindekningen til selskapene som omfattes av dette (forsikringselskaper), inndelingen i noten er Livsforsikring (Kommunal Landspensjonskasse og KLP Bedriftspensjon AS) og Skadeforsikring (KLP Skadeforsikring AS).

Kapitaldekningen er en pliktig rapportering som rapporteres kvartalsvis på selskapsnivå og konsolidert nivå.

Fra og med 01.01.2016 erstattes kapitaldekningskravet og solvensmarginkravet av det nye regelverket Solvens II. For mer informasjon om Solvens II og konsernets stilling henvises det til note 26.

Kjernekapital

Innskutt og opptjent egenkapital inngår som den mest betydelige delen av kjernekapitalen. På generelt grunnlag kan det sies at andre poster, som regnskapsmessig inngår som egenkapital, men som har begrenset tapsabsorbering blir trukket ut av kjernekapitalen (se over for detaljer). Fondsobligasjoner inngår som kjernekapital med maksimum 15 prosent av øvrig kjernekapital. Eventuelt overskytende teller som tilleggskapital. Immaterielle eiendeler blir trukket ut av kjernekapitalen. Urealiserte kursendringer i selskapsporteføljen kommer som fradrag når resultat på selskap er inkludert.

Tilleggskapital

Ansvarlig lån i utenlandsk valuta verdsettes til laveste kurs av dagkurs på beregningstidspunktet og valutakursen på opptakstidspunktet, bortsett fra det ansvarlige lånet i japanske yen (JPY). På dette benyttes, istedenfor opptakstidspunkt, valutakurs pr. 29.10.01, tidspunkt for søknad til Finanstilsynet om å legge endret valutakurs til grunn. Fondsobligasjonslånet faller også under laveste verdis prinsipp.

Fradrag ansvarlig kapital i andre finansinstitusjoner blir fordelt 50/50 på kjernekapital og tilleggskapital etter § 7 i forskriften om beregning av ansvarlig kapital.

Myndighetenes krav til minimum kapitaldekning er fastsatt til 8 prosent for forsikringselskaper.

Note 25 Immaterielle eiendeler

Millioner kroner	IT-systemer	Andre	2015	IT-systemer	Andre	2014
Bokført verdi 01.01.	361	16	377	361	16	377
Anskaffelseskost 01.01.	1 064	16	1 080	909	16	924
Total tilgang	161	0	161	150	0	150
herav internt opparbeidet	30	0	30	38	0	38
herav kjøpt	130	0	130	112	0	112
Kostnadsført eiendel	0	0	0	0	0	0
Anskaffelseskost 31.12.	1 225	16	1 241	1 058	16	1 074
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-626	0	-626	-547	0	-547
Årets ordinære avskrivninger	-77	0	-77	-78	0	-78
Nedskrivning ¹	-12	0	-12	0	0	0
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-715	0	-715	-626	0	-626
Bokført verdi 31.12.	510	16	526	433	16	448
Avskrivningstid			3 til 10 år			3 til 10 år

¹ Konsernet foretar periodiske gjennomgang av sine immaterielle eiendeler for å identifisere et eventuelt nedskrivningsbehov. I 2015 ble det identifisert tre IT-systemer der bokført verdi oversteg antatt gjenvinnbart beløp. Antatt gjenvinnbart beløp er beregnet ved å estimere framtidig inntjening. Dette resulterte i følgende vurdering:

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Bokført verdi før nedskrivning	23	0
Gjenvinnbart beløp	12	0
Nedskrivning	12	0

Nedskrivningen inngår som en del av driftskostnadene i resultatoppstillingen.

Note 26 Solvensmargin

Millioner kroner	2015	2014	2013	2012	2011
Solvensmarginkrav					
Livsforsikring	13 647	12 674	10 700	9 682	8 747
Skadeforsikring	201	174	159	140	127
Samlet solvensmarginkrav	13 848	12 848	10 859	9 822	8 874
Solvenskapital					
Ansvarlig kapital	27 792	19 894	17 982	16 019	14 780
Annen solvensmargin kapital livsforsikring	11 845	8 841	6 349	6 408	6 390
Annen solvensmargin kapital skadeforsikring	436	439	433	441	372
Fradrag i solvensmargin kapital	-1 701	0	0	0	0
Samlet solvenskapital	38 373	29 173	24 764	22 867	21 541
Solvensmargindekning	277,1 %	227,1 %	228,1 %	232,8 %	242,7 %

Solvensmargin for livsforsikrings selskapene Kommunal Landspensjonskasse og KLP Bedriftspensjon AS er beregnet i henhold til forskrift 19. mai 1995 nr. 481 om beregning av solvensmarginkrav og solvensmargin kapital for norske livsforsikrings selskaper kapittel 2.

Solvensmargin for KLP Skadeforsikring AS er beregnet i henhold til forskrift 19. mai 1995 nr. 482 om beregning av solvensmarginkrav og solvensmargin kapital for norske skadeforsikrings selskaper og gjenforsikrings selskaper kapittel 2.

Solvens II er innført fra 1.1.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor til merverdiene/mindreverdiene. For konsernets forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5% av selskapets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50% av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2016 og 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker kapitaldekningen.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er selskapets kapitaldekning 181% som er godt over selskapets mål om minst 130%. Med det midlertidige fradraget er kapitaldekningen 266%.

Forenklet Solvens II Balanse

Milliarder kroner	31.12.15	31.12.15
Eiendeler, bokført	462	417
Merverdier HTF/lån og fordringer	11	13
Merverdier øvrige utlån	1	0
Øvrige mer/mindreverdier	0	0
Sum eiendeler	474	455
Beste estimat		417
Risikomargin		13
Utsatt skatteforpliktelse		0
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån		11
Risikoutjevningfond		3
Andre forpliktelser		11
Sum forpliktelser		455
Fondsobligasjonslån		2
Basiskapital - kapitalgruppe 1		20
Ansvarlige lån		10
Risikoutjevningfond		4
Basiskapital - kapitalgruppe 2		13
Supplerende kapital		9
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2		9
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2		-14
Sum kapitalgruppe 2		8
Ansvarlig kapital under Solvens II		27
Solvenskapitalkrav (SCR)		15
Minstekapitalkrav (MCR)		4
Kapitaldekning Solvens II		181 %

Note 27 Kapitalavkastning for livsforsikrings selskaper

Kommunal Landspensjonskasse	2015	2014	2013	2012	2011
Prosent					
Kollektivporteføljen totalt					
Avkastning I - Bokført ¹	3,6	4,3	6,4	5,0	4,5
Avkastning II - Verdijustert ²	4,0	6,9	6,7	6,7	3,2
Kollektivporteføljens underporteføljer					
Balansert portefølje 1					
Avkastning I - Bokført ¹	3,6	4,2	6,0	5,0	4,5
Avkastning II - Verdijustert ²	4,0	7,0	6,3	6,7	3,2
Balansert portefølje 2					
Avkastning I - Bokført ¹	3,7	4,7	7,3	5,0	4,5
Avkastning II - Verdijustert ²	3,9	6,9	7,5	6,7	3,3
Moderat portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	3,6	4,5	5,2	ikke aktuell	ikke aktuell
Avkastning II - Verdijustert ²	3,7	6,5	5,4	ikke aktuell	ikke aktuell
Investeringsvalgporteføljen	4,0	6,7	8,8	7,5	2,2
Selskapsporteføljen	4,7	7,3	5,7	4,5	4,2
KLP Bedriftspensjon AS					
Prosent					
Kollektivporteføljen totalt					
Avkastning I - Bokført ¹	4,8	4,6	4,0	5,2	6,3
Avkastning II - Verdijustert ²	4,7	6,1	6,2	6,7	3,7
Kollektivporteføljens underporteføljer					
Balansert portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	4,8	4,6	3,9	5,3	6,3
Avkastning II - Verdijustert ²	4,7	6,1	6,1	6,8	3,8
Moderat portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	4,9	4,4	4,1	4,8	5,5
Avkastning II - Verdijustert ²	4,8	6,1	6,4	6,3	2,8
Investeringsvalgporteføljen	2,1	8,8	13,5	12,0	0,2
Investeringsvalgporteføljens underporteføljer					
Avkastning II - Verdijustert ²					
Profil 90 ³	3,4	8,9	24,8	15,2	-6,0
Profil 70 ³	3,0	8,9	19,4	13,8	-3,0
Profil 60 ³	2,7	9,1	16,9	13,1	-1,4
Profil 50 ³	2,4	9,2	14,4	12,4	0,3
Profil 40 ³	2,1	9,3	11,9	11,7	2,0
Profil 30 ³	2,0	8,4	9,3	10,4	2,8
Profil 20 ³	1,6	8,2	7,3	9,2	4,3
Profil 10 ³	1,4	7,3	4,8	7,9	5,2
Selskapsporteføljen	0,9	3,6	3,1	6,4	4,8

¹ Avkastning I = Bokført avkastning

² Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er bokført avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond

³ Underporteføljens andel aksjer i prosent

Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Konsernet tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenestepensjon (OTP). Selskapet har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2 og 3.

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Pensjonskostnader						
Nåverdi av årets opptjening	109,3	11,7	121,0	90,1	10,4	100,5
Administrasjonsomkostning	2,8	0,0	2,8	2,6	0,0	2,6
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	15,8	1,7	17,5	13,1	1,5	23,7
Resultatført planendring	0,0	0,0	0,0	-113,6	-10,3	-123,9
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift og adm.	127,9	13,4	141,2	-7,8	1,6	-6,2
Netto finanskostnad						
Rentekostnad	35,0	4,0	39,0	48,6	5,8	54,3
Renteinntekt	-21,9	0,0	-21,9	-34,6	0,0	-34,6
Forvaltningsomkostning	2,9	0,0	2,9	2,5	0,0	2,5
Netto rentekostnad	16,0	4,0	20,0	16,5	5,8	22,3
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	2,3	0,6	2,8	2,3	0,8	3,1
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift	18,2	4,6	22,8	18,8	6,6	25,4
Estimatavvik pensjoner						
Aktuarielt tap (gevinst)	-154,4	-16,6	-171,0	172,0	19,3	191,3
Arbeidsgiveravgift	-21,8	-2,3	-24,1	24,3	2,7	27,0
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift	-176,2	-18,9	-195,1	196,3	22,0	218,3
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	-30,1	-1,0	-31,1	207,3	30,2	237,5

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Pensjonsforpliktelser						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 407,4	160,1	1 567,5	1 422,5	165,6	1 588,1
Pensjonsmidler	1 012,2	0,0	1 012,2	926,8	0,0	926,8
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift	395,2	160,1	555,3	495,7	165,6	661,3
Arbeidsgiveravgift	55,7	22,6	78,3	69,9	23,3	93,2
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift	1 463,1	182,7	1 645,8	1 492,4	188,9	1 681,4
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift	450,9	182,7	633,6	565,6	188,9	754,6

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Avstemming pensjonsforpliktelse						
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 01.01.	565,6	188,9	754,6	456,7	166,2	623,0
Resultatført pensjonskostnad	127,9	13,4	141,2	-7,8	1,6	-6,2
Resultatført finanskostnad	18,2	4,6	22,8	18,8	6,6	25,4
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift	-176,2	-18,9	-195,1	196,3	22,0	218,3
arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-10,5	-0,6	-11,1	-12,2	-0,9	-13,1
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-74,2	-4,6	-78,8	-86,2	-6,5	-92,8
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12.	450,9	182,7	633,6	565,6	188,9	754,6

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Endring i pensjonsforpliktelser						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01. før planendring	1 492,4	188,9	1 681,4	1 289,3	166,2	1 455,5
Planendring	0,0	0,0	0,0	-113,6	-10,3	-123,9
Brutto pensjonsforpliktelse etter planendring	1 360,1	171,1	1 531,2	1 175,7	156,0	1 331,7
Nåverdi av årets opptjening	109,3	11,7	121,0	90,1	10,4	100,5
Rentekostnad	35,0	4,0	39,0	48,6	5,8	54,3
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	-161,4	-18,9	-180,3	193,2	22,0	215,2
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	15,8	1,7	17,5	13,1	1,5	14,5
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	2,3	0,6	2,8	2,3	0,8	3,1
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-10,5	-0,6	-11,1	-12,2	-0,9	-13,1
Utbetalinger	-19,8	-4,6	-24,4	-18,4	-6,5	-25,0
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	1 463,1	182,7	1 645,8	1 492,4	188,9	1 681,4

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Endring i pensjonsmidler						
Pensjonsmidler 01.01.	926,8	0,0	926,8	832,6	0,0	832,6
Renteinntekt	21,9	0,0	21,9	34,6	0,0	34,6
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	14,8	0,0	14,8	-3,0	0,0	-3,0
Administrasjonsomkostning	-2,8	0,0	-2,8	-2,6	0,0	-2,6
Finansomkostning	-2,9	0,0	-2,9	-2,5	0,0	-2,5
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	74,2	4,6	78,8	86,2	6,5	92,8
Utbetalinger	-19,1	-4,5	-23,5	-18,4	-6,5	-25,0
Pensjonsmidler 31.12.	1 012,2	0,0	1 012,2	926,8	0,0	926,8

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Pensjonsordningens over-/ underfinansiering						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	1 463,1	182,7	1 645,8	1 492,4	188,9	1 681,4
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	1 012,2	0,0	1 012,2	926,8	0,0	926,8
Netto pensjonsforpliktelse	450,9	182,7	633,6	565,6	188,9	754,6

31.12.2015 31.12.2014

Økonomiske forutsetninger (felles for alle pensjonsordningene)

Diskonteringsrente	2,70 %	2,30 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,75 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,50 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,73 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %

Til målingen av pensjonskostnaden for 2015 anvendes forutsetninger per 31.12.2014, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2015 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2015. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2015 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

Aktuarielle forutsetninger

KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»)

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjonsordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivinger. For uførhet er det anvendt KLPs egen uføretabell som er basert på uføreforfaringer i KLPs bestand.

Uttak av AFP i 2015 (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 45 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringen som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

Frivillig avgang for Fellesordningen i 2015 (i %)

Alder (i år)	< 20	20-23	24-29	30-39	40-50	51-55	>55
Turnover	20 %	15 %	10 %	7,5 %	5 %	2 %	0 %

Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte forts.

Pensjoner over driften

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013BE lagt til grunn som i Fellesordningen

Antall	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Medlemstatus						
Antall aktive	893	72	965	870	77	947
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	611	21	632	573	26	599
Antall pensjoner	191	39	230	167	35	202
Prosent			2014		2013	
Pensjonsmidlenes sammensetning:						
Eiendom			12,8 %			11,1 %
Utlån			12,3 %			10,9 %
Aksjer			19,8 %			20,4 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner			26,9 %			27,6 %
Omløpsobligasjoner			20,6 %			21,4 %
Likviditet/pengemarked			7,6 %			8,7 %
Sum			100,0 %			100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 3,6 prosent i 2015 og 6,9 prosent i 2014.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2016 – 31. desember 2016 er 14,3 millioner kroner.

Sensitivitetsanalyse per 31.12.2015

Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	9,9 %
Årets opptjening	13,5 %

Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,3 %
Årets opptjening	3,1 %

Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,5 %
Årets opptjening	1,9 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det et lite sannsynlig scenario og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning brutto pensjonsforpliktelse i balansen.

Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1 år.

Note 29 Lønn og forpliktelser for ledende personer m.v.

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et kompensasjonsutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som ledergruppen i konsernet Kommunal Landspensjonskasse. Dette innbefatter konsernsjef, konserndirektører i KLP og administrerende direktører for enkelte datterselskap.

Alle medlemmene i konsernledelsen har pensjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen av de som er ledende ansatte per 31.12.2015 har valgt å endre pensjonsalderen til 70 år.

Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

En av de ledende ansatte hadde avtale om prestasjonslønn (bonus) i tillegg til fastlønn. Ordningen ble avskaffet med virkning fra 1. juli 2013 slik at ingen av de ledende ansatte har slik ordning lenger. Opptjent bonus fram til avskaffelsestidspunktet beholdes, og har en utbetalingsperiode som strekker seg over tre år. Oppgitt bonusutbetaling gjelder utbetalt bonus i 2015 som er opptjent tidligere år som forfalt til utbetaling i 2015.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP – konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/kontrollkomitémedlemmer/representantskapsmedlemmer blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

Honorar for styremedlemmer fastsettes av representantskapet. KLP har felles representantskap med datterselskapet KLP Skadeforsikring AS.

KLP har felles kontrollkomité med datterselskaper i konsernet som har krav til kontrollkomité.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

2015	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjonsopptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdragsplan ¹
Tusen kroner							
Ledende ansatte							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 694	-	167	1 509	10 017	2,25	A45
Ole Jacob Frich ⁵	1 097	-	99	311	1 130		A31
Marianne Sevaldsen	2 520	-	158	1 192	4 439		A43
Aage E. Schaanning	3 264	-	150	1 301	3 127	2,25-2,45	A22/A23
Rune Mæland	1 616	-	153	413	2 011		A34/A43
Mette-Jorunn Meisland ²	795	-	90	256	5 925	2,25-2,45	A38
Tore Tenold	2 752	-	144	1 103	2 018		Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	2 974	835	165	1 114	3 074	2,90-3,15	A40/Fleksilån
Gunnar Gjørtz	2 894	-	152	1 131	2 299		Fleksilån
Leif Magne Andersen	1 968	-	154	734	4 737	2,25-2,45	A42/A44
Styret ⁴							
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	317	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (7 av 9)	269	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (4 av 6)	88	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (7 av 9)	173	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (9 av 9)	217	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth (0 av 3) ²	0	-	-	-	-	-	-
Cathrine Klouman (5 av 6)	88	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (9 av 9)	188	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	215	-	-	-	-	-	-
Kontrollkomité							
Ole Hetland, leder	98	-	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	83	-	-	-	-	-	-
Berit Bore	86	-	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	83	-	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	83	-	-	-	-	-	-
Representantskap							
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	653	-	-	-	42 602	-	-
Ansatte							
Sum lån til ansatte i konsernet	-	-	-	-	1 419 838	-	-

Note 29 Lønn og forpliktelser for ledende personer m.v. forts.

2014	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Planendring pensjons- ytelse ³	Lån	Rentesats per 31.12.2014	Avdragsplan ¹
Ledende ansatte								
Sverre Thornes, konsernsjef	3 569	-	164	1 257	-1 133	7 211	2,70-3,15	A41
Ole Jacob Frich	1 489	-	150	412	-259	7 823	2,90-3,15	A43
Marianne Sevaldsen	2 466	-	153	1 040	-140	4 439	2,90	A43
Aage E. Schaanning	3 190	-	149	1 085	-1 048	3 426	2,70-3,15	A22/A31
Rune Mæland	1 583	-	146	357	-660	2 081	2,70-2,90	A34/A43
Toril B. Ressem ²	1 684	-	137	538	-	4 494	2,90	A30/A42
Mette-Jorunn Meisland	1 348	-	149	452	-433	5 987	2,90-3,15	A38
Tore Tenold	2 628	-	138	1 020	-107	2 397	2,90	Boligkreditt
Håvard Gulbrandsen	2 875	981	149	985	-551	3 151	2,90-3,15	A40/Boligkreditt
Gunnar Gjørtz	2 826	-	149	955	-150	4 002	2,90	Boligkreditt
Leif Magne Andersen	1 927	-	149	667	-64	4 886	2,90-3,15	A42/A44
Styret								
Liv Kari Eskeland, leder	283	-	-	-	-	-	-	-
Arne Øren ²	158	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen	214	-	-	-	-	-	-	-
Herlof Nilssen ²⁾	107	-	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth	208	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen	168	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen	182	-	-	-	-	-	-	-
Trond Michael Andersen ²	85	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte	168	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte	208	-	-	-	-	-	-	-
Kontrollkomité								
Ole Hetland, leder	97	-	-	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	80	-	-	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	80	-	-	-	-	-	-	-
Mathilde Irene Skiri ²	39	-	-	-	-	-	-	-
Berit Bore	41	-	-	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	80	-	-	-	-	-	-	-
Representantskap								
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	816	-	-	-	-	47 363	-	-
Ansatte								
Sum lån til ansatte i konsernet	-	-	-	-	-	1 007 691	-	-

¹ S = Serielån, A = Annuitetslån, siste avdrag.

² Vedkommende har trådt ut av vervet i løpet av året.

³ Planendring pensjonsytelse viser effekten av levealdersjustering for årskullene fra 1954 vedtatt i 2008, samt endringer i uførepensjonsreglene vedtatt i 2014. Begge disse planendringene ble innarbeidet i beregning av pensjonsforpliktelsen i 2014.

⁴ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

⁵ Gikk bort i august 2015.

Note 30 Antall ansatte

	2015	2014
Antall fast ansatte 31.12.	939	899
Antall årsverk	898	861

Note 31 Honorar til revisor

Millioner kroner	2015	2014
Ordinær revisjon	8,1	8,4
Attestasjonstjenester	0,8	0,4
Skatterådgivning	0,8	1,2
Andre tjenester utenfor revisjonen	4,0	1,2
Sum honorar til revisor	13,6	11,2

Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

Note 32 Driftskostnader

Millioner kroner	2015	2014
Personalkostnader ¹	862	605
Avskrivninger og nedskrivninger	118	109
Andre driftskostnader	449	454
Sum driftskostnader	1 429	1 167

¹ I 2014 ble det innarbeidet en planendring i pensjonsforpliktelsene. Effekten av planendringen var en reduksjon av pensjonsforpliktelsen på 124 millioner kroner.

Note 33 Andre inntekter og kostnader

Millioner kroner	2015	2014
Andre inntekter		
Tilskudd avtafestet pensjon	868	775
Øvrige inntekter	58	95
Sum andre inntekter	926	871
Andre kostnader		
Kostnader avtafestet pensjon	868	775
Øvrige kostnader	16	25
Sum andre kostnader	884	800

Note 34 Annen kortsiktig gjeld

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	168	207
Forskuddstrekk pensjonsordning	329	287
Leverandørgjeld	681	670
Forhåndsinnkalt tilskudd til forsikringsviksomheten	106	96
Øvrig kortsiktig gjeld	2 972	4 711
Sum annen kortsiktig gjeld	4 255	5 971

Note 35 Betingede forpliktelser

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Kausjonsansvar tilhørende KLP	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	8 673	6 416
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn tilhørende KLP Konsern	5 670	6 838
Sum betingede forpliktelser	14 346	13 256

Note 36 Opptjent egenkapital

Millioner kroner	Revaluerings- fond	Risikoutjevning- fond	Naturskade- fond	Øvrig opptjent egenkapital	Opptjent egenkapital
Balanseført verdi 01.01.2014 ¹	229	170	154	6 969	7 522
Resultat		357	24	484	865
Utvidet resultat:					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				-144	-144
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	195			-53	142
Balanseført verdi 31.12.2014	424	527	178	7 256	8 385
Resultat		2 836	-33	1 387	4 193
Utvidet resultat:					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				132	132
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	172			-43	129
Balanseført verdi 31.12.2015	597	3 364	146	8 731	12 837

¹⁾ IB 01.01.2014 er endret pga. reklassifisering av fond i KLP Skadeforsikring AS med 86 millioner kroner.

Ikke-finansielt regnskap

Ikke-finansielt regnskap ved årsslutt 2015	136
Note 1 Regnskapsprinsipper	137
Note 2 Ansvarlige investeringer	138
Note 3 Investeringer for bærekraftig utvikling	138
Note 4 Skatt og inntekt per land	138
Note 5 Ansatte	138
Note 6 Sykefravær	138
Note 7 Personalskader	138
Note 8 Lønn og godtgjørelse	138
Note 9 Miljø	139
Revisors uttalelse, ikke-finansielt regnskap	140

Ikke-finansielt regnskap ved årsslutt 31. desember 2015

Note	2015	2014	2013	2012	2011	Endring	Målsetting
Ansvarlige investeringer							
2	antall utelukkelse av selskaper fra investeringsporteføljen	124	99	69	64	▲	n/a
2	antall reinkluderte selskaper i investeringsporteføljen	4	1	4	1	▲	n/a
2	antall generalforsamlinger i norske selskaper hvor KLP har stemt	97	106	95	113	▼	107 (90 %)
2	antall generalforsamlinger i utenlandske selskaper hvor KLP har stemt	2 448	2 492	2 259	2 099	▼	2 957 (75 %)
2	antall selskaper KLP har fulgt opp	176	109	41	143	▲	280
Investeringer for bærekraftig utvikling (millioner kroner)							
3	markedsverdi for investeringer i fornybar energi i Norge	20 189	19 876	18 865		▲	n/a
3	markedsverdi for investeringer i fornybar energi i utviklingsland	226	131	36		▲	n/a
3	markedsverdi for investeringer i bank og finans i utviklingsland	229	201	8	0	9	▲
Skatt og inntekt per land (millioner kroner)							
4	skattekostnad - Norge	-684	-72	-198	0	103	▼
4	skattekostnad - Sverige	35	1	12	-10	-10	▲
4	skattekostnad - Danmark	-84	-61	-54	0	36	▼
4	skattekostnad - i Verden (utenfor Norden)	-125	-77	33	0	0	▼
4	inntekt i Norge	57 567	90 635	51 691	47 729	31 605	▼
4	inntekt i Sverige	415	383	274	216	155	▲
4	inntekt i Danmark	208	189	173	136	85	▲
4	inntekt i Europa (utenfor Norden)	112	115	14			▼
4	regnskapsmessig resultat før skatt i Norge	3 541	704	828	1 131	609	▲
4	regnskapsmessig resultat før skatt i Sverige	1 088	257	255	-166	90	▲
4	regnskapsmessig resultat før skatt i Danmark	331	136	-8	36	-46	▲
4	regnskapsmessig resultat før skatt i Europa (utenfor Norden)	-221	-232	-126			▲
4	årets netto kjøp/salg og investeringer i Norge	5 316	3 268	2 059	2 056	-194	▲
4	årets netto kjøp/salg og investeringer i Sverige	1 836	60	1 576	1 283	933	▲
4	årets netto kjøp/salg og investeringer i Danmark	411	8	3	399	1 358	▲
4	årets netto kjøp/salg og investeringer i Europa (utenfor Norden)	0	0	2 336			-
Ansatte							
5	antall ansatte i Norge	921	884	841	799	770	▲
5	antall ansatte i Sverige	11	8	8	1	1	▲
5	antall ansatte i Danmark	7	7	7	8	4	-
5	prosent antall kvinner	48	48	48	48	49	▲
5	prosent antall menn	52	52	52	52	51	▼
5	prosent turnover av ansatte	4,0	4,0	3,9	3,1	4,5	-
5	antall midlertidige ansatte	37	29	36	18	19	▲
5	prosent deltidsansatte kvinner	15	16	16	18	16	▼
5	prosent deltidsansatte menn	1,2	1,7	1,8	1,7	2,0	▼
5	antall kvinner i prosent av ledernivå en	13	20	27	18	27	▼
5	antall kvinner i prosent av ledernivå to	33	35	35	30	31	▼
5	antall kvinner i prosent av ledernivå tre	48	47	45	47	42	▲
5	antall kvinner i prosent styret	50	50	50	43	43	-
6	rappoertert sykefravær korttid (%)	1,7	1,6	1,0	1,1	1,9	▲
6	rappoertert sykefravær langtid (%)	2,5	3,1	2,9	3,1	2,7	▼
6	rappoertert sykefravær totalt (%)	4,2	4,7	3,9	4,2	4,6	▼
6	rappoertert sykefravær kvinner (%)	5,6	6,0	5,8	6,0		▼
6	rappoertert sykefravær menn (%)	2,8	3,1	2,2	2,2		▼
	rappoertert fravær syke barn kvinner (%)	52	57	63	63		▼
	rappoertert fravær syke barn menn (%)	48	43	37	37		▲
7	rappoertert antall personskader	1	1	1	0	0	-

Note	2015	2014	2013	2012	2011	Endring	Målsetting
Lønn og godtgjørelse (1 000 kroner)							
8	totalt lønn til ansatte	683 285	638 922	594 874	547 218	521 467	▲
8	gjennomsnittlig lønn kvinner	621	609	593	570	550	▲
8	gjennomsnittlig lønn menn	768	758	743	727	711	▲
8	kvinner tjener prosentvis i forhold til menn	80,9	80,3	79,8	78,4	77,3	▲
8	kvinner tjener prosentvis i forhold til menn på ledernivå en	92,4	79,0	72,4	64,3		▲
8	kvinner tjener prosentvis i forhold til menn på ledernivå to	87,6	91,9	87,7	91,1		▼
8	kvinner tjener prosentvis i forhold til menn på ledernivå tre	91,6	96,3	92,3	92,2		▼
Miljø							
9	energiforbruk kWh/m ² i KLP Eiendoms egendriftede bygg i Oslo	195	162	158	182	196	▲
9	energiforbruk kWh/m ² i KLP Eiendoms egendriftede bygg i Trondheim	180	151	154	162	157	▲
9	energiforbruk kWh/m ² i KLP Eiendoms egendriftede bygg i København	128	131	140	153	154	▼
9	energiforbruk kWh/m ² i KLPs kontorer i KLP Huset	140	146	147	160	174	▼
9	energiforbruk kWh/m ² i KLPs kontor i Bergen	101	119	152	142	147	▼
9	energiforbruk kWh/m ² i KLPs kontorer i Trondheim	200	202	218	217		▼
9	kildesortingsgrad i prosent på avfall fra egendriftede bygg i Oslo	55	56	56	53	53	▼
9	kildesortingsgrad i prosent på avfall fra egendriftede bygg i Trondheim	54	57	42	43	41	▼
9	kildesortingsgrad i prosent på avfall fra egendriftede bygg i København	39	38	30			▲
9	Kildesortingsgrad i prosent på avfall fra KLPs egne kontorer i Norge	68	72	64	53		▼
9	Totalt antall flyreiser (tur-retur)	3623	3588	3355	3195	2840	▲
9	Totalt antall flyreiser pr. årsverk (tur-retur)	3,9	4,0	3,9	4,0	3,6	▼

Noter Ikke-finansielt regnskap

Note 1 Regnskapsprinsipper

Vurdering av vesentlighet: Seleksjon av indikatorer for årsrapporten er basert på den tredelte bunnlinje: hvordan påvirker KLP miljømessige, sosiale og økonomiske aspekter. KLPs interessenter er eiere, kunder, medlemmer, egne ansatte og andre i samfunnet som er opptatt av samfunnsansvar og ansvarlige investeringer. KLP tilstreber åpenhet i sitt arbeid; retningslinjer, vedtak, tiltak og resultater er tilgjengeliggjort på selskapets nettsider og i blogg og samfunnsansvar. Bloggen gir interessenter en mulighet til å respondere og kommentere hva de er opptatt av. Der KLP holder foredrag om samfunnsansvar og ansvarlige investeringer er det også en god mulighet for å komme i dialog med og å samle innspill fra interessentene.

Økonomi: Ansvarlige investeringer er sentralt i KLPs forretning som forvalter av pensjonsmidler. KLPs oppgave er å sikre avkastning til fremtidig pensjoner, men det er ikke likegyldig hvordan avkastningen skapes. KLP ønsker å være en ansvarlig finansiell investor og eier, og bruker derfor flere virkemidler for å påvirke selskaper til en langsiktig og bærekraftig verdiskaping. KLPs retningslinjer for ansvarlige investeringer er vedtatt av styret, og definerer virkemidler og mål for ansvarlige investeringer. Virkemidlene er eksklusjon, aktivt eierskap og investeringer for bærekraftig utvikling. Rapportering på dette området er derfor vesentlig. I tillegg er skatt og omsetning per land inkludert i rapporten for å vise et godt eksempel. Som eier er KLP opptatt av åpenhet og er en pådriver for land for land-rapportering.

Sosialt: KLP rapporterer på likestilling, sykefravær og turnover.

Miljø: KLP påvirker miljøet hovedsakelig gjennom sin eieomsvirksomhet. Energiforbruk og avfall er parametere hvor KLP har definert reduksjonsmål, og hvor reduksjon har stor effekt på miljø relativt til andre indikatorer. For KLP som kontorbedrift i Norge er miljøpåvirkningen begrenset. Igjen er det energiforbruk som skiller seg ut som en relevant faktor å rapportere på, også fordi den kan konverteres til finansiell verdi. KLP rapporterer også på flyreiser da reisevirksomheten står for mesteparten av driftens klimagassutslipp.

Innholdet i det ikke-finansielle regnskapet er satt opp for å dekke regnskapsloven § 3-3c og Norsk regnskapsstandard nr. 16. Ved seleksjon av de enkelte indikatorer er det gjort en vurdering hvorvidt de tilfredsstillende Global Reporting Initiative (GRI) og Communication on Progress til FNs Global Compact. Utvidet rapportering om samfunnsansvar finnes på klp.no/samfunnsansvar.

Vurderingen av hva som er materielle rapporteringsvariabler er gjort ut fra hva som anses å være av størst betydning for KLPs virksomhet og interessenter.

Note 2 Ansvarlige investeringer

Antall utelukkelse viser til totalt antall selskaper KLP har ekskludert fra investeringsuniverset på grunn av brudd på KLPs retningslinjer for ansvarlige investeringer ved utgangen av året. Antall reinkluderte selskaper er til selskaper hvor utelukkelsen har blitt opphevet i løpet av året.

I tillegg vises antall generalforsamlinger KLP har stemt på. Målsettingen er definert som en andel av generalforsamlingene

hvor KLP har stemmerett. Den store endringen fra 2011 til 2012 skyldes utvidet investeringsområde til også å omfatte fremvoksende markeder. Oversikt over hvilke selskaper tallene viser til, og hvordan KLP har stemt på selskapenes respektive generalforsamlinger er publisert på klp.no/samfunnsansvar.

Antall selskaper KLP har fulgt opp viser til porteføljeselskaper som KLP har vært i direkte kontakt med under året angående sosiale, miljø-, eller styringsmessige temaer. KLPs oppfølging varierer i omfang, tema og tidsperspektiv. Dette er en form for eierskapsutøvelse der KLP engasjerer i en dialog med selskaper for å avklare hvordan de håndterer samfunnsansvarsutfordringer samt kommuniserer KLPs forventninger.

Note 3 Investeringer for bærekraftig utvikling

Ref note 1 er «investeringer for bærekraftig utvikling» ett av virkemidlene i KLPs retningslinjer for ansvarlige investeringer. Som en del av dette har KLP investert i to sektorer i utviklingsland: fornybar energi og finans. I tillegg har KLP betydelige investeringer i fornybar energi-produksjon i Norge. Disse tallene rapporterer markedsverdien til disse investeringene.

Fornybar energi i Norge er definert som KLPs investeringer i norske kraftselskaper med betydelig vannkraftproduksjon.

Fornybar energi i utviklingsland er KLPs direkteinvesteringer i fornybar energi-prosjekter i utviklingsland som KLP gjør i samarbeid med det statlige utviklingsfondet Norfund. KLP har sammen med Norfund etablert et felles investeringsselskap, KLP Norfund Investments AS.

Investeringer i bank og finans i utviklingsland er definert som KLPs investeringer i Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) og NorFinance AS. NorFinance investerer i finanssektoren i utviklingsland og er et investeringsselskap hvor KLP er medinvestor med blant andre Norfund.

Investeringene baseres på kommersielle risiko- og avkastningsvurderinger, men vektlegger også effekten på samfunns- og miljømessige parametere.

KLP har kommitert totalt 1 milliard kroner til KLP Norfund Investments og NorFinance.

Note 4 Skatt og inntekt per land

Skatt og inntekt per land er fordelt på de land hvor KLP driver virksomhet med bestemmende innflytelse. Dette innebærer at skatt og inntekt fra investeringer i utenlandske verdipapirer rapporteres i landfordelingen som norske, med mindre KLP har bestemmende innflytelse over investeringen slik at det foreligger et konsernforhold. I beløpet inngår KLP sin kildeskatt i fondsinvesteringer fra og med 2013.

Skattekostnad består av regnskapsført skattekostnad i de ulike landene. Dette vil avvike fra betalt skatt. Skatt i form av avgifter inngår ikke i de rapporterte tallene.

Sammenlignbare tall fra før 2013 er ikke framskaffet.

Note 5 Ansatte

Antall ansatte inkluderer ansatte i permisjon og ansatte som jobber deltid.

KLP har ansatte i Norge, Sverige og Danmark. Prosent antall turnover viser til antall personer som er sluttet i KLP.

Antall personer som har skiftet arbeidsgiver internt i KLP (forskjellige juridiske enheter under KLP som morselskap) går ikke inn i definisjonen som turnover.

Antall kvinner i prosent rapporteres på ledernivå 1 til 3, hvor ledernivå 1 er konsernledelsen inklusive administrerende direktør. Ledernivå 2 er de lederne som rapporterer direkte til en konserndirektør. Ledernivå 3 er de lederne som rapporterer til ledere på nivå 2.

Note 6 Sykefravær

Tallene viser egenrapporterte sykefravær. Sykefravær kort tid er 1-3 dager, langtidsfravær er 4 dager eller mer.

Note 7 Personalskader

Tallene viser egenrapporterte personalskader og skader rapportert som faktiske og mulige yrkesskader til KLP Skadeforsikring AS som forsikringselskap for KLP.

Note 8 Lønn og godtgjørelse

De rapporterte tall for lønn og godtgjørelse til ansatte inkluderer ikke naturalytelser. Honorar utbetalt til eksterne er heller ikke inkludert. Informasjon vedrørende lønn og godtgjørelse omhandler kun Norge.

Lønn og godtgjørelse for KLPs konsernledelse og styrerepresentanter er omtalt i note 29 i konsernregnskapet. KLP Kapitalforvaltning har bonusordninger for ansatte, øvrige ansatte i KLP har ikke bonus eller opsjonsavtaler.

Gjennomsnittlig lønn per kjønn er beregnet ut fra kontraktfestet lønn etter 100 prosent stillingsgrad og ikke korrigeret for andel deltid. Prosentvis lønn for kvinner i forhold til menn per ledernivå er ikke rapportert før 2012. Tall for tidligere år foreligger derfor ikke.

Ledernivå 1 er konsernledelsen inklusive administrerende direktør. Ledernivå 2 er de lederne som rapporterer direkte til en konserndirektør. Ledernivå 3 er de lederne som rapporterer til ledere på nivå 2.

Note 9 Miljø

Energiforbruk kWh per kvadrat for KLPs egendriftede bygg er temperaturkorrigeret for å kunne måle effekt av iverksatte energisparingstiltak. Temperaturkorrigeret betyr at energiforbruk til oppvarming justeres til et normalår (1961-1990: met.no - Meteorologisk institutt).

Med egendriftede bygg menes de eiendommene som KLP eier og har ansvar for drift og vedlikehold, og hvor KLP har muligheten til å iverksette og måle effekten av miljøtiltak. Dette er

bygg i Oslo, Trondheim og København. Alle disse byggene har energioppfølgningssystem hvor energi- og vannforbruk registreres og overvåkes. I tallene for 2015 i Oslo og Trondheim er det kun medtatt bygg hvor leietakers energiforbruk også er kjent. Tallene for København er uten leietakers forbruk.

Energiforbruket i KLPs egne kontorlokaler er ikke temperaturkorrigeret, men viser faktisk forbruk. Energiforbruket er hentet fra vårt energioppfølgningssystem (Optima Energi). Systemet oppdaterer tall kontinuerlig når disse blir tilgjengelige fra strømlleverandør. Dette fører tidvis til mindre uoverensstemmelser mellom rapportert energiforbruk i dette ikke-finansielle regnskapet kontra kvartalsrapportert energiforbruk. Det er her valgt å benytte beste tilgjengelige tall, til tross for at disse avviker noe fra kvartalsrapporteringen. Energieffektiviseringstiltak og optimalisering av driften har gitt en nedgang i energiforbruket. Energiforbruket i KLP Huset gjelder for perioden etter innflytting i mai 2010. For egne kontorer i Trondheim er det ikke innhentet tall før 2012.

Det er i 2016 gjort en gjennomgang for å kvalitetssikre arealberegninger i KLPs egne kontorer i Norge. Det har blitt oppdaget noen avvik, som i denne rapporten har blitt endret tilbake i tid. Dette har en direkte innvirkning på energiforbruk per kvadratmeter. Merk at også her er tallene oppdatert bakover i tid, slik at sammenligningsgrunnlaget forblir uendret.

Selskapet har en stor portefølje med bygg, som også endrer seg over tid. De enkelte byggene kan også endre bruksmønstre i kortere eller lengre tidsperioder, som f.eks. i forbindelse med leietakerutskiftninger. Det kan være ulike grunner til at

det av og til ikke er mulig å få innhentet korrekte tall, eksempelvis ved feil på målere, for sent innrapporterte tall fra våre underleverandører. Dette tas høyde for ved at rapporteringen kun inkluderer de byggene KLP selv drifter og som har sammenliknbare driftsforhold 12 måneder tilbake i tid fra rapporteringstidspunktet. Det betyr imidlertid at byggene KLP rapporterer på varierer noe fra år til år, men vurderingen er at dette likevel vil plukke opp de riktige trendene i selskapets eiendomsmasse.

Kildesorteringsgraden viser hvor stor andel av avfallet som blir sortert. En miljøpåvirkende faktor er å minimere usortert avfall. Sortert avfall kan materialgjenvinnes i større grad, og har derfor en mindre negativ miljøpåvirkning enn avfall som ikke sorteres og som blir enten deponert eller energigjenvunnet. I år rapporterer KLP samlet kildesorteringsgrad for selskapets kontorer i Norge. Dette på bakgrunn av målet om 80 % samlet sorteringsgrad i egne kontorer i Norge innen 2020.

KLPs største CO₂-fotavtrykk kommer fra konsernets reisevirksomhet. Det er derfor vedtatt at antall flyreiser skal reduseres med 6 % i 2016 fra 2014-nivået. På bakgrunn av dette er det i år rapportert antall flyreiser, samt antall flyreiser pr. ansatt.

I forbindelse med rapportering for 2015 ble det gjort justeringer på oppvarmet areal for en stor del av byggene i Oslo. Dette er gjort slik at arealet korresponderer med oppgitt oppvarmet areal i byggenes Energiattester. Dette har ført til en økning av spesifikk energi (pr m²) for disse byggene, siden de fleste oppvarmede arealer var oppgitt for store.

Til styret i Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskap

Uavhengig uttalelse vedrørende ikke-finansielt regnskap for 2015

Vi er engasjert av ledelsen i KLP for å utføre verifikasjon av det ikke-finansielle regnskapet for 2015. KLPs ledelse er ansvarlig for utvelgelse og innsamling av informasjon som presenteres, samt utarbeidelsen av det ikke-finansielle regnskapet.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om det ikke-finansielle regnskapet basert på vår kontroll.

Vi har foretatt våre kontroller og avgir vår uttalelse i samsvar med standard for attestasjonsoppdrag "ISAE 3000 Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk økonomisk informasjon". Innenfor rammene av denne standarden har vi planlagt og utført kontrollhandlinger for å oppnå moderat sikkerhet for at det ikke-finansielle regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, herunder at det ikke-finansielle regnskapet er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene.

Vårt arbeid har omfattet følgende kontrollhandlinger:

- Intervjuer med nøkkelpersoner i rapporteringsarbeidet innenfor de ulike områdene i det ikke-finansielle regnskapet.
- Vurdering av rutiner og internkontroll knyttet til rapportering til det ikke-finansielle regnskapet.
- Innsamling og gjennomgang av relevant informasjon som støtter fremstillingen i det ikke-finansielle regnskapet.
- Vurdering av informasjonen i det ikke-finansielle regnskapet, herunder en gjennomgang av fullstendigheten og nøyaktigheten i den presenterte informasjonen.

Vi mener at vårt arbeid gir et forsvarlig grunnlag for vår uttalelse med moderat sikkerhet.

Konklusjon

Vi har ved utførelsen av våre kontroller ikke blitt oppmerksomme på noe som gir oss grunn til å tro at det ikke-finansielle regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, herunder at det ikke-finansielle regnskapet i all vesentlighet er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene.

Oslo, 25.03.2016

PricewaterhouseCoopers AS

Eli Moe-Helgesen
Statsautorisert revisor

Regnskap og noter KLP

Resultatregnskap	142
Balanse	144
Oppstilling over endringer i egenkapital	147
Kontantstrømpoppstilling	148
Noter:	
1. Generell informasjon	149
2. Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	149
3. Viktige regnskapsestimater og vurderinger	157
4. Netto inntekter fra finansielle instrumenter	159
5. Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	161
6. Virkelig verdi hierarki	167
7. Risikostyring	171
8. Likviditetsrisiko	173
9. Renterisiko	174
10. Valutarisiko	176
11. Kredittrisiko	178
12. Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	180
13. Pantelån og andre utlån	181
14. Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	182
15. Aksjer og aksjefondsandeler	183
16. Kursreguleringsfond	197
17. Investerings eiendommer	198
18. Immaterielle eiendeler	198
19. Forsikringstekniske forhold	199
20. Sikringsbøkføring	202
21. Ansvarlig lån og fondsobligasjonslån	203
22. Kapitalstyring og kapitaldekning	204
23. Solvensmargin	205
24. Kapitalavkastning	207
25. Salgskostnader	207
26. Pensjonsansvar egne ansatte	208
27. Skatt	211
28. Lønn og forpliktelser for ledende ansatte og styrende organer	212
29. Antall ansatte	216
30. Honorar til revisor	216
31. Transaksjoner med nærstående parter	216
32. Andre forpliktelser	217
33. Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader	217
34. Betingede forpliktelser	217

Resultatregnskap for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Noter	Millioner kroner	2015	2014
	Forfalte premier, brutto	29 543	32 283
	Avgitte gjenforsikringspremier	-2	-3
	Overføring av premiereserve fra andre forsikringsselskaper/pensjonskasser	9 247	30 175
19	Sum premieinntekter for egen regning	38 789	62 454
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	5 832	3 192
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	8 469	8 257
	Verdiendringer på investeringer	7 082	8 358
	Realisert gevinst og tap på investeringer	-5 955	3 630
4	Sum netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	15 428	23 436
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	28	17
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	41	36
	Verdiendringer på investeringer	24	21
	Realisert gevinst og tap på investeringer	-17	46
4	Sum netto inntekter fra investeringer i investeringsvalgporteføljen	77	120
33	Andre forsikringsrelaterte inntekter	888	855
	Utbetalte erstatninger	-15 139	-13 629
	Endring i erstatningsavsetninger	10	-4
	Overføring av premiereserve, tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond til andre forsikringsselskaper/pensjonskasser	-147	-4 364
19	Sum erstatninger	-15 277	-17 996
	Endring i premiereserve	-11 306	-51 364
	Endring i tilleggsavsetninger	-3 030	-3 360
	Endring i kursreguleringsfond	-1 950	-9 110
	Endring i premie- og innskuddsfond	-243	-229
	Overføring av tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond fra andre forsikringsselskaper/pensjonskasser	-9	-5
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte forpliktelser	-16 538	-64 067
	Endring i premiereserven	21	-39
	Endring i premie- og innskuddsfond	-3	-3
	Endring i andre avsetninger	-27	-50
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - særskilt investeringsvalgportefølje	-9	-92
	Overskudd på avkastningsresultatet	-182	-3 064
	Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	-17 326	-349
19	Sum midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktsfastsatte forpliktelser	-17 508	-3 414
	Forvaltningskostnader	-181	-158
25	Salgskostnader	-118	-98
	Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader	-624	-496
	Sum forsikringsrelaterte driftskostnader	-922	-752
33	Andre forsikringsrelaterte kostnader	-874	-797
19	Resultat av teknisk regnskap	4 054	-253

Resultatregnskap for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Noter	Millioner kroner	2015	2014
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	515	637
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	650	606
17	Netto inntekter fra investeringseiendom	41	0
	Verdiendringer på investeringer	-866	-106
	Realisert gevinst og tap på investeringer	874	308
4	Sum netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen	1 213	1 446
	Andre inntekter	13	16
	Forvaltningskostnader	-11	-9
	Andre kostnader	-411	-240
	Sum forvaltningskostnader og andre kostnader knyttet til selskapsporteføljen	-422	-250
	Resultat av ikke-teknisk regnskap	804	1 212
	Resultat før skattekostnad	4 858	959
27	Skattekostnader	-489	35
	Resultat før andre resultatkomponenter	4 369	994
	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger - ytelser til ansatte	124	-147
27	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-31	40
	Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	93	-107
	Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av EK-metoden	71	-71
	Justering av forsikringsforpliktelsene	-20	23
27	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-13	13
	Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	39	-35
	Utvidet resultat	132	-143
	TOTALRESULTAT	4 500	852
	Disponeringer og overføringer		
	Overført til annen opptjent egenkapital	-1 664	-494
	Overført til/fra risikoutjevningfond	-2 836	-358
	Sum resultatdisponering og overføring	-4 500	-852

Balanse for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Noter	Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
EIENDELER			
Eiendeler i selskapsporteføljen			
18	Immaterielle eiendeler	454	391
Investeringer i selskapsporteføljen			
6,17	Investeringseiendommer	893	890
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	1 673	1 471
14	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	3 333	2 694
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	5 006	4 165
5,11	Investeringer som holdes til forfall	10 013	3 937
5,11	Obligasjoner klassifisert som utlån og fordringer	6 291	5 756
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	16 304	9 694
5,6,15	Aksjer og andeler	415	329
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	7 476	7 206
5,6,11	Utlån og fordringer	925	626
5,6,11,12	Finansielle derivater	614	312
5,6	Andre finansielle eiendeler	29	16
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	9 458	8 489
Sum investeringer i selskapsporteføljen		31 662	23 238
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger			
31	Konsernmellomværende	121	224
	Andre fordringer	120	41
Sum fordringer		759	894
Anlegg og utstyr		39	45
Bankinnskudd		654	434
27	Eiendeler ved skatt	0	88
Sum andre eiendeler		693	567
Sum eiendeler i selskapsporteføljen		33 568	25 090

Balanse for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Noter	Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
EIENDELER I KUNDEPORTEFØLJENE			
Investeringer i kollektivporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	53 386	42 396
14	Aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	364	244
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	53 750	42 640
5,11	Investeringer som holdes til forfall	24 758	26 058
5,11	Obligasjoner klassifisert som utlån og fordringer	86 621	79 360
5,11,13	Øvrig utlån og fordringer	51 209	41 976
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	162 588	147 393
5,6,15	Aksjer	23 394	24 236
5,6,15	Aksjefondsandeler	56 516	49 673
5,6,15	Alternative investeringer	2 380	1 875
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	108 383	105 076
5,6,11	Utlån og fordringer	12 071	15 780
5,6,11,12	Finansielle derivater	492	1 208
5,6	Andre finansielle eiendeler	2 262	101
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	205 497	197 949
Sum investeringer i kollektivporteføljen		421 835	387 982
Investeringer i investeringsvalgporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	264	257
5,11	Investeringer som holdes til forfall	136	139
5,11	Utlån og fordringer	543	515
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	678	654
5,6	Aksjefondsandeler	446	400
5,6	Alternative investeringer	14	13
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	599	599
5,6,11	Utlån og fordringer	47	28
5,6,11,12	Finansielle derivater	1	7
5,6	Andre finansielle eiendeler	1	0
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	1 108	1 047
Sum investeringer i investeringsvalgporteføljen		2 050	1 958
Sum eiendeler i kundeporteføljene		423 885	389 940
SUM EIENDELER		457 453	415 030

Balanse for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Noter	Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSER			
	Annen innskutt egenkapital	10 422	9 173
	Sum innskutt egenkapital	10 422	9 173
	Risikoutjevningfond	3 364	528
	Annen opptjent egenkapital	9 418	7 754
	Sum opptjent egenkapital	12 781	8 281
21	Evigvarende ansvarlig lånekapital	3 702	3 423
21	Annen ansvarlig lånekapital	5 839	0
20,21	Fondsobligasjoner	1 564	1 253
5,21	Sum ansvarlig lånekapital mv.	11 105	4 676
	Premiereserve	353 221	329 601
	Tilleggsavsetninger	20 170	17 013
16	Kursreguleringsfond	21 472	19 522
	Erstatningsavsetning	179	223
	Premiefond, innskuddsfond og pensjonistenes overskuddsfond	15 284	10 322
19	Sum forsikringsforpliktelser i livsforsikring – kontraktfastsatte forpliktelser	410 327	376 681
	Premiereserve	1 684	1 639
	Tilleggsavsetninger	114	91
	Premiefond, innskuddsfond og pensjonistenes overskuddsfond	238	191
19	Sum forsikringsforpliktelser i livsforsikring – særskilt investeringsportefølje	2 036	1 921
26	Pensjonsforpliktelser	423	503
27	Forpliktelser ved utsatt skatt	446	0
	Sum avsetninger for forpliktelser	869	503
	Forpliktelser i forbindelse med direkte forsikring	2 210	4 066
5,6	Forpliktelser til kredittinstitusjoner	700	715
5,6,12	Finansielle derivater tilknyttet selskapsporteføljen	2	10
5,6,12	Finansielle derivater tilknyttet kollektivporteføljen	6 404	8 363
5,6,12	Finansielle derivater tilknyttet investeringsvalgporteføljen	16	27
32	Andre forpliktelser	462	457
	Sum forpliktelser	9 793	13 638
	Andre påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter	120	157
	Sum påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter	120	157
	SUM EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSER	457 453	415 030
POSTER UTENOM BALANSEN			
34	Betingede forpliktelser	13 721	12 748

Oslo 30. mars 2016

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidige forsikringsselskap

Liv Karin Eskeland
leder

Egil Johansen
Nestleder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Cathrine Klouman

Lars Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Sverre Thornes
Konsernsjef

Oppstilling over endringer i egenkapital

2015 Millioner kroner	Innskutt egenkapital	Risiko- utjevningfond	Annen opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 01.01.2015	9 173	528	7 754	17 454
Resultat før andre resultatkomponenter		2 836	1 532	4 369
Utvidet resultat			132	132
Totalresultat		2 836	1 664	4 500
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 249			1 249
Sum transaksjoner med eierne	1 249			1 249
Egenkapital 31.12.2015	10 422	3 364	9 418	23 204
2014				
2014 Millioner kroner	Innskutt egenkapital	Risiko- utjevningfond	Annen opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 01.01.2014	7 659	170	7 260	15 089
Resultat før andre resultatkomponenter		358	637	994
Utvidet resultat			-143	-143
Totalresultat		358	494	852
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 514			1 514
Sum transaksjoner med eierne	1 514			1 514
Egenkapital 31.12.2014	9 173	528	7 754	17 454

Kontantstrømoppstilling

Millioner kroner	2015	2014
Kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter		
Innbetalte premier direkte forsikring	26 829	34 010
Utbetalte gjenforsikringspremier	-2	-3
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-14 458	-12 953
Innbetalinger ved flytting	9 450	30 225
Utbetalinger ved flytting	-146	-4 360
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-767	-591
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinntretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-427	-408
Utbetalinger av renter	-204	-210
Innbetalinger av renter	7 855	7 294
Innbetalinger av utbytte	2 733	2 280
Utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-8	-8
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	37	63
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-8 023	-7 006
Innbetalinger ved salg av aksjer	5 776	40 251
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-15 251	-61 096
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	40 652	40 935
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-58 826	-71 558
Utbetalinger ved kjøp av eiendom	0	30
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	-1 281	1 828
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-6 062	-1 276
Kontantstrøm fra investeringsaktiviteter		
Innbetalinger ved salg av driftsmidler mv.	7	0
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-137	-145
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-130	-145
Kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter		
Innbetalinger av ansvarlig lånekapital	5 162	0
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 290	1 662
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-41	-148
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	6 412	1 514
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	219	92
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	434	342
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	654	434

Noter KLP

Note 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (selskapet) leverer pensjons- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjonsforsikring tilbyr selskapet kommunal tjenestepensjon.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) er et gjensidig forsikringsselskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemiasgate 10, Oslo.

Selskapet har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange.

Årsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap er tilgjengelig på klp.no.

Selskapets årsregnskap for 2015 ble vedtatt av selskapets styre den 30. mars 2016.

Note 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

Nedenfor følger en beskrivelse av de vesentligste regnskapsprinsippene som er benyttet i selskapsregnskapet.

2.1 BASISPRINSIPPER

Årsregnskapet er satt opp i henhold til Forskrift nr. 1241 av 16. desember 1998: «Forskrift for årsregnskap m.m. for forsikrings-selskaper» (årsregnskapsforskriften). Det innebærer at selskapets årsregnskap er utarbeidet i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (EU – godkjent IFRS/IAS) med de tillegg som følger av årsregnskapsforskriften.

Selskapet har benyttet Forskrift nr. 57 av 21.01.2008 «Forskrift om forenklet anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder» for føring av konsernbidrag. Det innebærer at regnskapsført konsernbidrag er presentert som netto fordring/gjeld, selv om konsernbidragene ikke var vedtatt på balansetidspunktet.

Årsregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investeringseiendom målt til virkelig verdi.
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet.
- Eierandeler i datterselskaper, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak er vurdert etter egenkapitalmetoden.
- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimer og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke selskapets regnskapsførte verdi av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimer. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimer av vesentlig betydning for selskapet er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner uten desimal med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

(a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av selskapet

Det er ingen nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2015 årsregnskapet som påvirker regnskapet til selskapet i vesentlig grad.

(b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor selskapet ikke har valgt tidlig anvendelse

- IFRS 9 *Finansielle instrumenter* omhandler klassifikasjon, måling og innregning av finansielle eiendeler og forpliktelse samt sikringsbøker. Den komplette versjonen av IFRS 9 ble utgitt i juli 2014. Den erstatter de deler av IAS 39 som omhandler tilsvarende problemstillinger. Etter IFRS 9 skal finansielle eiendeler klassifiseres i tre kategorier: virkelig verdi over utvidet resultat, virkelig verdi over resultatet og amortisert kost. Målekategori bestemmes ved førstegangsregnskapsføring av eiendelen. Klassifiseringen avhenger av enhetens forretningsmodell for styring av sine finansielle instrumenter og karakteristikkene av kontantstrømmene til det enkelte instrumentet. Egenkapitalinstrumenter skal i utgangspunktet måles til virkelig verdi over resultatet. Selskapet kan velge å presentere verdiendringene over utvidet resultat, men valget er bindende, og ved senere salg kan ikke gevinst/tap reklassifiseres over resultatet. Verdifall som skyldes kredittrisiko skal nå innregnes basert på forventet tap i stedet for dagens modell der tap må være pådratt. For finansielle forpliktelser viderefører standarden stort sett kravene i IAS 39. Den største endringen er at i tilfeller der virkelig verdi-opsjonen er tatt i bruk for en finansiell forpliktelse, skal endringer i virkelig verdi som skyldes endring i egen kredittrisiko innregnes i utvidet resultat. IFRS 9 forenkler kravene til sikringsbøker ved at sikringseffektiviteten knyttes nærmere ledelsens risikostyring og gir større rom for vurdering. Sikringsdokumentasjon kreves fortsatt. Standarden trer i kraft for regnskapsåret 2018, men tidliganvendelse er tillatt. Selskapet har fortsatt ikke fullt ut vurdert virkningen av IFRS 9.

- IFRS 15 *Inntekter fra kundekontrakter* omhandler inntektsføring. Standarden fordrer en inndeling av kundekontrakten i de enkelte ytelsesplikter. En ytelsesplikt kan være en vare eller en tjeneste. Inntekt regnskapsføres når en kunde oppnår kontroll over en vare eller tjeneste, og dermed har muligheten til å bestemme bruken av, og kan motta fordelene fra varen eller tjenesten. Standarden erstatter IAS 18 Driftsinntekter og IAS 11 Anleggskontrakter og tilhørende tolkninger. Standarden trer i kraft for regnskapsåret 2017, men tidliganvendelse er tillatt. Selskapet har fortsatt ikke fullt ut vurdert virkningen av IFRS 15.

For øvrig er det ingen andre IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

2.1.2 Endring av regnskap i forhold til tidligere perioder

Det har vært reklassifiseringer i 2015 som har medført at sammenligningstall er endret. Endringene er vist i tabellen nedenfor:

Millioner kroner	Opprinnelig beløp 2014	Endring	Omarbeidet beløp 2014
Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	3 146	-45	3 192
Sum netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	23 391	45	23 436
Overskudd på avkastningsresultat	-3 019	-45	-3 064
Sum midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktfastsatte forpliktelser	-3 368	-45	-3 414

2.2 DATTERFORETAK , TILKNYTTETE FORETAK OG FELLESKONTROLLERT FORETAK

2.2.1 Datterforetak

Som datterforetak regnes alle enheter der selskapet har bestemte innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterforetak innregnes etter egenkapitalmetoden. Det innebærer at selskapets andel av over- eller underskudd i datterselskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Selskapet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre selskapet har påtatt seg forpliktelser på vegne av datterselskapet.

Kjøp av datterforetak regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Selskapets regnskap presenteres i norske kroner, og datterforetak i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs.

2.2.2 Tilknyttede foretak

Tilknyttede foretak er enheter hvor selskapet har betydelig innflytelse uten å ha kontroll. Normalt oppnås betydelig innflytelse ved eierandel mellom 20-50 prosent av stemmeberettiget kapital. Selskapet har i tillegg til å eie minst 20 prosent av stemmeberettiget kapital, betydelig innflytelse gjennom styrerepresentasjon eller på annen måte, i alle selskaper som er definert å være tilknyttet foretak.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i tilknyttet foretak til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at selskapets andel av over- eller underskudd i tilknyttede foretak resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Selskapet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen

blir negativ med mindre selskapet har påtatt seg forpliktelser på vegne av det tilknyttede foretaket.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i tilknyttede selskap endret for å oppnå samsvar med selskapets regnskapsprinsipper.

2.2.3 Felleskontrollerte foretak

Felleskontrollert ordning er investeringer hvor selskapet har felles kontroll med et annet selskap. «Felles kontroll» er den avtalte delingen av kontroll over en felleskontrollert ordning, som bare foreligger når beslutninger om relevante aktiviteter krever enstemmighet mellom de partene som deler kontrollen.

Etter IFRS 11 skal investeringer i felleskontrollerte ordninger klassifiseres enten som felleskontrollerte driftsordninger eller felleskontrollerte virksomheter avhengig av de avtalemessige rettighetene og forpliktelsene til hver enkelt investor. KLP har vurdert sine felleskontrollerte ordninger og kommet til at de er felleskontrollerte virksomheter.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i felleskontrollert foretak til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at selskapets andel av over- eller underskudd i felleskontrollert foretak resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Selskapet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre selskapet har påtatt seg forpliktelser på vegne av den felleskontrollerte foretak.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i felleskontrollert foretak endret for å oppnå samsvar med selskapet regnskapsprinsipper.

2.3 OMREGNING AV TRANSAKSJONER I UTENLANDSK VALUTA

2.3.1 Funksjonell valuta og presentasjonsvaluta

Selskapsregnskapet presenteres i norske kroner, som er den funksjonelle valutaen til selskapet.

2.3.2 Transaksjoner og balanseposter

Transaksjoner i utenlandsk valuta er omregnet til norske kroner ved å benytte valutakursen på transaksjonstidspunktet. Valutagvinster og -tap på transaksjoner i utenlandsk valuta resultatføres. Det gjelder også omregning av pengeposter (eiendeler og gjeld) på balansedagen.

Valutavirkningen på ikke-pengeposter (både eiendeler og forpliktelser) inngår som en del av vurderingen av virkelig verdi. Valutadifferansen på ikke-pengeposter, slik som aksjer til virkelig verdi over resultatet, resultatføres som en del av samlet gevinst og tap.

2.4 VARIGE DRIFTSMIDLER

Selskapets varige driftsmidler består i hovedsak av kontor-maskiner, inventar og kunst. Driftsmidlene er i balansen klassifisert som «Anlegg og utstyr».

Varige driftsmidler er regnskapsført til anskaffelseskost inkludert kostnader som kan direkte henføres til driftsmidlet, med fradrag for avskrivninger.

Påfølgende kostnader vedrørende driftsmidler aktiveres som en del av driftsmidlet dersom det er sannsynlig at påkostningen bidrar til fremtidige økonomiske fordeler for selskapet, og kostnaden kan måles pålitelig. Reparasjon og vedlikehold resultatføres i den perioden utgiftene pådras.

Avskrivning er i hovedsak beregnet ved bruk av lineær metode, slik at anleggsmidlenes anskaffelseskost avskrives til restverdi over forventet brukstid (3-5 år). Kunst avskrives ikke.

Årlig vurderes driftsmidlenes utnyttbare levetid. Ved indikasjoner på verdifall utover restverdi, foretas det beregning av gjenvinnbart beløp. Dersom gjenvinnbart beløp er lavere enn restverdi foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

Gevinst og tap ved avgang består av salgspris fratrukket balanseført verdi på salgstidspunktet. Gevinst og tap ved avgang resultatføres.

2.5 INVESTERINGSEIENDOM

Fast eiendom som ikke benyttes av selskapet, er klassifisert som investeringseiendom dersom eiendommene er direkte eiet av selskapet. Eiendommene som er eiet gjennom et aksjeselskap eller ansvarlig selskap klassifiseres som aksjer og andeler i eiendomsdatterselskap.

Investeringseiendom består av bygninger og tomter, og vurderes til virkelig verdi på balansedagen. Selskapet benytter en verdsettelsesmodell for å beregne markedsverdi.

Verdsettelsesmetoden er basert på neddiskontering av eiendommens forventede netto kontantstrøm med markedets avkastningskrav. Ved beregning av netto kontantstrøm benyttes i utgangspunktet markedsleie til någjeldende betingelser, mens det for perioder etter kontraktutløp fastsettes en antatt markedsleie. Videre hensyntas et inntektsfradrag basert på forventet ledighet, forventede påkostninger og normale driftskostnader.

Forventet kontantstrøm neddiskonteres med et avkastningskrav som fastsettes med grunnlag i den risikofrie renten (10-års norsk statsobligasjonsrente) justert med et tillegg for estimat på en 20-års risikofri rente. Estimater på 20-årsrenten tilsvare helningen på swapkurven mellom 10 og 20 år. Den risikofrie renten tillegges så en generell eiendomsrisiko for å finne avkastningskrav for «prime» eiendommer. Til sist legges det på en risikopremie som fastsettes ut i fra risikovilligheten blant investorene i eiendomsmarkedet hensyntatt eiendoms-spesifikke

forhold som geografi, eiendomstype, kontrakter, leietakere og teknisk tilstand på eiendommen.

Kvartalsvis takseres et fast utvalg av eiendomsmassen til selskapet av eksterne, uavhengige og kvalifiserte aktører. Ved vesentlig avvik fra egen vurdering av virkelig verdi analyseres differansene og verdsettelsesmodellens parametere justeres dersom dette viser seg nødvendig.

Endringer i virkelig verdi resultatføres.

Dersom en investeringseiendom tas i bruk av selskapet, reklassifiseres eiendommen til varig driftsmiddel. Virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet utgjør kostpris for den reklassifiserte eiendommen.

Dersom en eiendom selskapet har benyttet blir leid ut til eksterne, reklassifiseres eiendommen til investeringseiendom.

2.6 IMMATERIELLE EIENDELER

Selskapets immaterielle eiendeler består av aktiverte IT-systemer. Ved kjøp av nytt IT-system aktiveres direkte henførbare kostnader utbetalt til systemleverandør, samt ekstern konsulentbistand og internt medgåtte kostnader for å få systemet installert og klart til bruk.

Ved videreutvikling av IT-systemer aktiveres både eksterne og interne kostnader jfr. ovenfor. Systemendringer som betraktes som vedlikehold kostnadsføres løpende.

Når et IT-system er ferdigstilt, avskrives aktiverte kostnader lineært over forventet brukstid (3-10 år). Ved senere aktiveringer grunnet videreutvikling avskrives disse over den opprinnelige fastsatte brukstid med mindre påkostningen øker systemets totale forventede brukstid.

Ved indikasjon på at balanseført verdi av et aktivert IT-system er høyere enn gjenvinnbart beløp, foretas det test for verdifall. Hvis balanseført verdi er høyere enn gjenvinnbart beløp (nåverdi ved fortsatt bruk/eie), foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

2.7 FINANSIELLE INSTRUMENTER

2.7.1 Klassifisering

Finansielle instrumenter blir ved første gangs innregning klassifisert i en av følgende kategorier

Finansielle eiendeler

- Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet
- Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost
- Hold-til-forfall investeringer regnskapsført til amortisert kost

Finansielle forpliktelser

- Andre finansielle forpliktelser til amortisert kost
- Andre finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet

a) Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet

Innenfor denne kategorien kan tilordningen være pliktig eller bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet.

- Finansielle eiendeler holdt for omsetning er eiendeler som er anskaffet primært med henblikk på å gi fortjeneste fra kort-siktige prissvingninger. Selskapets derivater inngår i denne kategorien med mindre de inngår som en del av en sikring.

- Finansielle eiendeler bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet. Finansielle eiendeler klassifiseres i denne kategorien dersom de enten forvaltes som en gruppe, og hvor deres inntjening vurderes og rapporteres til ledelsen på grunnlag av virkelig verdi eller dersom klassifiseringen eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens i målingen.

Gruppen omfatter aksjer og andeler, andeler i aksjefond, alternative investeringer, obligasjoner, sertifikater og andeler i rentefond.

b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost

Utlån og fordringer er finansielle eiendeler, med unntak av derivater, med faste eller bestemte betalinger, og som ikke omsettes i et aktivt marked eller som selskapet har intensjon om å selge på kort sikt eller har øremerket til virkelig verdi over resultat. Utlån og fordringer til amortisert kost består av:

- Lån og fordringer tilknyttet investeringsvirksomheten
- Lån og fordringer øvrige inklusive fordringer på forsikrings-takere

Lån og fordringer i investeringsvirksomheten omfatter gjelds-instrumenter klassifisert som lån og fordringer dvs. obligasjoner som ikke er priset i et aktivt marked, samt utlån til kommuner, bedrifter og personkunder.

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av finansielle eiendeler notert i et aktivt marked, som ikke er derivater, og som har faste eller bestemte betalinger og et definert forfallstidspunkt, og som selskapet har intensjon og evne til å holde til forfall med unntak for:

- De som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet
- De som oppfyller definisjonen til lån og fordringer.

Kategorien omfatter obligasjoner som regnskapsføres til amortisert kost.

d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

Kategorien omfatter fondsobligasjonslån og ansvarlig lånekapital.

e) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi

Kategorien omfatter gjeld til kredittinstitusjoner og derivater.

2.7.2 Regnskapsføring og måling

Kjøp og salg av finansielle instrumenter regnskapsføres til virkelig verdi på handelsdato, det vil si når selskapet har forpliktet seg til å kjøpe eller selge den finansielle eiendelen. Direkte kjøpsomkostninger inkluderes i anskaffelseskost med unntak for kjøpsomkostninger knyttet til finansielle instrumenter til virkelig verdi over resultat. For disse instrumentene kostnadsføres kjøpsomkostningene direkte. Finansielle eiendeler fraregnes når selskapet ikke lenger har rett til å motta kontantstrømmen fra eiendelen eller selskapet har overført all risiko og rettigheter knyttet til eierskapet. Finansielle forpliktelser fraregnes når den

underliggende plikten i kontrakten er oppfylt, kansellert eller utløpt.

a) Verdimåling til virkelig verdi

Prinsippene for beregning av virkelig verdi relatert til de ulike instrumentene fremkommer av note 5.

b) Verdimåling til amortisert kost

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten.

c) Nedskrivning av finansielle eiendeler som måles til amortisert kost

Ved vurderingen av om det foreligger verdiforringelse av en finansiell eiendel legges det vekt på hvorvidt utsteder/debitor har vesentlige finansielle vanskeligheter og om det foreligger kontraktsbrudd, herunder mislighold. Det vurderes om det er sannsynlig at skyldner går konkurs, hvorvidt det finnes et aktivt marked for eiendelen på grunn av finansielle vanskeligheter, eller om det observeres målbar nedgang i forventet kontantstrøm fra en gruppe finansielle eiendeler. Vurderingen baseres utelukkende på historiske forhold, fremtidige hendelser vurderes ikke uansett grad av sannsynlighet.

Dersom det foreligger objektive bevis for verdifall foretas det nedskrivning. Nedskrivningen beregnes ved å sammenligne ny, forventet kontantstrøm med opprinnelig kontantstrøm diskontert med hhv. opprinnelig effektiv rente (eiendeler med fast rente) eller med effektiv rente på måletidspunktet (eiendeler med flytende rente). Nedskrivningen reduserer eiendelens balanseførte verdi og innregnes i resultatregnskapet under «Verdiendring på investeringer».

Tapsvurdering og tapsnedskrivning foretas kvartalsvis på individuelle utlån. Låneengasjement med ubetalte terminer eldre enn 90 dager eller kreditter med overtrekk eldre enn 90 dager gjennomgås på balansedagen. I tillegg foretas det en løpende vurdering av andre låneengasjementer hvor det foreligger objektive bevis for verdifall.

Utlån vurderes også gruppevis. Dersom det foreligger objektive bevis for at en gruppe av utlån har verdifall foretas en nedskrivning.

2.7.3 Presentasjon i balanse og resultatregnskap

a) Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat

Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet presenteres i balansen enten som «Aksjer», «Aksjefondsandeler», «Alternative investeringer», «Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning», «Utlån og fordringer», «Finansielle derivater» eller «Andre finansielle eiendeler». Renteinntekter og aksjeutbytte inkluderes i linjen «Renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler». Øvrige verdiendringer inngår i linjen «Verdiendringer på investeringer».

b) Utlån og fordringer til amortisert kost

Utlån og fordringer til amortisert kost presenteres i balansen

enten som «Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring» eller «Øvrige utlån og fordring». Renteinntekter inkluderes i linjen «Renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler». Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt urealiserte valutaendringer inngår i linjen «Verdiendringer på investeringer».

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av obligasjoner og presenteres i balansen som «Investeringer som holdes til forfall». Renteinntekter etter effektiv rente metoden inkluderes i linjen «Renteinntekter/utbytte på finansielle eiendeler». Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt urealiserte valutaendringer inngår i linjen «Verdiendringer på investeringer».

d) Utstedt ansvarlige lån

Ansvarlig lån regnskapsføres til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader. Ved påfølgende måling regnskapsføres ansvarlig lån til amortisert kost med bruk av effektiv rentemetode. Metoden benyttes for å tilordne rentekostnadene over en relevant periode, og posteres over resultatet på linjen «Andre kostnader». Ansvarlig lån i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagen. Verdiendring som følge av valutaendringen posteres over resultatet, og inngår i linjen «Verdiendring på investeringer».

e) Utstedt fondsobligasjon

Fondsobligasjon regnskapsføres til pålydende på utstedelsestidspunktet, og vurderes deretter til amortisert kost. På fondsobligasjon som er sikret mot valuta – og renteendringer (virkelig verdisikring), justeres bokført verdi med verdiendring i sikret risiko. Verdiendringen føres over resultatet på linjen «Verdiendring på investeringer».

f) Derivater og sikring

Finansielle derivater balanseføres til virkelig verdi på det tidspunktet den inngås. Ved etterfølgende måling regnskapsføres derivatene til virkelig verdi og presenteres som en eiendel dersom verdien er positiv og som en forpliktelse dersom verdien er negativ. Regnskapsføringen av tilhørende gevinster og tap avhenger av hvorvidt derivatet er utpekt som et regnskapsmessig sikringsinstrument, og i hvilken type regnskapsmessig sikring derivatet inngår.

For derivater som ikke inngår i regnskapsmessig sikringsforhold, resultatføres gevinster og tap løpende på linjen for «Verdiendring på investeringer». Disse inngår i kategorien finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat. Renteinntekter og kostnader inngår i linjen «Renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler».

Selskapet har i ett tilfelle benyttet seg av regnskapsmessig sikring (sikringsbokføring). Sikringsbokføring er benyttet ved sikring av utstedt fondsobligasjon (sikringsobjekt) mot verdiendringer som følge av endringer i rente- og valutakurs (virkelig verdisikring). Sikringsinstrumentet er en kombinert rente- og valutaswap. Sikringsforholdet er dokumentert og sikringens effektivitet måles løpende.

Endring i virkelig verdi på sikringsinstrumentet er innregnet i resultatregnskapet på linjen for «Verdiendringer på investeringer».

ger». Verdiendringer på sikringsobjektet som kan henføres til den sikrede risikoen, er regnskapsført som en korleksjon av sikringsobjektets balanseførte verdi og innregnet i resultatet på linjen for «Verdiendringer på investeringer». I de tilfeller hvor et verdipapir har innebygde derivater som ikke er skilt ut, vil derivatets verdi inngå i papirets verdi som helhet. Verdiendringen vil rapporteres på resultatlinjen «Verdiendring på investeringer».

2.8 MOTREGNING

Finansielle eiendeler og finansiell gjeld er bare motregnet i den grad det foreligger en ubetinget juridisk rett til å motregne forpliktelse mot gjeld, en intensjon til å motregne, samt at forfallstidspunktet for eiendelen samsvarer med forfallstidspunktet for gjelden.

2.9 KONTANTER OG KONTANTEKUIVALENTER

Som kontanter og bankinnskudd regnes kontantbeholdning og bankinnskudd tilknyttet daglig drift. Disse inngår i balansen på linjen for «Bankinnskudd». Bankinnskudd tilknyttet forvaltningsvirksomheten er definert som finansiell eiendel og inngår i balansen på linjen for «Utlån og fordringer». Bankinnskudd relatert til forvaltningsvirksomheten er ikke definert som kontanter i kontantstrømoppstillingen. Kontantstrømoppstilling er satt opp etter den direkte metoden.

2.10 EGENKAPITAL

Egenkapitalen i selskapet er delt i tre hovedelementer:

2.10.1 Innskutt egenkapital

Kommunal Landspensjonskasse er et gjensidig selskap eid av sine kunder. I KLP er kundene (medlemmene) forpliktet til å innbetale egenkapitaltilskudd ved etablering av kundeforhold (tilflytting). I tillegg belastes medlemmene årlige tilskudd etter vurdering av behov. Styret kan videre beslutte at medlemmene skal innbetale egenkapitaltilskudd i andre tilfeller, dersom dette er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. Egenkapitaltilskudd fastsettes i forhold til medlemmets relative størrelse målt i premiereserve, og beregnes særskilt for den enkelte fellesordning.

Egenkapitaltilskuddet kan benyttes til dekning av tap eller underskudd ved løpende drift. Egenkapitaltilskudd kan bare tilbakebetales i forbindelse med flytting av kundeforholdet fra selskapet og forutsetter blant annet forhåndssamtykke fra Finanstilsynet. Gjenstand for eventuell tilbakebetaling er en andel av det faktiske oppsamlede egenkapitaltilskuddet på opphørstidspunktet, beregnet i henhold til medlemmets andel av selskapets samlede premiereserve.

Utdeling av avkastning på egenkapitaltilskuddet avhenger av selskapets resultater.

Egenkapitaltilskuddet er ikke omsettelig.

2.10.2 Opptjent egenkapital

Selskapets opptjente egenkapital består av risikoutjevningsfond og annen opptjent egenkapital.

Alminnelige selskapsrettslige regler gjelder så langt de passer for eventuell utdeling eller bruk av annen opptjent egenkapital. Forsikringsvirksomhetslovens regler gjelder for eventuell bruk av risikoutjevningsfond.

2.10.3 Risikoutjevningfond

Risikoutjevningfondets formål er å dekke eventuelle tap ved personrisiko i forsikringsvirksomheten eller å styrke de forsikringsmessige avsetningene. I livs- og pensjonsforsikring er det adgang til å avsette inntil 50 prosent av risikooverskuddet til risikoutjevningfondet, begrenset oppad til 150 prosent av årlig risikopremie.

2.11 REGNSKAPSFØRING AV INNTEKTER

Inntekter ved salg av varer vurderes til virkelig verdi av vederlaget, netto etter fradrag for merverdiavgift og eventuelle rabatter.

2.11.1 Premieinntekter

Premieinntekter inntektsføres med det beløp som forfaller i regnskapsåret. Periodisering av opptjent premie ivaretas ved avsetning mot uopptjent premie. Årets tilflyttede reserver føres også over resultatregnskapet, og inngår i premieinntektene.

2.11.2 Renteinntekter og -kostnader

Renteinntekter og rentekostnader tilknyttet alle rentebærende finansielle instrumenter vurdert til amortisert kost, inntektsføres ved bruk av effektiv rente metode. Etableringsgebyr ved utlån inngår i amortiseringen, og inntektsføres over lånets forventede løpetid.

For rentebærende finansielle investeringer som måles til virkelig verdi, klassifiseres renteinntekten som «Renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler», mens øvrige verdiendringer klassifiseres som «Verdiendringer på investeringer».

2.11.3 Leieinntekter og andre inntekter

Inntekter fra utleie av fast eiendom inntektsføres lineært over leiekontraktens løpetid. Inntekten inngår i linjen «Netto driftsinntekt på investeringseiendom».

2.12 SKATT

Selskapet driver skattepliktig virksomhet.

Selskapet har framførbare underskudd som kan benyttes til å motregne eventuelle skattepliktige overskudd. Ved avleggelsen av selskapsregnskapet vurderes balanseføring av utsatt skatt. Utsatt skatt- og skattefordel er beregnet som forskjeller mellom regnskapsmessig- og skattemessig verdi på eiendeler og gjeld. Selskapet er morselskap i et skattekonsern og utsatt skattefordel balanseføres i den grad det kan sannsynliggjøres at selskapene i konsernet vil ha tilstrekkelig skattemessig overskudd til å nyttiggjøre seg skattefordelen. Ved vurdering av sannsynlighet legges det vekt på historisk inntjening og forventet framtidig skattemessig inntekt.

Formuesskatt beregnes av netto skattepliktig formue. Ved beregning av skattepliktig formue benyttes ligningsverdier.

Skattekostnaden er spesifisert i note 27.

2.13 OVERSKUDDSMIDLER AVSATT TIL KUNDER

Overskuddsmidler tilført kunde kontraktene er avsatt på kundenes premiefond eller tilleggsavsetninger, og inngår som en del av de forsikringsmessige forpliktelsene på balansetidspunktet.

2.14 FORSIKRINGSKONTRAKTER

I henhold til IFRS 4 må det være knyttet betydelig forsikringsrisiko til kontrakten for at den skal kunne defineres som en forsi-

kringskontrakt. Forsikringsproduktene selskapet tilbyr tilfredsstillende kravet om betydelig forsikringsrisiko, og er regnskapsført i samsvar med Forskrift for årsregnskaper m.m. for forsikrings-selskaper og IFRS 4. I henhold til IFRS 4, vurderes forsikringskontraktene samlet som en forsikringskontrakt selv om den inneholder en finansiell del.

Det er gjennomført tilstrekkelighetstest for å kontrollere at nivået på de regnskapsførte forpliktelsene på forsikringskontraktene står i forhold til forsikringskundernes kontraktmessige rettigheter. Selskapets avsetninger tilfredsstillende kravene i denne testen, og IFRS 4 stiller derfor ikke ytterligere krav til reserve-ring. Selskapet har derfor benyttet gjeldende norsk regelverk for regnskapsføring av forsikringskontrakter.

2.15 FORSIKRINGSMESSIGE BRANSJER

Selskapet tilbyr produkter til sine kunder innen følgende bransjer:

2.15.1 Kollektiv pensjon - offentlig

Kollektiv pensjon består i hovedsak av ytelsesbaserte kommunale ordninger som omfatter alderspensjon, etterlattepensjon, uførepensjon og premiefritak under ervervsuførhet.

De kollektive pensjonsordninger er basert på lineær opptjening. Dette innebærer at den enkeltes opptjente ytelser til enhver tid utgjør den forholdsmessige del av de ytelser vedkommende vil ha rett til ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder. Den forholdsmessige del fremkommer som forholdet mellom den tjenestetid vedkommende allerede har opptjent og den samlede tjenestetid vedkommende vil oppnå ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder, dog slik at sistnevnte størrelse ikke kan overstige 40 år ved beregningen av den forholds-messige del. Ordningene er basert på sluttlønnsprinsippet. Regulering av løpende pensjoner i takt med regulering i folketrygden samt regulering av oppsatte rettigheter i takt med grunnbeløp er en del av pensjonsordningens definerte ytelser. Ordningenes ytelser samordnes med folketrygden etter gjeldende regler og sikrer et definert brutto pensjonsnivå.

Regulering av løpende pensjoner og opptjente pensjonsrettigheter finansieres i sin helhet ved en særskilt reguleringspremie. Bruttogaranti m.v. finansieres ved engangspremier ved oppstart og eventuelt ved senere endringer av pensjonen.

Netto premiereserve i pensjonsordningene er fastsatt som netto engangspremie for de opptjente alders-, uføre- og etterlattepensjoner. I tillegg er det avsatt administrasjonsreserve til dekning av kostnader forbundet med utbetaling av pensjoner i framtiden. Videre inngår avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførerisiko, i pensjonsordningenes premiereserve. Den delen av inntrufne, ikke oppgjorte forsikringstilfeller som ville ha blitt utbetalt dersom erstatningen var ferdigbehandlet, er skilt ut i egen erstatningsreserve.

2.15.2 Gruppeliv

Gruppeliv er flyttet til KLP Skadeforsikring AS fra 1. januar 2015. Eksisterende fortsettelsesforsikringer utgått fra gruppeliv er fortsatt i KLP. Nye fortsettelsesforsikringer blir også tegnet i KLP, inntil skadeselskapet etablerer løsninger for å håndtere dette i egen regi.

Den kollektive gjeldsforsikringen ble avviket i 2014. Etter avviklingen fant sted, er det tegnet et stort antall fortsettelsesforsikringer. Disse forblir i KLP.

2.16 AVSETNINGER I FORSIKRINGSFOND

2.16.1 Premiereserve

Premiereserven utgjør den forsikringstekniske kontantverdien av pensjonsrettigheter som er opptjent på beregningstidspunktet. Premiereserven inkluderer også administrasjonsreserve etter KLPs beregningsgrunnlag, samt avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførerisiko. Den delen av inntrufne, ikke oppgjorte forsikringstilfeller som ville ha blitt utbetalt dersom erstatningen var ferdigbehandlet, er skilt ut i egen erstatningsreserve.

2.16.2 Tilleggsavsetninger

Tilleggsavsetningene er fordelt til kundene med betinget virkning og kan anvendes til dekning av eventuelt avkastningsunderskudd. Eventuell negativ avkastning kan ikke dekkes fra tilleggsavsetninger.

2.16.3 Premiefond

Premiefond inneholder forskuddsbetalte premier og eventuelle overskuddsmidler som fordeles til den enkelte kundes premiefondskonto. Premiefondsmidler kan benyttes til dekning av fremtidige premier.

2.16.4 Erstatningsavsetning

Erstatningsavsetning er knyttet til og innbefatter avsetning til ikke oppgjorte forsikringshendelser knyttet til gruppelevsfor-sikring og offentlig tjenestepensjon. Endring i erstatningsavsetning føres over resultatregnskapet som et element i erstatningskostnadene. Erstatningsavsetningen inneholder den delen av inntrufne, ikke oppgjorte forsikringstilfeller som ville ha blitt utbetalt dersom erstatningen var ferdigbehandlet.

2.16.5 Kursreguleringsfond

Kursreguleringsfondet er definert i norsk forsikringslovgivning.

Kursreguleringsfondet består av netto urealiserte gevinster tilknyttet finansielle omløpsmidler i kollektivporteføljen. Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet.

Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

2.16.6 Grunnlagsrente

Selskapets forsikringskontrakter i kollektiv pensjon inneholder en avkastningsgaranti (grunnlagsrente). Avkastningsgarantien skal oppfylles årlig, men for kunder som har valgt femårig avkastningsgaranti, er dette kundens egen risiko fram til utløpet av femårsperioden.

For øvrige kontrakter gjelder følgende:

Fra 01.01.2015 ble all ny opptjening foretatt på grunnlagsrente 2,0 prosent. I perioden 01.01.2012 – 31.12.2014 ble all ny opptjening foretatt på grunnlagsrente 2,5 prosent Opptjening forut for dette er fordelt mellom 3,0 prosent og 3,4 prosent for mesteparten av bestanden. En liten del av bestanden har noe opptjening på 2,75 prosent og 4,0 prosent.

Tidligere opptjening på grunnlagsrente 3,0 prosent knytter seg primært til Pensjonsordningen for sykepleiere, Fellesordningen for sykehusleger og Pensjonsordningen for folkevalgte. Imidlertid har en mindre del av kundemassen tidligere opptjening på 3,0 prosent også i øvrige risikofellesskap.

Total gjennomsnittlig rentegaranti i bransjen kollektiv pensjon utgjorde ved utgangen av 2015 2,85 prosent. Etter at deler av årets resultat er benyttet til å senke grunnlagsrenten, utgjør denne i snitt 2,64 prosent ved inngangen til 2016.

2.16.7 Dødelighet og uførhet

For uførerisiko benyttes forutsetninger basert på KLPs uføreerfaringer i perioden 2009-2013. For de øvrige risikoelementer benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet har fastsatt. For Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger benyttes et noe sterkere grunnlag.

2.17 RESULTATELEMENTER

2.17.1 Avkastningsresultat

Forvaltningsmessig er det innført et skille mellom kundenes oppsparte midler og forsikrings-selskapets, det vil si eiernes midler. Dette fremkommer i rapporteringen definert som henholdsvis investeringer i kollektiv- og investeringsvalgportefølje for kunde-midler og investeringer i selskapsportefølje. Kollektivporteføljen kan videre deles inn i underporteføljer med ulik investeringsprofil. Avkastningsresultatet består dermed av avkastningen på kundeporteføljen fratrukket grunnlagsrenten. Positivt avkastningsresultat tilfaller kunden, mens negativt avkastningsresultat må dekkes inn fra kundenes tilleggsavsetninger og/eller fra egenkapitalen. Selskapet fakturerer et særskilt premieelement (rentegarantipremie) for å innestå rentegarantien. Dette premieelementet inngår i resultat til selskap.

2.17.2 Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for utviklingen av dødelighet og uførhet i den forsikrede bestanden i perioden i forhold til forutsatt i selskapets premietarif. Et positivt risikoresultat tilbakeføres til kundene, men det er anledning til å holde tilbake inntil halvparten av et positivt risikoresultat i risikoutjevningfond under egenkapitalen. Risikoutjevningfondet kan kun benyttes til å styrke de forsikringsmessige avsetninger, og kan maksimalt utgjøre 150 prosent av årets risikopremie.

Et eventuelt negativt risikoresultat må dekkes av risikoutjevningfond eller egenkapitalen i selskapet.

2.17.3 Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultat er et resultat av hvordan selskapets faktiske omkostninger avviker fra premietariffen. Administrasjonsresultatet tilfaller i sin helhet selskapets egenkapital.

2.17.4 Avkastning på selskapsportefølje

Avkastning på midler i selskapsporteføljen tilfaller selskapets egenkapital.

2.18 FLYTTING

Flytting til og fra KLPs kollektive pensjonsordninger gjennomføres i henhold til ordningenes vedtekter per årsslutt. Flytetransaksjoner regnskapsføres i det påfølgende år. Mottatte premiereserver

i forbindelse med flytting er vist på linje «Overføring av premie-reserve fra andre forsikringselskaper/pensjonskasser» i resultatet, og utgjør en del av premieinntektene. Overførte premiereserver, kursreserver og tilleggsavsetninger i forbindelse med flytting fra selskapet presenteres som en erstatningskostnad i resultatregnskapet. Beløpet vises på linje «Overføring av premiereserve, tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond til andre forsikringselskaper/pensjonskasser».

2.19 PENSJONSFORPLIKTELSER EGNE ANSATTE

Selskapets pensjonsforpliktelser er forsikringsmessig delvis dekket gjennom offentlig tjenstepensjon i KLP ved medlemskap i Fellesordningen for kommuner og bedrifter (*Fellesordningen*). Pensjonsansvar utover disse ordningene dekkes over driften. Pensjonskostnadene er behandlet i samsvar med IAS 19. Selskapet har en ytelsesbasert pensjonsordning for sine ansatte.

Regnskapsmessig forpliktelse for ytelsesordninger er nåverdien av forpliktelsen på balansedagen, med fradrag for virkelig verdi av pensjonsmidlene. Bruttoforpliktelsen er beregnet med lineærmetoden. Bruttoforpliktelsen diskonteres til nåverdi ved bruk av rentene på norske høykvalitetsobligasjoner. Gevinster og tap som oppstår ved rekalkulering av forpliktelsen som følge av erfaringsavvik og endringer i aktuariemessige forutsetninger føres mot egenkapitalen via utvidet resultat i perioden de oppstår. Virkningen av

endringer i ordningens ytelser resultatføres umiddelbart. Presentasjon av pensjonskostnaden i resultatregnskapet følger av IAS 1. Av denne standarden fremkommer det valgdagang for netto renteelementet som kan klassifiseres enten som en driftsrelatert kostnad eller som en finanskostnad. Det valget som selskapet gjør må følges konsekvent for senere perioder. Selskapet har presentert pensjonskostnaden og renteelementet under regnskapslinjen «Driftskostnader». Estimatavviket er klassifisert under «Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet» under regnskapslinjen «Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger».

Fellesordningen er en flerforetaksordning, dvs. at den forsikrings-tekniske risiko er fordelt mellom alle kommuner og bedrifter som deltar i ordningen. De økonomiske og aktuariemessige forutsetninger som ligger til grunn for beregning av netto pensjonsforpliktelser baserer seg derfor på forutsetninger som er representative for hele fellesskapet.

2.20 KONSERNREGNSKAP

KLP rapporterer konsernregnskap i samsvar med de internasjonale regnskapsstandardene IFRS/IAS. Konsernregnskapet vises i separat oppstilling, og det er utarbeidet fullt notsett for konsernet inkludert beskrivelse av benyttede regnskapsprinsipper.

Note 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Selskapet utarbeider estimater og antakelser om framtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige framtidige hendelser vurdert ut i fra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i framtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjon offentlig, baseres forutsetningene om uførerisiko på KLPs uføreefaringer i perioden 2009-2013. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt.

KLP fakturerer gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Dersom dette ikke hadde blitt gjort ville den årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon med utgangspunkt i en lønn på 405 000 kroner vært for de ulike enkeltaldre og kjønn:

Menn			
Alder	30 år	45 år	60 år
Beløp	17 859 kr	30 137 kr	37 619 kr
Kvinner			
Alder	30 år	45 år	60 år
Beløp	22 572 kr	35 909 kr	40 486 kr

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger offentlig tjenstepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller.

3.2 INVESTERINGSEIENDOMMER

Bygninger og andre faste eiendommer vurderes til virkelig verdi slik dette er definert i IFRS 13. Med virkelig verdi menes det beløp bygninger og andre faste eiendommer kan omsettes for i en transaksjon på armlengdes avstand mellom velinformerte, frivillige parter. Det anses ikke å være et aktivt marked for omsetning av KLPs investeringseiendommer.

Per 31.12.2015 ble bygninger og faste eiendommer verdsatt ved hjelp av interne verdivurderingsmodeller. Modellene tar utgangspunkt i neddiskontering av beregnet 20 års kontantstrøm, og diskonteringsrenten som ble benyttet tilsvarer normalt markedets avkastningskrav for tilsvarende eiendommer. For de norske eiendommene ble det per 31.12.2015 benyttet en diskonteringsfaktor i intervallet 6,63-9,25 prosent, for selskapets svenske eiendommer 6,05-7,90 prosent og for danske eiendommer 6,75-7,69 prosent.

Følgende hovedkomponenter inngår i fremtidig kontantstrøm:

- Gjeldende betingelser, kontraktsutløp og antatt markedsleie
- Ledige arealer med antatt markedsleie
- Parkeringsinntekter, parkeringsareal og antall plasser
- Antatt årlig inflasjon

- Årlig leieregulering i prosent av inflasjon
- Generell ledighet
- Normale årlige driftskostnader
- Normale årlige felleskostnader per m²
- Oppgraderingskostnader per m² ved nytuleie
- Evt. ytterligere oppgraderingskostnader (år og beløp)
- Antall måneder ledighet ved hvert kontraktsutløp
- Antatt sluttverdi år 20
- Nominelt avkastningskrav

Som en del av verdivurderingen utføres også yieldbetraktninger for den enkelte eiendom og for totalporteføljen. I tillegg til verdsettelse ved bruk av KLP Eiendoms verdivurderingsmodell innhentes eksterne verdivurderinger for et utvalg av eiendommene. Disse benyttes for å fastsette egne beregningsparametere og for å kvalitetssikre de interne verdivurderingene.

Mindre endringer i avkastningskravet vil gi relativt store utslag i eiendomsverdiene og det antas i tillegg at vesentlige endringer i "Antatt markedsleie" også vil påvirke regnskapstallene i størst grad.

Sensitivitetsanalysen nedenfor viser hvordan verdien av en av selskapets sentralt beliggende kontoreiendommer i Oslo endrer seg ved visse endringer i sentrale parametere i verdsettelsesmodellen. Analysen viser endring i verdi (angitt som prosentvis endring) for gitt endring i en parameter under forutsetning av at alle andre parametere holdes uendret. I realiteten vil det være slik at det er innbyrdes sammenheng mellom flere variabler, slik at en endring i en parameter vil medføre endring i en eller flere andre parametere. Oppgitte sensitivitetstall fanger ikke opp slike sammenhenger mot andre variabler, og er kun vist for illustrative formål. Virkningene av endringer i parametere vil variere noe fra eiendom til eiendom.

	Endringer i parameter	Endring i verdi
Avkastningskrav	+100 bps	-12 %
	-100 bps	+14 %
	+ 10 %	+10 %
Markedsleie	- 10 %	-9 %
	+ 100 bps	-8 %
Exit yield	-100 bps	+12 %
	+50 bps	+7 %
Inflasjon	-50 bps	-6 %

I analysen over forstås avkastningskravet som den rente som benyttes ved neddiskontering av framtidige kontantstrømmer i modellen. Markedsleie forstås som forventet leie ved reforhandling av eksisterende kontrakter eller ved skifte av leietager. Exit-yield forstås som den yelden som benyttes til å beregne sluttverdi ved verdivurderingsmodellens siste analyseperiode (år 20).

3.3 PENSJONSFORPLIKTELSER EGNE ANSATTE

Nåverdien av netto pensjonsforpliktelser selskapet har overfor sine ansatte, avhenger av en rekke forutsetninger av økonomisk og demografisk art. Selskapet følger "Veiledningen for fastsettelse av pensjonsforutsetninger" utgitt av Norsk regnskapsstiftelse (NRS)

Oppdatert veiledning utgitt 6.januar 2016 er lagt til grunn for oppdatert måling av beste estimat for påløpt forpliktelse og midler per 31.12.2015.

Ved regnskapsføring av pensjonsordninger etter (IAS 19 og NRS 6) må en rekke aktuariemessige forutsetninger fastsettes. Fastsettelsen involverer betydelige elementer av skjønn og praktiske tilnærming. Det er lagt vekt på at forutsetningene er innbyrdes konsistente. De parameterne som er av størst betydning for netto pensjonsforpliktelser, er diskonteringsrente, forutsetning om framtidig lønnsvekst, forutsetning om framtidig regulering av folketrygdens grunnbeløp (G-regulering), pensjonsregulering, forutsetninger om framtidig levealder og framtidig uttakstilbøyelighet av AFP.

Selskapet benytter seg av valgadgangen gitt av «Veiledning for fastsettelse av pensjonsforutsetninger» til å bruke renten for foretaksobligasjoner (OMF) som diskonteringsrente med den begrunnelse at man mener at det foreligger et likvid marked for foretaksobligasjoner med lang løpetid. I denne vurderingen er det tatt hensyn til markedsvolum, bid/ask spread, prispålitelighet, omsetningsvolum- og hyppighet og utstedervolum. Per 31.12.2015 har man brukt en diskonteringsrente på 2,7 %.

Ved måling av påløpt pensjonsforpliktelse (beste estimat) per 31.12.2015 er det lagt til grunn nye dødelighetsforutsetninger. Selskapet har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivninger.

Det er lagt til grunn en framtidig uttakstilbøyelighet på 45 prosent, det vil si de som tar ut AFP ved fylte 62 år.

3.4 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som er klassifisert som eiendeler der endringer i virkelig verdi resultatføres, er i stor grad eiendeler som omsettes i et marked slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet. For noterte papirer med liten omsetning, vurderes det hvorvidt den observerbare kursen kan antas å være reell.

Dersom det konkluderes med at en observerbar markedskurs ikke er representativ for eiendelens virkelige verdi, eller verdipapiret ikke omsettes i et notert marked, estimeres markedsverdien. Estimater baseres på markedsförhold som foreligger på balansedagen. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller.

Prisingsmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 5.

3.5 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELL GJELD

Metoden for å beregne virkelig verdi ved hjelp av en verdsettelsesmodell er å beregne de forventede kontantstrømmene basert på betingelsene i hver enkelt kontrakt, og dernest å diskontere disse verdiene til en nåverdi. De forventede kontantstrømmene for hver kontrakt er bestemt enten direkte med referanse til faktiske kontantstrømmer implisitt i observerbare markeder eller gjennom å modellere kontantstrømmene basert på relevante modeller for markedsprising. Disse modellene benytter basis observerbare markedspriser og -rater, inkludert for eksempel rentekurver for det vesentlige av eiendelens eller gjeldens levetid og opsjonsvolatiliteter.

Prisingsmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 5.

3.6 TAP PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som ikke måles til markedsverdi, vurderes for verdifall på balansedagen. Selskapets utlånsportefølje vurderes enkeltvis for lån hvor det er observert mislighold. Dersom det foreligger en objektiv hendelse på balansedagen som har innvirkning på framtidig kontantstrøm, nedskrives lånet. I tillegg foretas det gruppevis vurdering hvert kvartal av utlån med ensartet risikoprofil. Dette er nærmere beskrevet under note 2.

Selskapets utlånsportefølje har historisk vist ubetydelige tap. Årsaken til dette er at man har meget god sikkerhet i pant for utlån til privatmarkedet, og at øvrige utlån i all vesentlighet er rettet mot offentlig sektor eller foretak med offentlig garanti. Selskapet har ubetydelige tapsavsetninger, slik at eventuelle framtidige tap vil gi direkte resultatteffekt.

For selskapets portefølje av anleggsobligasjoner, inkludert anleggsobligasjoner som holdes til forfall, vurderes nedskrivningsbehov enkeltvis hvert kvartal. Porteføljen består av verdipapirer hvor utsteder har høy rating fra et anerkjent ratingbyrå. Dersom utstede- ders rating endres negativt foretas det nedskrivning kun dersom ratingnivået endres negativt med et større intervall og/eller det i tillegg observeres forhold som oppfattes som en objektiv hendelse som innvirker på framtidige kontantstrømmer fra investeringen. Nedskrivningsbehov beregnes som verdien av opprinnelig forventet kontantstrøm og ny forventet kontantstrøm. Det vil være usikkerhet til beregning av ny, forventet kontantstrøm.

3.7 AKTIVERT PROGRAMVARE

Ved mistanke om verdifall, foretas det nedskrivningstest for å kontrollere om bokført verdi for aktivert programvare er til stede. I den forbindelse estimeres gjenvinnbart beløp. Det foreligger usikkerhet knyttet til estimat av kontantstrømmer og diskonteringsfaktor i forbindelse med beregning av gjenvinnbart beløp.

Note 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

2015 Millioner kroner	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	195	3 486	17	3 698
Resultat datterforetak	320	2 301	11	2 632
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	45	0	45
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	515	5 832	28	6 375
Renter bank	9	126	0	135
Renter finansielle derivater	39	27	0	66
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	159	1 633	10	1 803
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	207	1 787	11	2 004
Renter obligasjoner amortisert kost	393	4 795	30	5 218
Renter utlån	0	1 244	0	1 244
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	393	6 039	30	6 462
Utbytte/renter aksjer og andeler	50	689	0	739
Andre inntekter og kostnader	-1	-45	0	-46
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	650	8 469	41	9 160
Verdiregulering eiendom	0	0	0	0
Leieinntekter eiendom	41	0	0	41
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	41	0	0	41
Verdiendring aksjer og andeler	88	4 528	16	4 632
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-71	124	0	53
Verdiendring finansielle derivater	309	1 602	9	1 920
Verdiendring utlån og fordringer	-77	-5	0	-82
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	249	6 249	24	6 523
Verdiendring utlån	0	833	0	833
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	833	0	833
Verdiendring ansvarlig lånekapital	-1 115	0	0	-1 115
Sum verdiendringer på investeringer	-866	7 082	24	6 241
Realisert aksjer og andeler	0	4 596	23	4 619
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-18	1 155	0	1 137
Realisert finansielle derivater	-19	-13 497	-42	-13 558
Realisert utlån og fordringer	81	356	3	440
Sum realiserede finansielle instrumenter til virkelig verdi	44	-7 389	-17	-7 362
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	830	1 180	0	2 010
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	231	0	231
Sum realiserede finansielle instrumenter til amortisert kost	830	1 410	0	2 241
Andre finansielle kostnader og inntekter	0	24	0	24
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	874	-5 955	-17	-5 098
Sum netto inntekter fra investeringer	1 213	15 428	77	16 718

¹ Realiserede verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserede mer- eller mindrev verdier på valuta.

Note 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter, forts.

2014 Millioner kroner	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	194	1 324	7	1 525
Resultat datterforetak	443	1 831	10	2 284
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	37	0	37
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	637	3 192	17	3 846
Renter bank	8	183	1	192
Renter finansielle derivater	22	45	0	66
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	155	1 850	7	2 012
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	185	2 078	8	2 270
Renter obligasjoner amortisert kost	370	4 422	29	4 821
Renter utlån	0	1 165	0	1 165
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	370	5 587	29	5 986
Utbytte/renter aksjer og andeler	53	668	0	721
Andre inntekter og kostnader	-2	-76	0	-79
Sum netto renteinntekter og utbytte på finansielle eiendeler	606	8 257	36	8 899
Verdiregulering eiendom	-36	0	0	-36
Leieinntekter eiendom	37	0	0	37
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	0	0	0	0
Verdiendring aksjer og andeler	142	10 619	39	10 800
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-300	3 322	0	3 022
Verdiendring finansielle derivater	317	-6 296	-18	-5 997
Verdiendring utlån og fordringer	-6	120	0	115
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	154	7 765	21	7 940
Verdiendring utlån	0	593	0	593
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	593	0	593
Verdiendring annet	-259	0	0	-259
Sum verdiendringer på investeringer	-106	8 358	21	8 273
Realisert aksjer og andeler	0	6 289	57	6 346
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-12	117	0	105
Realisert finansielle derivater	-10	-3 792	-12	-3 814
Realisert utlån og fordringer	26	41	1	68
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	3	2 655	46	2 705
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	305	956	0	1 261
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	18	0	18
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	305	975	0	1 280
Andre finansielle kostnader og inntekter	0	0	0	0
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	308	3 630	46	3 984
Sum netto inntekter fra investeringer	1 446	23 436	120	25 003

¹ Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdi på valuta.

Note 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter KLP verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskaps-spesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST

Denne kategorien inkluderer:

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

- INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL
- OBLIGASJONER KLASSIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING
- GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indices
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indices har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å avdekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer - annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. For de papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkuponkurve. Nullkuponkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas.

Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskaps-spesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

I tillegg til Nordic Bond Pricing, distribuerer norske banker spredder for et utvalg utstedere. Det kan benyttes spreadkurver basert på en data fra disse fire. Slike spreadkurver skal som hovedregel legges til grunn et likevektet gjennomsnitt fra de fire bankene.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme prinsipp som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor

- ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER

e) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For utlånene som er til kommuner, fylkeskommuner og kommunalt støttede prosjekter benyttes observerbare rentekurver og kredittrentedifferansekurver i en verdsettelsesmodell som neddiskonterer fremtidig kontantstrøm. Kredittpåslagene som modellberegningene benytter tar utgangspunkt i kvoterings fra tre ulike kursstillere. Det gjøres en vurdering av kvaliteten i kvoteringsene ved å sammenlikne dem innbyrdes og mot forrige mottatte observasjon samt annen markedsinformasjon.

For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurver som direktelånene, men kredittmarginen er i utgangspunktet basert på initiell margin. Garantier handles bilateralt og ikke over åpne markedsplasser som for eksempel en børs (OTC) og prises derfor ikke i markedet.

Note 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser, forts.

- Initiell margin det er inngått enighet om på inngåelsestidspunktet er det beste estimat for markedspåslag på samme tidspunkt. Kredittverdigheten endrer seg ikke like mye for lånet som for garantisten eller låntaker hver for seg. Låntaker er oftest ikke kredittvurdert av kredittvurderingsbyråer eller banker. Garantisten er enten en kommune eller bank (eller begge deler – triple default lån). Statistiske analyser indikerer at kreditmarginen på garanterte lån svinger mindre enn på ikke-garanterte lån og obligasjoner. Garanterte lån kredittpåslagjusteres derfor ikke før garantisten har opplevd en signifikant ratingendring siden den initielle marginen ble satt. KLPs utlån med både kommune- og bankgaranti kredittpåslagjusteres i forhold til initiell margin kun hvis begge garantistene har fått endret kredittrating signifikant siden utbetalingsdatoen.
- f) Lån med sikkerhet i pant
Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.
- EGENKAPITALINSTRUMENTER
- g) Aksjer (noterte)
Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indeksevenandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.
- Følgende kilder benyttes for norske aksjer:
- Oslo Børs (primærkilde)
 - Morgan Stanley Capital International (MSCI)
 - Reuters
- Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:
- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
 - Reuters
 - Bloomberg
- h) Aksjer (unoterte)
KLP benytter, så langt det lar seg gjøre, bransjebefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:
- Sist omsatt kurs har hovedprioritet. Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.
- For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.
- i) Private Equity
Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond, fondenes virkelige verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines (IPEV Guidelines). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for KLP.
- DERIVATER
- j) Futures/FRA/IRF
Alle futureskontrakter til KLP handles på børs. Reuters benytte som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Reuters er korrekte. Bloomberg fungerer som sekundærkilde.
- k) Opsjoner
Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.
- l) Renteswapper
Renteswapper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.
- m) FX-swaper
FX-swaper med forfall innen ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid, og det benyttes basisjusterte swapkurver til prising.
- GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER
- n) Plasseringer hos kredittinstitusjoner
Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen.
- ANSVARLIG LÅNEKAPITAL
- o) Virkelig verdi av ansvarlige lån
For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut ifra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.
- p) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjon
Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut ifra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

31.12.2015 Millioner kroner	Selskapsporteføljen		Kollektivporteføljen		Investeringsvalgporteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	840	915	9 477	10 298	65	68	10 382	11 281
Opptjente ikke forfalte renter	24	24	211	211	1	1	236	236
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	9 074	9 076	14 347	15 919	69	79	23 490	25 074
Opptjente ikke forfalte renter	75	75	223	223	1	1	299	299
Norske sertifikater	0	0	499	499	0	0	499	499
Sum investeringer som holdes til forfall	10 013	10 089	24 758	27 151	136	149	34 907	37 389
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	1 894	2 030	26 655	29 314	152	169	28 702	31 513
Opptjente ikke forfalte renter	44	44	709	709	3	3	756	756
Utenlandske obligasjonslån	4 275	4 593	58 107	62 994	379	415	62 761	68 002
Opptjente ikke forfalte renter	78	78	1 150	1 150	8	8	1 236	1 236
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	6 291	6 745	86 621	94 167	543	595	93 455	101 507
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 389	3 415	0	0	3 389	3 415
Lån med offentlig garanti	0	0	37 471	38 065	0	0	37 471	38 065
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	10 132	10 094	0	0	10 132	10 094
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	217	217	0	0	217	217
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	51 209	51 791	0	0	51 209	51 791
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost	16 304	16 834	162 588	173 109	678	744	179 571	190 687
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	415	415	5 094	5 094	0	0	5 509	5 509
Utenlandske aksjer	0	0	18 300	18 300	0	0	18 300	18 300
Sum aksjer	415	415	23 394	23 394	0	0	23 808	23 808
Eiendomsfond	0	0	1 040	1 040	0	0	1 040	1 040
Norske aksjefond	0	0	48 175	48 175	446	446	48 620	48 620
Utenlandske aksjefond	0	0	7 301	7 301	0	0	7 301	7 301
Sum aksjefondsandeler	0	0	56 516	56 516	446	446	56 962	56 962
Norske alternative investeringer	0	0	2 062	2 062	14	14	2 076	2 076
Utenlandske alternative investeringer	0	0	318	318	0	0	318	318
Sum alternative investeringer	0	0	2 380	2 380	14	14	2 394	2 394

Note 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser, forts.

31.12.2015	Selskapsporteføljen		Kollektivporteføljen		Investeringsvalgporteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	4 189	4 189	24 982	24 982	0	0	29 172	29 172
Utenlandske obligasjoner	641	641	21 143	21 143	0	0	21 785	21 785
Opptjente ikke forfalte renter	31	31	413	413	0	0	444	444
Norske obligasjonsfond	2 141	2 141	43 236	43 236	599	599	45 976	45 976
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 224	12 224	0	0	12 224	12 224
Norske sertifikater	470	470	6 374	6 374	0	0	6 844	6 844
Opptjente ikke forfalte renter	4	4	9	9	0	0	14	14
Sum obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	7 476	7 476	108 383	108 383	599	599	116 458	116 458
Norske utlån og fordringer	597	597	6 148	6 148	20	20	6 765	6 765
Utenlandske utlån og fordringer	327	327	5 923	5 923	27	27	6 277	6 277
Sum utlån og fordringer	925	925	12 071	12 071	47	47	13 042	13 042
DERIVATER								
Renteswapper	614	614	350	350	0	0	964	964
Aksjeopsjon	0	0	6	6	0	0	6	6
Valutaterminer	0	0	136	136	1	1	137	137
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	614	614	492	492	1	1	1 107	1 107
Andre finansielle eiendeler	29	29	2 262	2 262	1	1	2 292	2 292
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi	9 458	9 458	205 497	205 497	1 108	1 108	216 063	216 063
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	1 134	1 134	0	0	1 134	1 134
Valutaterminer	2	2	5 270	5 270	16	16	5 287	5 287
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	2	6 404	6 404	16	16	6 421	6 421
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	9 541	9 506	0	0	0	0	9 541	9 506
Fondsobligasjoner	1 564	1 588	0	0	0	0	1 564	1 588
Sum ansvarlig lånekapital mv.	11 105	11 094	0	0	0	0	11 105	11 094
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	572	572	127	127	0	0	699	699
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	573	573	127	127	0	0	700	700

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

31.12.2014	Selskapsporteføljen		Kollektivporteføljen		Investeringsvalgporteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
EIEDELER REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	730	855	9 054	10 339	50	56	9 834	11 250
Opptjente ikke forfalte renter	23	23	200	200	1	1	223	223
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	3 130	3 230	16 549	18 510	87	100	19 765	21 839
Opptjente ikke forfalte renter	55	55	256	256	2	2	312	312
Sum investeringer som holdes til forfall	3 937	4 163	26 058	29 304	139	158	30 134	33 625
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	1 495	1 686	24 620	28 217	138	161	26 253	30 064
Opptjente ikke forfalte renter	40	40	682	682	3	3	725	725
Utenlandske obligasjonslån	4 133	4 586	52 951	59 640	365	413	57 449	64 639
Opptjente ikke forfalte renter	88	88	1 108	1 108	8	8	1 203	1 203
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	5 756	6 400	79 360	89 646	515	585	85 631	96 631
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	4 076	4 090	0	0	4 076	4 090
Lån med offentlig garanti	0	0	32 526	33 474	0	0	32 526	33 474
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	5 169	5 208	0	0	5 169	5 208
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	205	205	0	0	205	205
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	41 976	42 977	0	0	41 976	42 977
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost	9 694	10 563	147 393	161 928	654	743	157 741	173 233
EIEDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	329	329	4 630	4 630	0	0	4 959	4 959
Utenlandske aksjer	0	0	19 605	19 605	0	0	19 605	19 605
Sum aksjer	329	329	24 236	24 236	0	0	24 564	24 564
Eiendomsfond	0	0	493	493	0	0	493	493
Norske aksjefond	0	0	43 422	43 422	400	400	43 822	43 822
Utenlandske aksjefond	0	0	5 758	5 758	0	0	5 758	5 758
Sum aksjefondsandeler	0	0	49 673	49 673	400	400	50 073	50 073
Norske alternative investeringer	0	0	1 794	1 794	13	13	1 807	1 807
Utenlandske alternative investeringer	0	0	81	81	0	0	81	81
Sum alternative investeringer	0	0	1 875	1 875	13	13	1 888	1 888

Note 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser, forts.

31.12.2014	Selskapsporteføljen		Kollektivporteføljen		Investeringsvalgporteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	4 636	4 636	28 626	28 626	0	0	33 262	33 262
Utenlandske obligasjoner	203	203	18 232	18 232	0	0	18 434	18 434
Opptjente ikke forfalte renter	41	41	484	484	0	0	525	525
Norske obligasjonsfond	1 765	1 765	41 640	41 640	599	599	44 004	44 004
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 172	12 172	0	0	12 172	12 172
Norske sertifikater	557	557	3 910	3 910	0	0	4 467	4 467
Opptjente ikke forfalte renter	5	5	12	12	0	0	17	17
Sum obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	7 206	7 206	105 076	105 076	599	599	112 882	112 882
Norske utlån og fordringer	461	461	8 120	8 120	11	11	8 593	8 593
Utenlandske utlån og fordringer	165	165	7 660	7 660	17	17	7 842	7 842
Sum utlån og fordringer	626	626	15 780	15 780	28	28	16 434	16 434
DERIVATER								
Renteswapper	312	312	415	415	1	1	727	727
Akseopsjoner	0	0	424	424	3	3	427	427
Valutaterminer	0	0	370	370	3	3	373	373
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	312	312	1 208	1 208	7	7	1 527	1 527
Andre finansielle eiendeler	16	16	101	101	0	0	117	117
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi	8 489	8 489	197 949	197 949	1 047	1 047	207 485	207 485
FORPLIKTELSER								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	748	748	0	0	748	748
Valutaterminer	10	10	7 615	7 615	27	27	7 652	7 652
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	10	10	8 363	8 363	27	27	8 400	8 400
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	3 423	3 508	0	0	0	0	3 423	3 508
Fondsobligasjoner	1 253	1 262	0	0	0	0	1 253	1 262
Sum ansvarlig lånekapital mv.	4 676	4 770	0	0	0	0	4 676	4 770
FORPLIKTELSER TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Utenlandske call money ¹	186	186	527	527	2	2	715	715
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	186	186	527	527	2	2	715	715

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

Note 6 Virkelig verdi hierarki

31.12.2015	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
Millioner kroner				
EIENDELER				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 623	4 853	0	7 476
Sertifikater	0	474	0	474
Obligasjoner	483	4 378	0	4 861
Obligasjonsfond	2 141	0	0	2 141
Utlån og fordringer	896	29	0	925
Aksjer og andeler	0	370	45	415
Aksjer	0	370	45	415
Finansielle derivater	0	614	0	614
Andre finansielle eiendeler	0	29	0	29
Sum selskapsporteføljen	3 519	5 895	45	9 458
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	78 014	30 369	0	108 383
Sertifikater	5 331	1 053	0	6 384
Obligasjoner	17 223	29 317	0	46 539
Obligasjonsfond	55 460	0	0	55 460
Utlån og fordringer	11 161	910	0	12 071
Aksjer og andeler	69 960	3 722	8 608	82 290
Aksjer	21 053	972	1 369	23 394
Aksjefond	48 906	0	76	48 982
Eiendomsfond	0	370	670	1 040
Spesialfond	0	2 380	0	2 380
Private Equity	0	0	6 494	6 494
Finansielle derivater	0	492	0	492
Andre finansielle eiendeler	0	2 262	0	2 262
Sum kollektivporteføljen	159 134	37 755	8 608	205 497
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	599	0	0	599
Obligasjonsfond	599	0	0	599
Utlån og fordringer	47	0	0	47
Aksjer og andeler	446	14	0	459
Aksjefond	446	0	0	446
Spesialfond	0	14	0	14
Finansielle derivater	0	1	0	1
Andre finansielle eiendeler	0	1	0	1
Sum investeringsvalgporteføljen	1 092	16	0	1 108
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	163 745	43 666	8 653	216 063
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringsseidendom	0	0	893	893
Sum investeringsseidendom	0	0	893	893
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	2	0	2
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	573	0	0	573
Sum selskapsporteføljen	573	2	0	575
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	6 404	0	6 404
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	127	0	0	127
Sum kollektivporteføljen	127	6 404	0	6 531
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	16	0	16
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	0	16	0	16
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	700	6 421	0	7 121

Note 6 Virkelig verdi hierarki, forts.

31.12.2014				
Millioner kroner	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	1 829	5 378	0	7 206
Sertifikater	0	562	0	562
Obligasjoner	64	4 816	0	4 880
Obligasjonsfond	1 765	0	0	1 765
Utlån og fordringer	384	242	0	626
Aksjer og andeler	0	323	6	329
Aksjer	0	323	6	329
Finansielle derivater	0	312	0	312
Andre finansielle eiendeler	0	16	0	16
Sum selskapsporteføljen	2 213	6 270	6	8 489
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	70 443	34 633	0	105 076
Sertifikater	2 314	1 608	0	3 922
Obligasjoner	14 317	33 025	0	47 342
Obligasjonsfond	53 812	0	0	53 812
Utlån og fordringer	12 800	2 980	0	15 780
Aksjer og andeler	66 149	3 343	6 292	75 784
Aksjer	22 047	975	1 213	24 236
Aksjefond	44 102	0	70	44 172
Eiendomsfond	0	493	0	493
Spesialfond	0	1 875	0	1 875
Private Equity	0	0	5 008	5 008
Finansielle derivater	0	1 208	0	1 208
Andre finansielle eiendeler	0	101	0	101
Sum kollektivporteføljen	149 392	42 265	6 292	197 949
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	599	0	0	599
Obligasjonsfond	599	0	0	599
Utlån og fordringer	28	0	0	28
Aksjer og andeler	400	13	0	413
Aksjefond	400	0	0	400
Spesialfond	0	13	0	13
Finansielle derivater	0	7	0	7
Sum investeringsvalgporteføljen	1 027	20	0	1 047
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	152 632	48 556	6 298	207 485
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringsseier	0	0	890	890
Sum investeringsseier	0	0	890	890
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	10	0	10
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	186	0	0	186
Sum selskapsporteføljen	186	10	0	196
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	8 363	0	8 363
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	527	0	0	527
Sum kollektivporteføljen	527	8 363	0	8 890
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	27	0	27
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	2	0	0	2
Sum investeringsvalgporteføljen	2	27	0	29
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	715	8 400	0	9 115

Endringer i nivå 3 aksjer, unoterte	Bokført verdi	Bokført verdi
Selskapsporteføljen	31.12.2015	31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	6	8
Solgt	0	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	39	-2
Utgående balanse 31.12.	45	6
Realisert gevinst/ tap	0	0
Endringer i nivå 3 aksjer, unoterte	Bokført verdi	Bokført verdi
Kollektivporteføljen	31.12.2015	31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	1 213	930
Solgt	-264	0
Kjøpt	619	138
Urealiserte endringer	-199	146
Utgående balanse 31.12.	1 369	1 213
Realisert gevinst/ tap	-24	0
Endringer i nivå 3 aksjefond, unoterte	Bokført verdi	Bokført verdi
Kollektivporteføljen	31.12.2015	31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	70	105
Solgt	-8	-61
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	13	26
Utgående balanse 31.12.	76	70
Realisert gevinst/ tap	0	40
Endringer i nivå 3, Private Equity	Bokført verdi	Bokført verdi
Kollektivporteføljen	31.12.2015	31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	5 008	3 564
Solgt	-1 188	-613
Kjøpt	2 285	1 161
Urealiserte endringer	1 059	896
Utgående balanse 31.12.	7 164	5 008
Realisert gevinst/ tap	182	142
Endringer i nivå 3, Investeringseiendom	Bokført verdi	Bokført verdi
Selskapsporteføljen	31.12.2015	31.12.2014
Inngående balanse 01.01.	890	947
Solgt	0	-2
Kjøpt	0	4
Urealiserte endringer	3	-59
Utgående balanse 31.12.	893	890
Realisert gevinst/ tap	0	0
Sum nivå 3	9 546	7 188

Beløpene i nivåfordelingen finner man igjen i balansen, under de ulike porteføljenes fordeling av finansielle instrumenter til virkelig verdi og investeringsseier. Urealiserte endringer reflekteres på linjen «Verdiendringer på investeringer» i resultatet på kollektivporteføljen.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

Nivå 1: Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

Nivå 2: Instrumenter i dette nivået anses ikke å ha et aktivt marked. Virkelig verdi hentes fra observerbare markedsdato; dette inkluderer hovedsakelig priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 2 instrumenter henvises det til note 5 for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Nivå 3: Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdato eller omsettes på markedet som anses som inaktivt. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger, hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos KLP er unoterte aksjer og private equity investeringer. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 3 instrumenter henvises det til note 5 for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Note 6 Virkelig verdi hierarki, forts.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 5, med unntak av investeringseiendom som er beskrevet i note 3.

I note 5 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 5.

På papirene som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort en sensitivetsanalyse. For sensitivetsanalyse for investeringseiendom henvises det til note 3. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring i verdien på 477 millioner kroner per 31.12.2015 på papirene i nivå 3.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

I perioden mellom 01.01.2015 til 31.12.2015 er det under aksjer blitt flyttet 91 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2, og 73 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. I samme periode er det blitt flyttet 3 688 millioner kroner i rentepapirer fra nivå 1 til nivå 2. For aksjer skyldes dette endringer i likviditet; basert på regler knyttet til handelsdager og omsetning. For rentepapirene skyldes flyttingen endret metodikk og høyere internt krav til nivå 1 papirer. I perioden er det flyttet 670 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 3.

Note 7 Risikostyring

KLP er gjennom sin virksomhet eksponert både for forsikringsrisiko og finansiell risiko. For selskapet er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at selskapet til enhver tid imøtekommer de forpliktelsene forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostراتيجier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

7.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko består av risikoen for at en fremtidig definert hendelse, som selskapet har forpliktet seg til å yte økonomisk vederlag for, inntreffer. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo større porteføljen er.

Selskapets forsikringsvirksomhet er innenfor bransjen kollektiv pensjon. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende.

Forsikringsrisiko innenfor bransjen kollektiv pensjon styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Selskapet er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassuranse.

7.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på selskapets uføreefaringer i perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametre for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

7.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i selskapets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utvikling i forsikret risiko basert på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig. Bransjen kollektiv pensjon har en høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen

7.1.3 Reassuranse og reassuranseprogram

Slik forsikringskontraktene er fastsatt er den løpende risiko generelt innenfor rammen av selskapets risikobærende evne. Behovet for reassuranse er derfor begrenset.

KLP har tegnet en katastrofereassuranseavtale. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover selskapets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. Avtalen dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

7.1.4 Følsomhetsberegninger i kollektiv pensjon

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 418 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 834 millioner kroner.

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 292 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 6 635 millioner kroner. Selskapets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

7.2 FINANSIELL RISIKO

Selskapets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten i selskapet tilfredsstillende eksterne og interne krav. Selskapet har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset selskapets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

KLPs finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

7.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at selskapet ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld / ikke innkalt restforpliktelser og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

Behovet for likviditet i KLP er først og fremst knyttet til utbetaling til pensjoner og dekning av løpende driftskostnader. Det kreves også likviditet til sikkerhetsstillelse i forbindelse med valuta- og derivat-handler, samt ved endringer i aktivaallokering. Likviditetsbehovet i KLP tilfredsstilles hovedsakelig av kontraktsfestede innbetalinger. Selskapet har til enhver tid en likviditetsbeholdning som er tilstrekkelig til å dekke løpende kostnader, herunder pensjonsutbetalinger. Ved likviditetsbehov ut over gjeldende likviditetsbeholdning, vil likviditet normalt frigjøres ved salg av likvide finansielle aktiva.

KLP har som mål å ha en likviditetsbuffer tilsvarende tre måneders likviditetsbehov. Dette måles ved:

Likviditetsbuffer = Likvide midler / kortsiktig likviditetsbehov

Likvide midler defineres som likviditetsbeholdning og forventede innbetalinger (til likviditetsporteføljen) de neste tre måneder, mens kortsiktig likviditetsbehov defineres som forpliktelser som forfaller innen tre måneder og annet kjent behov for likviditet innen tre måneder.

Ikke innkalt restforpliktelse på 13 721 millioner kroner består av kommiterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity, eiendomsfond og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. I tillegg inkluderes kausjonsansvar på 2 millioner under betingede forpliktelser. Summene er nærmere spesifisert i note 34 betingede forpliktelser.

Note 7 Risikostyring, forts.

7.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer, og valuta. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for KLPs resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivassiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. KLPs renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved fremtidig overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av avkastningsgarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom KLP utelukkende tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil KLP prise avkastningsgarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsgarantien som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

KLP valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle KLPs renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta er målsetningen 90 prosent sikringsgrad med tillatte svingninger mellom 80 og 100 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåkning av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom å spesifisere en referanseindeks og en fastsatt samvariasjon relativ til indeksen for hver portefølje.

KLP styrer aksjerisikoen dynamisk ved at aksjeandelen løpende tilpasses til selskapets finansielle buffere. Denne type sikringstiltak reduserer sannsynligheten for at avkastningen blir lavere enn det fastsatte minimumsnivået. Strategien bidrar til å sikre at KLP som et minimum oppnår et forhåndsfastsatt inntektsmål. Inntektsmålet fastsettes på bakgrunn av målsetting om soliditet ved utgangen av perioden, slik at selskapet også skal ha risikokapasitet i fremover. Strategien innebærer at KLP potensielt kan øke eksponeringen mot aksjer eller andre aktiva med forventet høy risiko etter hvert som soliditeten styrkes. Når soliditeten svekkes innebærer dette at KLP vil redusere markedsrisikoen. Dette bidrar til å redusere belastningen på KLPs soliditetskapital i nedgangsperioder og dermed også til å beskytte egenkapitalen. I tillegg har KLP en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen og reduserer risikoen for lav avkastning i lavrentescenarier.

I KLPs forvaltning brukes derivater prinsipielt for risikoreduksjon samt for kostnads- og tidseffektiv implementering av verdisikring eller tilpasninger i investeringsporteføljen. I mange tilfeller vil det være rimeligere og raskere å foreta risikoendringer ved hjelp av derivater enn ved handel i underliggende instrumenter. Et eksempel kan være kortsiktige justeringer av aksjeeksponeringen i globale markeder. Sensitivitetsanalyse markedsrisiko KLPs markedsrisiko vurderes fortløpende ved hjelp av stresstester og statistiske analyseverktøy. KLP har utviklet og arbeider kontinuerlig med videreutvikling av modeller for måling og overvåkning av risiko. KLP har gjort beregninger i henhold til beregningsstudie for virkninger av nytt soliditetsregelverk i forsikring (Solvens II).

Ved utgangen av 2015 var omlag 20 prosent av KLPs midler plassert i aksjer (målt ved eksponering) og 13 prosent plassert i eiendom. Øvrige midler var plassert i rentebærende omløps- og anleggsmidler, inkludert utlån.

I henhold til Finanstilsynets stresstest I har KLP en bufferkapitalutnyttelse på 96 prosent, noe lavere enn ved utgangen av 2014 da bufferkapitalutnyttelsen var på 101 prosent. Formålet med stresstesten er å belyse hvordan ulike scenarier kan påvirke KLPs evne til å oppfylle lovpålagte soliditets- og sikkerhetskrav. En vesentlig årsak til reduksjonen fra 2014 er økt bufferkapital. Den mest vesentlige risikoen i stresstesten er markedsrisiko som isolert sett representerte et tapspotensial på 60 milliarder kroner. Konsentrasjonsrisiko påvirker ikke tapspotensialet som følge av bredt diversifiserte porteføljer. Brutto bidrag til tapspotensialet fra de ulike risikoklassene fordeler seg som følger:

	Milliarder kroner
Renterisiko	5,2
Aksjerisiko	31,1
Eiendomsrisiko	14,1
Valutarisiko	3,3
Spreadrisiko	20,1
Konsentrasjonsrisiko	0

Summen av tapspotensialet knyttet isolert til hver risikotype summerer seg ikke opp til samlet tapspotensialet for markedsrisiko. Dette skyldes at ved beregning av samlet tapspotensial hensyntas korrelasjonen mellom de ulike risikotypene.

7.2.3 Kredittrisiko

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av samlet krediteksponering er 37 prosent ratet AA- eller bedre og inkludert kommuner med antatt rating AA er andelen 48 prosent. KLP har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje som utgjorde 19 prosent av porteføljen av omløpsobligasjoner ved årsskiftet.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt av 3,4 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

7.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO

Selskapets samlede maksimale eksponering for kredittrisiko består av bokførte verdier. De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 5 virkelig verdi av finansielle eiendeler.

Note 8 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer selskapets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallstidspunkt. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktmessige kontantsstrømmer.

2015	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Millioner kroner						
Ansvarlige lån ¹	0	3 309	1 708	6 995	0	12 012
Fondsobligasjonslån ¹	0	64	258	322	1 641	2 285
Leverandørgjeld	9	0	0	0	0	9
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	4 443	0	0	0	0	4 443
Betingede forpliktelser	13 721	0	0	0	0	13 721
Sum	18 173	3 374	1 966	7 317	1 641	32 470

Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
<i>Innstrømmer</i>	0	-64	-258	-322	-1 641	-2 285
<i>Utstrømmer</i>	11	33	176	219	1 356	1 795
Finansielle derivater netto oppgjør	2 176	2 514	1 544	206	0	6 440
Sum finansielle derivater	2 187	2 483	1 461	103	-284	5 950

Sum 2015	20 360	5 856	3 427	7 420	1 356	38 420
----------	--------	-------	-------	-------	-------	--------

2014	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Millioner kroner						
Ansvarlige lån ¹	0	167	3 506	0	0	3 673
Fondsobligasjonslån ¹	0	55	218	273	1 448	1 994
Leverandørgjeld	18	0	0	0	0	18
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	6 890	0	0	0	0	6 890
Betingede forpliktelser	12 748	0	0	0	0	12 748
Sum	19 656	221	3 725	273	1 448	25 323

Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
<i>Innstrømmer</i>	0	-55	-218	-273	-1 448	-1 994
<i>Utstrømmer</i>	11	33	176	220	1 400	1 839
Finansielle derivater netto oppgjør	4 207	2 564	1 537	129	0	8 436
Sum finansielle derivater	4 218	2 542	1 494	75	-47	8 282

Sum 2014	23 874	2 763	5 218	348	1 400	33 605
----------	--------	-------	-------	-----	-------	--------

¹ Kontantstrømmene er beregnet frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Tabellen over viser finansielle forpliktelser KLP har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall.

Risikoen for at KLP ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av selskapets eiendeler er likvide. KLP har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. KLP sin likviditetsstrategi innebærer at selskapet til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte KLP sine forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i KLP sine porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på selskapets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. KLP sin enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Styret i KLP fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for KLP. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

Note 8 Likviditetsrisiko, forts.

Forventet utbetalingsprofil pensjonsforpliktelse

2015 Millioner kroner									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	14 349	58 592	100 527	253 053	289 998	261 305	178 096	127 974	1 283 894

2014 Millioner kroner									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	13 171	53 604	93 068	235 371	272 218	246 520	168 211	120 482	1 202 645

Utbetalingsprofilen viser antatte utbetalingstidspunkter for de fremtidige pensjonsforpliktelsene til KLP og er basert på udiskonterte verdier. Forsikringsforpliktelsene i regnskapet er neddiskontert og viser nåverdien på balansetidspunktet.

Note 9 Renterisiko

2015 Millioner kroner	Inntil 3 mnd.	3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
Eiendeler							
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	10	10
Alternative investeringer	-3	0	0	0	0	18	15
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	6	9	-29	-123	-147	-44	-329
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-30	-51	-349	-578	-488	200	-1 296
Rentefondsandeler	-2 986	0	0	0	0	27	-2 960
Utlån og fordringer	0	-1	0	0	0	109	107
Utlån	0	0	0	0	0	217	217
Betingede forpliktelse ²	0	0	0	0	0	45	45
Sum eiendeler	-3 013	-44	-378	-701	-636	588	-4 183
Forpliktelse							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	9	45	13	0	8	77
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	79	58	0	137
Forpliktelse til kredittinstitusjon	0	0	0	0	0	-7	-7
Sum forpliktelse	2	9	45	92	58	1	207
Sum før skatt	-3 011	-35	-333	-609	-577	589	-3 976
Sum etter skatt	-2 198	-25	-243	-445	-421	430	-2 902

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelse i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

2014 Millioner kroner	Inntil 3 mnd.	3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
Eiendeler							
Aksjefondsandeler ¹	1	0	0	0	0	8	10
Alternative investeringer	-1	0	0	0	0	9	8
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	15	8	-56	-115	-127	-43	-318
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-31	-50	-368	-502	-459	211	-1 199
Rentefondsandeler	-3 029	0	0	0	0	20	-3 009
Utlån og fordringer	-2	-4	0	0	0	78	72
Utlån	0	0	0	0	0	294	294
Betingede forpliktelse ²	0	0	0	0	0	1	1
Sum eiendeler	-3 047	-45	-424	-618	-586	585	-4 136
Forpliktelse							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	3	2	63	7	0	9	84
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	72	33	0	105
Forpliktelse til kredittinstitusjon	0	0	0	0	0	-6	-6
Sum forpliktelse	3	2	63	78	33	4	183
Sum før skatt	-3 044	-43	-361	-539	-553	588	-3 953
Sum etter skatt	-2 222	-31	-264	-394	-404	429	-2 885

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelse i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved økning av markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt selskapet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrentepapirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Følgende rentepapirer faller inn under noten; papirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). KLP har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLPs investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

Note 10 Valutarisiko

31.12.2015 Millioner kroner/ utenlandsk valuta ¹	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs Valuta/NOK	Sum		Netto- posisjon
	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld		Eiendeler	Gjeld	
Amerikanske dollar	8 367	-610	103	-7 414	8,85	8 470	-8 024	3 951
Australske dollar	406	0	13	-396	6,44	419	-396	150
Brasilianske real	146	0	0	0	2,24	146	0	327
Britiske pund	1 217	0	17	-1 195	13,05	1 234	-1 195	509
Canadiske dollar	623	0	18	-600	6,37	641	-600	260
Chilensk peso	5 530	0	0	0	0,01	5 530	0	69
Colombiansk peso	8 751	0	0	0	0,00	8 751	0	24
Danske kroner	3 950	-53	7	-3 896	1,29	3 958	-3 950	10
Egyptiske pund	10	0	0	0	1,13	10	0	11
Emiratarabisk dirham	20	0	0	0	2,41	20	0	49
Euro	2 680	-8	125	-2 706	9,62	2 804	-2 715	860
Filipinske peso	438	0	0	0	0,19	438	0	82
Hong Kong dollar	1 674	-30	18	-457	1,14	1 692	-486	1 377
Indisk rupi	3 516	0	0	0	0,13	3 516	0	470
Indonesisk rupiah	222 243	0	0	0	0,00	222 243	0	143
Israelske shekel	194	0	0	-175	2,27	194	-175	42
Japanske yen	68 497	-690	1 069	-63 441	0,07	69 567	-64 131	400
Koreansk won	114 377	0	0	0	0,01	114 377	0	863
Malaysisk ringgit	87	0	0	0	2,06	87	0	179
Meksikanske peso	455	0	0	0	0,51	455	0	233
New Zealandske dollar	3	0	0	-3	6,06	3	-3	2
Peruanske nuevos soles	0	0	0	0	2,59	0	0	1
Polske zloty	34	0	0	0	2,24	34	0	77
Qatarske rial	25	0	0	0	2,43	25	0	61
Singapore dollar	90	0	19	-100	6,24	109	-100	55
Sveitsiske franc	265	0	2	-237	8,84	267	-237	270
Svenske kroner	11 779	-1	100	-11 834	1,05	11 879	-11 834	47
Sør-afrikansk rand	694	0	0	0	0,57	694	0	396
Taiwan new dollar	2 604	0	0	0	0,27	2 604	0	702
Thailandsk baht	469	0	0	0	0,25	469	0	115
Tsjekkisk koruna	32	0	0	0	0,36	32	0	11
Tyrkisk lira	26	0	0	0	3,03	26	0	79
Ungarsk forint	517	0	0	0	0,03	517	0	16
Sum kortsiktige valutaposisjoner								11 844
Amerikanske dollar	1 012	-109	0	-874	8,85	1 012	-983	260
Britiske pund	0	0	0	-10	13,05	0	-10	-128
Danske kroner	307	0	0	0	1,29	307	0	395
Euro	906	-926	0	-27	9,62	906	-953	-449
Japanske yen	33 843	-27 778	0	0	0,07	33 843	-27 778	446
Sum langsiktige valutaposisjoner								524
Sum valutaposisjoner før skatt								12 367
Sum valutaposisjoner etter skatt								9 028

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på kort- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisiko KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2015 og 2014 på henholdsvis 93 % og 91 %.

31.12.2014 Millioner kroner/ utenlandsk valuta ¹	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs Valuta/NOK	Sum		Netto- posisjon
	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld		Eiendeler	Gjeld	
Amerikanske dollar	8 993	-582	688	-9 469	7,50	9 682	-10 050	-2 763
Australske dollar	433	0	79	-479	6,14	512	-479	202
Brasilianske real	181	0	0	0	2,82	181	0	509
Britiske pund	1 013	0	49	-1 038	11,69	1 062	-1 038	278
Canadiske dollar	671	0	133	-756	6,47	805	-757	310
Chilensk peso	6 559	0	0	0	0,01	6 559	0	81
Colombiansk peso	14 716	0	0	0	0,00	14 716	0	46
Danske kroner	3 870	0	345	-3 836	1,22	4 215	-3 836	462
Egyptiske pund	14	0	0	0	1,05	14	0	15
Emiratarabisk dirham	18	0	0	0	2,04	18	0	37
Euro	3 134	-58	196	-3 050	9,07	3 330	-3 108	2 010
Filipinske peso	425	0	0	0	0,17	425	0	71
Hong Kong dollar	1 735	0	183	-619	0,97	1 918	-619	1 255
Indisk rupi	3 112	0	0	0	0,12	3 112	0	370
Indonesisk rupiah	247 090	0	0	0	0,00	247 090	0	149
Israelske shekel	99	0	18	-107	1,93	117	-107	20
Japanske yen	65 644	0	13 302	-76 664	0,06	78 946	-76 664	143
Koreansk won	119 470	0	0	0	0,01	119 470	0	815
Malaysisk ringgit	95	0	0	0	2,14	95	0	203
Meksikanske peso	520	0	0	0	0,51	520	0	265
New Zealandske dollar	3	0	1	-4	5,86	4	-4	2
Peruanske nuevos soles	0	0	0	0	2,52	0	0	1
Polske zloty	43	0	0	0	2,11	43	0	91
Qatarske rial	26	0	0	0	2,06	26	0	53
Singapore dollar	82	0	13	-87	5,66	95	-87	45
Sveitsiske franc	238	0	65	-279	7,55	302	-279	175
Svenske kroner	9 511	-1	1 182	-10 055	0,96	10 694	-10 056	610
Sør-afrikansk rand	767	0	0	0	0,65	767	0	497
Taiwan new dollar	3 057	0	0	0	0,24	3 057	0	725
Thailandsk baht	621	0	0	0	0,23	621	0	142
Tsjekkisk koruna	37	0	0	0	0,33	37	0	12
Tyrkisk lira	32	0	0	0	3,21	32	0	103
Ungarsk forint	364	0	0	0	0,03	364	0	10
Sum kortsiktige valutaposisjoner								6 944
Amerikanske dollar	995	-113	0	0	7,50	995	-113	6 614
Euro	315	-312	0	0	9,07	315	-312	27
Japanske yen	33 917	-26 110	0	0	0,06	33 917	-26 110	488
Sum langsiktige valutaposisjoner								7 129
Sum valutaposisjoner før skatt								14 073
Sum valutaposisjoner etter skatt								10 273

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på kort- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisiko KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2015 og 2014 på henholdsvis 93 % og 91 %.

KLP valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle KLP sine renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta er den generelle målsetningen 90 prosent sikringsgrad, med tillatte svingninger mellom 80 og 100 prosent. Unntaket er tilfeller hvor enkeltstående valutaer ikke innehar stort nok marked og/eller likviditet til å igangsette effektiv sikring.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 123 millioner kroner før skatt. For 2014 blir tilsvarende resultat effekt 141 millioner kroner før skatt.

Note 11 Kredittrisiko

31.12.2015 Millioner kroner	Investment grade AAA til BBB	Lavere rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån < 80% ¹	Boliglån > 80% ¹	Øvrige	Total
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	31 747	0	0	0	0	0	3 160	34 907
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	75 003	0	456	253	0	0	17 743	93 455
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	40 817	553	2 724	6 507	0	0	7 657	58 258
Rentefond omløp	34 755	0	5 666	0	0	0	17 779	58 200
Utlån og fordringer	12 618	0	0	424	0	0	0	13 042
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 107	0	0	0	0	0	0	1 107
Utlån	0	0	38 385	0	3 311	85	9 428	51 209
Sum	196 047	553	47 231	7 185	3 311	85	55 767	310 178

Spesifisering av investment grade	AAA	AA	A	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	17 984	2 483	7 634	3 645
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 320	16 725	31 857	4 101
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	27 645	5 130	7 178	863
Rentefond omløp	0	0	34 755	0
Utlån og fordringer	0	1 611	10 788	219
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	88	1 019	0
Utlån	0	0	0	0
Sum	67 949	26 038	93 232	8 828

31.12.2014 Millioner kroner	Investment grade AAA til BBB	Lavere rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån < 80% ¹	Boliglån > 80% ¹	Øvrige	Total
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	26 925	0	50	0	0	0	3 159	30 134
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	68 577	0	458	253	0	0	16 342	85 631
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	34 298	849	2 587	8 943	0	0	10 029	56 706
Rentefond omløp	32 825	0	5 558	0	0	0	17 793	56 176
Utlån og fordringer	16 201	0	0	233	0	0	0	16 434
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 527	0	0	0	0	0	0	1 527
Utlån	0	0	33 221	0	3 786	307	4 663	41 976
Sum	180 352	849	41 874	9 429	3 786	307	51 987	288 584

Spesifisering av investment grade	AAA	AA	A	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	14 860	1 138	7 462	3 463
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	23 568	13 358	28 117	3 533
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	20 639	5 174	7 513	971
Rentefond omløp	0	0	32 825	0
Utlån og fordringer	0	2 031	12 996	1 174
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	60	1 034	432
Utlån	0	0	0	0
Sum	59 067	21 762	89 949	9 573

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. KLP har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som "Øvrige" er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 55,8 milliarder per 31.12.2015. KLP har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

Ti største motparter Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Motpart 1	9 091	8 644
Motpart 2	7 568	6 749
Motpart 3	6 375	5 490
Motpart 4	6 247	4 349
Motpart 5	5 332	3 164
Motpart 6	3 510	3 043
Motpart 7	3 292	2 968
Motpart 8	3 283	2 920
Motpart 9	3 055	2 734
Motpart 10	3 043	2 623
Totalt	50 797	42 686

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

Premiefordringer og fordringer i forbindelse med reassurans

Millioner kroner	2015	2014
Premiefordringer	518	628
Nedskrivninger av premiefordringer	-1	0
Sum	518	628

KLPs premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kredittrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig sektor. Denne overføringsavtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

Note 12 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2015	Relaterte beløp som ikke er presentert netto					
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler /gjeld som er presentert netto	Balansført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp
Millioner kroner						
EIENDELER						
Finansielle derivater	1 107	0	1 107	-368	-700	43
Sum	1 107	0	1 107	-368	-700	43
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	492	0	492	-367	-127	1
Sum eiendeler selskapsporteføljen	614	0	614	0	-573	42
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	1	0	1	-1	0	0
Sum	1 107	0	1 107	-368	-700	43
GJELD						
Finansielle derivater	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
Sum	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
PORTEFØLJEFORDELT GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	6 404	0	6 404	-367	-4 432	1 620
Sum gjeld selskapsporteføljen	2	0	2	0	0	2
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	16	0	16	-1	-9	6
Sum	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
31.12.2014						
Millioner kroner						
EIENDELER						
Finansielle derivater	1 527	0	1 527	-733	-715	291
Sum	1 527	0	1 527	-733	-715	291
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	1 208	0	1 208	-730	-527	164
Sum eiendeler selskapsporteføljen	312	0	312	0	-186	125
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	7	0	7	-3	-2	2
Sum	1 527	0	1 527	-733	-715	291
GJELD						
Finansielle derivater	8 400	0	8 400	-733	-6 888	794
Sum	8 400	0	8 400	-733	-6 888	794
PORTEFØLJEFORDELT GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	8 363	0	8 363	-730	-6 859	790
Sum gjeld selskapsporteføljen	10	0	10	0	-9	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	27	0	27	-3	-20	4
Sum	8 400	0	8 400	-733	-6 888	794

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i KLP; hvilke muligheter KLP har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slikenetting avtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen, samt en ytterligere tabell med tilsvarende informasjon sortert på de ulike porteføljene i selskapet.

Note 13 Pantelån og andre utlån

Millioner kroner	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum	Sum
					31.12.2015	31.12.2014
Akershus	1 175	303	181	686	2 345	2 618
Aust-Agder	662	8	4	46	720	568
Buskerud	3 812	3 040	327	161	7 340	6 115
Finnmark	580	135	1	50	765	734
Hedmark	1 388	452	76	95	2 011	1 595
Hordaland	2 327	880	386	281	3 873	3 269
Møre og Romsdal	2 311	128	180	193	2 812	2 443
Nordland	1 518	34	40	120	1 713	1 567
Nord-Trøndelag	1 008	825	2	44	1 880	721
Oppland	1 174	88	9	83	1 354	1 089
Oslo	22	421	404	458	1 305	1 459
Rogaland	1 871	46	17	254	2 188	2 284
Sogn og Fjordane	958	15	93	44	1 110	995
Svalbard	11	15	0	0	26	28
Sør-Trøndelag	3 053	46	41	171	3 311	4 306
Telemark	893	118	556	52	1 620	1 291
Troms	1 394	111	101	132	1 738	1 578
Vest-Agder	896	41	9	58	1 004	436
Vestfold	1 731	155	60	210	2 156	1 891
Østfold	1 157	141	39	248	1 586	1 609
Utlandet	0	0	10 172	0	10 172	5 189
Ufordelt	0	0	0	3	3	7
Påløpte renter	132	25	12	8	177	185
Sum	28 073	7 027	12 711	3 398	51 209	41 976

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift

Denne tabellen fordeler utlånene til KLP på fylke og sektor. Sektor er basert på sektorkodene fra Statistisk Sentralbyrå.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 3,4 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i KLP er meget liten, da en meget høy andel av utlån er rettet mot offentlig sektor. Konstrasjonsrisikoen dette antyder er likevel lite reell da utlånene omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

Millioner kroner	2015	2014
Individuelle nedskrivninger på utlån til amortisert kost		
Antall lån	6	6
Sum hovedstol før nedskrivninger	1,35	0,71
Nedskrivninger	1,14	0,68
Sum hovedstol etter nedskrivninger	0,21	0,03
Individuelle nedskrivninger		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	0,68	1,45
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	0,00	-0,83
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	0,67	0,10
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,21	-0,03
Nedskrivning på individuelle utlån	1,14	0,68
Millioner kroner	2015	2014
	Restgjeld	Restgjeld
Forfalte, ikke nedskrevne utlån		
30-90 dager	12	13
over 90 dager	3	24
Sum forfalte utlån	15	38

Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

Note 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak

Millioner kroner	Kontor- og forretningsadresse	Eier- andel %	EK ved 1. gangs anskaffelse	Anskaf- felseskost	Bokført verdi 31.12.14	Tilgang/ avgang	Verdi- regulering	Resultat- andel	Egenkap. transaksjon	Bokført verdi 31.12.15	
Aksjer i selskapsporteføljen eiendomsdatterforetak											
KLP Huset AS	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	0,0	0,1	1 470,9	0,0	194,6	75,5	-67,9	1 673,1	
Sum aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak i selskapsporteføljen					0,1	1 470,9	0,0	194,6	75,5	-67,9	1 673,1
Aksjer i selskapsporteføljen Datterforetak (ekskl. eiendom)											
KLP Skadeforsikring AS	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	58,7	78,7	1 151,5	0,0	0,0	172,8	-27,1	1 297,2	
KLP Bedriftspensjon AS	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	50,0	50,0	103,1	0,0	0,0	-24,2	231,4	310,4	
KLP Fondsforvaltning AS (KLP Kapitalforvaltning AS etter fusjon) ¹⁾	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	6,6	14,0	41,3	116,0	0,0	46,1	-17,4	186,0	
KLP Forsikringservice AS	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	0,1	0,1	7,5	0,0	0,0	0,2	0,2	7,9	
KLP Bankholding AS	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	15,1	15,1	1 270,7	0,0	0,0	49,4	206,9	1 527,0	
KLP Kapitalforvaltning AS ¹⁾	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	50,0	50,0	116,0	-116,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Sum aksjer og andeler i datterforetak (ekskl. eiendom) i selskapsporteføljen					207,9	2 690,1	0,0	0,0	244,3	394,1	3 328,6
¹⁾ KLP Kapitalforvaltning AS ble fusjonert inn i KLP Fondsforvaltning AS 10. januar 2015, det fusjonerte selskapet har byttet navn til KLP Kapitalforvaltning AS.											
Tilknyttede foretak i selskapsporteføljen											
Norsk Pensjon AS	Hansteens gate 2 0253 Oslo	25 %	20,0	5,0	4,0	0,0	0,0	0,1	0,0	4,1	
Fylkeshuset AS, Molde	Fylkeshuset 6404 Molde	48 %	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i selskapsporteføljen					5,0	4,0	0,0	0,0	0,1	4,1	
Sum aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak i selskapsporteføljen					212,9	2 694,1	0,0	0,0	244,4	394,1	3 332,7
Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak					213,0	4 165,0	0,0	194,6	319,9	326,2	5 005,8
Eiendomsdatterforetak											
Aksjer i kollektiv- og investeringsvalgporteføljene											
KLP Eiendom AS	Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	100 %	0,1	0,1	42 652,3	0,0	3 503,0	2 312,3	5 182,7	53 650,2	
Sum aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak i kollektiv- og investeringsvalgporteføljene					0,1	42 652,3	0,0	3 503,0	2 312,3	5 182,7	53 650,2
Felleskontrollerte foretak i kollektivporteføljen											
KLP Norfund Investments AS, Støperigata 2 0250 OSLO		50 %	0,1	183,8	131,0	74,6	20,6	0,0	0,0	226,1	
Sum aksjer og andeler i felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen					183,8	131,0	74,6	20,6	0,0	226,1	
Tilknyttede foretak i kollektivporteføljen											
Norfinance AS	Støperigata 2 0250 OSLO	18,3 %	92,3	102,5	112,9	0,0	24,4	0,0	0,0	137,4	
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i kollektivporteføljen					102,5	112,9	0,0	24,4	0,0	137,4	
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen					286,3	243,9	74,6	45,0	0,0	363,5	

Alle aksjer og andeler har lik stemmeandel.

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
NORGE					
HIDDEN SECURITY AS	23 984	0	BOUVET ASA	221 718	21
NORDIC TRUSTEE HOLDING ASA	11 175	45	NORDIC SEMICONDUCTOR ASA	2 424 920	105
SILVER PENSJONSFORSIKRING AS	556 444	0	OPERA SOFTWARE ASA	665 445	34
SUM USPESIFISERT		45	Q FREE ASA	3 200 000	31
			SUM IT		190
EUROPRIS ASA	1 017 444	44	MAGSEIS AS	495 780	7
KONGSBERG AUTOMOTIVE HOLDING ASA	10 898 211	68	NORSK HYDRO ASA	7 172 676	238
SCHIBSTED ASA	88 248	26	YARA INTERNATIONAL ASA	739 026	283
SCHIBSTED ASA-B SHS	244 048	68	SUM RÅVARER		528
XXL ASA	587 187	60	TELENOR ASA	2 159 896	320
SUM FORBRUKSVARER		266	SUM TELEKOM		320
AUSTEVOLL SEAFOOD ASA	272 501	15	HAFSLUND ASA	5 327 265	313
LEROY SEAFOOD GROUP ASA	126 652	42	HAFSLUND ASA	3 953 122	231
MARINE HARVEST ASA	1 404 293	168	RINGERIKS-KRAFT AS	150	140
ORKLA ASA	1 963 106	138	SCATEC SOLAR ASA	150 000	6
SALMAR ASA	193 793	30	TRONDER ENERGI AS	1 153 846	611
SUM KONSUMENTVARER		392	TRONDER ENERGI NETT AS	900 000	101
2VK INVEST AS	2 690 000	0	TUSSA KRAFT AS	454	251
AKER SOLUTIONS ASA	129 568	4	SUM FORSYNING		1 653
AWILCO LNG ASA	254 500	1	NORGE		5 158
BONHEUR ASA	79 717	4	UTLAND		
DET NORSKE OLJESELSKAP ASA	1 703 574	94	NORVESTOR HOLDING AS / CRAYON	5 200 000	73
DNO INTERNATIONAL ASA	1 473 168	9	SUM USPESIFISERT		73
DOF ASA	280 884	1	21ST CENTURY FOX B	28 492	7
EIDESVIK OFFSHORE ASA	382 836	4	ABC-MART INC	2 200	1
GANGER ROLF ASA	396 774	18	ACCOR SA	13 511	5
NORTH ENERGY ASA	3 008 328	3	ADIDAS AG	13 905	12
ODFJELL DRILLING LTD	300 000	1	ADVANCE AUTO PARTS INC	4 700	6
PANORO ENERGY ASA	7 458 297	5	ASIN SEIKI CO LTD	12 600	5
PETROLEUM GEO-SERVICES ASA	1 764 062	64	ALTICE NV - B -W/I	5 933	1
SOLSTAD OFFSHORE ASA	155 645	3	ALTICE SA	17 799	2
STATOIL ASA	3 454 135	427	AMAZON.COM INC	25 179	151
TGS NOPEC GEOPHYSICAL CO ASA	35 756	5	AUTOZONE INC	1 955	13
SUM ENERGI		645	AXEL SPRINGER AG	2 859	1
AKER ASA	267 093	44	BARRATT DEVELOPMENTS	65 931	5
DNB ASA	3 224 953	354	BAYERISCHE MOTOREN WERKE AG	22 006	21
GJENSIDIGE FORSIKRING ASA	12 485	2	BAYERISCHE MOTOREN WERKE AG	3 485	3
NMI AS	11 698 403	14	BED BATH & BEYOND INC	11 147	5
OLAV THON EIENDOMSELSKAP ASA	118 710	17	BENESSE HOLDINGS INC	4 800	1
OSLO BORS VPS HOLDING ASA	4 300 200	370	BEST BUY CO INC	20 384	5
STOREBRAND ASA	2 793 201	98	BORGWARNER INC	14 300	5
SUM FINANS		897	BRIDGESTONE CORP	40 400	12
NORDIC NANOVECTOR ASA	168 571	2	BRITISH SKY BROADCASTING GROUP PLC	68 623	10
PCI BIOTECH HOLDING ASA	628 858	3	BURBERRY GROUP PLC	29 812	5
PHOTOCURE ASA	950 000	40	CABLEVISION SYSTEMS CORP	12 900	4
REDCORD AS	7 100	0	CANADIAN TIRE CORPORATION LTD	4 900	4
TARGOVAX AS	270 000	4	CARMAX INC	13 300	6
VISTIN PHARMA AS	145 150	3	CARNIVAL CORP	25 403	12
WEIFA ASA	16 128 266	15	CARNIVAL PLC	12 239	6
WEIFA ASA	1 040 000	1	CARPHONE WAREHOUSE GROUP PLC	62 951	4
SUM HELSE		68	CASIO COMPUTER CO LTD	11 200	2
MASTER MARINE AS	2 596 133	0	CBS CORP	27 129	11
NORWEGIAN AIR SHUTTLE ASA	304 816	99	CHARTER COMMUNICATIONS INC	5 053	8
ODFJELL SE	283 135	8	CHIPOTLE MEXICAN GRILL INC	2 000	8
RENONORDEN ASA	569 509	20	CHRISTIAN DIOR SA	3 623	5
WILH WILHELMSSEN HOLDING ASA	197 906	26	COACH INC	18 300	5
WILH WILHELMSSEN HOLDING ASA	13 570	2	COMCAST CORP	157 258	79
SUM INDUSTRI		154	COMPAGNIE FINANCIERE RICHEMONT SA	33 316	21
			COMPAGNIE GENERALE DES ETABLISSE- MENTS MICHELIN SCA	12 344	10

Note 15 fortsetter på neste side

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
COMPASS GROUP PLC	104 358	16	KOHL'S CORP	13 194	6	PVH CORP	5 500	4	ULTA SALON COSMETICS AND FRAGRANCE		
CONTINENTAL AG	7 311	16	KOITO MANUFACTURING CO LTD	6 800	3	RAKUTEN INC	60 400	6	INC	4 100	7
CROWN LTD	27 117	2	L BRANDS INC	15 516	13	RALPH LAUREN CORP	4 000	4	UNDER ARMOUR INC	11 800	8
D.R. HORTON, INC.	20 600	6	LAGARDERE SCA	9 329	2	REA GROUP LTD	3 640	1	USS CO LTD	15 900	2
DAIHATSU MOTOR CO LTD	9 200	1	LAS VEGAS SANDS CORP	24 101	9	REED ELSEVIER NV	67 081	10	VALEO SA	5 110	7
DAIMLER AG	61 344	46	LEAR CORP	5 100	6	REED ELSEVIER PLC	75 113	12	VF CORP	22 100	12
DARDEN RESTAURANTS INC	6 800	4	LEGGETT & PLATT INC	8 800	3	RENAULT SA	12 775	11	VIACOM INC	22 177	8
DELPHI AUTOMOTIVE PLC	18 009	14	LENNAR CORP	11 600	5	RESTAURANT BRANDS INTERN	12 548	4	VIVENDI SA	76 440	15
DENSO CORP	30 200	13	LI & FUNG LTD	340 920	2	RINNAI CORP	1 900	2	VOLKSWAGEN VORZUG	10 805	14
DENTSU INC	13 700	7	LIBERTY GLOBAL INC	16 235	6	ROSS STORES INC	25 627	12	VOLKSWAGEN STAMM	2 394	3
DICK'S SPORTING GOODS INC	5 700	2	LIBERTY GLOBAL INC	40 232	15	ROYAL CARIBBEAN CRUISES	10 608	10	WALT DISNEY CO	101 554	94
DISCOVERY COMMUNICATIONS INC	9 300	2	LIBERTY INTERACTIVE CORP	28 859	7	ROYAL CARIB CRUS	154 966	140	WHIRLPOOL CORP	5 140	7
DISCOVERY COMMUNICATIONS INC	18 900	4	LIBERTY MEDIA CORP	6 000	2	RTL GROUP	2 367	2	WHITBREAD PLC	11 847	7
DISH NETWORK CORP	14 800	7	LIBERTY MEDIA CORP - C	13 500	5	SANDS CHINA LTD	160 800	5	WILLIAM HILL PLC	56 344	3
DOLLAR GENERAL CORP	18 662	12	LKQ CORP	20 200	5	SANKYO CO LTD	4 300	1	WOLTERS KLUWER NV	20 019	6
DOLLAR TREE INC	13 551	9	LOWE'S COMPANIES INC	58 599	39	SANRIO CO LTD	4 100	1	WPP PLC	82 037	17
DOLLARAMA INC.	8 200	4	LULULEMON ATHLETICA INC	7 300	3	SCRIPPS NETWORKS INTERACTIVE INC	4 500	2	WYNDHAM WORLDWIDE CORP	7 500	5
DON QUIJOTE CO LTD	8 800	3	LUXOTTICA GROUP SPA	11 207	7	SEGA SAMMY HOLDINGS INC	10 400	1	WYNN MACAU LTD	123 400	1
ELECTROLUX AB	16 302	4	LVMH MOET HENNESSY LOUIS VUITTON SA	18 194	25	SEKISUI CHEMICAL CO LTD	24 900	3	WYNN RESORTS LTD	5 400	3
EUTELSAT COMMUNICATIONS SA	12 529	3	MACY'S INC	21 656	7	SEKISUI HOUSE LTD	37 700	6	YAMADA DENKI CO LTD	38 500	1
EXPEDIA INC	6 850	8	MAGNA INTERNATIONAL INC	27 288	10	SES SA	20 526	5	YAMAHA CORP	12 700	3
FAST RETAILING CO LTD	3 500	11	MARKS AND SPENCER GROUP PLC	109 466	6	SHANGRI-LA ASIA LTD	106 000	1	YAMAHA MOTOR CO LTD	15 400	3
FIAT CHRYSLER AUTOMOBILES NV	59 779	7	MARRIOTT INTERNATIONAL INC	13 231	8	SHAW COMMUNICATIONS INC	26 587	4	YOKOHAMA RUBBER CO LTD	8 000	1
FLIGHT CENTRE LTD	1 856	0	MARUI GROUP CO LTD	13 400	2	SHIMAMURA CO LTD	1 500	2	YUE YUEN INDUSTRIAL (HOLDINGS) LTD	53 500	2
FOOT LOCKER INC	8 067	5	MATTEL INC	22 176	5	SHIMANO INC	4 800	7	YUM! BRANDS INC	26 782	17
FORD MOTOR CO	233 608	29	MAZDA MOTOR CORP	36 800	7	SIGNET JEWELERS LTD	4 800	5	SUM FORBRUKSVARER	2 549	
FUJI HEAVY INDUSTRIES LTD	36 600	14	MCDONALD'S CORP	59 649	62	SINGAPORE PRESS HOLDINGS LTD	95 550	2	AEON CO LTD	46 100	6
GALAXY ENTERTAINMENT GROUP LTD	150 000	4	MCDONALD'S HOLDINGS CO(JAPAN) LTD	4 500	1	SIRIUS XM RADIO INC	158 300	6	AJINOMOTO CO INC	49 000	10
GAMESTOP CORP	6 600	2	MELCO CROWN ENTERTAINME-ADR	6 000	1	SJM HOLDINGS LTD	163 000	1	ALIMENTATION COUCHE-TARD INC	30 917	12
GANNETT CO	13 700	3	MERLIN ENTERTAINME	44 455	3	SODEXO SA	6 266	5	ANHEUSER BUSCH INBEV SA	67 845	75
GAP INC	16 001	3	MGM CHINA HOLDINGS LTD	79 600	1	SONY CORP	78 600	17	ARCHER DANIELS MIDLAND CO	50 321	16
GARMIN LTD	7 500	2	MGM RESORTS INTERNATIONAL	26 100	5	SPORTS DIRECT INTERNATIONAL	15 314	1	ARYZTA AG	6 919	3
GENERAL MOTORS CO	90 289	27	MICHAEL KORS HOLDINGS LTD	12 600	4	STANLEY ELECTRIC CO LTD	8 400	2	ASAHI GROUP HOLDINGS LTD	33 300	9
GENTING SINGAPORE PLC	421 300	2	MITSUBISHI MOTORS CORP	40 000	3	STAPLES INC	42 535	4	ASSOCIATED BRITISH FOODS PLC	30 664	13
GENUINE PARTS CO	9 875	8	MOHAWK INDUSTRIES INC	4 000	7	STARBUCKS CORP	94 001	50	BAKKAFFROST P/F	172 446	45
GILDAN ACTIVEWEAR INC	15 100	4	NAMCO BANDAI HOLDINGS INC	10 700	2	STARWOOD HOTELS & RESORTS			BARRY CALLEBAUT AG	182	2
GKN PLC	106 829	4	NETFLIX INC	25 296	26	WORLDWIDE INC	11 099	7	BEIERSDORF AG	6 699	5
H & M HENNES & MAURITZ AB	63 102	20	NEWELL RUBBERMAID INC	17 018	7	SUMITOMO ELECTRIC INDUSTRIES LTD	48 200	6	BROWN-FORMAN CORP	9 346	8
H & R BLOCK INC	14 935	4	NEWS CORP - CLASS A	24 545	3	SUMITOMO RUBBER INDUSTRIES LTD	13 200	2	BUNGE LTD	12 500	8
HAKUHODO DY HOLDINGS INC	13 200	1	NEXT PLC	9 652	9	SUZUKI MOTOR CORP	24 900	7	CALBEE INC	5 400	2
HANESBRANDS INC	26 000	7	NGK SPARK PLUG CO LTD	11 300	3	TABCORP HOLDINGS LTD	41 810	1	CAMPBELL SOUP CO	15 948	7
HARLEY-DAVIDSON INC	13 244	5	NHK SPRING CO LTD	10 300	1	TAKASHIMAYA CO LTD	14 000	1	CARLSBERG A/S	9 090	7
HARMAN INTERNATIONAL IND	4 200	4	NIKE INC	85 872	48	TARGET CORP	37 811	24	CARREFOUR SA	41 093	11
HARVEY NORMAN HOLDINGS LTD	46 477	1	NIKON CORP	25 200	3	TATTS GROUP LTD	107 744	3	CASINO GUICHARD PERRACHON SA	4 730	2
HASBRO INC	7 400	4	NISSAN MOTOR CO LTD	155 400	15	TAYLOR WIMPEY	209 265	6	LINDT AND SPRUENGLI NAMEN	9	6
HERMES INTERNATIONAL	1 754	5	NITORI HOLDINGS CO LTD	4 700	4	TECHTRONIC INDUSTRIES CO	87 000	3	LINDT & SPRUENGLI PART	79	4
HIKARI TSUSHIN	1 400	1	NOK CORP	6 600	1	TELENET GROUP HOLDING NV	3 821	2	CHURCH & DWIGHT CO INC	8 400	6
HILTON WORLDWIDE HOLDINGS IN	31 400	6	NOKIAN RENKAAT OYJ	6 369	2	TESLA MOTORS INC	6 300	13	COCA-COLA AMATIL LTD	42 188	3
HOME DEPOT INC	81 328	95	NORDSTROM INC	9 500	4	THE GOODYEAR TIRE & RUBBER CO	17 800	5	COCA-COLA ENTERPRISES INC	18 700	8
HONDA MOTOR CO LTD	103 200	30	NORWEGIAN CRUISE LINE HOLDIN	9 000	5	SWATCH GROUP INH	2 034	6	COCA-COLA HBC AG-CDI	16 546	3
HUGO BOSS AG	4 348	3	NUMERICABLE GROUP	5 765	2	SWATCH GROUP NAM	3 731	2	COCA-COLA HBC-AG	17 871	3
HUSQVARNA AB	33 815	2	OMNICOM GROUP INC	15 016	10	THOMSON REUTERS CORP	22 420	7	COLGATE-PALMOLIVE CO	54 159	32
IIDA GROUP HOLDINGS CO LTD	10 500	2	O'REILLY AUTOMOTIVE INC	6 206	14	TIFFANY & CO	8 300	6	CONAGRA FOODS INC	36 639	14
INDITEX S.A.	69 482	21	ORIENTAL LAND CO LTD	12 700	7	TIME WARNER CABLE INC	17 838	29	CONSTELLATION BRANDS INC	14 600	18
INTERCONTINENTAL HOTELS GROUP PLC	15 693	5	PANASONIC CORP	137 400	13	TIME WARNER INC	51 654	30	COSTCO WHOLESALE CORP	32 406	46
INTERPUBLIC GROUP OF COMPANIES INC	27 400	6	PANDORA A/S	7 175	8	TJX COMPANIES INC	42 711	27	CVS CAREMARK CORP	82 177	71
ISETAN MITSUKOSHI HOLDINGS LTD	23 200	3	PEARSON PLC	54 518	5	TOHO CO LTD	8 100	2	DANONE SA	49 872	30
ISUZU MOTORS LTD	39 500	4	PERSIMMON PLC	19 578	5	TOLL BROTHERS INC	11 000	3	DIAGEO PLC	212 235	51
ITV PLC	248 691	9	PEUGEOT SA	30 564	5	TOYODA GOSEI CO LTD	6 200	1	DISTRIBUIDORA INTERNACIONAL DE ALI-		
J.FRONT RETAILING CO LTD	14 700	2	POLARIS INDUSTRIES INC	4 200	3	TOYOTA INDUSTRIES CORP	10 800	5	MENTACION SA	47 801	3
JARDEN CORP	12 600	6	PORSCHE AUTOMOBIL HOLDING SE	9 967	5	TOYOTA MOTOR CORP	173 200	95	DR PEPPER SNAPPLE GROUP INC	15 555	13
JARDINE CYCLE & CARRIAGE LTD	8 888	2	PPR SA	5 035	8	TRACTOR SUPPLY CO	8 700	7	EMPIRE COMPANY LTD	12 900	2
JCDECAUX SA	4 481	2	PRICELINE COM INC	3 211	36	TRIPADVISOR INC	7 800	6	ENERGIZER HOLDINGS INC	4 000	3
JOHNSON CONTROLS INC	42 200	15	PROSIEBENSAT 1 MEDIA AG	14 542	7	TUI AG-DI	30 018	5	ESTEE LAUDER COMPANIES INC	14 128	11
KABEL DEUTSCHLAND HOLDING AG	1 401	2	PUBLICIS GROUPE SA	12 493	7	TWENTY-FIRST CENTURY FOX	77 327	19	ETABLISSEMENTEN FR. COLRUYT NV	5 739	3
KINGFISHER PLC	151 621	7	PULTEGROUP INC	17 566	3						

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
ETABLISSEMENTS DELHAIZE FRERES ET CIE			WESFARMERS	80 000	21	INTER PIPELINE LTD	25 322	4	AEON MALL CO LTD	9 520	1
LE LION SA	8 415	7	WH GROUP LTD	368 500	2	JX HOLDINGS INC	176 505	7	AFFILIATED MANAGERS GROUP INC	3 500	5
FAMILYMART CO LTD	4 300	2	WHITEWAVE FOODS CO	13 700	5	KEYERA CORP	12 639	3	AFLAC INC	26 572	14
GENERAL MILLS INC	50 230	26	WHOLE FOODS MARKET INC	25 321	8	KINDER MORGAN INC	136 541	18	AGEAS SA	14 188	6
GEORGE WESTON LTD	3 900	3	WILMAR INTERNATIONAL LTD	168 800	3	KONINKLIJKE VOPAK NV	5 938	2	AIA GROUP LTD	763 060	41
GOLDEN AGRI-RESOURCES LTD	492 400	1	WM MORRISON SUPERMARKETS P L C	185 139	4	LUNDIN PETROLEUM AB	14 040	2	ALLEGHANY CORP	1 100	5
GREEN MOUNTAIN COFFEE ROASTERS INC	10 000	8	WOOLWORTHS LTD	93 394	15	MARATHON OIL CORP	50 900	6	ALLIANZ SE	29 112	46
HEINEKEN HOLDING NV	8 677	6	YAKULT HONSHA CO LTD	7 600	3	MARATHON PETROLEUM CORP	39 900	18	ALLSTATE CORP	25 109	14
HEINEKEN NV	19 831	15	YAMAZAKI BAKING CO LTD	10 000	2	MEG ENERGY CORP	12 100	1	ALLY FINANCIAL INC	28 800	5
HENKEL AG & CO KGAA	10 636	11	SUM KONSUMENTVARER		1 933	MURPHY OIL CORP	12 000	2	AMERICAN CAPITAL AGENCY CORP	22 800	3
HENKEL AG & CO KGAA	6 582	6				NATIONAL OILWELL VARCO INC	28 663	8	AMERICAN EXPRESS CO	57 074	35
HERSHEY CO	13 100	10	ALTAGAS LTD	9 637	2	NESTE OIL OYJ	8 652	2	AMERICAN INTERNATIONAL GROUP INC	81 947	45
HORMEL FOODS CORP	12 500	9	AMEC PLC	26 839	2	NOBLE ENERGY INC	32 300	9	AMERICAN REALTY CAPITAL PROP	60 200	4
ICA GRUPPEN AB	6 302	2	ANADARKO PETROLEUM CORP	37 330	16	OCCIDENTAL PETROLEUM CORP	55 184	33	AMERICAN TOWER CORP	26 808	23
J SAINSBURY PLC	113 260	4	ANTERO RESOURCES CORP	5 100	1	OCEANEERING INTERNATIONAL INC	7 200	2	AMERIPRISE FINANCIAL INC	11 570	11
J. M. SMUCKER CO	8 800	10	APACHE CORP	28 404	11	OIL SEARCH	90 000	4	AMP LTD	201 366	8
JEAN COUTU GROUP INC-CLASS A	3 700	0	ARC RESOURCES LTD	24 970	3	OMV AG	10 350	3	ANNALY CAPITAL MANAGEMENT INC	63 000	5
JERONIMO MARTINS SGPS SA	20 713	2	ATLANTICA TENDER DRILLING LT	4 709 536	10	ONEOK INC	15 600	3	AON PLC	17 573	14
KAO CORP	31 500	14	AVANCE GAS HOLDING LTD	30 162	3	ORIGIN ENERGY LTD	131 061	4	AOZORA BANK LTD	64 000	2
KELLOGG CO	23 000	15	BAKER HUGHES INC	31 681	13	PARAMOUNT RESOURCES LTD -A	5 100	0	ARCH CAPITAL GROUP LTD	8 000	5
KERRY GROUP PLC	13 619	10	BAYTEX ENERGY CORP	19 954	1	PEMBINA PIPELINE CORP	25 465	5	ARTHUR J GALLAGHER & CO	10 900	4
KIKKOMAN CORP	13 000	4	BG GROUP PLC	392 599	50	PENGROWTH ENERGY CORP	9	0	ASCENDAS REAL ESTATE INVESTMENT TRUST	116 000	2
KIMBERLY-CLARK CORP	22 823	26	BP PLC	1 327 400	61	PETROFAC LTD	17 959	2	ASCENDAS REAL ESTATE INVESTMENT TRUST RIGHTS ISSUE	4 349	0
KIRIN HOLDINGS CO LTD	70 800	9	BW LPG LTD	552 919	40	PEYTO EXPLORATION&DEV CORP	10 300	2	ASSICURAZIONI GENERALI SPA	77 606	13
KONINKLIJKE AHOLD NV	61 523	12	BW OFFSHORE LTD	2 536 223	7	PHILLIPS 66	38 869	28	ASSURANT INC	4 400	3
KRAFT HEINZ CO/THE	51 296	33	CABOT OIL & GAS CORP	30 900	5	PIONEER NATURAL RESOURCES CO	11 200	12	ASX LTD	12 385	3
KROGER CO	68 676	25	CALTEX AUSTRALIA LTD	19 661	5	PRAIRIESKY ROYALTY LTD	11 500	2	AUSTRALIA AND NEW ZEALAND BANKING GROUP LTD	182 028	33
LAWSON INC	4 500	3	CAMECO CORP	29 400	3	RANGE RESOURCES CORP	12 400	3	AVALONBAY COMMUNITIES INC	8 235	13
LOBLAW COMPANIES LTD	16 737	7	CAMERON INTERNATIONAL CORP	14 000	8	READ WELL SERVICES HOLDING (A-AKSJE) AS	903 273	96	AVIVA PLC	265 968	18
L'OREAL SA	16 413	25	CANADIAN NATURAL RESOURCES LTD	82 280	16	READ WELL SERVICES HOLDING (B-AKSJE) AS	201 212	21	AXA SA	124 687	30
MCCORMICK & COMPANY INC	9 221	7	CANADIAN OIL SANDS LTD	31 100	2	REPSOL SA	80 012	8	AXIS CAPITAL HOLDINGS LTD	7 200	4
MEAD JOHNSON NUTRITION CO	17 431	12	CENOVUS ENERGY INC	62 130	7	ROYAL DUTCH SHELL B	408 005	82	AZRIELI GROUP	2 982	1
MEIJI HOLDINGS CO LTD	10 400	8	CHENIERE ENERGY INC	17 000	6	ROYAL DUTCH SHELL PLC-A SHS	7 820	2	BALOISE HOLDING AG	3 147	4
METRO AG	14 240	4	CHESAPEAKE ENERGY CORP	47 100	2	SAIPEM SPA	18 325	1	BANCA MONTE DEI PASCHI DI SIENA SPA	161 292	2
METRO INC	16 707	4	CIMAREX ENERGY CO	6 800	5	SANTOS LTD	116 024	3	BANCO BILBAO VIZCAYA ARGENTARIA S.A.	415 465	27
MOLSON COORS BREWING CO	13 200	11	COLUMBIA PIPELINE GROUP	20 200	4	SCHLUMBERGER NV	91 946	57	BANCO DE SABADELL SA	311 374	5
MONDELEZ INTERNATIONAL INC	135 949	54	CONCHO RESOURCES INC	8 900	7	SHOWA SHELL SEKIYU KK	14 300	1	BANCO ESPIRITO SANTO SA	190 970	0
MONSTER BEVERAGE CORP	12 300	16	CONOCOPHILLIPS	88 887	37	SOUTHWESTERN ENERGY CO	26 600	2	BANCO POPOLARE SC	23 283	3
NESTLE SA	269 011	177	CONTINENTAL RESOURCES INC	6 500	1	SPECTRA ENERGY CORP	50 600	11	BANCO POPULAR ESPANOL SA	111 368	3
NIPPON MEAT PACKERS INC	15 200	3	CORE LABORATORIES NV	2 661	3	SUBSEA 7 SA	965 000	61	BANCO SANTANDER SA	920 355	40
NISSHIN SEIFUN GROUP INC	20 105	3	CRESCENT POINT ENERGY CORP	32 726	3	SUNCOR ENERGY INC	106 547	24	BANK HAPOLIM BM	67 159	3
NISSIN FOODS HOLDINGS CO LTD	5 900	3	DEEP SEA SUPPLY PLC	1 008 200	2	TECHNIP	7 237	3	BANK IRELAND	899 558	3
PEPSICO INC	123 941	110	DELEK GROUP LTD	379	1	TENARIS SA	34 366	4	BANK LEUMI LE ISRAEL BM	88 887	3
PERNOD RICARD SA	18 276	18	DEVON ENERGY CORP	29 244	8	TESORO CORP	8 591	8	BANK OF AMERICA CORP	661 110	98
PROCTER & GAMBLE CO	171 835	121	ENBRIDGE INC	63 187	18	TONENGENERAL SEKIYU KK	17 000	1	BANK OF EAST ASIA LTD	73 716	2
RECKITT BENCKISER GROUP PLC	40 525	33	ENCANA CORP	59 446	3	TOURMALINE OIL CORP	11 300	2	BANK OF KYOTO LTD	26 000	2
REMY COINTREAU SA	2 869	2	ENERGEN CORP	5 400	2	TRANSCANADA CORP	53 497	15	BANK OF MONTREAL	41 821	21
RITE AID CORP	75 300	5	ENERPLUS CORP	19 317	1	TRANSOCEAN LTD	25 669	3	BANK OF NEW YORK MELLON CORP	70 081	26
SABMILLER PLC	81 750	43	ENI SPA	187 668	25	VALERO ENERGY CORP	36 035	23	BANK OF NOVA SCOTIA	76 770	27
SAPUTO INC	21 200	4	ENSCO PLC	16 800	2	VERESEN INC	26 230	1	BANK OF QUEENSLAND LTD	26 760	2
SEVEN & I HOLDINGS CO LTD	55 640	23	EOG RESOURCES INC	40 500	25	VERMILION ENERGY INC	8 077	2	BANK OF YOKOHAMA LTD	74 000	4
SHISEIDO CO LTD	23 900	4	EQT CORP	11 500	5	WEATHERFORD INTERNATIONAL LTD	54 984	4	BANKIA SA	277 163	3
SUNTORY BEVERAGE & FOOD LTD	11 500	4	EXXON MOBIL CORP	302 963	209	WHITING PETROLEUM CORP	14 200	1	BANKINTER	39 786	2
SVENSKA CELLULOSA AB SCA	37 913	10	FMC TECHNOLOGIES INC	17 800	5	WILLIAMS COMPANIES INC	52 143	12	BARCLAYS PLC	1 062 641	30
SYSCO CORP	43 867	16	GALP ENERGIA SGPS SA	26 803	3	WOODSIDE PETROLEUM LTD	55 901	10	BB&T CORP	48 707	16
TATE & LYLE PLC	44 060	3	HALLIBURTON CO	62 500	19	WORLEYPARSONS LTD	19 842	1	BCP BANCO COMERCIAL	3 156 107	1
TESCO PLC	599 979	12	HELMERICH & PAYNE INC	8 100	4	SUM ENERGI		1 404	BENDIGO AND ADELAIDE BANK LTD	35 324	3
THE CLOROX CO	7 918	9	HESS CORP	19 400	8				BERKSHIRE HATHAWAY INC	75 051	88
THE COCA-COLA CO	348 666	133	HOEGH LNG HOLDINGS LTD	228 318	21				BLACKROCK INC	7 708	23
TOYO SUISAN KAISHA LTD	6 300	2	HOLLYFRONTIER CORP	13 400	5				BNP PARIBAS SA	69 034	35
TREASURY WINE ESTATES LTD	71 159	4	HUSKY ENERGY INC	25 783	2				BOC HONG KONG (HOLDINGS) LTD	235 700	6
TYSON FOODS INC	26 200	12	IDEMITSU KOSAN CO LTD	6 200	1				BOSTON PROPERTIES INC	9 383	11
UNICHARM CORP	24 800	5	IMPERIAL OIL LTD	22 066	6				BRITISH LAND COMPANY PLC THE	65 791	7
UNILEVER NV	103 171	40	INDEPENDENT TANKERS CORPORATION LTD	1 539 877	0				BRIXMOR PROPERTY GROUP INC	10 600	2
UNILEVER PLC	81 724	31	INGRAIN INC	1 461 393	47						
WALGREEN CO	64 432	49	INPEX CORP	67 800	6						
						3I GROUP PLC	61 397	4			
						ABERDEEN ASSET MANAGEMENT PLC	68 068	3			
						ACOM CO LTD	18 600	1			
						ADMIRAL GROUP PLC	12 955	3			
						AEGON NV	117 785	6			
						AEON FINANCIAL SERVICE CO LTD	5 500	1			

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
BROOKFIELD ASSET MANAGEMENT INC	56 529	16	FONDIARIA - SAI ORD	75 358	2	LEGG MASON INC	6 000	2	PRUDENTIAL PLC	162 837	33
CAIXABANK SA	179 089	6	FOUR CORNERS PROPERTY TRUST	2 266	0	LEND LEASE CORPORATION LTD	35 605	3	PUBLIC STORAGE	9 500	21
CAMDEN PROPERTY TRUST	5 500	4	FRANKLIN RESOURCES INC	24 304	8	LEUCADIA NATIONAL CORP	21 200	3	QBE INSURANCE GROUP LTD	90 718	7
CANADIAN IMPERIAL BANK OF COMMERCE	24 943	14	FUKUOKA FINANCIAL GROUP INC	42 000	2	LIBERTY PROPERTY TRUST	9 000	2	RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL AG	9 818	1
CAPITACOMMERCIAL TRUST	107 800	1	GEICINA SA	2 074	2	LINCOLN NATIONAL CORP	16 682	7	RAYMOND JAMES FINANCIAL INC	8 340	4
CAPITAL ONE FINANCIAL CORP	34 288	22	GENERAL GROWTH PROPERTIES INC	38 098	9	LINK REAL ESTATE INVESTMENT TRUST	143 580	8	REALOGY HOLDINGS CORP	10 000	3
CAPITALAND LIMITED	156 900	3	GLOBAL LOGISTIC PROPERTIES LTD	187 300	3	LLOYDS BANKING GROUP PLC	3 616 325	34	REALTY INCOME CORP	15 000	7
CAPITAMALL TRUST	145 500	2	GOLDMAN SACHS GROUP INC	24 674	39	LOEWS CORP	19 300	7	REGENCY CENTERS CORP	6 200	4
CBRE GROUP INC	19 900	6	GOODMAN GROUP PTY LTD	118 971	5	LONDON STOCK EXCHANGE GROUP PLC	20 620	7	REGIONS FINANCIAL CORP	87 341	7
CHALLENGER FINANCIAL SVC	38 000	2	GREAT-WEST LIFECO INC	19 848	4	M&T BANK CORP	9 116	10	RENAISSANCERE HOLDINGS LTD	2 900	3
CHARLES SCHWAB CORP	76 430	22	GROUPE BRUXELLES LAMBERT SA	5 146	4	MACERICH CO	8 500	6	RESONA HOLDINGS INC	141 442	6
CHEUNG KONG PROPERTY HOLDING	179 417	10	GUNMA BANK LTD	26 000	1	MACQUARIE GROUP LTD	19 401	10	RIOCAN REAL ESTATE INVESTMENT TRUST	8 276	1
CHIBA BANK LTD	45 000	3	H&R REAL ESTATE INVESTMENT TRUST	11 364	1	MANULIFE FINANCIAL CORP	124 346	16	ROYAL BANK OF CANADA	94 042	44
CHUBB CORP	14 116	17	HACHIJUNI BANK LTD	30 000	2	MAPFRE SA	70 142	2	ROYAL BANK OF SCOTLAND GROUP PLC	176 402	7
CHUBB LTD	20 320	21	HAMMERSON PLC	52 305	4	MARKEL CORP	900	7	RSA INSURANCE GROUP PLC	64 641	4
CHUGOKU BANK LTD	12 000	1	HANG LUNG PROPERTIES LTD	140 500	3	MARSH & MCLENNAN COMPANIES INC	32 854	16	SAMPO OYJ	29 711	13
CI FINANCIAL CORP	15 500	3	HANG SENG BANK LTD	50 800	9	MCGRAW-HILL COMPANIES INC	17 139	15	SBI HOLDINGS INC	14 070	1
CINCINNATI FINANCIAL CORP	10 400	5	HANNOVER RUECK SE	3 965	4	MEDIBANK PRIVATE LTD	176 403	2	SCHRODERS PLC	8 983	3
CIT GROUP INC	12 000	4	HARGREAVES LANSDOWN PLC	15 860	3	MEDIOBANCA BANCA DI CREDITO FINANZI-			SCOR SE	9 679	3
CITIGROUP INC	190 626	87	HCP INC	30 600	10	ARIO SPA	40 060	3	SEURO PLC	52 379	3
CITIZENS FINANCIAL GROUP	22 200	5	HENDERSON LAND DEVELOPMENT CO LTD	74 928	4	METLIFE INC	59 798	26	SEI INVESTMENTS CO	9 800	5
CITY DEVELOPMENTS LTD	23 700	1	HIROSHIMA BANK LTD	35 000	2	MIRVAC GROUP	217 965	3	SEVEN BANK LTD	29 100	1
CME GROUP INC	20 720	17	HOKUHOKU FINANCIAL GROUP	92 000	2	MITSUBISHI ESTATE CO LTD	79 379	15	SHINSEI BANK LTD	109 000	2
CNP ASSURANCES SA	11 687	1	HONG KONG EXCHANGES AND			MITSUBISHI UFJ FINANCIAL GROUP INC	807 698	45	SHIZUOKA BANK LTD	34 000	3
COMERICA INC	11 400	4	CLEARING LTD	73 791	17	MITSUBISHI UFJ LEASE & FINANCE CO LTD	37 700	2	SIGNATURE BANK	3 300	4
COMMERZBANK AG	67 947	6	HONGKONG LAND (USD)	39 000	2	MITSUI FUDOSAN CO LTD	58 800	13	SIMON PROPERTY GROUP INC	19 596	34
COMMONWEALTH BANK OF AUSTRALIA	107 564	59	HOST HOTELS & RESORTS INC	48 796	7	MIZRAHI TEFAHOT BANK LTD	10 489	1	SINGAPORE EXCHANGE LTD	48 400	2
CREDIT AGRICOLE SA	67 676	7	HSBC HOLDINGS PLC	1 238 932	87	MIZUHO FINANCIAL GROUP INC	1 491 717	27	SINO LAND CO LTD	216 330	3
CREDIT SAISON CO LTD	10 600	2	HULIC CO LTD	14 200	1	MOODYS CORP	11 076	10	SKANDINAVISKA ENSKILDA BANKEN AB	100 958	9
CREDIT SUISSE GROUP AG	117 086	22	HUNTINGTON BANCSHARES INC	53 800	5	MORGAN STANLEY	92 787	26	SL GREEN REALTY CORP	6 500	6
CROWN CASTLE INTERNATIONAL CORP	21 013	16	HYSAN DEVELOPMENT CO LTD	46 000	2	MS&AD INSURANCE GROUP HOLDINGS INC	33 420	9	SOCIETE GENERALE	48 165	20
DAI-ICHI LIFE INSURANCE CO LTD	65 800	10	ICADE SA	1 776	1	MUENCHENER RUECKVERSICH.	10 875	19	SONY FINANCIAL HOLDINGS INC	9 900	2
DAITO TRUST CONSTRUCTION CO LTD	4 800	5	ICAP PLC	33 166	2	NASDAQ OMX GROUP INC	7 500	4	ST JAMES'S PLACE PLC	32 674	4
DAIWA HOUSE INDUSTRY CO LTD	39 900	10	IGM FINANCIAL INC	7 300	2	NATIONAL AUSTRALIA BANK LTD	165 643	32	STANDARD CHARTERED PLC	252 819	19
DAIWA SECURITIES GROUP INC	109 900	6	INDUSTRIAL ALLIANCE INS	5 375	2	NATIONAL BANK OF CANADA	21 492	6	STANDARD LIFE PLC	130 171	7
DANSKE BANK A/S	46 925	11	INDUSTRIVARDEN AB	10 187	2	NATIXIS SA	60 903	3	STATE STREET CORP	26 543	16
DBS GROUP HOLDINGS LTD	115 400	12	ING GROEP NV	252 088	30	NAVIENT CORP	26 300	3	STOCKLAND CORP LTD	155 511	4
DELTA LLOYD NV	16 284	1	ING US INC	15 500	5	NEW WORLD DEVELOPMENT CO LTD	323 288	3	SUMITOMO MITSUI FINANCIAL GROUP INC	80 371	27
DEUTSCHE ANNINGTON IMMOBILIE	30 983	9	INSURANCE AUSTRALIA GROUP LTD	155 631	6	NEW YORK COMMUNITY BANCORP INC	30 800	4	SUMITOMO MITSUI TRUST HOLDINGS INC	220 769	7
DEUTSCHE BANK AG	89 563	19	INTACT FINANCIAL CORP	8 700	5	NIPPON BUILDING FUND INC	87	4	SUMITOMO REALTY & DEVELOPMENT CO LTD	22 500	6
DEUTSCHE BOERSE AG	12 827	10	INTERCONTINENTALEXCHANGE GROUP	7 139	16	NIPPON PROLOGIS REIT INC	111	2	SUN HUNG KAI PROPERTIES LTD	113 164	12
DEUTSCHE WOHNEN AG-BR	22 360	6	INTESA SANPAOLO ORD	825 459	25	NKSJ HOLDINGS INC	21 300	6	SUN HUNG KAI PROPERTIES LTD		
DEXUS PROPERTY GROUP	57 766	3	INTESA SANPAOLO RNC	51 787	1	NN GROUP NV	13 344	4	RIGHTS ISSUE	9 086	0
DIGITAL REALTY TRUST INC	9 000	6	INTU PROPERTIES PLC	57 049	2	NOMURA HOLDINGS INC	224 200	11	SUN LIFE FINANCIAL INC	37 516	10
DIRECT LINE INSURANCE GROUP	87 441	5	INVESCO LTD	28 558	8	NOMURA REAL ESTATE HOLDINGS INC	6 700	1	SUNCORP GROUP LTD	82 825	6
DISCOVER FINANCIAL SERVICES	26 644	13	INVESTEC PLC	39 906	2	NORDEA BANK AB	201 879	20	SUNTEC REIT	184 100	2
DUKE REALTY CORP	22 600	4	INVESTMENT KINNEVIK AB	15 645	4	NORTHERN TRUST CORP	13 350	9	SUNTRUST BANKS INC	33 248	13
E*TRADE FINANCIAL CORP	20 000	5	INVESTOR AB	30 273	10	NTT URBAN DEVELOPMENT CO	9 600	1	SURUGA BANK LTD	13 300	2
EATON VANCE CORP	8 500	2	IRON MOUNTAIN INC	12 708	3	OLD MUTUAL PLC	327 396	8	SVENSKA HANDELSBANKEN-A SHS	99 523	12
ELEMENT FINANCIAL CORP	25 100	3	IYO BANK LTD	19 000	2	ONEX CORP	5 400	3	SWEDBANK AB	60 189	12
EQUINIX INC	3 852	10	JAPAN EXCHANGE GROUP	35 400	5	ORIX CORP	81 000	10	SWIRE PACIFIC LTD	40 600	4
EQUITY RESIDENTIAL	22 901	17	JAPAN POST BANK CO LTD	25 500	3	OVERSEA-CHINESE BANKING			SWIRE PROPERTIES LTD	87 200	2
ERSTE GROUP BANK AG	17 516	5	JAPAN POST HOLDINGS CO LTD	27 900	4	CORPORATION LTD	199 004	11	SWISS LIFE HOLDING AG	2 132	5
ESSEX PROPERTY TRUST INC	4 300	9	JAPAN PRIME REALTY INVESTMENT CORP	57	2	PARGESA HOLDING SA	2 771	2	SWISS PRIME SITE AG	4 186	3
EURAZEO SA	2 242	1	JAPAN REAL ESTATE INVESTMENT CORP	75	3	PARTNERRE LTD	3 000	4	SWISS RE AG	23 406	20
EVEREST RE GROUP LTD	3 000	5	JAPAN RETAIL FUND INVESTMENT CORP	145	2	PARTNERS GROUP HOLDING AG	1 096	4	SYNCHRONY FINANCIAL	49 910	13
EXOR SPA	6 300	3	JONES LANG LASALLE INC	2 900	4	PEOPLE'S UNITED FINANCIAL INC	22 400	3	T&D HOLDINGS INC	38 100	5
EXTRA SPACE STORAGE INC	7 300	6	JPMORGAN CHASE & CO	234 215	137	PLATINUM ASSET MANAGEMENT	16 900	1	T. ROWE PRICE GROUP INC	15 923	10
FAIRFAX FINANCIAL HLDGS	1 432	6	JULIUS BAER GRUPPE AG	15 398	7	PLUM CREEK TIMBER COMPANY INC	11 900	5	TD AMERITRADE HOLDING CORP	18 100	6
FEDERAL REALTY INVESTMENT TRUST	4 600	6	KBC GROUPE SA	16 660	9	PNC FINANCIAL SERVICES GROUP INC	32 528	27	THE GPT GROUP	112 905	3
FEDERATION CENTRES LTD	233 070	4	KERRY PROPERTIES LTD	48 000	1	POWER CORPORATION OF CANADA	24 698	5	THE HARTFORD FINANCIAL SERVICES		
FIDELITY NATIONAL FINANCIAL INC	16 700	5	KEYCORP	54 400	6	POWER FINANCIAL CORP	16 100	3	GROUP INC	25 711	10
FIFTH THIRD BANCORP	51 705	9	KIMCO REALTY CORP	27 400	6	PRINCIPAL FINANCIAL GROUP INC	19 500	8	THE JOYO BANK LTD	47 000	2
FIRST CAPITAL REALTY INC	7 000	1	KLEPIERRE SA	12 138	5	PROGRESSIVE CORP	35 852	10	THE WHARF (HOLDINGS) LTD	93 000	5
FIRST PACIFIC CO LTD	166 000	1	LAND SECURITIES GROUP PLC	51 383	8	PROLOGIS INC	33 996	13	TOKIO MARINE HOLDINGS INC	44 479	15
FIRST REPUBLIC BANK	9 600	6	LEGAL & GENERAL GROUP PLC	394 943	14	PROVIDENT FINANCIAL	9 285	4	TOKYO TATEMONO CO	15 000	1
FONCIERE DES REGIONS SA	1 989	2				PRUDENTIAL FINANCIAL INC	28 302	20	TOKYU FUDOSAN HOLDINGS CORP	30 400	2

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
TORCHMARK CORP	8 400	4	DAINIPPON SUMITOMO PHARMA CO LTD	11 200	1	SANTEN PHARMACEUTICAL CO LTD	23 100	3	BRAMBLES LTD	98 761	7
TORONTO-DOMINION BANK	117 396	41	DAVITA HEALTHCARE PARTNERS INC	11 500	7	SHIONOGI & CO LTD	19 700	8	BRENNTAG AG	11 952	6
TRAVELERS COMPANIES INC	19 710	20	DENTSPLY INTERNATIONAL INC	9 300	5	SHIRE PLC	37 734	23	BUNZL PLC	26 827	7
TRYG A/S	8 165	1	EDWARDS LIFESCIENCES CORP	13 800	10	SMITH & NEPHEW PLC	59 526	9	BUREAU VERITAS SA	16 372	3
U.S. BANCORP	111 532	42	EISAI CO LTD	16 800	10	SONIC HEALTHCARE LTD	26 015	3	C.H. ROBINSON WORLDWIDE INC	9 700	5
UBS AG	232 917	40	ELI LILLY AND CO	63 188	47	SONOVA HOLDING AG	3 572	4	CAE INC	17 956	2
UDR INC	17 000	6	ENDO INTERNATIONAL PLC	13 500	7	ST. JUDE MEDICAL INC	18 654	10	CANADIAN NATIONAL RAILWAY CO	50 416	25
UNIBAIL-RODAMCO SE	6 517	15	ENVISION HEALTHCARE HOLDINGS	12 200	3	STRYKER CORP	20 999	17	CANADIAN PACIFIC RAILWAY LTD	9 540	11
UNICREDIT SPA	317 989	16	ESSILOR INTERNATIONAL SA	13 631	15	SUZUKEN CO LTD	4 150	1	CAPITA PLC	42 558	7
UNIONE DI BANCHE ITALIANE SCPA	59 933	4	EXPRESS SCRIPTS HOLDING CO	42 797	33	SYSMEX CORP	9 700	6	CATERPILLAR INC	45 628	27
UNITED OVERSEAS BANK LTD	85 823	11	FRESENIUS MEDICAL CARE AG & CO KGAA	14 476	11	TAISHO PHARMACEUTICAL HOLDINGS CO LTD	2 600	2	CATHAY PACIFIC AIRWAYS LTD	81 000	1
UNITED URBAN INVESTMENT CORP	186	2	FRESENIUS SE & CO KGAA	25 212	16	TAKEDA PHARMACEUTICAL CO LTD	49 100	22	CENTRAL JAPAN RAILWAY CO	9 100	14
UNUM GROUP	16 666	5	GALENICA AG-REG	300	4	TERUMO CORP	20 200	6	CHICAGO BRIDGE & IRON CO NV	7 138	2
UOL GROUP LTD	34 000	1	GETINGE AB	14 370	3	TEVA PHARMACEUTICAL INDUSTRIES LTD	56 239	33	CIE DE SAINT-GOBAIN SA	37 833	14
VENTAS INC	20 111	10	GILEAD SCIENCES INC	92 950	83	THERMO FISHER SCIENTIFIC INC	25 150	32	CINTAS CORP	5 497	4
VORNADO REALTY TRUST	10 239	9	GLAXOSMITHKLINE PLC	308 225	55	UCB S.A.	8 403	7	CK HUTCHISON HOLDINGS LTD	213 917	26
W. R. BERKLEY CORP	6 500	3	GRIFOLS SA	9 390	4	UNITED THERAPEUTICS CORP	3 100	4	CNH INDUSTRIAL NV	75 088	5
WELLS FARGO & CO	308 862	149	HCA HOLDINGS INC	21 600	13	UNITEDHEALTH GROUP INC	60 393	63	COBHAM PLC	87 868	3
WELLTOWER INC	21 515	13	HEALTHSCOPE LTD	87 330	1	UNIVERSAL HEALTH SERVICES-B	5 783	6	COMFORTDELGRO CORPORATION LTD	129 900	2
WENDEL SA	2 001	2	HENRY SCHEIN INC	5 300	7	VALEANT PHARMACEUTICALS INTERNATIONAL INC	20 115	18	CSX CORP	63 726	15
WESTFIELD GROUP	131 210	8	HISAMITSU PHARMACEUTICAL CO INC	2 600	1	VARIAN MEDICAL SYSTEMS INC	6 200	4	CUMMINS INC	13 700	11
WESTFIELD RETAIL TRUST	353 868	10	HOLOGIC INC	15 800	5	VERTEX PHARMACEUTICALS INC	15 272	17	DAI NIPPON PRINTING CO LTD	37 000	3
WESTPAC BANKING CORP	203 384	44	HOYA CORP	25 800	9	WATERS CORP	5 353	6	DAIKIN INDUSTRIES LTD	18 600	12
WEYERHAEUSER CO	31 624	8	HUMANA INC	9 300	15	WILLIAM DEMANT HOLDING A/S	1 768	1	DANAHER CORP	48 596	40
WHEELOCK AND CO LTD	65 000	2	ILLUMINA INC	9 300	16	ZIMMER HOLDINGS INC	11 259	10	DEERE & CO	24 734	17
WILLIS GROUP HOLDINGS PLC	10 300	4	IMS HEALTH HOLDINGS INC	10 500	2	ZOETIS INC	29 378	12	DELTA AIR LINES INC	11 670	5
XL GROUP PLC	21 200	7	INCYTE CORP	10 300	10	SUM HELSE	2 457		DEUTSCHE LUFTHANSA AG	14 944	2
YAMAGUCHI FINANCIAL GROUP INC	15 000	2	INTUITIVE SURGICAL INC	2 400	12				DEUTSCHE POST AG	64 399	16
ZURICH INSURANCE GROUP AG	9 947	23	IONIS PHARMACEUTICALS INC	8 000	4				DOVER CORP	12 277	7
SUM FINANS		3 794	JAZZ PHARMACEUTICALS PLC	4 100	5				DSV A/S	11 209	4
			JOHNSON & JOHNSON	175 379	159				DUN & BRADSTREET CORP	2 100	2
ABBOTT LABORATORIES	94 396	38	KYOWA HAKKO KIRIN CO LTD	13 000	2				EAST JAPAN RAILWAY CO	21 202	18
ABBVIE INC	104 836	55	LABORATORY CORPORATION OF AMERICA HOLDINGS	6 600	7				EASYJET PLC	10 357	2
ACTELION LTD	6 606	8	LONZA GROUP AG	3 436	5				EATON CORPORATION PLC	37 016	17
AETNA INC	21 776	21	M3 INC	11 100	2				EDENRED SA	13 419	2
AGILENT TECHNOLOGIES INC	22 221	8	MALLINCKRODT PLC	7 619	5				EMERSON ELECTRIC CO	50 639	21
ALEXION PHARMACEUTICALS INC	14 500	24	MCKESSON CORP	14 529	25				EQUIFAX INC	7 700	8
ALFRESA HOLDINGS CORP	10 700	2	MEDIPAL HOLDINGS CORP	8 200	1				EXPEDITORS INTERNATIONAL OF WASHINGTON INC	12 300	5
ALKERMES PLC	9 300	7	MEDIVATION INC	10 200	4				EXPERIAN PLC	65 764	10
ALLERGAN PLC	24 984	69	MEDNAX INC	6 100	4				FANUC CORP	15 500	24
ALNYLAM PHARMACEUTICALS INC	4 900	4	MEDTRONIC INC	89 704	61				FASTENAL CO	21 800	8
AMERISOURCEBERGEN CORP	12 884	12	MERCK & CO INC	178 390	83				FEDEX CORP	16 783	22
AMGEN INC	48 023	69	MERCK KGAA	8 522	7				FERROVIAL SA	35 747	7
ANTHEM INC	16 496	20	METTLER-TOLEDO INTERNATIONAL	1 853	6				FINNING INTERNATIONAL INC	14 800	2
ASTELLAS PHARMA INC	137 620	18	MIRACA HOLDINGS INC	3 900	2				FLOWSERVE CORP	10 700	4
ASTRAZENECA PLC	80 041	48	MITSUBISHI TANABE PHARMA CORP	16 300	3				FORTUNE BRANDS HOME & SECURITY	12 800	6
BAXALTA INC	33 299	12	MYLAN INC	25 609	12				FRAPORT FRANKFURT AIRPORT SERVICES WORLDWIDE AG	2 555	1
BAXTER INTERNATIONAL INC	33 317	11	NOVARTIS AG	144 114	111				FUJII ELECTRIC CO LTD	46 000	2
BAYER AG	52 374	58	NOVO NORDISK A/S	126 366	65				G4S PLC	92 996	3
BECTON DICKINSON AND CO	13 237	18	OLYMPUS CORP	16 400	6				GEA GROUP AKTIENGESELLSCHAFT	13 644	5
BIOMARIN PHARMACEUTICAL INC	10 600	10	ONO PHARMACEUTICAL CO LTD	5 100	8				GEBERIT AG	2 994	9
BOSTON SCIENTIFIC CORP	83 027	14	ORION OY	7 047	2				GENERAL ELECTRIC CO	740 724	204
BRISTOL-MYERS SQUIBB CO	105 610	64	OTSUKA HOLDINGS CO LTD	25 100	8				GOLDEN OCEAN GROUP LTD	232 253	2
C R BARD INC	4 800	8	PATTERSON COMPANIES INC	6 500	3				GROUPE EUROTUNNEL SA	30 847	3
CARDINAL HEALTH INC	20 733	16	PERRIGO CO PLC	9 364	12				HANKYU HANSHIN HOLDINGS INC	76 000	4
CELGENE CORP	50 068	53	PFIZER INC	390 605	112				HERTZ GLOBAL HOLDINGS INC	25 000	3
CENTENE CORP	7 300	4	QUEST DIAGNOSTICS INC	9 548	6				HINO MOTORS LTD	18 700	2
CERNER CORP	20 500	11	QUINTILES TRANSNATIONAL HOLD	5 000	3				HITACHI CONSTRUCTION MACHINERY CO LTD	9 200	1
CHUGAI PHARMACEUTICAL CO LTD	14 600	5	RAMSAY HEALTH CARE LTD	9 226	4				HOSHIZAKI ELECTRIC CO LTD	3 000	2
CIGNA CORP	16 308	21	REGENERON PHARMACEUTICALS INC	4 817	23				HUTCHISON PORT HOLDINGS TRUST	325 300	2
COCHLEAR LTD	3 412	2	RESMED INC	9 200	4				IHI CORP	104 000	3
COLOPLAST A/S	7 272	5	ROCHE HOLDING AG	44 496	109				IHS INC	4 500	5
COOPER COS INC/THE	3 200	4	RYMAN HEALTHCARE LTD	25 579	1				ILLINOIS TOOL WORKS INC	26 150	21
CSL LTD	29 058	20	SANOFI SA	75 233	57				IMI PLC	21 926	2
DAIICHI SANKYO CO LTD	40 375	7									

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
INGERSOLL-RAND PLC	20 849	10	PRYSMIAN SPA	14 089	3	W.W. GRAINGER INC	4 800	9	FIREEYE INC	5 700	1
INTERNATIONAL CONSOLIDATED AIRLINES GROUP SA	53 396	4	QANTAS AIRWAYS LTD	34 266	1	WABCO HOLDINGS INC	4 500	4	FISERV INC	14 744	12
INTERTEK GROUP PLC	10 295	4	QUANTA SERVICES INC	16 100	3	WABTEC CORP	7 500	5	FLEETCOR TECHNOLOGIES INC	5 220	7
ISS A/S	11 010	4	RANDSTAD HOLDING NV	8 300	5	WARTSILA OYJ ABP	11 681	5	FLEXTRONICS INTERNATIONAL LTD	39 100	4
ITOCHU CORP	125 100	13	RECRUIT HOLDINGS CO LTD	8 000	2	WASTE MANAGEMENT INC	29 358	14	FLIR SYSTEMS INC	10 200	3
J B HUNT TRANSPORT SERVICES INC	6 100	4	REPUBLIC SERVICES INC	14 595	6	WEIR GROUP PLC	16 828	2	FORTINET INC	9 400	3
JAPAN AIRLINES CO LTD	6 700	2	REXEL SA	21 841	3	WEST JAPAN RAILWAY CO	11 300	7	FUJIFILM HOLDINGS CORP	28 300	11
JAPAN AIRPORT TERMINAL	3 300	1	ROBERT HALF INTERNATIONAL INC	9 100	4	WOLSELEY PLC	20 599	10	FUJITSU LTD	124 200	6
JGC CORP	13 700	2	ROCKWELL AUTOMATION INC	10 700	10	XYLEM INC	14 410	5	GARTNER INC	5 800	5
JTEKT CORP	16 000	2	ROCKWELL COLLINS INC	10 185	8	YAMATO HOLDINGS CO LTD	23 200	4	GEMALTO (NL)	5 086	3
KAJIMA CORP	68 000	4	ROLLS-ROYCE HOLDINGS PLC	147 196	11	YANGZIJIANG SHIPBUILDING (HOLDINGS) LTD	189 000	1	GLOBAL PAYMENTS INC	8 400	5
KAMIGUMI CO LTD	16 000	1	ROPER INDUSTRIES INC	7 900	13	ZARDOYA OTIS SA	17 822	2	GUNGHO ONLINE ENTERTAINMENT	36 200	1
KANSAS CITY SOUTHERN	7 300	5	ROYAL MAIL PLC	54 403	3	ZODIAC AEROSPACE SA	17 212	4	HAMAMATSU PHOTONICS KK	10 600	3
KAWASAKI HEAVY INDUSTRIES LTD	110 000	4	RYANAIR HOLDINGS PLC	12 042	2	SUM INDUSTRI	1 971		HARRIS CORP	8 300	6
KEIHAN ELECTRIC RAILWAY CO	33 000	2	SANDVIK AB	84 459	7	ACCENTURE PLC	39 529	37	HEWLETT PACKARD ENTERPRIS	118 465	16
KEIKYU CORP	28 000	2	SCHINDLER PART	3 534	5	ACTIVISION BLIZZARD INC	32 900	11	HEXAGON AB	17 033	6
KEIO CORP	33 000	3	SCHINDLER NAMEN	1 833	3	ADOBE SYSTEMS INC	31 391	26	HIROSE ELECTRIC CO LTD	1 890	2
KEISEI ELECTRIC RAILWAY CO LTD	21 000	2	SCHNEIDER ELECTRIC SA	43 987	22	AKAMAI TECHNOLOGIES INC	11 800	5	HITACHI HIGH-TECHNOLOGIES CORP	5 200	1
KEPPEL CORPORATION LTD	115 160	5	SECOM CO LTD	14 000	8	ALCATEL LUCENT	187 033	6	HITACHI LTD	304 000	15
KINTETSU CORP	106 900	4	SECURITAS AB	19 442	3	ALLIANCE DATA SYSTEMS CORP	4 000	10	HP INC	118 465	12
KOMATSU LTD	74 000	11	SEEK LTD	23 372	2	ALPHABET INC-CL A	18 360	126	INFINEON TECHNOLOGIES AG	74 049	10
KONE OYJ	27 557	10	SEIBU HOLDINGS INC	7 500	1	ALPHABET INC-CL C	19 604	132	INGENICO GROUP	3 205	4
KONINKLIJKE BOSKALIS WESTMINSTER NV	6 372	2	SEMBCORP INDUSTRIES LTD	59 800	1	AMADEUS IT HOLDING SA	29 747	12	INTEL CORP	301 155	92
KONINKLIJKE PHILIPS ELECTRONICS NV	74 049	17	SEMBCORP MARINE LTD	86 000	1	AMPHENOL CORP	18 722	9	INTERNATIONAL BUSINESS MACHINES CORP	58 936	72
KUBOTA CORP	89 100	12	SENSATA TECHNOLOGIES HOLDING NV	12 900	5	ANALOG DEVICES INC	20 715	10	INTUIT INC	16 418	14
KUEHNE UND NAGEL INTERNATIONAL AG	3 589	4	SGS SA	364	6	ANSYS INC	6 000	5	ITOCHU TECHNO-SOLUTIONS CORP	4 000	1
KURITA WATER INDUSTRIES LTD	10 100	2	SHIMIZU CORP	46 000	3	APPLE INC	361 178	336	JUNIPER NETWORKS INC	23 500	6
LEGRAND SA	20 975	11	SIEMENS AG	62 807	54	APPLIED MATERIALS INC	76 040	13	KAKAKU.COM INC	10 139	2
LEIGHTON HOLDINGS LTD	7 171	1	SINGAPORE AIRLINES LTD	33 000	2	ARM HOLDINGS PLC	93 811	13	KEYENCE CORP	2 975	15
LIXIL GROUP CORP	21 100	4	SKANSKA AB	30 101	5	ARROW ELECTRONICS INC	5 900	3	KLA-TENCOR CORP	9 303	6
MABUCHI MOTOR CO LTD	4 200	2	SKF INC	31 433	5	ASETEK A/S	1 093 595	19	KONAMI CORP	5 600	1
MAKITA CORP	9 400	5	SMC CORP	4 300	10	ASM PACIFIC TECHNOLOGY LTD	12 100	1	KONICA MINOLTA INC	29 000	3
MAN SE	2 585	2	SMITHS GROUP PLC	31 270	4	ASML HOLDING NV	22 587	18	KYOCERA CORP	21 300	9
MANPOWERGROUP INC	5 400	4	SNAP-ON INC	4 700	7	ATOS SE	5 725	4	LAM RESEARCH CORP	10 200	7
MARUBENI CORP	133 300	6	SNC LAVALIN GROUP INC	11 100	3	AUTO TRADER GROUP PLC	500	0	LINEAR TECHNOLOGY CORP	15 887	6
MASCO CORP	27 701	7	SOCIETE B I C SA	2 097	3	AUTODESK INC	15 100	8	LINKEDIN CORP	7 300	15
MEGGITT PLC	63 016	3	SOHGO SECURITY SERVICES CO	4 000	2	AUTOMATIC DATA PROCESSING INC	29 434	22	MARVELL TECHNOLOGY GROUP LTD	29 800	2
MELROSE INDUSTRIES PLC	70 873	3	SOUTHWEST AIRLINES CO	10 900	4	AVAGO TECHNOLOGIES LTD	16 309	21	MASTERCARD INC	63 207	54
METSO OYJ	10 557	2	STANLEY BLACK & DECKER INC	12 454	12	AVNET INC	9 100	3	MAXIM INTEGRATED PRODUCTS INC	18 800	6
MINEBEA CO	24 000	2	STERICYCLE INC	5 500	6	BROADCOM CORP	34 747	18	MEMC ELECTRONIC MATRLS	16 100	1
MITSUBISHI CORP	109 300	16	STOLT NIELSEN LTD	276 721	29	BROTHER INDUSTRIES LTD	17 800	2	MICROCHIP TECHNOLOGY INC	13 600	6
MITSUBISHI ELECTRIC CORP	153 200	14	SUMITOMO CORP	89 200	8	CA INC	22 024	6	MICRON TECHNOLOGY INC	71 600	9
MITSUBISHI HEAVY INDUSTRIES LTD	240 100	9	SUMITOMO HEAVY INDUSTRIES LTD	51 000	2	CANON INC	68 950	19	MICROSOFT CORP	481 219	236
MITSUBISHI LOGISTICS CORP	9 000	1	SYDNEY AIRPORT	68 874	3	CAP GEMINI SA	10 287	8	MIXI INC	2 900	1
mitsui & CO LTD	135 200	14	TAISEI CORP	81 000	5	CDK GLOBAL INC	8 900	4	MOBILEYE NV	5 300	2
MITSUI O.S.K. LINES LTD	60 000	1	THALES SA	8 714	6	CDW CORP/DE	9 300	3	MOTOROLA SOLUTIONS INC	9 963	6
MTR CORP LTD	94 342	4	THK CO LTD	8 900	1	CGI GROUP INC	14 000	5	MURATA MANUFACTURING CO LTD	12 900	17
NABTESCO CORP	10 900	2	TNT EXPRESS NV	37 188	3	CHECK POINT SOFTWARE TECH	4 400	3	NEC CORP	172 400	5
NAGOYA RAILROAD CO LTD	49 000	2	TOBU RAILWAY CO LTD	64 000	3	CISCO SYSTEMS INC	322 111	77	NETAPP INC	19 839	5
NGK INSULATORS LTD	21 000	4	TOKYU CORP	73 200	5	CITIZEN HOLDINGS CO LTD	22 100	1	NETSUITE INC	2 561	2
NIDEC CORP	17 200	11	TOPPAN PRINTING CO LTD	35 700	3	CITRIX SYSTEMS INC	10 200	7	NEXON CO LTD	10 600	2
NIELSEN HOLDINGS PLC	21 162	9	TOSHIBA CORP	318 700	6	COGNIZANT TECHNOLOGY SOLUTIONS CORP	37 854	20	NICE SYSTEMS LTD	4 209	2
NIPPON EXPRESS CO LTD	52 000	2	TOTO LTD	12 000	4	COLOPL INC	3 800	1	NINTENDO CO LTD	6 500	8
NIPPON YUSEN KK	103 000	2	TOWERS WATSON & CO-CL A	4 580	5	COMPUTERSHARE LTD	27 865	2	NIPON ELECTRIC GLASS CO LTD	23 000	1
NORFOLK SOUTHERN CORP	19 646	15	TOYOTA TSUSHO CORP	16 000	3	CONSTELLATION SOFTWARE INC	1 200	4	NOKIA OYJ	244 459	16
NSK LTD	36 900	4	TRANSDIGM GROUP INC	4 200	8	CORNING INC	75 348	12	NOMURA RESEARCH INSTITUTE LTD	7 370	3
NWS HOLDINGS LTD	128 841	2	TRANSURBAN GROUP	134 309	9	DASSAULT SYSTEMES SA	8 498	6	NTT DATA CORP	8 300	4
OBAYASHI CORP	51 000	4	TRAVIS PERKINS PLC	19 708	5	EBAY INC	68 874	17	NUANCE COMMUNICATIONS INC	16 100	3
ODAKYU ELECTRIC RAILWAY CO LTD	39 000	4	TYCO INTERNATIONAL LTD	27 950	8	ELECTRONIC ARTS INC	19 160	12	NVIDIA CORP	32 909	10
OSRAM LICHT AG	6 796	3	UNION PACIFIC CORP	54 955	38	EMC CORP	121 901	28	NXP SEMICONDUCTORS NV	9 513	7
PACCAR INC	28 086	12	UNITED CONTINENTAL HOLDINGS INC	6 500	3	ERICSSON	202 266	17	OBIC CO	4 000	2
PARK24 CO LTD	7 000	2	UNITED PARCEL SERVICE INC	44 236	38	F5 NETWORKS INC	4 800	4	OMRON CORP	13 300	4
PARKER HANNIFIN CORP	10 689	9	UNITED RENTALS INC	7 000	4	FACEBOOK INC	133 750	124	OPENTEXT CORP	7 500	3
PENTAIR LTD	14 433	6	UNITED TECHNOLOGIES CORP	64 700	55	FIDELITY NATIONAL INFORMATION SERVICES INC	17 281	9	ORACLE CORP	219 698	71
PRECISION CASTPARTS CORP	10 900	22	VERISK ANALYTICS INC	10 500	7				ORACLE CORP JAPAN	2 300	1
			VESTAS WIND SYSTEMS	17 750	11				OTSUKA CORP	3 900	2
			VINCI SA	37 427	21						

Note 15 fortsetter på neste side

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
PALO ALTO NETWORKS INC	4 600	7	AVERY DENNISON CORP	6 611	4	NEWCREST MINING LTD	55 042	5	SBA COMMUNICATIONS CORP	7 654	7
PAYCHEX INC	19 857	9	AXALTA COATING SYSTEMS LTD	9 200	2	NEWMONT MINING CORP	37 457	6	SINGAPORE TELECOMMUNICATIONS LTD	492 480	11
PAYPAL HOLDINGS INC	70 620	23	BALL CORP	9 600	6	NIPPON PAINT CO LTD	12 254	3	SOFTBANK CORP	60 700	27
QORVO INC	9 900	4	BASF SE	65 604	45	NIPPON STEEL & SUMITOMO METAL CORP	55 772	10	SPRINT CORP	41 013	1
QUALCOMM INC	99 511	44	BHP BILLITON LTD	229 401	26	NITTO DENKO CORP	12 000	8	STARHUB LTD	50 000	1
RED HAT INC	12 000	9	BHP BILLITON PLC	150 859	15	NOVOZYMES A/S	16 666	7	SWISSCOM AG	1 658	7
RESEARCH IN MOTION LTD	34 500	3	BOLIDEN AB	19 263	3	NUCOR CORP	23 364	8	TDC A/S	53 462	2
RICOH CO LTD	44 900	4	BORAL LTD	49 950	2	OCI NV	7 378	2	TELE2 AB	20 607	2
ROHM CO LTD	5 900	3	CCL INDUSTRIES INC - CL B	1 800	3	OJI HOLDINGS CORP	52 800	2	TELECOM CORPORATION OF		
SABRE CORP	11 400	3	CELANESE CORP	10 900	6	ORICA LTD	25 763	3	NEW ZEALAND LTD	109 332	2
SALESFORCE.COM INC	39 800	28	CF INDUSTRIES HOLDINGS INC	16 500	6	PACKAGING CORP OF AMERICA	6 700	4	TELECOM ITALIA SPA	1 037 968	9
SANDISK CORP	13 600	9	CHRISTIAN HANSEN HOLDING A/S	6 300	4	PPG INDUSTRIES INC	19 352	17	TELEFONICA DEUTSCHLAND HOLDI	37 149	2
SAP AG	62 590	44	CRH PLC	59 778	15	PRAXAIR INC	19 626	18	TELEFONICA SA	298 235	29
SEAGATE TECHNOLOGY PLC	17 719	6	CRODA INTERNATIONAL PLC	10 130	4	RANDGOLD RESOURCES LTD	6 239	3	TELIASONERA AB	172 674	8
SEIKO EPSON CORPORATION	18 100	2	CROWN HOLDINGS INC	10 200	5	REXAM PLC	52 566	4	TELSTRA CORP LTD	284 394	10
SERVICENOW	9 746	7	DAICEL CORP	23 000	3	SEALED AIR CORP	15 400	6	TELUS CORP	12 974	3
SHIMADZU CORP	16 000	2	DOW CHEMICAL CO	78 512	36	SHERWIN-WILLIAMS CO	5 700	13	T-MOBILE US INC	17 800	6
SKYWORKS SOLUTIONS INC	11 528	8	E. I. DU PONT DE NEMOURS AND CO	63 168	37	SHIN-ETSU CHEMICAL CO LTD	28 900	14	TPG TELECOM LTD	14 779	1
SPLUNK INC	8 400	4	EASTMAN CHEMICAL CO	10 500	6	SIKA AG	158	5	VERIZON COMMUNICATIONS INC	257 498	105
STMICROELECTRONICS NV	38 631	2	ECOLAB INC	18 223	18	SILVER WHEATON CORP	30 924	3	VODAFONE GROUP PLC	1 681 367	48
SYMANTEC CORP	45 400	8	ELDORADO GOLD CORP	57 200	1	SOLVAY SA	5 436	5	SUM TELEKOM	607	
SYNOPSIS INC	10 800	4	EMS CHEMIE HOLDING AG	524	2	SOUTH32 LTD	299 903	2	AGL RESOURCES INC	7 800	4
TDK CORP	8 200	5	EVONIK INDUSTRIES AG	7 829	2	STORA ENSO OYJ	40 155	3	AMERICAN WATER WORKS COMPANY INC	12 200	6
TE CONNECTIVITY LTD	26 950	15	FIRST QUANTUM MINERALS LTD	52 546	2	SUMITOMO CHEMICAL CO LTD	110 100	6	APA GROUP	69 463	4
TERADATA CORP	9 000	2	FLETCHER BUILDING LTD	44 136	2	SUMITOMO METAL MINING CO LTD	37 700	4	ATCO LTD -CLASS I	5 700	1
TEXAS INSTRUMENTS INC	65 005	32	FMC CORP	9 670	3	SYMRISE AG	9 045	5	AUSNET SERVICES	147 889	1
THE SAGE GROUP PLC	74 848	6	FORTESCUE METALS GROUP LTD	103 582	1	SYNGENTA AG	6 639	23	CALPINE CORP	22 900	3
TOKYO ELECTRON LTD	11 700	6	FRANCO-NEVADA CORP	11 124	4	TAIHEIYO CEMENT CORP	76 000	2	CANADIAN UTILITIES LTD	7 521	2
TOTAL SYSTEM SERVICES INC	9 583	4	FRESNILLO PLC	14 386	1	TAIYO NIPPON SANSO CORP	13 000	1	CENTERPOINT ENERGY INC	27 100	4
TREND MICRO INC	7 500	3	FUCHS PETROLUB AG -PREF	4 529	2	TECK RESOURCES LTD	36 026	1	CENTRICA PLC	336 194	10
TRIMBLE NAVIGATION LTD	17 100	3	GIVAUDAN SA	677	11	TEIJIN LTD	75 000	2	CHEUNG KONG INFRASTRUCTURE HOLD-		
TWITTER INC	31 900	7	GOLDCORP INC	59 509	6	THYSSENKRUPP AG	28 016	5	INGS LTD	39 000	3
UNITED INTERNET AG	7 491	4	HITACHI CHEMICAL CO LTD	8 600	1	TORAY INDUSTRIES INC	102 100	8	CHUBU ELECTRIC POWER CO INC	43 600	5
VANTIV A	9 795	4	HITACHI METALS LTD	12 400	1	TOYO SEIKAN GROUP HOLDINGS LTD	10 000	2	CHUGOKU ELECTRIC POWER CO INC	17 600	2
VERISIGN INC	6 400	5	HOLCIM LTD	30 832	14	UMICORE SA	6 979	3	CMS ENERGY CORP	18 700	6
VISA INC	123 590	85	ICL ISRAEL CHEMICALS LTD	40 032	1	UPM-KYMMENE CORPORATION	39 146	6	CONSOLIDATED EDISON INC	18 210	10
VMWARE INC	5 500	3	ILUKA RESOURCES LTD	23 005	1	VOESTALPINE AG	7 772	2	CONTACT ENERGY LTD	31 141	1
WESTERN DIGITAL CORP	15 200	8	IMERY'S SA	2 657	2	VULCAN MATERIALS CO	9 485	8	DOMINION RESOURCES INC	38 254	23
WESTERN UNION CO	34 694	5	INTERNATIONAL FLAVORS &			WEST FRASER TIMBER CO LTD	4 400	1	DTE ENERGY CO	11 963	8
WORKDAY INC-CLASS A	7 389	5	FRAGRANCES INC	5 900	6	WESTLAKE CHEMICAL CORP	2 800	1	DUET GROUP	153 000	2
XEROX CORP	67 463	6	INTERNATIONAL PAPER CO	26 853	9	WESTROCK CO	19 144	8	E.ON SE	135 381	12
XILINX INC	16 573	7	ISRAEL CORPORATION LTD	183	0	YAMANA GOLD INC	79 900	1	EDISON INTERNATIONAL	20 189	11
YAHOO	56 172	17	JAMES HARDIE INDUSTRIES PLC	33 520	4	SUM RÅVARER	800		EDP ENERGIAS DE PORTUGAL SA	156 230	5
YAHOO JAPAN CORP	94 600	3	JFE HOLDINGS INC	37 100	5	AT&T INC	389 569	119	ELECTRICITE DE FRANCE SA	15 625	2
YASKAWA ELECTRIC CORP	16 600	2	JOHNSON MATTHEY PLC	15 137	5	BCE INC	9 380	3	ENAGAS SA	14 009	4
YOKOGAWA ELECTRIC CORP	14 000	2	JSR CORP	14 800	2	BELGACOM SA	9 645	3	ENDESA SA	20 878	4
ZILLOW GROUP INC - A	3 800	1	K+S AG	14 038	3	BEZEQ THE ISRAELI TELECOMMUNICATION			ENEL GREEN POWER SPA	101 082	2
ZILLOW GROUP INC - C	7 600	2	KANEKA CORP	20 000	2	CORP LTD	131 689	3	ENEL SPA	477 152	18
SUM IT		2 604	KANSAI PAINT CO LTD	19 000	3	BT GROUP PLC	530 129	33	ENTERGY CORP	12 114	7
AGNICO EAGLE MINES LTD	14 866	3	KINROSS GOLD CORP	68 300	1	CENTURYLINK INC	33 773	8	EXELON CORP	54 363	13
AIR LIQUIDE SA	24 566	24	KOBE STEEL LTD	212 000	2	DEUTSCHE TELEKOM AG	206 952	33	FORTIS INC	18 844	4
AIR PRODUCTS AND CHEMICALS INC	14 500	17	KONINKLIJKE DSM NV	13 472	6	ELISA OYJ	8 942	3	FORTUM OYJ	30 052	4
AIR WATER INC	12 000	2	KURARAY CO LTD	22 800	2	FRANCE TELECOM SA	130 772	19	GAS NATURAL SDG SA	23 186	4
AIRGAS INC	4 356	5	LANXESS AG	7 476	3	FRONTIER COMMUNICATIONS CORP	78 865	3	GDF SUEZ SA	98 858	16
AKZO NOBEL NV	18 098	11	LINDE AG	13 259	17	HKT TRUST	154 880	2	HK ELECTRIC INVESTMENTS -SS	175 000	1
ALBEMARLE CORP	7 800	4	LYONDELLBASELL INDUSTRIES NV	27 532	21	ILIAD SA	1 692	4	IBERDROLA SA	359 213	23
ALCOA INC	96 150	8	MARTIN MARIETTA MATERIALS INC	4 200	5	INMARSAT PLC	31 880	5	KANSAI ELECTRIC POWER CO INC	47 600	5
ALUMINA LTD	223 416	2	MARUICHI STEEL TUBE LTD	3 400	1	KDDI CORP	109 600	25	KYUSHU ELECTRIC POWER CO INC	28 300	3
AMCOR LTD	79 596	7	METHANEX CORP	6 718	2	KONINKLIJKE KPN NV	211 388	7	MERIDIAN ENER-PARTLY PAID SH	98 843	1
ANGLO AMERICAN PLC	102 438	4	MITSUBISHI CHEMICAL HOLDINGS CORP	99 850	6	LEVEL 3 COMMUNICATIONS INC	19 500	9	MIGHTY RIVER POWER	55 114	1
ANTOFAGASTA PLC	31 496	2	MITSUBISHI GAS CHEMICAL CO INC	30 000	1	MILLICOM INTERNATIONAL CELLULAR SA	4 162	2	NATIONAL GRID PLC	240 815	29
ARCELORMITTAL SA	74 288	3	MITSUBISHI MATERIALS CORP	69 000	2	NIPPON TELEGRAPH AND TELEPHONE CORP	47 116	17	NEXTERA ENERGY INC	29 450	27
ARKEMA SA	4 799	3	MONDI PLC	55 100	2	NTT DOCOMO INC	93 200	17	NORTHEAST UTILITIES	21 422	10
ASAHI KASEI CORP	90 200	5	MONSANTO CO	32 668	28	PCCW LTD	293 049	2	OGE ENERGY CORP	13 200	3
ASHLAND INC	4 600	4	MOSAIC CO	20 900	5	ROGERS COMMUNICATIONS INC	23 278	7	OSAKA GAS CO LTD	127 000	4

Note 15 fortsetter på neste side

Note 15 Aksjer og aksjefondsandeler (forts.)

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
PEPCO HOLDINGS INC	16 700	4	ENERGY VENTURES II KS	50 000 000	7
PG&E CORP	32 273	15	ENERGY VENTURES III LP	75 000 000	60
POWER ASSETS HOLDINGS LTD	88 000	7	ENERGY VENTURES IV LP	30 000 000	151
PPL CORP	42 024	13	EUROPRISE SUB-FUND A	356	30
PUBLIC SERVICE ENTERPRISE GROUP INC	31 515	11	FORBION CAPITAL FUND I		
RED ELECTRICA CORPORACION SA	7 322	5	CO-INVESTMENT FUND I	7 000 000	67
RWE AG	31 538	4	FORBION CAPITAL FUND I		
SCANA CORP	9 100	5	CO-INVESTMENT FUND II	5 300 000	64
SEMPRA ENERGY	14 808	12	FORBION CAPITAL FUND II CV	15 000 000	284
SEVERN TRENT PLC	16 188	5	FORBION CAPITAL III C.V	20 000 000	17
SNAM SPA	139 366	6	FORBION CF II CO-INVEST I C.V.	7 000 000	17
SSE PLC	66 823	13	FRANCE SPECIAL SITUATIONS FUND II	30 000 000	38
SUEZ ENVIRONNEMENT COMPANY SA	18 589	3	FSN CAPITAL II L.P.	13 000 000	46
TERNA RETE ELETTRICA NAZIONALE SPA	99 595	5	FSN CAPITAL IV L.P.	232 000 000	141
THE HONG KONG AND CHINA GAS CO LTD	469 602	8	GERMAN EQUITY PARTNERS IV	15 000 000	54
TOHO GAS CO LTD	20 000	1	HERKULES PRIVATE EQUITY III	120 000 000	42
TOHOKU ELECTRIC POWER CO INC	30 600	3	HGCAPITAL 6	45 000 000	487
TOKYO GAS CO LTD	157 100	7	HGCAPITAL MERCURY A	16 000 000	100
UNITED UTILITIES GROUP PLC	46 135	6	HITECVISION ASSET SOLUTIONS	35 000 000	209
VEOLIA ENVIRONNEMENT SA	29 516	6	HITECVISION PRIVATE EQUITY IV	13 000 000	30
XCEL ENERGY INC	34 200	11	HITECVISION PRIVATE EQUITY V LP	35 000 000	182
SUM FORSYNING		460	HITECVISION VI LP	70 000 000	381
			HITECVISION VII LP	70 000 000	132
UTLAND		18 651	INDEX VENTURES GROWTH II, L.P.	20 000 000	198
			INDEX VENTURES GROWTH III (JERSEY) L.P.	21 000 000	34
Totalt		23 808	INDEX VENTURES VI (JERSEY) LP	10 000 000	129
			INDEX VENTURES VII	13 000 000	98
SUM ENERGI		2 049	INNKAP 4 PARTNERS L.P.	5 000 000	29
SUM FINANS		4 691	JPMORGAN EUROPEAN PROPERTY FUND	1 248	66
SUM FORBRUKSVARER		2 814	KLP AKSJE FREMVOKSENDE MARKEDER INDEKS I	3 914 423	5 627
SUM FORSYNING		2 113	KLP AKSJE FREMVOKSENDE MARKEDER INDEKS II	25 000	35
SUM HELSE		2 525	KLP AKSJE VERDEN INDEKS	25 000	58
SUM INDUSTRI		2 125	KLP AKSJEASIA INDEKS I	450 523	672
SUM IT		2 794	KLP AKSJEASIA INDEKS II	237 469	250
SUM KONSUMENTVARER		2 325	KLP AKSJEEUROPA INDEKS I	1 250 024	1 906
SUM RÅVARER		1 328	KLP AKSJEEUROPA INDEKS III	200 000	197
SUM TELEKOM		927	KLP AKSJEEUROPA INDEKS IV	50 000	49
SUM USPESIFISERT		117	KLP AKSJEGLOBAL INDEKS I	1 880 151	4 813
SUM AKSJER		23 808	KLP AKSJEGLOBAL INDEKS II	27 216	50
			KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA I	13 136 848	20 621
21 CENTRALE PARTNERS IV, FCPR	35 000 000	258	KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA II	105 024	124
ABERDEEN INDIRECT PARTNERS EUROPA	351 827	134	KLP AKSJENORDEN INDEKS	214 735	803
ABERDEEN INDIRECT PROPERTY PARTNERS ASIA	630 851	139	KLP AKSJENORGE	1 011 431	4 869
ABINGWORTH BIOVENTURES V CO-INVEST GROWTH EQ. FUND	8 000 000	24	KLP AKSJENORGE INDEKS	2 256 534	4 259
ALTOR 2003 FUND	2 000 000	4	KLP AKSJEUSA INDEKS II	469 765	762
ALTOR IV AB	7 000 000	8	KLP AKSJEUSA INDEKS USD	163 591	3 054
ASTORG V FCPR	50 000 000	341	KLP KOMBINASJONFOND M	25 000	35
AUCTUS IV GMBH & CO. KG	21 125 000	22	KLP KOMBINASJONSFOND	25 000	35
CAPMAN BUYOUT FUND VIII	10 000 000	18	LIVINGBRIDGE ENTERPRISE 2 LP	13 000 000	13
CEVIAN CAPITAL II LP EUR CLASS C	250 000	349	MB EQUITY FUND V	27 020 547	0
CONSILIUM PRIVATE EQUITY FUND III	20 000 000	23	NAUTA TECH INVEST 2	500 000	7
CONTANGO VENTURES II IS/AS	27 950 000	10	NAUTA TECH INVEST 3	1 980 000	16
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE PARTNERS II K/S	1 500 000 000	389	NAZCA CAPITAL III, FCR	22 500 000	197
CUBERA SECONDARY (GP) KS	7 231 661	0	NEOMED INNOVATION IV L.P.	5 000 000	2
CUBERA SECONDARY KS	72 316 606	1	NMI FRONTIER FUND KS	17 975 000	31
CUBILITY AS	1	0	NMI GLOBAL FUND KS	24 880 000	45
DANSKE PE PARTNERS V	8 770 936	36	NORTHZONE V K/S	5 000 000	119
DANSKE PE PARTNERS V - NEW	6 229 064	29	NORTHZONE VI L.P.	5 000 000	35
DANSKE PRIVATE EQUITY PARTNERS IV K/S	20 000 000	138	NORTHZONE VII LP	12 000 000	56
EGERIA PRIVATE EQUITY FUND IV	30 000 000	93	NORVESTOR IV L.P.	10 000 000	33
ENDLESS FUND IV A LP	7 500 000	16	NORVESTOR V	17 000 000	79
ENERGY VENTURES II B IS	31 213 670	32	NORVESTOR VI	156 000 000	136
			NORVESTOR VII	116 000 000	0
			NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE FUND III KS	20 520 000	11

Millioner kroner	Antall	Markedsverdi	Millioner kroner	Antall	Markedsverdi
PARAGON FUND II GMBH & CO. KG	20 000 000	13	TDR CAPITAL III 'B' L.P	30 000 000	116
PARETO EIENDOMSFELLESSKAP II AS	654 041	7	TRITON FUND III	30 000 000	161
PARETO EIENDOMSFELLESSKAP II IS	1 980 000 000	663	VEP SPECIAL SITUATIONS FUND II C.V.	9 000 000	0
PARTNERS GROUP SECONDARY 2008	40 000 000	242	VERDANE CAPITAL V B K/S	34 697 497	2
PERUSA PARTNERS FUND 2, L.P.	18 000 000	52	VERDANE CAPITAL VI K/S	50 000 000	9
PRIVEQ INVESTMENT FUND IV L.P.	225 000 000	246	VERDANE CAPITAL VII K/S	140 000 000	195
PRIVEQ INVESTMENTS V (A) AB	282 000 000	0	XENON PRIVATE EQUITY VI	11 500 000	18
PROA IBERIAN BUYOUT FUND II	33 000 000	55	SUM AKSJEFOND		56 962
QUADRIGA CAPITAL PRIVATE EQUITY FUND IV	25 000 000	132			
SOFINNOVA CAPITAL VII	10 000 000	62	ALTERNATIVE PLASSERINGER I AKSJER		
SOFINNOVA CAPITAL VIII	12 000 000	11	KLP ALFA GLOBAL ENERGI	912 867	903
SPECIAL SITUATIONS VENTURE PARTNERS III LP	14 500 000	36	KLP ALFA GLOBAL RENTE	1 184 932	1 173
SSGA EMERGING MARKETS SRI ENHANCED EQUITY FUND	10 038 566	784	LEIMDÖRFER REAL ESTATE CAPITAL	550 000 000	316
SUN HUNG KAI PROPERTIES LTD RIGHTS ISSUE	9 086	0	SECTOR SPESIT 1 A USD	14 166	2
			SUM ALTERNATIVE INVESTERINGER		2 394
			SUM PLASSERINGER		83 164

AKSJER OG ANDELER FORDELT PER PORTEFØLJE	Kollektivporteføljen	Investeringsvalgporteføljen	Selskapsporteføljen	Sum
AKSJER	21 747	0	0	21 747
ANLEGGSAKSJER	1 647	0	415	2 062
AKSJEFONDSANDELER	56 516	446	0	56 962
ALTERNATIVE INVESTERINGER	2 380	14	0	2 394
SUM	82 290	459	415	83 164

PROSENTVIS ANDEL BØRSNOTERT

AKSJER NORGE	76,5 %
AKSJER UTLAND	99,0 %
AKSJEFONDSANDELER	0 %
ALTERNATIVE INVESTERINGER	0 %

Note 16 Kursreguleringsfond

Millioner kroner	Anskaffelseskost 31.12.2015	Virkelig verdi 31.12.2015	Kursreserver 31.12.2015	Kursreserver 31.12.2014
Kursreserver aksjer	63 941	78 096	14 155	11 379
Kursreserver aksjederivater	0	-25	-25	112
Kursreserver renteplasseringer	113 811	120 897	7 086	7 795
Kursreserver rentederivater	0	211	211	250
Variasjonsmargin futures med daglig oppgjør			45	-14
Sum kursreserver på finansielle omløpsmidler			21 472	19 522
Kursreguleringsfond			21 472	19 522

Kursreguleringsfondet består av netto positive urealiserte verdier på de finansielle omløpsmidlene tilknyttet kollektivporteføljen.

Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet. Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

Note 17 Investeringseiendommer

Millioner kroner	2015	2014
Leieinntekter	42	38
Driftskostnader	-2	-2
Verdiregulering	0	-36
Netto finansinntekt	0	0
Netto inntekter fra investeringseiendom	41	0
Millioner kroner	2015	2014
Bokført verdi 01.01.	890	947
Netto inntekter fra investeringseiendom	41	0
Kapitaluttak	-38	-63
Avgang/Tilgang	0	6
Bokført verdi 31.12.	893	890

Note 18 Immaterielle eiendeler

Millioner kroner	2015	2014
Bokført verdi 01.01.	391	321
Anskaffelseskost 01.01.	940	802
Total tilgang	133	138
herav internt opparbeidet	30	36
herav kjøpt	103	102
Avgang	0	0
Anskaffelseskost 31.12. ¹⁾	1 073	940
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-548	-480
Årets ordinære avskrivninger	-64	-68
Årets nedskrivning ²⁾	-7	0
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-619	-548
Bokført verdi 31.12.	454	391
Avskrivningstid	3 til 10 år	3 til 10 år

¹⁾ Immaterielle eiendeler i KLP består av kjøpt eller egenutviklet programvare.

²⁾ KLP foretar periodiske gjennomganger av sine immaterielle eiendeler for å identifisere et eventuelt nedskrivningsbehov. I 2015 ble det identifisert ett IT-system der bokført verdi oversteg antatt gjenvinnbart beløp. Antatt gjenvinnbart beløp er beregnet ved å estimere framtidig inntjening. Dette resulterte i følgende vurdering:

Millioner kroner	2015	2014
Bokført verdi før nedskrivning	7	0
Gjenvinnbart beløp	0	0
Nedskrivning	7	0

Nedskrivningen inngår som en del av forsikringsrelaterte administrasjonskostnader i resultatoppstillingen.

Note 19 Forsikringstekniske forhold

Forsikringsforpliktelser fordelt på bransjer

Millioner kroner	Kollektiv pensjon Offentlig	Gruppeliv	31.12. 2015	31.12. 2014	Endring 2015	Endring 2014
Premiereserve	354 905	0	354 905	331 240	23 665	51 400
Tilleggsavsetning	20 284		20 284	17 103	3 181	4 608
Kursreguleringsfond	21 472		21 472	19 522	1 950	9 110
Premiefond	15 475		15 475	10 464	5 011	1 311
Erstatningsavsetning	172	7	179	223	-43	4
Bufferavsetning	47		47	49	-2	42
Sum forsikringsforpliktelser	412 355	8	412 363	378 602	33 761	66 475

Endringer i forsikringsforpliktelser i livsforsikring

Millioner kroner	Premie-reserve	Tilleggs-avsetninger	Kurs-reguler-ingsfond	Premie-fond	Buffer-avsetning	Erstanings-avsetning	Sum 2015	Sum 2014
Forsikringsforpliktelser 01.01.	331 240	17 103	19 522	10 464	49	223	378 602	312 127
Netto resultatførte avsetninger	11 285	2	1 950	246		-10	13 473	60 596
Overskudd på avkastningsresultatet		3 060		182	4		3 246	5 074
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	12 389			4 937			17 326	349
Annen tilordning av overskudd							0	1 559
Sum resultatførte endringer	23 675	3 062	1 950	5 365	4	-10	34 045	67 577
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling				-1 309			-1 309	-3 968
Inn- / utbetalt ved flytting m.v.	-9	119		956	-6	-33	1 026	2 866
Sum ikke resultatførte endringer	-9	119	0	-354	-6	-33	-283	-1 102
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	23 665	3 181	1 950	5 011	-2	-43	33 761	66 475
Forsikringsforpliktelser 31.12.	354 905	20 284	21 472	15 475	47	179	412 363	378 602

Kollektiv pensjon offentlig med årlig avkastningsgaranti og gruppeliv

Millioner kroner	Premie-reserve	Tilleggs-avsetninger	Kurs-reguler-ingsfond	Premie-fond	Buffer-avsetning	Erstanings-avsetning	Sum 2015	Sum 2014
Forsikringsforpliktelser 01.01.	329 601	17 013	19 522	10 322		223	376 681	310 314
Netto resultatførte avsetninger	11 306	2	1 950	243		-10	13 491	60 554
Overskudd på avkastningsresultatet		3 037		178			3 215	5 004
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	12 323			4 919			17 242	348
Annen tilordning av overskudd							0	1 542
Sum resultatførte endringer	23 630	3 039	1 950	5 340	0	-10	33 948	67 448
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling				-1 334			-1 334	-3 947
Inn- / utbetalt ved flytting m.v.	-9	119		956		-33	1 032	2 866
Sum ikke resultatførte endringer	-9	119	0	-378	0	-33	-302	-1 081
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	23 620	3 158	1 950	4 962	0	-43	33 646	66 367
Forsikringsforpliktelser 31.12.	353 221	20 170	21 472	15 284	0	179	410 327	376 681

Kollektiv pensjon offentlig med flerårig avkastningsgaranti

Millioner kroner	Premie-reserve	Tilleggs-avsetninger	Premie-fond	Buffer-avsetning	Sum 2015	Sum 2014
Forsikringsforpliktelser 01.01.	1 639	91	142	49	1 921	1 813
Netto resultatførte avsetninger	-21		3		-18	42
Overskudd på avkastningsresultatet		23	3	4	30	69
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	66		18		84	2
Annen tilordning av overskudd					0	16
Sum resultatførte endringer	45	23	24	4	96	129
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling			25		25	-22
Inn- / utbetalt ved flytting m.v.				-6	-6	0
Sum ikke resultatførte endringer	0	0	25	-6	19	-22
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	45	23	49	-2	115	108
Forsikringsforpliktelser 31.12.	1 684	114	191	47	2 036	1 921

Note 19 Forsikringstekniske forhold, forts.

Resultat i livsforsikring
Teknisk regnskap

Millioner kroner	Kollektiv pensjon - Offentlig		Gruppeliv		Sum	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Premieinntekter	38 785	62 323	4	132	38 789	62 454
Netto inntekter kollektivporteføljen	15 428	23 385	0	5	15 428	23 391
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen	77	120			77	120
Andre forsikringsrelaterte inntekter	888	855			888	855
Erstatninger i livsforsikring	-15 271	-17 873	-5	-123	-15 277	-17 996
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-16 538	-64 061	0	-6	-16 538	-64 067
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	-9	-92			-9	-92
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-17 508	-3 368			-17 508	-3 368
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-923	-745	0	-6	-922	-752
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-874	-797			-874	-797
Resultat av teknisk regnskap	4 055	-254	-1	1	4 054	-253

Resultatanalyse

Millioner kroner	Kollektiv pensjon - Offentlig							
	Ytelsespensjon m/årlig avkastningsgaranti		Ytelsespensjon m/ flerårig avkastningsgaranti		Gruppeliv		Sum	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014
Netto finansinntekter	15 428	23 385	77	120	0	5	15 505	23 511
Netto div. andre inntekter	34	58					34	58
Endring kursreguleringsfond	-1 950	-9 110					-1 950	-9 110
Utbetalt andel kursreguleringsfond ved flytting	-5	-72					-5	-72
Garantert rente tilført kontrakter	-10 110	-9 294	-50	-51	0	-5	-10 161	-9 350
Avkastningsresultat	3 396	4 967	27	69	0	0	3 423	5 036
Til / fra tilleggs- og bufferavsetninger	51	-1 975	-1	-34			50	-2 009
Avkastningsresultat etter tilleggsavsetninger	3 447	2 992	25	36	0	0	3 472	3 027
Risikoresultat	20 042	695	101	3	-1	2	20 142	701
Administrasjonspremier og bidrag fra administrasjonsreserve	1 180	1 085	6	6	0	5	1 186	1 096
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-917	-741	-4	-4	0	-6	-922	-752
Administrasjonsresultat	263	344	1	2	0	-1	264	345
Vederlag for rentegaranti	824	600	2	2			826	601
Sum resultatelementer før tildeling kunder	24 576	4 631	130	42	-2	1	24 704	4 674
Avkastningsresultat til tilleggs- og bufferavsetning	-3 097		-26				-3 122	0
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-5 117	-3 331	-21	-37			-5 138	-3 368
Disponering egenkapital til tilleggs- og bufferavsetning		-1 542		-16			0	-1 559
Risikoresultat til grunnlagsrente	-12 323		-66				-12 389	0
Resultat av teknisk regnskap	4 039	-243	17	-11	-2	1	4 054	-253
Resultat av ikke teknisk regnskap							804	1 212
Resultat før skatt og andre resultatelementer							4 858	959
Skattekostnad							-489	35
Andre resultatkomponenter							132	-143
Resultat til selskap							4 500	852

Flytting og nyttegning

Kollektiv pensjon - Offentlig

Millioner kroner	2015	2014
Tilflyttede midler		
Premiereserve	9 247	30 174
Reserveoppbygging	0	0
Mottatte midler ført over resultatet	9 247	30 175
Premiefond	970	1 931
Tilleggsavsetninger til fond	126	1 235
Sum mottatte midler	10 344	33 341
Antall kontrakter	151	256
Fraflyttede midler		
Premiereserve	135	4 139
Reserveoppbygging	0	0
Tilleggsavsetning	7	152
Kursreserver	5	72
Avgitte midler ført over resultatet	147	4 364
Premiefond	14	300
Sum avgitte midler	162	4 664
Antall kontrakter	3	8

Premievolum

Millioner kroner	2015	2014
Nyttegning		
Kollektiv pensjon - Offentlig	6	2
Gruppeliv	0	17
Antall kontrakter		
	2015	2014
Kollektiv pensjon - Offentlig	26	15
Gruppeliv	0	80

Note 20 Sikringsbokføring

31.12.2015 Millioner kroner	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi
Sikringsobjekt			
Fondsobligasjonslån	-984	-581	-1 564
Sikringsinstrument			
Kombinert rente- og valutaswap	984	580	580
Sikringseffektivitet per 31.12.2015		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	
31.12.2014 Millioner kroner	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi
Sikringsobjekt			
Fondsobligasjonslån	-984	-269	-1 253
Sikringsinstrument			
Kombinert rente- og valutaswap	984	268	268
Sikringseffektivitet per 31.12.2014		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. Dette innebærer at sikringen er utført av en ekstern part, at det er inngått en formell ømerking og dokumentasjon av sikringsforholdet, samt at den forventes å være svært effektiv og at dette vurderes på løpende grunnlag. I praksis innebærer sikringen bytte av valutabetingelser (15 mrd. JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07 % mot NIBOR + 2,6475 %) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet. Sikringseffektiviteten utgjør 100 %.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjektet og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80 % til 125 %.

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet. Hensikten med sikringsforholdet ovenfor er å sikre sikringsobjektet med et sikringsinstrument, hvor betingelsene til sikringsinstrumentet gir negativ korrelasjon i forhold til sikringsobjektet; noe som betydelig reduserer eller eliminerer resultateffekten. Er sikringsgraden 100 % vil netto resultateffekt på sikringsobjekt og sikringsinstrument være 0.

KLP benytter seg av sikring i stort omfang, men de fleste tilfeller er ordinær økonomisk sikring. Den ovenstående posten er den eneste hvor sikringsbokføring blir benyttet. Hensikten til økonomisk sikring er den samme, nemlig å redusere eller eliminere resultataffekten den sikrede delen av sikringsforholdet representerer.

Ettersom verdiutviklingen på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet er tilnærmet 100 prosent negativt korrelert på fondsobligasjonslånet vil resultateffekten bli tilnærmet null. Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

Note 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2015 Millioner kroner	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
Låneopptak¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	705	Evigvarende
April 2006	EUR 300	2 372	2 997	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 839	2045
Sum ansvarlige lån		8 089	9 541	
April 2004	JPY 15 000	984	1 564	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 564	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		9 072	11 105	
2014 Millioner kroner	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2014	Forfall
Låneopptak¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	599	Evigvarende
April 2006	EUR 300	2 372	2 825	Evigvarende
Sum ansvarlige lån		2 926	3 423	
April 2004	JPY 15 000	984	1 253	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 253	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		3 911	4 676	

¹ Rentekostnader på de tre ansvarlige lånene var 311 millioner kroner (165) og 61 millioner kroner (49) for fondsobligasjonslånet i 2015. Tall i parentes er 2014 tall.

² Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

JPY 9 500 : Renten på lånet er fast 4,0 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men KLP har rett til å innløse lånet etter 20 år. Etter 30. oktober 2017 vil renten være den høyeste av fast 4,75 prosent p.a. og 6 mnd JPY-rente + 2,05 prosent p.a. Den økonomiske sikringen består av to obligasjoner på henholdsvis 4,5 mrd. JPY og 5 mrd. JPY, fra Telia FRN og United Utilities. Denne motforretningen er vist samlet i tabellen nedenfor. KLP har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

EUR 300 : Renten på lånet er fast 5,25 prosent p.a. frem til 11. april 2016, deretter endres den til en flytende rente fastsatt til 2,27 prosent over tre måneders EURIBOR. Lånet er evigvarende, men KLP har rett til å innløse det til pari kurs den 11. april 2016. Lånet er valutasikret ved en tilsvarende plassering i EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. KLP har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

EUR 600 : Renten på lånet er fast 4,25 % p.a. Lånet ble utstedt 10. juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av KLP etter 10 år, og på hver renteinbetalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. KLP har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000 : Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men KLP har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom KLP ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valutaswap, der KLP betaler 3 mnd NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a. og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbokføring. Sikringsforretningen er vist i note 20.

2015 Millioner kroner	Pålydende valuta ²	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	64	701	2017
Obligasjoner	EUR 304	2 523	34	398	2 954	2015/2016
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	534	5 716	2025
Sum sikringsforretninger		8 310	66	995	9 371	

2014 Millioner kroner	Pålydende valuta ²	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2014	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	-41	596	2017
Obligasjoner	EUR 304	2 411	46	348	2 805	2015/2016
Sum sikringsforretninger		3 046	48	307	3 401	

² Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner

Note 22 Kapitalstyring og kapitaldekning

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Innskutt egenkapital	10 422	9 173
Opptjent egenkapital	12 781	8 281
Sum egenkapital	23 204	17 454
Fondsobligasjon	984	938
Utsatt skattefordel	0	-88
Andre immaterielle eiendeler	-454	-391
Risikoutjevningfond	-3 364	-528
Urealiserte kursendringer på selskapsporteføljen	-428	-120
Annen egenkapital	-280	-280
Kjernekapital	19 661	16 985
Evigvarende ansvarlig lånekapital	8 233	2 966
Tilleggskapital	8 233	2 966
Netto ansvarlig kapital	27 894	19 951

Eiendeler og poster utenom balansen fordelt på risikovekter ¹

Millioner kroner	Uvektet beløp	Vektet beløp	Uvektet beløp	Vektet beløp
Rentepapirer	67 055	0 %	0	58 564
Obligasjoner med fortrinnsrett	25 913	10 %	2 591	24 078
Rentepapirer, utlån, bankinnskudd og rentefond	116 133	20 %	23 227	104 444
Utlån med pant i bolig	3 311	35 %	1 159	3 786
Rentefond	52 578	50 %	26 289	53 394
Aksjer, aksjefond og rentepapirer	183 582	100 %	183 582	161 580
Private Equity	8 336	150 %	12 504	7 242
Sum vektete eiendeler i balansen	249 352		223 761	
Derivater og betingede forpliktelser	119 012		7 413	118 738
Fradrag urealiserte gevinster på finansielle investeringer			-24 302	-20 138
Risikovektet beregningsgrunnlag			232 463	209 267
Kapitaldekning		12 %		9,5 %
Kjernekapitaldekning		8,5 %		8,1 %

¹ Beskrivelsen gitt på hver av satsene er gitt på bakgrunn av de eiendelene som utgjør majoriteten av grunnlaget for vektning.

Kommunal Landspensjonskasse er et gjensidig eiet livsforsikringselskap hvor det overordnede målet er å forvalte den kapitalen medlemmene har plassert i selskapet enten som eier (egenkapital) eller som pensjonskunde (pensjonsfond) best mulig innenfor virksomhetens risikoevne.

Livsforsikringsvirksomhet er underlagt egen forskrift som setter krav til kapitalforvaltningen, og som gir plasseringsbegrensninger i forvaltningen av pensjonskundernes midler. Innenfor forskriftens handlingsrom utformes selskapets forvaltningsstrategi av pensjonskundernes midler. Det defineres hvilke investeringsområder (aktivklasser) som kapitalen plasseres i. De ulike aktivklassene har ulike egenskaper og risikoprofil, og andelen som investeres i de ulike aktivklassene justeres løpende gitt virksomhetens risikoevne og risikoappetitt. Dette overvåkes og rapporteres på daglig basis.

KLPs finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten tilfredsstillende eksterne og interne krav. Foruten grunnleggende diversifisering av kundenes midler har selskapet en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset selskapets risikobærende evne.

Den risikobærende evnen bygger på at risikoen skal korrelere med selskapets finansielle buffere og evnen til å tåle uforutsette negative bevegelser.

For mer informasjon rundt kapital- og risikostyring henvises det til note 7 Risikostyring.

Virksomheten må til enhver tid oppfylle myndighetsfastsatte krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning. Kapitaldekningsreglene bygger på at sannsynligheten for at en finansinstitusjon eller et verdipapirforetak ikke skal klare å oppfylle sine betalingsforpliktelser vil være stigende med gjeldsgraden. Hovedkomponentene består av netto ansvarlig kapital sett i forhold til en balanse justert for antatt motpartsrisiko.

Kapitaldekningen rapporteres kvartalsvis.

Kjernekapital

Innskutt og opptjent egenkapital inngår som den mest betydelige delen av kjernekapitalen. På generelt grunnlag kan det sies at andre poster, som regnskapsmessig inngår som egenkapital, men som har begrenset tapsabsorbasjon blir trukket ut av kjernekapitalen (se over for detaljer). Fondsobligasjoner inngår som kjernekapital med maksimum 15 prosent av øvrig kjernekapital. Eventuelt overskytende teller som tilleggskapital. Immaterielle eiendeler blir trukket ut av kjernekapitalen. Urealiserte kursendringer i selskapsporteføljen kommer som fradrag når resultat på selskap er inkludert.

Tilleggskapital

Ansvarlig lån i utenlandsk valuta verdsettes til laveste kurs av dagskurs på beregningstidspunktet og valutakursen på opptakstidspunktet, bortsett fra det ansvarlige lånet i japanske yen (JPY). På dette benyttes, istedenfor opptakstidspunkt, valutakurs per 29.10.2001, tidspunkt for søknad til Finanstilsynet om å legge endret valutakurs til grunn. Fondsobligasjonslånet faller også under laveste verdis prinsipp. Det ble tatt opp et nytt ansvarlig lån i juni 2015 på EUR 600 millioner som inngår som tilleggskapital for selskapet.

Fradrag ansvarlig kapital i andre finansinstitusjoner blir fordelt 50/50 på kjernekapital og tilleggskapital etter § 7 i forskriften om beregning av ansvarlig kapital.

Myndighetenes krav til minimum kapitaldekning er fastsatt til 8 prosent for forsikringselskaper.

Fra og med den 01.01.2016 er solvensmarginkravet (Solvens I) og kapitaldekningskravet for forsikringselskaper erstattet av Solvens II. For mer informasjon om dette se note 23.

Note 23 Solvensmargin

Millioner kroner	2015	2014	2013	2012	2011
Solvensmarginkrav	13 576	12 613	10 649	9 641	8 718
Ansvarlig kapital	27 894	19 951	18 038	16 087	14 857
Andel av risikoutjevningfond	1 682	264	85	245	215
50 prosent av tilleggsavsetninger	10 142	8 560	6 248	6 146	6 160
Fradrag i solvenskapitalen	-1 769	0	0	0	0
Samlet solvenskapital	37 950	28 775	24 371	22 478	21 232
Solvensmargindekning	279,5 %	228,1 %	228,8 %	233,2 %	243,5 %

Selskapets solvensmargin er beregnet i henhold til forskrift 19. mai 1995 nr. 481 om beregning av solvensmarginkrav og solvensmargin kapital for norske livsforsikringselskaper kapittel 2.

Note 23 Solvensmargin, forts.

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige

lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5 % av selskapets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50 % av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2016 og 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker kapitaldekningen.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er selskapets kapitaldekning 187 % som er godt over selskapets mål om minst 130 %. Med det midlertidige fradraget er kapitaldekningen 274 %.

Milliarder kroner	31.12.2015	
Forenklet Solvens II Balanse	31.12.2015	31.12.2015
Eiendeler, bokført	457	413
Merverdier HTF/lån og fordringer	10	12
Merverdier øvrige utlån	1	0
Øvrige mer/mindreverdier	0	11
		3
		10
Sum eiendeler	468	450
		2
		20
		10
		3
		13
		9
		9
		-15
		7
		27
		14
		4
		187 %

Note 24 Kapitalavkastning

Kundeporteføljer

Prosent	2015	2014	2013	2012	2011
Kollektivporteføljen totalt					
Avkastning I	3,6	4,3	6,4	5,0	4,5
Avkastning II	4,0	6,9	6,7	6,7	3,2
Avkastning III	2,8	9,5	6,4	7,5	3,9
Investeringsvalgporteføljen totalt	4,0	6,7	8,8	7,5	2,2

Avkastning I = Bokført avkastning

Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er den bokførte avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond

Avkastning III = Verdijustert avkastning inklusive verdiendringer på eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost.

Disse verdiendringene inngår ikke i årets regnskapsmessige resultat.

Kollektivporteføljens underporteføljer har hatt følgende avkastning:

Prosent	2015		2014		2013		2012		2011	
	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II
Balansert portefølje 1	3,6	4,0	4,2	7,0	6,0	6,3	5,0	6,7	4,5	3,2
Balansert portefølje 2	3,7	3,9	4,7	6,9	7,3	7,5	5,0	6,7	4,5	3,3
Moderat portefølje	3,6	3,7	4,5	6,5	5,2	5,4	ikke aktuell		ikke aktuell	

Selskapsporteføljen

Prosent	2015	2014	2013	2012	2011
Avkastning på finansielle investeringer i selskapsporteføljen	4,7	7,3	5,7	4,5	4,2

For selskapsporteføljen er det ingen forskjell på avkastning I og II da det ikke gjøres særskilt avsetning for eventuelle urealiserte merverdier.

Note 25 Salgskostnader

Millioner kroner	2015	2014
Personalkostnader	76,2	59,3
Provisjoner	0,0	0,2
Øvrige kostnader	41,8	38,9
Sum salgskostnader	118,0	98,4

Note 26 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Selskapet tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenestepensjon (OTP). Selskapet har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2 og 3.

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Pensjonskostnader						
Nåverdi av årets opptjening	65,0	6,2	71,2	53,0	5,5	58,5
Administrasjonsomkostning	1,6	0,0	1,6	1,6	0,0	1,6
Arbeidsgiveravgift – Pensjonskostnad	9,4	0,9	10,3	7,7	0,8	8,5
Resultatført planendring	0,0	0,0	0,0	-77,7	-6,2	-83,9
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift og adm.	76,0	7,1	83,1	-15,5	0,1	-15,3
Netto finanskostnad						
Rentekostnad	23,4	2,7	26,1	32,8	3,8	36,7
Renteinntekt	-14,8	0,0	-14,8	-23,5	0,0	-23,5
Forvaltningsomkostning	1,8	0,0	1,8	1,4	0,0	1,4
Netto rentekostnad	10,5	2,7	13,1	10,7	3,8	14,6
Arbeidsgiveravgift – netto rentekostnad	1,5	0,4	1,8	1,5	0,5	2,1
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift	11,9	3,0	15,0	12,3	4,4	16,6
Estimatavvik pensjoner						
Aktuarielt tap (gevinst)	-97,4	-11,2	-108,6	114,4	14,3	128,7
Arbeidsgiveravgift	-13,7	-1,6	-15,3	16,1	2,0	18,1
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift	-111,2	-12,7	-123,9	130,5	16,3	146,9
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	-23,2	-2,6	-25,8	127,3	20,8	148,1

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Pensjonsforpliktelser						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	946,3	105,5	1 051,9	960,7	111,7	1 072,4
Pensjonsmidler	681,1	0,0	681,1	631,2	0,0	631,2
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift	265,2	105,5	370,7	329,5	111,7	441,1
Arbeidsgiveravgift	37,4	14,9	52,3	46,5	15,7	62,2
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift	983,7	120,4	1 104,1	1 007,1	127,4	1 134,6
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift	302,6	120,4	423,0	375,9	127,4	503,3

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Avstemming pensjonsforpliktelse						
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i fjor	375,9	127,4	503,3	314,0	111,5	425,5
Resultatført pensjonskostnad	76,0	7,1	83,1	-15,5	0,1	-15,3
Resultatført finanskostnad	11,9	3,0	15,0	12,3	4,4	16,6
Aktuarielle gevinster og tap inkl. arbeidsgiveravgift	-111,2	-12,7	-123,9	130,5	16,3	146,9
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-6,2	-0,5	-6,7	-8,1	-0,6	-8,7
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-43,9	-3,9	-47,8	-57,3	-4,3	-61,6
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i år	302,6	120,4	423,0	375,9	127,4	503,3

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Endring i pensjonsforpliktelser						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01. før planendring	1 007,1	127,4	1 134,6	882,3	111,5	993,8
Planendring	0,0	0,0	0,0	-77,7	-6,2	-83,9
Brutto pensjonsforpliktelse etter planendring	1 007,1	127,4	1 134,6	804,6	105,4	909,9
Nåverdi av årets opptjening	65,0	6,2	71,2	53,0	5,5	58,5
Rentekostnad	23,4	2,7	26,1	32,8	3,8	36,7
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	-101,8	-12,7	-114,5	130,6	16,3	146,9
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	9,4	0,9	10,3	7,7	0,8	8,5
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	1,5	0,4	1,8	1,5	0,5	2,1
Arbeidsgiveravgift av innbetalt premie/tilskudd	-6,2	-0,5	-6,7	-8,1	-0,6	-8,7
Utbetalinger	-14,7	-3,9	-18,6	-15,0	-4,3	-19,3
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	983,7	120,4	1 104,1	1 007,1	127,4	1 134,6

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Endring i pensjonsmidler						
Pensjonsmidler 01.01.	631,2	0,0	631,2	568,3	0,0	568,3
Renteinntekt	14,8	0,0	14,8	23,5	0,0	23,5
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	9,4	0,0	9,4	0,1	0,0	0,1
Administrasjonsomkostning	-1,6	0,0	-1,6	-1,6	0,0	-1,6
Finansomkostning	-1,8	0,0	-1,8	-1,4	0,0	-1,4
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	43,9	3,9	47,8	57,3	4,3	61,6
Utbetalinger	-14,7	-3,9	-18,6	-15,0	-4,3	-19,3
Pensjonsmidler 31.12.	681,1	0,0	681,1	631,2	0,0	631,2

Millioner kroner	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Pensjonsordningens over-/ underfinansiering						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	983,7	120,4	1 104,1	1 007,1	127,4	1 134,6
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	681,1	0,0	681,1	631,2	0,0	631,2
Netto pensjonsforpliktelse	302,6	120,4	423,0	375,9	127,4	503,3

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Økonomiske forutsetninger (felles for alle pensjonsordningene)		
Diskonteringsrente	2,70 %	2,30 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,75 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,50 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,73 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %

Til målingen av pensjonskostnaden for 2015 anvendes forutsetninger per 31.12.2014, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2015 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2015. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2015 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

Note 26 Pensjonsansvar egne ansatte, forts.

Aktuarielle forutsetninger

KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»):

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjonsordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivinger. For uførhet er det anvendt KLPs egen uføretabell som er basert på uføreendringer i KLPs bestand.

Uttak av AFP i 2015 (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 45 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoningering som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

Frivillig avgang for Fellesordning i 2015 (i %):

Alder (i år)	<20	20-23	24-29	30-39	40-50	51-55	>55
Turnover	20 %	15 %	10 %	7,5 %	5 %	2 %	0 %

Pensjoner over driften:

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013BE lagt til grunn som i Fellesordningen.

Antall	Felles-ordningen	Over drift	2015	Felles-ordningen	Over drift	2014
Medlemstatus						
Antall aktive	527	35	562	519	36	555
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	346	17	363	335	22	357
Antall pensjoner	145	36	181	130	31	161
Prosent						
			2015			2014
Pensjonsmidlenes sammensetning:						
Eiendom			12,8 %			11,1 %
Utlån			12,3 %			10,9 %
Aksjer			19,8 %			20,4 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner			26,9 %			27,6 %
Omløpsobligasjoner			20,6 %			21,4 %
Likviditet/pengemarked			7,6 %			8,7 %
Sum			100,0 %			100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 3,6 prosent i 2015 og 6,9 prosent i 2014.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2016–31. desember 2016 er 14,3 millioner kroner.

Sensitivitetsanalyse per 31.12.2015

Diskonteringsrenten reduseres med 0,5 %	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	9,9 %
Årets opptjening	13,5 %

Lønnsvekst økes med 0,25 %	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,3 %
Årets opptjening	3,1 %

Dødeligheten styrkes med 10 %	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,5 %
Årets opptjening	1,9 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det et lite sannsynlig scenario og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning av brutto pensjonsforpliktelse i balansen.

Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1 år.

Note 27 Skatt

Millioner kroner	2015	2014
Regnskapsmessig resultat før skatt	4 858	959
Poster i utvidet resultat før skatt	175	-195
<i>Forskjeller mellom regnskapsmessig- og skattemessig resultat:</i>		
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	2 165	6 487
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-16 857	-18 550
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-4 798	-4 108
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	4 982	4 120
Andre permanente forskjeller	-1 145	-461
Andel av skattemessig inntekt i deltakerlignede selskaper	0	250
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-1 788	233
Skattemessig resultat	-12 409	-11 264
Mottatt konsernbidrag med skattemessig effekt	2 533	1 839
Årets over-/underskudd overføres til fremførbart underskudd	-9 876	-9 425
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-26 325	-16 900
Årets endring i fremførbart underskudd	-9 876	-9 425
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse per 31.12.	-36 201	-26 325

Avstemming av grunnlag for utsatt skatt

Skatteøkende midlertidige forskjeller:		
Driftsmidler	0	8
Verdipapirer	40 182	26 856
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	40 183	26 864

Skattereduserende midlertidige forskjeller

Langsiktig gjeld	-1 773	-655
Gevinst- og tapskonto	5	0
Finansielle instrumenter	-8	0
Pensjonsforpliktelse	-423	-503
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-2 199	-1 159

Netto midlertidige forskjeller	37 984	25 705
Fremførbart underskudd	-36 201	-26 325
Grunnlag for utsatt skatt / eiendeler ved skatt	1 783	-620
25 %/27 % utsatt skatt / eiendeler ved skatt	446	-167
Korrigert ved utarbeidelse av ligningspapirene	0	80
Balanseførte forpliktelser ved utsatt skatt / eiendeler ved skatt	-446	88

Resultatført endring av utsatt skatt	-533	88
--------------------------------------	------	----

Oppsummering av årets skattekostnad

Resultatført endring av utsatt skatt	-533	88
Resultatført betalbar skatt	0	0
Sum skattekostnad	-533	88

Skattekostnader er resultatført på følgende poster

Skattekostnader	-489	35
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-31	40
Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-13	13
Sum skattekostnad	-533	88

Millioner kroner	2015
------------------	------

Avstemming av skattekostnad mot ordinært resultat før skatt

Regnskapsmessig resultat før skatt	5 033
Forventet skattekostnad etter nominell sats (27 %)	-1 359
Skatteeffekten av:	
Permanente forskjeller (27 %)	-55
Endringer i forskjeller som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	766
Effekt av korrigert tidligere år (27 %)	80
Endring i utsatt skatt som følge av endret skattesats	36
Sum skattekostnad	-533
Effektiv skattesats	11 %

Note 27 Skatt, forts.

Millioner kroner	2015	2014
Formuesskatt		
Skattepliktig verdi eiendeler	420 888	364 971
Skattepliktig verdi forpliktelser	-433 105	-397 042
Netto formue	-12 218	-32 071
Grunnlag formuesskatt	0	0

Note 28 Lønn og forpliktelser for ledende ansatte og styrende organer

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et kompensasjonsutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som konsernsjef og konserndirektører ansatt i morselskapet KLP og som inngår i konsernledelsen.

Alle som inngår i gruppen ledende ansatte gjengitt i denne noten har pensjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen av de som er ledende ansatte per 31.12.2015 har valgt å endre pensjonsalderen til 70 år.

Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. Ingen av de ledende ansatte har prestasjonslønn eller bonusordning. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP-konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/kontrollkomitémedlemmer/representantskapsmedlemmer blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

Honorar for styremedlemmer fastsettes av representantskapet. Selskapet har felles representantskap med datterselskapet KLP Skadeforsikring AS.

KLP har felles kontrollkomité med datterselskaper i konsernet som har krav til kontrollkomité.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

Utbetalt fra selskapet

2015	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjonsopptjening	Planendring pensjonsytelse ³	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdragsplan ¹
Tusen kroner							
Ledende ansatte							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 694	167	1 509	-	-	-	-
Ole Jacob Frich ⁵	1 097	99	311	-	1 130	2,45	A31
Marianne Sevaldsen	2 520	158	1 192	-	-	-	-
Aage E. Schaanning	3 264	150	1 301	-	2 315	2,25	A23
Rune Mæland	1 616	153	413	-	1 469	2,25	A34
Mette-Jorunn Meisland ²	795	90	256	-	5 925	2,25-2,45	A38
Styret ⁴							
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	317	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (7 av 9)	269	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (4 av 6)	88	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (7 av 9)	173	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (9 av 9)	217	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth (0 av 3) ²	0	-	-	-	-	-	-
Cathrine Klouman (5 av 6)	88	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (9 av 9)	188	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	215	-	-	-	-	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Trådt ut av vervet i løpet av året

³ Planendring pensjonsytelse viser effekten av levealderjustering for årskullene fra 1954 vedtatt i 2008, samt endringer i uførepensjonsreglene vedtatt i 2014. Begge disse planendringene ble innarbeidet i beregning av pensjonsforpliktelsen i 2014

⁴ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

⁵ Gikk bort i august 2015.

Utbetalt fra selskapet

2015	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjonsopptjening	Planendring pensjonsytelse ³	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdragsplan ¹
Tusen kroner							
Kontrollkomité							
Ole Hetland, leder	78	-	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	65	-	-	-	-	-	-
Berit Bore	65	-	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	65	-	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	65	-	-	-	-	-	-
Representantskap							
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	541	-	-	-	14 611	-	-
Ansatte							
Sum lån til ansatte i KLP	-	-	-	-	306 974	-	-

Utbetalt fra annet selskap i samme konsern

2015	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjonsopptjening	Planendring pensjonsytelse ³	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdragsplan ¹
Tusen kroner							
Ledende ansatte							
Sverre Thornes, konsernsjef	-	-	-	-	10 017	2,25	A45
Ole Jacob Frich ⁵	-	-	-	-	-	-	-
Marianne Sevaldsen	-	-	-	-	4 439	2,25	A43
Aage E. Schaanning	-	-	-	-	812	2,45	A22
Rune Mæland	-	-	-	-	542	2,25	A43
Mette-Jorunn Meisland ²	-	-	-	-	-	-	-
Styret ⁴							
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (7 av 9)	-	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (4 av 6)	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (7 av 9)	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (9 av 9)	-	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth (0 av 3) ²	-	-	-	-	-	-	-
Cathrine Klouman (5 av 6)	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (9 av 9)	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	-	-	-	-	-	-	-
Kontrollkomité							
Ole Hetland, leder	20	-	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	18	-	-	-	-	-	-
Berit Bore	22	-	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	18	-	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	18	-	-	-	-	-	-
Representantskap							
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	39	-	-	-	14 200	-	-
Ansatte							
Sum lån til ansatte i KLP	-	-	-	-	453 742	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Trådt ut av vervet i løpet av året

³ Planendring pensjonsytelse viser effekten av levealderjustering for årskullene fra 1954 vedtatt i 2008, samt endringer i uførepensjonsreglene vedtatt i 2014. Begge disse planendringene ble innarbeidet i beregning av pensjonsforpliktelsen i 2014

⁴ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

⁵ Gikk bort i august 2015.

Note 28 Lønn og forpliktelser for ledende ansatte og styrende organer, forts.

Utbetalt fra selskapet

2014	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjonsopptjening	Planendring pensjonsytelse ³	Lån	Rentesats per 31.12.2014	Avdragsplan ¹
Ledende ansatte							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 569	164	1 257	-1 133	7 211	2,70-3,15	A41
Ole Jacob Frich	1 489	150	412	-259	7 823	2,90-3,15	A43
Marianne Sevaldsen	2 466	153	1 040	-140	-	-	-
Aage E. Schaanning	3 190	149	1 085	-1 048	2 483	2,70-3,15	A31
Rune Mæland	1 583	146	357	-660	1 526	2,70	A34
Toril B. Ressem ²	1 684	137	538	-	2 579	2,90	A30
Mette-Jorunn Meisland	1 348	149	452	-433	5 987	2,90-3,15	A38
Styret							
Liv Kari Eskeland, leder	283	-	-	-	-	-	-
Arne Øren ²	158	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen, nestleder	214	-	-	-	-	-	-
Herlof Nilssen ²	107	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth	208	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen	168	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen	182	-	-	-	-	-	-
Trond Michael Andersen ²	85	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte	168	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte	208	-	-	-	-	-	-
Kontrollkomité							
Ole Hetland, leder	75	-	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	63	-	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	63	-	-	-	-	-	-
Irene Mathilde Skiri ²	31	-	-	-	-	-	-
Berit Bore	32	-	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	63	-	-	-	-	-	-
Representantskap							
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	740	-	-	-	28 400	-	-
Ansatte							
Sum lån til ansatte i KLP	-	-	-	-	336 469	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Trådt ut av vervet i løpet av året

³ Planendring pensjonsytelse viser effekten av levealderjustering for årskullene fra 1954 vedtatt i 2008, samt endringer i uførepensjonsreglene vedtatt i 2014. Begge disse planendringene ble innarbeidet i beregning av pensjonsforpliktelsen i 2014

⁴ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

Utbetalt fra annet selskap i samme konsern

2014	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjonsopptjening	Planendring pensjonsytelse ³	Lån	Rentesats per 31.12.2014	Avdragsplan ¹
Ledende ansatte							
Sverre Thornes, konsernsjef	-	-	-	-	-	-	-
Ole Jacob Frich	-	-	-	-	-	-	-
Marianne Sevaldsen	-	-	-	-	4 439	2,90	A43
Aage E. Schaanning	-	-	-	-	942	3,15	A22
Rune Mæland	-	-	-	-	555	2,90	A43
Toril B. Ressem ²	-	-	-	-	1 915	2,90	A42
Mette-Jorunn Meisland	-	-	-	-	-	-	-
Styret							
Liv Kari Eskeland, leder	-	-	-	-	-	-	-
Arne Øren ²	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen, nestleder	-	-	-	-	-	-	-
Herlof Nilssen ²	-	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen	-	-	-	-	-	-	-
Trond Michael Andersen ²	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte	-	-	-	-	-	-	-
Kontrollkomité							
Ole Hetland, leder	22	-	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	18	-	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	18	-	-	-	-	-	-
Irene Mathilde Skiri ²	9	-	-	-	-	-	-
Berit Bore	9	-	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	18	-	-	-	-	-	-
Representantskap							
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	76	-	-	-	18 963	-	-
Ansatte							
Sum lån til ansatte i KLP	-	-	-	-	240 855	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Trådt ut av vervet i løpet av året

³ Planendring pensjonsytelse viser effekten av levealderjustering for årskullene fra 1954 vedtatt i 2008, samt endringer i uførepensjonsreglene vedtatt i 2014. Begge disse planendringene ble innarbeidet i beregning av pensjonsforpliktelsen i 2014

⁴ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

Note 29 Antall ansatte

Millioner kroner	2015	2014
Antall fast ansatte 31.12.	533	524
Antall årsverk	519	511

Note 30 Honorar til revisor

Millioner kroner	2015	2014
Ordinær revisjon	2,2	2,5
Attestasjonstjenester	0,5	0,0
Andre tjenester utenfor revisjonen	0,7	0,6
Sum honorar til revisor	3,4	3,1

Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

Note 31 Transaksjoner med nærstående parter

Alle transaksjoner mot nærstående parter er gjort til markedsmessige vilkår. Unntaket er administrative tjenester som benyttes på tvers i konsernet. Kostnader for administrative tjenester fordeles til selvkost etter faktisk forbruk.

Millioner kroner	2015	2014
Resultatposter		
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Kapitalforvaltning AS	-101	-82
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Banken AS	-58	-58
Leie av kontorlokaler fra KLP Huset AS	-50	-48
Salg av pensjonsforsikring/gruppeliv til datterselskaper	53	76
Netto refusjon administrative tjenester	220	213
Sum	64	101

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Balanseposter ¹		
Netto mellomværende til:		
KLP Skadeforsikring AS	47	129
KLP Bedriftspensjon AS	3	5
KLP Forsikringservice AS	1	1
KLP Kapitalforvaltning AS ²	31	23
KLP Fondsforvaltning AS ²	0	7
KLP Eiendom AS	31	6
KLP Bank konsern	8	53
Sum konsernmellomværende	121	224
KLP Huset AS, klassifisert i regnskapet som «Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak» (selskapsportefølje)	85	113
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som «Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak» (kollektivportefølje)	2 307	1 541
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som «Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak» (investeringsvalgportefølje)	13	9
KLP Skadeforsikring AS, klassifisert i regnskapet som «Andre forpliktelser»	0	-20
Sum konserninterne fordringer	2 527	1 867

¹ Netto mellomværende inkluderer konsernbidragposter på de ulike selskapene.

² KLP Fondsforvaltning AS ble fusjonert med KLP Kapitalforvaltning i 2015.

Note 32 Andre forpliktelser

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Leverandørgjeld	9	18
Skyldig mva og skattetrekk	355	313
Mellomværende konsernselskaper	0	20
Uoppgjort verdipapirhandel	98	106
Sum andre forpliktelser	462	457

Note 33 Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader

Millioner kroner	2015	2014
Andre forsikringsrelaterte inntekter		
Tilskudd servicepensjon/AFP	868	775
Diverse renteinntekter	14	79
Andre	7	0
Sum andre forsikringsrelaterte inntekter	888	855

Millioner kroner	2015	2014
Andre forsikringsrelaterte kostnader		
Utbetalinger servicepensjon/AFP	868	775
Diverse rentekostnader	6	22
Sum andre forsikringsrelaterte kostnader	874	797

Note 34 Betingede forpliktelser

Millioner kroner	31.12.2015	31.12.2014
Kausjonsansvar	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	8 673	6 416
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn	5 045	6 330
Sum poster utenfor balansen	13 721	12 748

Til generalforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Revisors beretning

Uttalelse om årsregnskapet

Vi har revidert årsregnskapet for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap som består av selskapsregnskap og konsernregnskap. Selskapsregnskapet består av balanse per 31. desember 2015, resultatregnskap, endringer i egenkapital og kontantstrøm for regnskapsåret avsluttet per denne datoen, og en beskrivelse av vesentlige anvendte regnskapsprinsipper og andre noteopplysninger. Konsernregnskapet består av balanse per 31. desember 2015, resultatregnskap, endringer i egenkapital og kontantstrøm for regnskapsåret avsluttet per denne datoen, og en beskrivelse av vesentlige anvendte regnskapsprinsipper og andre noteopplysninger.

Styret og daglig leders ansvar for årsregnskapet

Styret og daglig leder er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet og for at det gir et rettviseende bilde i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge for selskapsregnskapet og i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU, for konsernregnskapet, og for slik intern kontroll som styret og daglig leder finner nødvendig for å muliggjøre utarbeidelsen av et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om dette årsregnskapet på bakgrunn av vår revisjon. Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder International Standards on Auditing. Revisjonsstandardene krever at vi etterlever etiske krav og planlegger og gjennomfører revisjonen for å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon.

En revisjon innebærer utførelse av handlinger for å innhente revisjonsbevis for beløpene og opplysningene i årsregnskapet. De valgte handlingene avhenger av revisors skjønn, herunder vurderingen av risikoene for at årsregnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, enten det skyldes misligheter eller feil. Ved en slik risikovurdering tar revisor hensyn til den interne kontrollen som er relevant for selskapets utarbeidelse av et årsregnskap som gir et rettviseende bilde. Formålet er å utforme revisjonshandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke for å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av selskapets interne kontroll. En revisjon omfatter også en vurdering av om de anvendte regnskapsprinsippene er hensiktsmessige og om regnskapsestimaterne utarbeidet av ledelsen er rimelige, samt en vurdering av den samlede presentasjonen av årsregnskapet.

Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Konklusjon om selskapsregnskapet

Etter vår mening er morselskapets regnskap avgitt i samsvar med lov og forskrifter og gir et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig

Revisors beretning - 2015 - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap, side 2

forsikringsselskap per 31. desember 2015, og av selskapets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge.

Konklusjon om konsernregnskapet

Etter vår mening er konsernregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter og gir et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til konsernet Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2015, og av konsernets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU.

Uttalelse om øvrige forhold

Konklusjon om årsberetningen og om redegjørelse om samfunnsansvar

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, mener vi at opplysningene i årsberetningen og i redegjørelsen om samfunnsansvar om årsregnskapet, forutsetningen om fortsatt drift og forslaget til anvendelse av overskuddet er konsistente med årsregnskapet og er i samsvar med lov og forskrifter.

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, og kontrollhandlinger vi har funnet nødvendig i henhold til internasjonal standard for attestasjonsoppdrag ISAE 3000 "Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon" mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av selskapets regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringsskikk i Norge.

Oslo, 30. mars 2016

PricewaterhouseCoopers AS

Erik Andersen
Statsautorisert revisor

AKTUARENS ERKLÆRING – KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Under henvisning til det fremlagte regnskapet for 2015 bekreftes det at de forsikringstekniske avsetninger er foretatt i samsvar med gjeldende beregningsgrunnlag, og dermed er i overensstemmelse med regulatoriske krav.

Også de foreslåtte disponeringer til premiefond, tilleggsavsetninger og risikoutjevningfond er i samsvar med forsikringsvirksomhetsloven. Disponeringen av frigjorte uføreavsetninger er i samsvar med loven og særskilt godkjenning fra Finanstilsynet.

For alle ordninger med unntak av Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger benyttes beregningsgrunnlaget K2013, dvs. de formler og tilhørende parametere som er eksplisitt angitt i Finanstilsynets brev til alle livsforsikringselskaper og pensjonskasser av 8. mars 2013. På grunn av lengre levetid blant de forsikrede i Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes der et beregningsgrunnlag med lavere dødelighet.

KLP innførte nye uføretariffer fra 1. januar 2015, i tråd med det gunstige risikoforløpet som har vedvart over lang tid. Også for uførhet er det egne tariffer for Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger.

Oslo, 30. mars 2016

Roar Engen
Ansvarshavende aktuar

Tydelig

Morten Larsen, distriktssjef, Skadeforsikring

Engasjert

Ingrid Eriksen, kunde- og salgsleder, Liv

Styrer i KLP

Konsernstyret

Liv Kari Eskeland (styreleder)
Egil Johansen (nestleder),
Cathrine Klouman,
Lars Vorland,
Marit Torgersen,
Jan H. Gulbrandsen,
Freddy Larsen (ansattes representant),
Susanne Torp-Hansen (ansattes representant),
Tom Tvedt (1. varamedlem – fast møtende),
Hilde Rolanden (2. vara-medlem),
Mette Nord (varamedlem for Gulbrandsen),
Gunnar Erik Børjesson (varamedlem ansatte),
Aina Iren Slettedal Eide (varamedlem ansatte),
Ingjerd Hovdenakk (observatør),
Erik Kollerud (observatør),
Dag Bjørnar Jonsrud (varaobservatør),
Erik Orskaug (varaobservatør)

Styrer i datterselskapene

KLP Bankholding AS

Sverre Thornes (leder)
Aage E. Schaanning (nestleder)
Aina Slettedal Eide
Eva Margrethe Salvesen
Kjell Fosse
Christin Kleppe (valgt av og blant de ansatte)
Espen Trandum (valgt av og blant de ansatte)
Henrik Stenvik (vara for ansattvalgt medlem)
Terje Granvold (vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Banken AS

Sverre Thornes (leder)
Aage E. Schaanning (nestleder)
Aina Slettedal Eide
Eva Margrethe Salvesen
Kjell Fosse
Christin Kleppe (valgt av og blant de ansatte)
Espen Trandum (valgt av og blant de ansatte)
Henrik Stenvik (vara for ansattvalgt medlem)
Terje Granvold (vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Bedriftspensjon AS

Marianne Sevaldsen (styreleder)
Rune Mæland (styremedlem)
Gro Myking (styremedlem)
Alexander Berg Larsen (styremedlem)
Stig Even Jacobsen (styremedlem)
Harald Ramon Hagen (styremedlem valgt av de ansatte)
Adm.dir: Torun Wahl

KLP Boligkreditt AS

Sverre Thornes (styreleder)
Aage E. Schaanning (nestleder)
Eva Margrethe Salvesen
Marit Barosen
Adm.dir: Christopher Steen

KLP Eiendom AS

Sverre Thornes (styreleder)
Aage E. Schaanning (styremedlem)
Ida Louise Skaurum Mo (styremedlem)
Marit Jakobsen Leganger (styremedlem)
Arvid Grundekjøn (styremedlem)
Einar Kvien (styremedlem)
Ruth Hege Falch Havdal (vara medlem for Einar Kvien)
Adm.dir: Gunnar Gjørtz

KLP Forsikringservice AS

Sverre Thornes (leder)
Marianne Sevaldsen (nestleder)
Helge Rudi (styremedlem)
Cathrine Hellandsvik (styremedlem)
Bjørn Eknes (styremedlem)
Adm.dir: Roar Engen

KLP Kapitalforvaltning AS

Sverre Thornes (styreleder)
Hilde Seem
Anne Kristine Garpestad
Hans Jørgen Gade
Kjetil Houg
Anette Hjertø
Per Christian Standerholen (varamedlem)
Gunnar Børjesson (varamedlem)
Ingvild Dingstad (varamedlem)
Per Rustad Ørvik (varamedlem)
Adm.dir: Håvard Gulbrandsen

KLP Kommunekreditt AS

Sverre Thornes (styreleder)
Aage E. Schaanning (nestleder)
Eva M Salvesen
Toril Lahnstein
Adm.dir: Christopher Steen

KLP Skadeforsikring AS

Sverre Thornes (leder)
Jan-Hugo Sørensen
Marianne Sevaldsen
Lene Elisabeth Bjerkan
Inger Østensjø
Mette Selvaag, varamedlem
Steinar Haukeland (valgt av og blant de ansatte)
Mona Wittenberg (valgt av og blant de ansatte)
Eskild Tangerud (vara for ansattvalgt medlem)
Marianne Overein (vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Tore Tenold

KLP-Huset AS

Eskild Rolstad (styreleder)
Hans Vidar Sund
Camilla Qinghuayu Henriksen

Engasjert

John Bjørnensen, rådgiver, Kapitalforvaltning

Tillitsvalgte

KLPs Representantskap 2014 - 2016 medlemmer Valgt av generalforsamlingen

Anne Biering	Helse Sør-Øst RHF
Arne Sandbu	Nord-Fron kommune
Astrid A. Byrknes	Lindås kommune
Atle Brynstad	Helse Sør-Øst RHF
Christine Killie	Troms fylkeskommune
Erik Arne Hansen	Helse Nord RHF
Gerd Lisbeth Nauf	Sandefjord lufthavn Torp AS
Hilde Christiansen	Helse Vest RHF
Katrine Lereggen	Skaun kommune
Kjell Fosse	Stjørdal kommune
Maiken Messel	Aust-Agder fylkeskommune
Mette Qvortrup	Østfold Energi AS
Mildrid Søbstad	Vefsn kommune
Nils A. Røhne	Stange kommune
Ole Haabeth	Østfold flykeskommune
Ole John Østenstad	Førde kommune
Per Karlsen	Helse Vest RHF
Siri Hovde	Aurskog-Høland kommune
Sveinung Aune	Helse Midt-Norge RHF
Tor Egil Bakken	Larvik kirkelige fellesråd
Torhild Bransdal	Vennesla kommune
Unni Skaar	Sarpsborg kommune
Vibeke Stjern	Åfjord kommune
Øystein Beyer	Porsgrunn kommune

Varamedlemmer:

Anita Eidsvold Grønli	Nedre Romerike brannvesen IKS
Roger Gjennestad Gjennestad	Helse Sør-Øst Sykehuset Vestfold
Oddmar Blekkerud	Nes kommune
Heidi Magnussen	St. Olav Hospital HF
Mari Botterud	Øyer kommune
Kari Ask	Sigdal kommune
Anne Torill Balto	Karasjok kommune
Bjørn Tømmerdal	Ålesund kommune
Bersvend Salbu	Tynset kommune
Knut Langeland	Helse Nord RHF
Morten Sandbakken	Fjellregionen Interkommunale Avfallsselskap AS
Inga Manddal	Gamvik kommune

Oppnevnt av arbeidstakerorganisasjonene

Erik Orskaug	UNIO
Roger Haga Heimli	Fagforbundet
Britt Silseth	Fagforbundet
Lizzi Thorkildsen	Delta
Ole Jakob Knudsen	Naturviterne
Stein Gulbrandsen	Fagforbundet

Varamedlemmer:

Even Nilsen	Fagforbundet
Svein Kristiansen	Fagforbundet
Anne Bondevik	Fagforbundet

Ansattevalgte representanter

Anders Eidsnes	KLP Bergen
Anne Beate Lien	KLP Bergen
Erik Falk	KLP Oslo
Erling Bendiksen	KLP Oslo
Gry Løvlund	KLP Oslo
Hanne Bratlie	KLP Oslo
Håvard Sande	KLP Eiendom Trondheim
Jøran Østom	KLP Oslo
Jørn Trygve Kärnä	KLP Skadeforsikring
Kari Bakken	KLP Oslo
Magnus Haldorsen	KLP Skadeforsikring
Morten Eidsnes	KLP Bergen
Torkell Dobbe	KLP Skadeforsikring
Trine Bjelland Ottosen	KLP Oslo
Vidar Stenseth	KLP Oslo

Varamedlemmer:

Odd Steinsrud	KLP Skadeforsikring
Lisbeth Arnesen	KLP Bergen
Ruth-Hege F. Havdal	KLP Eiendom Trondheim
Henrik Haakestad Lervold	KLP Oslo
Svein Thalberg	KLP Oslo
Arne Henriksen	KLP Oslo

Valgkomiteen

Nils A. Røhne (leder)
Trond Lesjø
Steinar Marthinsen
Anita Eidsvold Grønli
Christine Killie (vara)

Postboks 400 Sentrum
0103 Oslo

Besøksadresse:
Dronning Eufemias gate 10,
0191 Oslo

Telefon 05554
klp@klp.no
www.klp.no